

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARLIK DOKTORA PROGRAMI**

**İSTANBUL SÜLEYMÂNİYE BÖLGESİNİN
KÜLTÜR DEĞERLERİNİN SÜREKLİLİĞİ KAPSAMINDA
YENİLENMESİ VE KORUNMASI
ÜZERİNE BİR YÖNTEM ÖNERİSİ**

DOKTORA TEZİ

Seniye Selcen ONUR

İSTANBUL, 2020

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARLIK DOKTORA PROGRAMI**

**İSTANBUL SÜLEYMÂNİYE BÖLGESİNİN
KÜLTÜR DEĞERLERİNİN SÜREKLİLİĞİ KAPSAMINDA
YENİLENMESİ VE KORUNMASI
ÜZERİNE BİR YÖNTEM ÖNERİSİ**

DOKTORA TEZİ

**Seniye Selcen ONUR
(131201003)**

**Danışman
Prof. Dr. İbrahim NUMAN**

İSTANBUL, 2020

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Mimarlık Anabilim Dalı'nda 131201003 numaralı Seniye Selcen ONUR'un hazırladığı "İstanbul Süleymaniye Bölgesinin Kültür Değerlerinin Sürekliliği Kapsamında Yenilenmesi ve Korunması Üzerine Bir Yöntem Önerisi" konulu Doktora ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, 09/07/2020, perşembe, günü saat 11.00.'da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE/REDDİNE/DÜZELTİLMESİNE'ne* OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

Düzeltilme verilmesi halinde:

Adı geçen öğrencinin Tez Savunma Sınavı .../.../20..., tarihinde, saat da yapılacaktır.

Tez adı değişikliği yapılması halinde :

Tez adının .....
.....
..... şeklinde değiştirilmesi uygundur.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ (*)	İMZA
Prof.Dr. İbrahim NUMAN	KABUL	
Doç. Dr. Mine ESMER	KABUL	
Dr.Öğr. Üyesi Onur ŞİMŞEK	KABUL	
Dr. Öğr. Üyesi Mine TOPÇUBAŞI	KABUL	
Dr. Öğr. Üyesi Alidost ERTUĞRUL	KABUL	

BEYAN/ ETİK BİLDİRİM

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağılı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Seniye Selcen ONUR

TEŞEKKÜR

Bir çalışmanın ortaya çıkmasının, insanın yalnızca kendisine değil, hayatını dolduran insanlara da bağlı olduğunu düşünüyorum. Bu düşünceyle, bu sayfa, tezin en zor bölümü olmayı hak ediyor, zira, yüzlerce insanın adını burada zikretmem mümkün olamayacağından, yalnızca bir kısmıyla iktifa etmek zorunda kalacağım.

Öncelikle, doktora çalışmasına başlamama vesile olan sevgili arkadaşım Dr. Fatma Sema Sekban'a ve cesaretlendiren değerli idarecim Dr. Mehmet Şimşek Deniz'e çok teşekkür ederim. Doktora sürecinde, ders ve fikirleriyle, insan ve şehir konusuna bakışımı değiştiren, çalışma hayatıma da büyük katkı sağlayan Sayın Prof. Dr. İbrahim Numan, Sayın Prof. Dr. Sadettin Ökten, Sayın Dr. Aydın Yüksel, Sayın Dr. Mine Topçubaşı, Sayın Dr. Nazende Yılmaz ve Sayın Doç. Dr. Hasan Fırat Diker hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim. Tüm doktora ve özellikle de tezin teslimi sürecinde enstitüyle ilgili işlerin yürütülmesinde rehberlik eden Sayın Bülent UÇAN'a, Sayın Cihat Karaman'a ve Enstitü Sekreteri Sayın Çelebi BOZKURT'a da teşekkürlerimi sunarım.

İstanbul Büyükşehir Belediyesinde sürdürdüğüm görevlerim sırasında, gelişimime katkısı bulunan değerli idarecilerim, Sayın Ahmet Erhan Gökal, Sayın Süleyman Karalı ve Sayın Gökhan Yılmaz'a, kültürel miras, sanat tarihi ve alan yönetimi konusunda çok şey öğrendiğim Sayın İhsan Sarı ve Sayın Hayri Fehmi Yılmaz'a, planlama konusunda çok faydalandığım Sayın Ali Faruk Göksu, Sayın Marc Stringa ve Sayın Chris Parkinson'a, değerli çalışmaları ve fotoğrafları ile katkı veren İBB Kültürel Miras Koruma Kurucu Müdürü Sayın İhsan İlze'ye, kaynak desteği için Sayın Dr. Esra Kudde'ye, teknik destekleri için değerli arkadaşlarım Didem Çalışkan, Mehmet Akif Levent, Nuray Metin Pala, Furkan Karamustafa ve burada adını zikredemediğim bulduğum birimlerdeki bütün çalışma arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Hayatım boyunca her konuda olduğu gibi doktora sürecimde de maddi manevi destekleri ile yanımda olan canım annem ve babam Hatice-Ekrem Altuğ'un haklarını ödeyemem. Son olarak; bütün çalışmalarımda olduğu gibi doktora için de teşvik eden, destek ve yardımlarıyla yanımda olan sevgili eşim Dr. Serhat Onur'a ve kızlarım Sena ile Sare'ye sonsuz teşekkürler.

Temmuz, 2020

Seniye Selcen ONUR

İSTANBUL SÜLEYMÂNİYE BÖLGESİNİN KÜLTÜR DEĞERLERİNİN SÜREKLİLİĞİ KAPSAMINDA YENİLENMESİ VE KORUNMASI ÜZERİNE BİR YÖNTEM ÖNERİSİ

ÖZET

Toplumların sosyal ve kültürel davranış biçimlerinin belgeleri olan, târihî şehirler ve yerleşimler estetik değerlerinin ötesinde, kültür değerlerinin taşıyıcı ve aktarıcıları olmaları nedeniyle bütün kültür katmanlarıyla korunmalı ve yaşatılmalıdır. Bu nedenle, Süleymâniye gibi çok katmanlı alanlarda yapılacak yenileme çalışmaları, bölgeyi oluşturan tarihi ve kültür değerlerini analiz ederek, bugünkü karşılıklarını bulmaya ve bunları hayâta geçirecek stratejik planlamalara odaklanmalıdır. Geliştirilecek stratejik planlar; karmaşık problemlere çözüm getirmeleri gerektiğinden, alanı, geçmiş, gelecek, çevre faktörleri ile derinlemesine analiz ederek, doğru bir tasniflemeyle net stratejiler ortaya koymalıdır.

Bu çalışma ile; Türkiye ve dünyadaki yenileme projeleri incelenerek, genel yaklaşım ve metotları ile uygulama sonuçları değerlendirilmiş, İstanbul Süleymâniye bölgesi için târihî değerlendirmeler aracılığıyla, mekânı oluşturan kültürün uzantılarının günümüzde ne olduğu, bölgenin yenilenmesi ve sürdürülebilir koruma ile yaşatılması için hangi kültürel ortamın oluşturulması gerektiği konusu araştırılmış, bu tür alanlarda uygulanacak stratejik planlara temel oluşturacak bir vizyon ve ona ulaştıracak hedeflerin belirlenmesine dair bir yöntem geliştirilmiştir.

Bu yöntemde, kültürel özelliklerin anlaşılabilmesi amacıyla, dönemin tarihi ve fikrî altyapısı ile, stratejik analiz yöntemlerinden *PESTLE Analizi*ni de içeren bir stratejik analiz yöntemi kullanılarak dönemlere göre değişimler analiz edilmiştir. Bu analizlere göre belirlenen dönem vizyonunu destekleyen hedefler strateji haritalarıyla tasniflenmiş, başarı durum ve sebepleri belirlenmiş, geleceğe dair öneriler oluşturulmuştur.

Yapılan tespitlere göre, Süleymâniye bölgesinin şehircilik ve mimârî temellerinin, kurucu şahsiyetlerin kültür seviyesi ile paralel şekilde atıldığı, kurulan mahallelerde, vâkıfların kontrolünde, hedeflenen kültür, kimlik ve eğitim düzeyine ulaşıldığı, bu sayede şehrin yapılanmasının kendi tabiatı içinde ve istenilen şekilde gerçekleştiği görülmüştür. Şehrin kültürü, şehirde yaşayanlarla; şehirde yaşayanların kültürü de şehrin kazandırdıkları ile gelişecektir. Şehrin tarihi kimliğiyle geleceğinin şekillendirilmesinin; bugün doğru ve kapsamlı olarak belirlenecek ve İstanbul/ Süleymaniye kültür vasatında yetişmiş mahalleli önderliğindeki insanlar tarafından benimsenerek yine onlar tarafından uygulanacak vizyon ve stratejilerle mümkün olacağı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kültür sürekliliği, Süleymaniye Bölgesi, Yenileme, Strateji, Vakıf

A METHOD PROPOSAL ON RENOVATION AND CONSERVATION OF THE İSTANBUL SÜLEYMÂNİYE REGION WITHIN THE SCOPE OF CONTINUITY OF THE CULTURAL VALUES

ABSTRACT

Historical cities and settlements, which are the documents of the social and cultural behaviors of societies, should be protected and kept alive with all layers of culture, as they are carriers and transmitters of cultural values beyond their aesthetic values. For this reason, renovation works in multi-layered areas such as Süleymaniye should analyze the historical and cultural values that make up the region to find their current equivalent and focus on strategic planning to realize it. Future strategic plans; since they need to solve complex problems, should analyze the area in depth, considering the factors of the past, the future and the environment and establish clear strategies with an accurate classification.

With this work; application results with their overall approach and methods are evaluated by examining renovation projects in Turkey and the world, the issues of what the extensions of culture forming space are today and which cultural environment should be created for the area's regeneration and sustainable protection was investigated through historical assessments of Süleymaniye region of Istanbul and such a vision that will form the basis of the strategic plans to be implemented in these fields and a method for determining the targets to be achieved has been developed.

In this method, in order to understand the cultural features, changes through periods are analyzed through the historical and intellectual infrastructure of the period, using a strategic analysis method which involves *PESTLE* Analysis, one of the strategic analysis methods. Targets that support the vision of the period determined according to these analyzes were classified with strategy maps, their success and its reasons were determined, and suggestions for the future were created.

According to the findings made, it was seen that the urbanism and architectural foundations of the Süleymaniye region were laid in parallel with the cultural level of the founding personalities and the targeted culture, identity and education level were reached under the control of the waqfs and by that the structure of the city was realized in its own nature and in the desired way. The culture of the city will develop with people living in the city; the culture of the people living in the city will also develop with what the city brings. It has been concluded that shaping the future of the city with its historical identity will be possible only if the vision and strategies are determined correctly and comprehensively to be adopted and implemented by people brought up in the cultural environment of İstanbul/Süleymaniye.

Keywords: Cultural continuity, Süleymaniye Region, Renewal, Strategy, Foundation

ÖNSÖZ

Şehirler üzerinde çeşitli sebeplerle oluşan baskı ve yaşama kültürünün başkalaşması, küreselleşme ve yaşanan hızlı dönüşümler, târihî alanların tahribine yol açmaktadır. Korumayı fiziki mekândan ibaret gören, standart planlama ve yönetim şekilleri, izlenecek süreç ve işlemleri tarif etmekle sınırlı yasalar ve zorlayıcı yenileme uygulamaları, bozulma sürecini daha da hızlandırmaktadır. Tarihi Alanların, geçmişten günümüze bütün dönemleri ve kültür bileşenleriyle ele alınarak, şehrin bütünlüğü içindeki fonksiyonunu tanımlayarak, vizyon ve hedefleri olan stratejik bir yaklaşımla planlanması gerektiğini savunan bu çalışma; belirlenen tarih dönemleri için hazırlanan PESTLE analizini de içeren değişim analizleri ve işletmelerden uyarlanarak kullanılan strateji haritalarının değerlendirilmesi ile, geleceğe dair vizyon ve hedeflerin belirlenebilmesi için bir yöntem ortaya koymaktadır. Süleymaniye Bölgesi için bu yöntemle yapılan örnek çalışma sonucunda, yenileme projelerine alternatif uygulama önerileri getirilmiştir. Bu önerilere göre, kültür sürekliliği kapsamında yapılacak, sosyal ve idari yapı ile ilgili müdahaleler, şehrin; içinde yaşayanlarla kurduğu manevi ve doğrudan ilişkiyi güçlendirecek, kendi tabiatı içinde yenilenen ve korunan bir yapıya sahip olmasını sağlayacaktır. Çalışma ile ortaya konulan yöntemin, koruma planlama ve uygulamaları için dikkate alınmasını ve faydalı olmasını temenni ediyorum.

Bu çalışma boyunca meydana gelen hadiselerin, tezin hazırlanması için hem müsbet hem de menfi tesirleri oldu. Tez sürecinde atandığım iki farklı müdürlük vazifesi sırasında edindiğim tecrübe, tezi bambaşka bir bakış açısı ile ele almamı sağlamakla birlikte, işlerin yoğun temposu, tezin hep ikinci planda kalmasına sebep oldu. Bu çok bileşenli, karmaşık konuyu toparlayabilmek ise, son dönemde yaşadığımız salgın afetinde evde kaldığımız süre içindeki konsantrasyon sayesinde mümkün olabildi.

Öncelikle, tezin başından sonuna kadar, çok değerli görüşleri, katkıları ve teşviklerinin yanı sıra, sonsuz anlayış, sabır ve desteği için kıymetli tez danışmanım Sayın Prof. Dr. İbrahim Numan'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca tez çalışmam boyunca tez izleme jürimde yer almış olması benim için bir mutluluk vesilesi olan ve değerlendirmeleriyle teze yön veren Sayın Dr. Öğr. Üyesi Mine Topçubaşı'na minnettarım. İlk üç izleme jürimde bulunan Sayın Doç. Dr. Burcu Selcen Coşkun ile takip eden jürilerimde yer alan Sayın Dr. Öğr. Üyesi Alidost Ertuğrul'a katkıları ve samimiyetleri için çok teşekkür ederim. Tez savunma jürimde bulunmayı kabul eden, düzeltme ve yorumları ile çalışmamı zenginleştiren Sayın Doç. Dr. Mine Esmer ve Sayın Dr. Onur Şimşek'e, yedek jürimde yer aldığı halde, değerli vaktini ayırarak, tez savunma sınavıma katılan Sayın Dr. Nazende Yılmaz'a ve Lana Kudumoviç'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışmayı, mesleki ve entelektüel bilgisinden çok faydalandığım ve yardımları için minnettar olduğum sevgili kardeşim Semanur Altuğ Fayda'ya ithaf ediyorum.

Temmuz, 2020

Seniye Selcen ONUR

İÇİNDEKİLER

ÖZET	vi
ABSTRACT.....	vii
ÖNSÖZ.....	viii
İÇİNDEKİLER	ix
HARİTA LİSTESİ	xi
ÇİZELGE LİSTESİ	xi
ŞEKİL LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR.....	xiii
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Çalışmanın Amacı ve Kapsamı.....	3
1.2. Çalışmanın Yöntemi	6
2. KÜLTÜR, KÜLTÜREL MİRAS ALANLARINDA KORUMA, YENİLEME VE YÖNETİM	8
2.1. Kültür Tanımı ve Bileşenleri	8
2.1. Osmanlı Mahalle Sistemi.....	10
2.2. Vakıf ve İmâret Sistemi	13
2.3. Stratejik Planlama	20
2.4. Kültürel Miras Alanlarının Korunması ve Yönetimi	27
2.5. Yenileme	29
3. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE YENİLEME YAKLAŞIMLARI VE UYGULAMA ÖRNEKLERİ.....	32
3.1. Dünyada Yenileme Yaklaşımları ve Uygulama Örnekleri	32
3.1.1. Dünyada Yenilemenin Târihî Gelişimi	33
3.1.2. Dünyada Yenileme Uygulama Örnekleri	34
3.2. Türkiye'de Yenileme Yaklaşımları ve Uygulama Örnekleri.....	57
3.2.1. Türkiye'de Yenilemenin Târihî Gelişimi.....	57
3.2.2. Türkiye'de Yenileme Uygulama Örnekleri	59
3.3. Bölüm Değerlendirmesi	69
4. SÜLEYMÂNİYE BÖLGESİNİN TANIMI VE DEĞERLERİ.....	71
4.1. Süleymâniye Bölgesinin Tanımı, Konumu ve Sınırları	71
4.2. Süleymâniye Bölgesinin Değerleri.....	72
4.2.1. Bölgenin Somut Kültürel Değerleri	73
4.2.2. Bölgenin Silûet Değeri	74
4.2.3. Süleymâniye Bölgesinin Kültürel ve Somut Olmayan Değerleri.....	76
5. SÜLEYMÂNİYE BÖLGESİNİN TÂRİHÎ GELİŞİM VE DEĞİŞİM SÜRECİ.....	78
5.1. Süleymâniye Bölgesinin Târihî Süreç İçindeki Gelişimi	78
5.1.1. Fetih Öncesi Dönem	78
5.1.2. Osmanlı Dönemi (Fetih-Tanzimat) (1453-1839)	81
5.1.3. Tanzîmat (1839) – Cumhuriyet (1923) Dönemi	89
5.1.4. Cumhuriyet Dönemi.....	93
5.1.5. Bölgenin Târihteki Sosyal Kültürel Yapısının Oluşumu.....	98
5.1.6. Âfetler	98
5.2. Tarihî Süreçteki Değişim Analizleri ve Strateji Haritaları.....	100
5.2.1. Fatih Dönemi.....	101
5.2.2. Kânunî Dönemi.....	105
5.2.3. Islâhat ve Tanzimat Dönemi.....	109
5.2.4. Cumhuriyet Dönemi.....	112

5.2.5.	Günümüzdeki Durum	116
5.3.	Süleymâniye Bölgesindeki Mahalleler	117
5.3.1.	Mahallelerin Oluşumu.....	117
5.3.2.	Bölgedeki Mahalleler	122
5.4.	Bölgedeki diğer Mahalleler ve Önemli Yapılar	133
5.4.1.	Bölgedeki Diğer Mahalleler	133
5.4.2.	Diğer Önemli Yapılar	138
5.5.	Bölüm Değerlendirmesi	138
6.	SÜLEYMÂNİYE BÖLGESİNİN MEVCUT DURUM DEĞERLENDİRMESİ	140
6.1.	Yasal Durum ve Planlama Kararları	140
6.1.1.	Plan Kararları	141
6.1.2.	Yenileme Alanı Kararları ve Uygulamaları	143
6.2.	Fiziki Yapı / Günümüzdeki Durum	145
6.2.1.	Süleymâniye Bölgesinde Yapıların Durumu	145
6.2.2.	Süleymâniye Mahallelerinin Durumu- Sorunları.....	147
6.3.	Süleymâniye Bölgesinin Erişilebilirliği	148
6.4.	Süleymâniye Bölgesinin Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Yapısı	149
6.5.	Süleymâniye Bölgesinde Kültürel Değerlerin Sürekliliğinin İncelenmesi	151
6.6.	Değişim Analizi	152
7.	SÜLEYMÂNİYE BÖLGESİ VİZYON BELİRLEME, PLANLAMA VE UYGULAMA YAKLAŞIMI	154
7.1.	Değişim Analizlerinin Değerlendirilmesi ve Vizyon Belirleme Yaklaşımı.....	154
7.2.	Planlama Yaklaşımı ve Strateji Haritası	157
7.3.	Uygulama Yaklaşımı	158
	SONUÇ VE ÖNERİLER.....	164
	ÖZGEÇMİŞ	182

HARİTA LİSTESİ

Harita 1 Süleymâniye Yenileme Alanı Sınırları.....	5
Harita 2. Süleymâniye Bölgesi (2006/10501 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yenileme alanı olarak belirlenen sınırlar ile Dünya Miras Alanı sınırları).....	72
Harita 3. Süleymâniye Bölgesinin 8-12. Yüzyıldaki Durumu.....	81
Harita 4. Solda 1453-1481 Arkeolojik ve Topoğrafik Harita ve Sağda 1544 Sebastian Münster Haritası	82
Harita 5. Fatih dönemi	83
Harita 6. Seyyid Hasan Haritası 1810-1816	84
Harita 7. 1836 Moltke Haritasında Süleymaniye Bölgesi.....	89
Harita 8. Solda 1919 İstanbul Camileri Haritası ve Sağda 1925 Mamboury Haritası	90
Harita 9. 1966 Turizm Haritası	95
Harita 10. Necip Bey Haritasında Mahallesi olan camiler	119
Harita 11. Fatih Dönemi mahalle sınırlarını gösteren harita	120

ÇİZELGE LİSTESİ

Çizelge 1. Fatih Dönemi ve 1926 Eski Mahalle İsimleri.....	121
Çizelge 2. Mahalle Merkez Yapıları, Vakıf Banileri ve Görevleri.....	132
Çizelge 3. Süleymâniye Mahalleleri Nüfus Değişimi.....	150

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1 Süleymâniye sokaklarından görüntüler.....	4
Şekil 2. Strateji Haritası Örneği	26
Şekil 3. Ciutat Vella bölgesi	37
Şekil 4. El Raval Bölgesi	38
Şekil 5. Beyrut Şehir Merkezi	43
Şekil 6. Beyrut Liman Bölgesi	46
Şekil 7. St. Petersburg Şehri	53
Şekil 8. Apraksin Dvor.....	55
Şekil 9. Apraksin Dvor Proje Alanı ve Tasarımı.....	56
Şekil 10. Sulukule Yenileme Alanı	60
Şekil 11. Sulukule Sokakları	61
Şekil 12. Sulukule Yenileme Projesi ve Uygulaması	63
Şekil 13. Balat Sokakları	65
Şekil 14. Balat Yenileme Alanı Sınırları.....	66
Şekil 15. Fener Uygulama Sonrası Görünüm.....	68
Şekil 16. Melling 18. yy. sonu.....	75
Şekil 17. Dunn 1855	75
Şekil 18. Matrakçı Nasuh'un Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han (1537) adlı kitaptaki İstanbul Planında Beyazıt Külliyesi ve Bölgenin Durumu.....	85
Şekil 19. Süleymaniye Külliyesi ve Çevresi 1782-1822 Lorieux.....	87
Şekil 20. 1946- 1966- 1982 Hava Fotoğrafları.....	96
Şekil 21. Tarihi Yarımada Plan Süreci.....	97
Şekil 22. Yangınlar Sonrası Bölgenin Durumu	99
Şekil 23. Fatih Dönemi Strateji Haritası.....	103
Şekil 24. Kanuni Dönemi Strateji Haritası	107
Şekil 25. Islâhat ve Tanzîmat Dönemi Strateji Haritası.....	110
Şekil 26. Cumhuriyet Dönemi Strateji Haritası	114
Şekil 27. Onbirinci Kalkınma Planına göre Şehirleşme Strateji Haritası	116
Şekil 28. Günümüzde Bölgedeki Mahalleler ve 1926'daki Birleştirme Listesi	118
Şekil 29. Solda Şeyh Vefa Camii kalıntıları	126
Şekil 30. Molla Gürani Camii.....	128
Şekil 31. Molla Hüsrev Camii	129
Şekil 32. Kalenderhane Camii.....	130
Şekil 33. SamanViren Mescidi Camii	131
Şekil 34. Süleymaniye Bölgesinden Görüntüler	146
Şekil 35. İstanbul Manifaturacılar Çarşısı İMÇ, 2020.....	147
Şekil 36. Önerilen Strateji Haritası	157

KISALTMALAR

- AKB Ajansı:** Avrupa Kültür Başkenti Ajansı
- AVM:** Alış Veriş Merkezi
- FEBAYDER:** Fener Balat Kültür Mirasını Koruma Derneği
- GZFT :** Güçlü - Zayıf Yönler & Fırsatlar - Tehditler
- ICOMOS :** International Council on Monuments and Sites
(Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi)
- İBB:** İstanbul Büyükşehir Belediyesi
- KİPTAŞ:** İstanbul Konut İmar Plan Sanayi ve Ticaret A.Ş.
- PESTLE:** Political, Ekonomical, Social, Technological, Legal, Environmental
(Politik, Ekonomik, Sosyal, Teknolojik, Yasal, Çevresel)
- STK :** Sivil Toplum Kuruluşu
- SWOT :** Strengths - Weaknesses & Opportunities - Threats
- TOKİ:** Toplu Konut İdaresi Başkanlığı
- UNESCO :** United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
(Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu)

1. GİRİŞ

Târihî şehirler ve yerleşimler estetik değerlerinin ötesinde, kültür değerlerinin taşıyıcı ve aktarıcıları olmaları nedeniyle korunması ve yaşatılması gereken alanlardır. Mekânlar insanların sosyal ve kültürel davranış biçimlerinin belgeleridirler. Bu mekânlar, insanların çeşitli sebeplerle hareketleri ve birbirleriyle temaslarına bağlı bilgi ve kültür alışverişleriyle benzerlik veya farklılıklar kazanmakta ve değişmektedir. Tarihte bu değişimler, yüzyıllar içinde gerçekleşirken, günümüzde küreselleşme ve teknolojik haberleşme ağlarının etkisiyle herhangi bir konuyla ilgili değişim süreleri günlerle ifade edilir hâle gelmiştir.

Karşılıklı bilgi aktarımının bu düzeyde olduğu bir ortam, insanların düşünce, değer yargıları ve hareket tarzlarının giderek birbirine benzemesine, dolayısıyla insanların ve üretimlerinin, insanın tabiatı gereği kendi içinde farklılaşmaya çalışırken, diğeriyle aynılaşmasına yol açmaktadır. Bu durumdan en fazla etkilenecek farklılıklarını kaybeden şehirler, kendilerine has özellik ve değerlerini kaybetme tehlikesine maruz kaldıklarından, tarih boyunca korunan dînî ve abidvî yapıların yanında, kültürlerin, zaman içerisindeki değişimlerine paralel olarak sürekli değişim içinde olan sivil mîmarî örnekleri de, farklılaşmayı gerektiren küresel rekabet amacıyla, alan bütününde korunmaya başlanmıştır. Ancak, artık toplumların hareket ve istekleri benzerlik arz ettiğinden ve ana hedef olan vizyon da küresel rekabette yer edinmek olduğundan, koruma yalnızca gözle görülebilen fiziki mekâna odaklanmakta, o mekânı oluşturan ve günümüze ulaşmasını sağlayan kültürel faktörler göz ardı edilerek, yeni gelişen bir bölge için de uygulanabilecek standart planlama ve yönetim şekilleri kullanılmaktadır. Bu sebeple, tarihi şehirlerin yapısıyla uyum sağlayamayan ve toplumca benimsenemeyen bu planların da, uygulanabilirlikleri olmadığından, kültürel mirasımız hızla kaybedilmektedir. Bu noktada, başka türde planlama yaklaşımlarına ihtiyaç olduğu belirlenmektedir.

İstanbul, târihi boyunca farklı kültürlerin beşiği olmuştur. Farklı kültürler farklı yaşam biçimlerini, farklı yaşam biçimleri de farklı mekân ve mekân organizasyonlarını gerektirmiştir (Özyılmaz, 2007, s.1). Her şehir, fizikî şartlarına, târihine, içinde yaşayan toplumun sosyal ve kültürel özelliklerine bağlı olarak farklı mekân biçimleri oluşturur (Mumford, 2007). Şehir yerleşimlerinin fizikî ve kültürel özelliklerini, yani kimliğini; kültürel mîras, sosyal hayat, topoğrafya, tabiat, mekâna dair özellikler

meydana getirir. Bunlar içinde kültürel mîras, diğerlerine basamak oluşturarak onları da besler (Göksu, 2016, s.14). Değişik kültürlerin canlılıkları, ağırbaşlı veya hayâtı hafife alır veya kasvetli karakterleri sanatlarına ve mîmârîlerine de akseder. Bu canlılık tezâhürleri kendilerine has zevkleri ile, âdetâ cemiyetlerin kalp atışlarını yansıtır (Numan, 2017, s.38).

Bir mekânın karakterini oluşturan faaliyetler ve günlük kullanımların yanında, yapılı ve tabii çevre, yollar, mîmarî üslûp gibi fizikî unsurlar da kültür değerleri ile şekillenir. Şehirlerin târih içinde gelişen, târihî, kültürel ve sosyal katmanlarının görünür kılınması, kültürün yaşatılması açısından önemlidir. Geçtiğimiz yüzyıl içinde yaşanan muhtelif olaylar neticesinde, şehirler üzerinde oluşan baskı ve yaşama kültürünün başkalaşması sebebiyle meydana gelen değişim, önüne geçilemez şekilde târihî alanların tahribine yol açmıştır.

Şehirlerin yalnızca dış görünüşleriyle değil, hayatını sürdürerek korunmasını hedefleyen *bütünleşik koruma* anlayışı; kültürel mîras alanlarının üst ölçekli şehir planları ile şehir içindeki fonksiyonunu tanımlayarak, bölgenin geleceği için vizyon ve hedefleri belirleyen bir yaklaşım olmalıdır. Dünyada târihî şehirlerin çöküntü alanı haline gelen merkezlerinde sağlıklılaştırma çalışmaları, 1970'li yıllardan bu yana, bütünleşik koruma programları çerçevesinde ele alınmaktadır. Kendi hâlinde boş ve sâhipsiz bırakılan merkezdeki bölgeler, göçle gelen nüfusun basamak olarak kullandığı geçici yerleşim bölgelerine dönüşmekte ve tahribât hızlanmaktadır. Bunun için; kültür ve kimliğin taşıyıcısı özelliği bulunan bu değerli alanların, korunması ve tahribâtın ölçüsüne göre, gereği halinde yenilenmesi gerekmektedir. Dünyadaki örnekler incelendiğinde görüleceği gibi, toplumların veya mekânların kimlikleriyle uyumunu esas alarak yenilenen mîras alanları, başarılı uygulama örnekleridir (Göksu, 2016, s.14).

Sâhipleri tarafından gerekli bakımları yapılmadığı/yapılamadığı için harap durumdaki taşınmaz kültür varlıklarının yoğun olduğu alanlarda, gerekli müdahaleler için yaptırım yetkisi ve uygulama araçlarını tanımlayan 5366 sayılı “Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kânun”, yürürlüğe girdiği 2005 yılından bugüne, fizikî mekâna odaklanan projelerin gerçekleştirilmesi amacıyla kullanılmıştır. Bunun sonucunda, yasanın yalnızca, yenileme alanı ilan edilen bölgelerde izlenecek süreç ve işlemleri tarif etmekle sınırlı

olan içeriği dolayısıyla pek çok proje sosyal anlamda yetersiz kaldığından gerçekleştirilememiş, aksine bozulma süreci daha da hızlanmış, gerçekleştirilenler ise, alanın kimliğini olumsuz yönde etkilemişlerdir.

Şehir, insanla bütünleşen bir mekân olduğu için insanla birlikte yaşayacak şekilde organize edilmelidir. Sosyal dokunun değişken olduğu koruma alanlarında, yerleşimin mevcut kullanıcıları mekânla bütünleşemediğinden, tahribâta yol açmaktadırlar. Tersî şekilde çeşitli sebeplerden harâp olmuş alanlar da, özgün kullanıcılarını kaybedebilmektedirler. Bu nedenle, yenileme ihtiyacının kaynağı bölgeye göre doğru tahlil edilmeli ve yenileme biçimi buna göre belirlenmelidir.

Târihî bölgeler, korunması gereken bütün kültür katmanlarıyla ve o katmanlardaki bütün kültür bileşenleriyle birlikte değerlendirilmelidir. Alanın değeri, büyük ölçekte, bütün şehir halkına ve geleceğine vereceği katkı sebebiyle her değer üstündedir. Bu nedenle, **Süleymâniye gibi çok katmanlı alanlarda yapılacak yenileme çalışmaları, bölgeyi oluşturan tarihi ve kültür değerlerini analiz ederek, bugünkü karşılıklarını bulmaya ve bunları hayâta geçirecek stratejik planlamalara odaklanmalıdır.** Çok fazla bileşenin göz önünde bulundurulması ve hassas bir denge üzerine kurgulanması gereken bu stratejik planlar; karmaşık problemlere çözüm getirmeleri gerektiğinden, alanı, geçmiş, gelecek, çevre faktörleri ile derinlemesine analiz ederek, doğru bir tasniflemeyle net stratejiler ortaya koymalıdır.

Stratejilerin, bölgenin kullanıcılarını mağdur edecek ya da kamuya ağır yükler getirecek cebri uygulamalar içermesi yerine, gereken dönüşümün, **kendi tabiatı içinde gerçekleşmesini sağlayacak** şekilde belirlenmesi, daha doğru ve isabetli olacaktır. Bunun içinse, bölgenin durumunu her yönüyle analiz ederek, sağlıklı vizyon ve hedefler ile uygulama araçları belirlenmelidir. Yenileme projeleri için fizikî mekâna ilişkin hedefler ile birlikte, sosyal yapı ve organizasyona dair hedeflerin de bulunması gereklidir. Bu hedefler bütünü, ana vizyon ve hedeflerin oluşturulmasını sağlayacaktır.

1.1. ÇALIŞMANIN AMACI VE KAPSAMI

Günümüzde, tarihi şehirlerin, sosyal, kültürel, ekonomik değişimlerin etkisiyle, değerlerini kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalan ve çoğunlukla çöküntü alanı haline gelen tarihi bölgelerinin, yenilenmesi için yapılan faaliyetlerden de kapsamı dolayısıyla başarılı sonuçlar alınamamaktadır. Süleymâniye Bölgesinin günümüzde

yaşamakta olduğu değişim sürecinde oluşan benzer durum nedeniyle, seçilen alanın, kültür değerlerinin sürekliliği kapsamında yenilenmesi ve korunması problem tartışması yapılarak, amaç, kapsam ve sınırları üzerinde durulacaktır.

Suriçi veya Nefs-i İstanbul olarak bilinen târihî İstanbul'un, en önemli semtlerinden biri Süleymâniye'dir. Sahip olduğu önem ve değere rağmen Süleymâniye semti, Osmanlı Devletinin son döneminden itibaren yavaş yavaş itibârını kaybetmeye başlamış, giderek yalnızlaşmıştır. Osmanlı Döneminde savaşlar sonrası ve Cumhuriyet döneminde 1950'li yıllarda başlayıp devam eden göçler, Suriçi İstanbul'la beraber Süleymâniye'yi de olumsuz yönde etkilemiş, genel görünüm ve demografik yapıyı değiştirmiştir. Değişen ve çeşitlenen yaşam tarzlarıyla insan ihtiyaçları da değişmiştir. Döneminde İstanbul'un ileri gelen âlimlerine ve devlet adamlarına ait konaklar, yangınlar, zamanın etkisi ve bakımsızlık sonucunda harâp olmuş; kalanlar, İstanbul'a göçle gelen sosyo ekonomik düzeyi ortalamanın altındaki kişilerin meskeni haline gelmiştir. (Şekil 1)

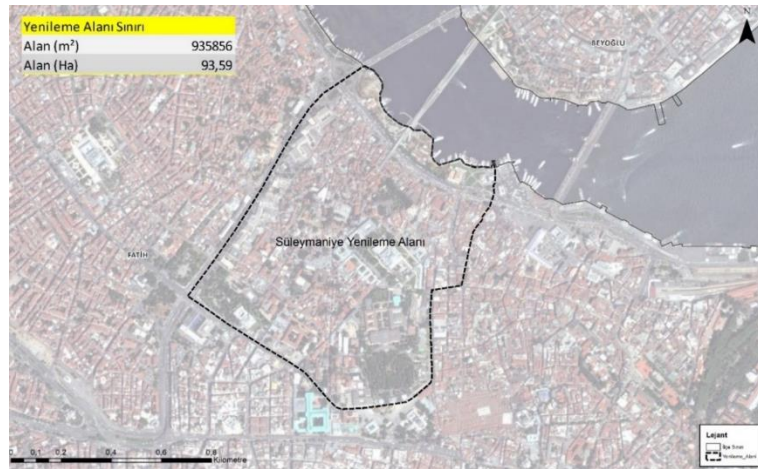

Şekil 1 Süleymâniye sokaklarından görüntüler (Fotoğraflar ve kolaj çalışması: İlze, 2016)

1980'li yıllarda başlayan daha yoğun göçler, Süleymâniye'yi tamâmen bozmuş, târihî semt çöküntü alanına dönüşmüştür. Buna bağlı olarak sosyal doku tamamıyla değişmiş, târihî ahşap evlerin bir kısmı evsizlerin, uyuşturucu bağımlıların mekânı

hâline gelmiş, bakımsızlıktan yıkılmış, çıkan yangınlarda yanmış veya otopark kullanımı için kasıtlı olarak ortadan kaldırılmıştır. Süleymâniye’de, bu semtin kimliğine uymayan dükkânlar, depolar, imalâthaneler, v.b. açılmış, bir zamanlar âlim, mutasavvıf ve sanatçıların meskeni olan semt, geçici işçiler ile nakliye araçlarının mekânı haline gelmiştir. Sosyal yapıdaki bu değişim ve dönüşümler; târihî bölgenin dokusuna uymaması sebebiyle, fizikî, sosyal, kültürel ve ekonomik bozulmalara neden olmuştur.

Süleymâniye semti, UNESCO tarafından, 1985 yılında Dünya Kültür Mirası listesine alınmış, ancak, 2006 yılına kadar, yasal altyapının yetersizliği nedeniyle, herhangi bir uygulama yapılmamıştır. 2005’te çıkartılan yasa kapsamında, 2006 yılında, Süleymâniye çevresinde, 131.000 metrekare’lik Demirtaş, Hacı Kadın, Hoca Gıyâseddin, Kalenderhâne, Molla Hüsrev, Sarıdemir, Süleymâniye ve Yavuz Sinan mahallelerinden oluşan alan, yenileme alanı olarak ilan edilmiştir. Bölge 5 etap halinde ele alınmış, farklı paydaş ve yenileme modelleriyle uygulamaların gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Ancak, üzerinde çalışılan bütün modellerde fizikî dönüşüm hedeflenmiş, uygulama ve sürdürülebilirliği sağlayacak asıl bileşenler olan kültür ve yönetim boyutu, yeterince önemsenmemiştir. Bu nedenle, çok kısa sürede bitirilmesi planlanan yenileme uygulamaları, yoğun çalışmalarla geçen senelere rağmen, münferit uygulamalar dışında hayata geçirilemediği görülmektedir. Böylesine değerli bir alanın yenilenmesi için bölgenin taşıdığı kültür ve kimliğe yönelik stratejik planlama altlığını oluşturmak üzere Süleymâniye Yenileme Alanı sınırları, bu çalışmanın alan sınırı olarak belirlenmiştir. (Harita 1)

Harita 1 Süleymâniye Yenileme Alanı Sınırları (Uydu görüntüsü: İBB CBS Verileri 2020)

Bu çalışma ile; târihî değerlendirmeler aracılığıyla, İstanbul Süleymâniye bölgesi üzerinde mekânı oluşturan kùltürün günümüze taşınıp taşınamayacağı, ne şekilde canlandırılabilceği, bu kùltürün uzantılarının günümüzde ne olduğu, bölgenin yenilenmesi ve sürdürülebilir koruma ile yaşatılması için hangi kültürel ortamın oluşturulması gerektiği konusu araştırılarak, bu tür alanlarda uygulanacak stratejik planlara temel oluşturacak bir vizyon ve ona ulaştıracak hedeflerin belirlenmesine dair bir yöntem geliştirilmesi, târihî dokuların yaşatılabilmesi için yapılan yenileme projelerinin stratejik hedefleri ve bu hedeflerin bağlı oldukları vizyonun insan, kùltür ve kimlik odaklı belirlenmesi ile uygulanabilir ve sürdürülebilir bir stratejik planın temelini oluşturulması amaçlanmaktadır.

1.2. ÇALIşMANIN YÖNTEMİ

Süleymâniye bölgesi gibi pek çok târih katmanını üzerinde taşıyan ve günümüzde sürekli yerleşik bir sosyal dokusu bulunmayan bölgelerde, sosyal hedefleri belirleyebilmek için kültürel mirası meydana getiren kùltürü ve kimliği tanımlamak gereklidir. Bunun için yöntem olarak; Süleymâniye Mahallelerinin mekân oluşumunun târihî süreç içinde değerlendirmesi yapılarak ve mevcut literatür, seyâhatnâmeler, edebî eserler ile güncel veriler kullanılarak, sosyal, kültürel ve târihî gelişimi araştırılmıştır. Değişime sebep olan târihî olaylar ve yapılar belirlenerek, bunların, fizikî veya sosyal dönüşüme etkileri araştırılmış, sosyal ve kültürel değişimlerin bölgenin fizikî doku değişimi ile ilişkisi sorgulanmıştır.

Günümüzde Süleymâniye mahallelerinin konumu, kullanım biçimleri, sosyal yapısı, yaşadığı sorunlar, bölgede geçerli mevzuat, imar planları ve kamu eliyle gerçekleştirilen projeler üzerinde durulmuştur. şehrin önemli ve erişilebilir bir bölgesinde bulunmasına, Dünya miras alanı olmasına rağmen kültürel, sosyal ve fizikî bozulmaların nedenleri belirlenmiştir.

Mahalleleri oluşturan fizikî ve sosyal faktörlerin oluşum ve dönüşüm sebeplerinin detaylı târihî analizinin yapılması sonucunda, alanın koruma-kullanma ve gelişim sorunlarının sosyal ve kültürel dönüşüm ile ilişkisi değerlendirilmeye çalışılmıştır. Yapılan tarih ve mevcut durum araştırmalarıyla Süleymâniye Bölgesini oluşturan ve değişimine neden olan faktörler ortaya çıkarılmıştır.

Değişimi meydana getiren her bir döneme ve sonucunda bölgeye dair vizyon ve hedeflerin belirlenmesi ve tasniflenmesi için, kurumsal yönetim ve alan yönetim planlama metodları da göz önünde bulundurularak, günümüzde stratejik planlama alanında daha dinamik bir yapı olarak karşımıza çıkan, işletmelere ait çalışmalar incelenmiş ve stratejik analiz ile strateji haritalarından oluşan karma bir planlama modeli oluşturulmuştur.

İncelenen faktörlerin derlenip toparlanabilmesi ve kültürel özelliklerin anlaşılabilmesi amacıyla, dönemin tarihi ve fikrî altyapısı ile, stratejik analiz yöntemlerinden *PESTLE Analizini* de içeren bir stratejik analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemle, dönemin kültürel ortamı ve vizyonu hakkında fikir sahibi olunabilmekte ve her bir dönemde yaşanan olumlu yada olumsuz değişimlerin sebepleri ve sonuçları ile bunların uzun süreçte etkilerinin irdelenebileceği bir dönem karnesi görülebilmektedir. Analiz yöntemiyle belirlenen dönemlere ait vizyonlara ulaşmak için, dönemin uygulamaları üzerinden, insan, mekân ve sistem ana başlıkları altında önemli faaliyet alanlarına ilişkin hedefler tahmin edilerek, Strateji haritası çerçevesinde tasniflenmiştir. Bu tasnifleme ile, dönemi içinde hangi ana başlığın tetikleyici rol oynadığını, vizyona ulaşma veya ulaşamamada belirleyici olduğunu görmek mümkün olmuştur. Strateji haritalarının okunması ile gelecek vizyonunun belirlenebileceği ve geleceğe dair hedeflerin de tasniflenmesi ile, belirlenen vizyona ulaşmanın mümkün olup, olamayacağı tahmin edilebileceği, sürekli izlemeyle her aşamada gerekli revizyonların yapılabileceği düşünülmekte ve belirlenen sonuçlara dayalı olarak öneriler getirilmektedir.

Bu yöntemle göre, sistem altyapısı üzerine odaklanması ve bu altyapının, kültürel olarak sürekliliğinin sınırlı da olsa devam ettiği bilinen vakıf sistemi desteklenerek ve farklı bir bakış açısıyla mahalle vakıfları ile kurulabileceği; bu vakıfların ve bölgede yerleşik veya geçici olarak bulunan insanların da, bölgeye davet edilerek yerleştirilecek münevver insanlar tarafından yönlendirilmesi ile, Süleymaniye mahallelerinin yeniden, şehirli insan ve kültür üreten bir okul haline gelebileceği, bu şekilde, kültür sürekliliği kapsamında yenileme ve korumanın sağlanabileceği düşünülmektedir.

2. KÜLTÜR, KÜLTÜREL MİRAS ALANLARINDA KORUMA, YENİLEME VE YÖNETİM

İnsanoğlunun yeryüzünde maddi anlamda ortaya koyduğu en kapsamlı oluşum, en büyük ve girift fizikî bütünlük şehirdir. Şehir insanların veya bir zaman diliminde yaşayan insanların değil, geçmişten geleceğe uzanan insan nesillerinin emeğinin ürünüdür ve her şehir bir kültür ortaya koyar. Kendisini oluşturan fikrî kapasitenin, maddî ve mânevî çabanın, beklentilerin, biçim ve kuralların toplamı olan şehrin niteliği, içinde barındırdığı kitlenin rûhunu da biçimlendirir. Toplumların şehir anlayışları ve bu anlayışlar doğrultusunda kurmuş oldukları şehirler, o toplumların şahsiyeti, medeniyet değerleri, hayâtı inşa ettikleri inânc ve düşünce biçimleri ile doğrudan ilişkilidir ve bu ilişki şehrin rûhunu oluşturur (Andı, 2014, s.14). “Şehri yapan cemiyet ve insanın kalbinde mahfuz rûhu cisme ve âsara yansıtmadıkça”, bu ruhtan söz edilemez (Numan, 2020, s.100).

Kültür aktarımının en kuvvetli ve somut aracı olan şehirler, zaman ve şartların değişmesiyle farklılaşan kültürlere bağlı olarak kaçınılmaz bir şekilde değişime uğrayacaktır. Kültür ölümsüzdür ve zamanla mutlaka değişmesine rağmen, her şekilde temel varlığını sürdürür. (Göksu, 2016,s.30) Bu bakımdan özellikle tarihi şehirlerin taşıdıkları kültürel birikimleriyle birlikte korunmaları gerekir. Şehri ve kültürü zamanın tahripkâr etkilerinden koruyabilmek için değişimlerin sebebi olan faktörlerin tespit edilmesi önemlidir. Mekânı oluşturan ve sürdürülebilirliğini sağlayan veya bozulmasına yol açan faktörlerin tespiti, o mekânın karakterine uygun koruma vizyon ve stratejilerinin geliştirilmesini sağlayacaktır.

2.1. KÜLTÜR TANIMI VE BİLEŞENLERİ

Kültür, Türk Dil Kurumu büyük sözlüğe göre, “Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin”, “ Bir topluma veya halk topluluğuna özgü düşünce ve sanat eserlerinin bütünü”, “Muhakeme, zevk ve eleştirme yeteneklerinin öğrenim ve yaşantılar yoluyla geliştirilmiş olan biçimi” ve “Bireyin kazandığı bilgi” (TDK Sözlüğü, 2020), Kubbealtı lügatına göre, “Bir milletin inanç, fikir, sanat, âdet ve geleneklerinin, maddî ve mânevî değerlerinin bütünü, hars,” ve “Bir milletin sanat ve fikir eserlerinin bütünü” (Ayverdi, İ., 2011, s.1848) olarak

tanımlanmış, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisinde ise, “medeniyet” bahsine yönlendirme yapılmıştır. (TDV İslâm Ansiklopedisi, 2002, s. 546).

İnsanı diğer canlılardan ayırt eden temel özelliği, kültür adı verilen tabiatı dönüştürme çabasıdır (Tümertekin ve Özgüç, 2002). Her nesil, devraldığı kültüre bir katkı yaparak sonraki nesillere aktarır. (Ertürk, 2010, s.7)

Bir kültürü anlamak için, o kültürün özünde bulunan, insanın varlık ve evreni anlama çabası konularındaki açıklamaları oluşturan inançları anlamak önemlidir. İnançlar, toplum alışkanlıklarını ve sorun çözme tarzlarını şekillendiren, bir toplumun işleyişi açısından büyük önem taşıyan değerleri meydana getirirler. Toplum düzeninin sağlanması, değerlerin yaptırım gücüne sahip olmasına bağlı olup, bu ise, değerlerin kural haline gelmesiyle gerçekleşebilir. Kültür, tarihi ve fonksiyonel olarak iç içe geçmiş din, dil, değerler, kurallar, adetler, davranış biçimleri, simgeler, teknoloji, ahlâk kuralları ve yasa bileşenlerinden oluşur. Kültür, bunların tümünün bileşimidir. (Ertürk, 2010, s.9)

Tarım, sanayi ve bilgi toplumlarının herbirinin kendine göre bir değer sistemi vardır. Geleneğin baskın olduğu toplumda, gelenekle aktarılan değerler, toplum hayatını detaylarıyla düzenleme ve kişilere güçlü bir dayatma niteliğine sahiplerse de toplum düzeni, ancak kurumsallaşmış kurallarla ayakta durabilir. Bireyselliğin ön planda olduğu modern toplumda, değer ve gelenekler, kişiler üzerinde baskı oluşturamazlar. (Ertürk, 2010, s.10)

Kurallar, aynı zamanda adalet ve ahlaka dair ilkelerin kurumsallaşmış halidir ve yaptırım güçleri yüksektir. Bir toplumun varlığını sürdürebilmesi, onu bir arada tutan kurallara bağlıdır. Adalet ve ahlak kuralları gibi kuralların güçlülüğü, yazılı yada yazısız olmasına değil, toplumdaki kabulüne, kurumsallaşmasına ve yaptırım gücüne bağlıdır. Yaptırım gücü ise uymayanların karşılaşacağı olumsuzluklar ve tepkilerdir. (Ertürk, 2010, s.12)

Kültür üretimi, insanın bilgi, birikim, teknik ve araçlar kullanarak doğayı dönüştürmesidir. İnsan teknolojiyi kullanarak somut kültür ürünlerini, sahip olduğu bilgi, beceri ve teknikle ortaya koyar. Bilgi, insanın süzgecinden geçerek, kendine ait kıldığı bir değerdir. Sonuç olarak, teknolojinin kültürün inşasında önemli bir payı olduğu söylenebilir. (Ertürk, 2010, s.13)

Kültür; değer, inanç, kural, gelenek ve âdetlerden oluşan bir bütün olması bakımından, toplumun ve kişilerin davranışlarını yönlendiren bir sistemdir. Bu sistemin oluşumunda etnik kökenler, inançlar, yerel etkenler ve diğer toplumlarla temaslar etkilidir ve kültürün bulunduğu fiziki çevre geçmiş de olsa o topluma ait kültürün izlerini taşır. (Eyüce ve Keskiner, 1995) “Mîmârî, insanlık âlemi için belki de en eski düşünce ve işgal sâhası olagelmıştır. Zîra insan her zaman içinde yaşayacağı mekânla halli hamur olmuş, onu şekillendirmiş, kendisi de ona göre şekillenmiş; nezâfeti, zerâfeti onda aramış, üzerinde fikretmiştir (Numan, 2019, s.27).”

Şehir kültürü, o şehirde bulunan insanlar ile mekân arasındaki ilişkinin geçmişten geleceğe taşınması ile oluşur. Hâfıza ve gelenekler mekânın gelecekteki dönüşümüne dair fikir vericidir. Mekânın korunması için kültürün korunması ve gelişmesinin sağlanması gerekir. Kültürel mîras, toplumun geçmişinin kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlayarak, târihin akışı içerisindeki yerini ve değişimlerini görünür hale getirir. Bu şekilde toplumun kimlik ve hafızasının korunması ve birlikte yaşadığı farklı kültürlerle etkileşiminin sağlıklı olması sağlanır (Göksu, 2016).

Osmanlı şehrinin oluşumunu sağlayan yapılanmalar, mahalle düzeni ile İmarat ve Vakıf sistemidir (Cerasi, 1999, s.69-76).

2.1. OSMANLI MAHALLE SİSTEMİ

Dilimize Arapçadan girmiş olan “mahalle” kelimesi, bünyesinde “serbestlik, hürriyet, engeli kaldırma” anlamlarını da barındıran “hâll” kökünden türetilmiş bir isimdir (Sağlam, 2008, s.35). Cumhuriyet öncesinde basılan sözlüklerde, “Bir şehir ve kasabanın münkâsım olduğu parçalardan beheri ki müteâddid hânelerden mürekkep olup, ekseriyâ bir câmi ve imamı vardır” veya “Bir şehir veya kasabanın muhtelif nâmlarla yâd edilen aksâmından her biri ki bir mescîde merbut ve bir imam ile iki muhtar bulunur” cümleleriyle tarif edilen “mahalle”; Cumhuriyet sonrasında yayımlanan sözlüklerde “muhtar, imâm, câmi, mescit” gibi vasıflarından arındırılarak “Bir şehir veya kasabanın bölündüğü kısımlardan her biri” veya “Bir şehrin, bir kasabanın, büyükçe bir köyün bölündüğü parçalardan her biri” şeklinde idari sınırları belirleyen bir arâzi parçası olarak tanımlanmaktadır (Sağlam, 2008, s.35).

Arşiv belgelerine göre, Osmanlı Devletinin klasik döneminde, ticaret ve sanatla uğraşan mesleki grupların oluşturduğu tipte bir gruplaşmanın mahallelerde

bulunmadığı, dinî ve etnik gruplar ile çeşitli mesleklerden insanların, şehirlerde birbirine açık cemaatler halinde yaşadığı anlaşılmaktadır (Yel ve Küçükbaşçı, 2003, s.324). Mahallelerin yapısı iskân politikasına bağlı olarak gelişmiştir.

İstanbul'un fethinden sonra, şehrin iskânında sadece nüfusun artırılması değil, istenen hareketliliği sağlamak için tüccarlar, sanatçılar, ilim adamları gibi gruplar, bazıları da ismen olmak üzere şehre çağrılmıştır. İstanbul'a gelenlere durumlarına uygun evler verilmiş, ticaretin hızla canlanması için bedesten, han ve çarşılar inşa edilmiştir (Cezar, 1985, s.362). Osmanlıların, yeni fethedilen yerleri şenlendirmek ve Türkleştirmek, reayayı en verimli alanlarda üretici hale getirmek ve rasyonel şekilde çalıştırmak, göçmenleri yerleştirmek ve zararlı grupların etkinliklerini yer değiştirmek suretiyle önlemek gibi iskân politikasına dair amaçlarını gerçekleştirmek için imar ve iskân işlerinde birçok kişi, özellikle de islâmın yayılması ve fethedilen toprakların şenlenmesinde dervişler, geniş ölçüde hizmet ve katkıda bulunmuşlardır (Barkan, 1942; Cezar,1985, s.361). Aslında, dervişler, şehirler fethedilmeden fetihle paralel çalışmalar yapmışlar, maddi fetihten önce manevi fethi gerçekleştirmiş ve bu şekilde şehirdeki faaliyetlere zemin hazırlamışlardır (Barkan, 1942, s.283).

İmar işleri büyük oranda şahıslar tarafından yürütülmekte ise de, devlet, bu konuda mimarlık örgütü yoluyla şahsi faaliyetlere hem yardımcı olmakta, hem de şehrin düzenli gelişimini yönlendirmekteydi. Şahısların imar hareketlerine dair ölçüler, genellikle kendi mali kaynakları ile sınırlı olmakla birlikte, tasarladığı projeyi gerçekleştirmeye yetmemesi durumunda ilave kaynak talebinde bulunduğu veya bu kaynağın kendisine sağlandığı durumlar da bulunmaktadır (Cezar,1985, s.369). Bu durum, imar işlerinde şahısların hareketlerinin, öncelikle devletin bu hareketlere zemin hazırlayan kolaylaştırıcı yapısından kaynaklandığını göstermektedir. Devlet tarafından desteklenen faaliyetlerin, mutlaka bir vakfa bağlı olarak amme hizmetine bırakıldığı ve sürdürülebilirliğinin sağlandığı görülmektedir. Bunun yanında kurulan vakıfların da imarda önemli bir rolü bulunmaktadır.

İmar işinin insanla gerçekleşmesi sebebiyle, iskân ve imar birbiriyle iç içe yürüyen işler olmuştur. Osmanlıların iskân politikası; insanlara yeni imkânlar vererek özendirme yoluyla veya devlet gücü kullanılarak insanların yer değiştirmesi sağlanarak gerçekleşmektedir (Cezar,1985, s.360). İskân emirlerinin, bir yerleşimi istenen nitelikte işler hale getirecek çeşitli meslek gruplarını içermesinden, o yer için

yalnızca nüfusun arttırılması değil, bir sistem dahilinde yerleşiminin ve imarının da amaçlandığı sonucuna varılabilir.

Bu şekilde meydana getirilen Osmanlı mahalleleri temel yönetim birimidir. Reâyâ, vergi kayıtlarına, oturdukları binaların bulunduğu mahalle sınırları belirtilerek, ismen yazılmışlardır (Yel ve Küçükaşçı, 2003, s.324). Mahallede olan bir olayın aydınlatılmasında ve ortaya çıkan bir zararın bertaraf edilmesinde mahalle halkının ortaklaşa sorumluluğu bulunmaktadır. Osmanlı tahrir kayıtlarından, mahalle birimi için bir nüfus ölçüsü belirlenemeyeceği ancak, Osmanlılar'ın malî ve idarî yönden kendi içine kapalı en alt yönetim birimini mahallelerin oluşturduğu görülmektedir. Osmanlı şehirlerinde mahalle, statü farklarına göre ayrışmayan fizikî bir mekân niteliğini taşımaktadır (Yel ve Küçükaşçı, 2003, s.325).

Osmanlılar'da 19. yüzyıla kadar, mülkî ve beledî âmir olan kadıyı temsilen, müslüman mahallelerinde sorumlu yönetici imamdı. Mahallede olan evlenme, doğum, ölüm gibi olayları, imam kayıt altına alırdı. Mahalle ile ilgili konular imamın iznine tabiydi. İmamın ve mahalle sakinlerinden birinin kefaleti olmadan mahalleye yerleşilebilmesi mümkün değildi. 19. yüzyıl ıslahatları sonrası mahallelerde muhtarlıklar kurulmuş, muhtarlar imamlara göre yönetim açısından daha yetkili konuma getirilmişlerdir. En az elli hânenin bir mahalle olarak kabul edildiği 1864 tarihli Vilâyet Nizamnâmesi ile, ihtiyar meclisleri de kurulmuştur (Yel ve Küçükaşçı, 2003, s.326).

Osmanlı şehirlerinin konut alanları dışındaki şehir merkezini oluşturan külliye ve ticaret alanları, şehir arazisinin en yüksek değerine sahip %15-20 si kadar bir alan kaplıyordu. Osmanlı şehir yönetimi, yapısı ve imar sistemi, spekülâtif amaçlı yapı faaliyetlerine imkân bırakmayacak şekilde tesis edilmişti (Cansever,1997, s.133). Şehrin %80'ini oluşturan iskân alanları mahalleler, içinde yaşayan ailelerin mahalleyi beraberce yönetmelerine ve sorunları gidermelerine imkân verecek bir ölçek ve yapıda oluşturuluyordu (Cansever,1997, s.134).

Bu tariflere göre, çeşitli faktörler nedeniyle, 19. yüzyılın başlarından itibaren değişmeye başlasa da, Osmanlı mahalle hayatının düzenini büyük ölçüde merkezlerinde yer alan câmi ve mescitler, mahallelerin sınırlarını ise câmiyi merkez alan yönetim ve erişim ölçeği belirlemekteydi (Cansever, 2011). Başka bir ifadeyle, mahallelinin hayatını düzenleyen en önemli unsur olarak, mescit ve câmilerle cisimleşen çekirdek yapılanmalar görülmelidir.

Görevlendirilen paşalar tarafından kentin farklı bölgelerinde yaptırdıkları külliyyeler ile nâhiye merkezlerinin oluşumuna yardımcı olunmuş, nahiye çevrelerinde de câmi, mescîd yapılmasıyla mahalle oluşumu teşvîk edilmiştir. Fâtih devrinde Ayasofya, Mahmûd Paşa, Ebû'l Vefâ, Sultan Mehmed, Murâd Paşa ve Topkapı nâhiyeleri kurulmuştur (Ertuğrul, 2011, s.18).

Türk Mahallesi, mektebi, kahvesi, çeşmeleri, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Beş Şehir"inde anlatılan satıcı sesleri, birbirine komşuluk eden ve birbirinden haberdâr olan evleriyle bir birliği; kendisine has bir âhengi ifade eden sıcak-samimî bir birimdir (Tanpınar, 2016, s.126). Şehrin rûhu, Osmanlı şehirlerinde mahalle birimi bünyesinde kendisini göstermiş ve Osmanlı şehri mahallelerin uyumu ile oluşmuştur. Mahallelerin kuruluş nüvesi olan mescid ve imaretler ise, Osmanlı imar sisteminin bel kemiği olan vakıflar eliyle inşa edilmiştir.

2.2. VAKIF VE İMÂRET SİSTEMİ

Vakıf; Türk Dil Kurumu Sözlüğüne göre, "*Bir hizmetin gelecekte de yapılması için belli şartlarla ve resmî bir yolla ayrılarak bir topluluk veya bir kimse tarafından bırakılan mülk, para*" (TDK Sözlüğü, 2020), Kubbealtı lügatına göre, medeni hukuk terimi olarak, "*Mâlîki bulunduğu malı tüzel kişiliğe sâhip olmak üzere hayırlı bir iş için belirli bir gâyeye tahsis etme*" ve İslâm hukuku terimi olarak da "*Bir malı, menfaati ammeye âit olmak üzere herkesin faydalanması için Allah'ın mülkü hükmüne koyarak üstündeki mülkiyet (temlik ve temellük) hakkını kaldırma*" (Ayverdi, İ., 2011, s.3333), Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisine göre ise, "*...hukukî bir işlemle kurulan ve İslâm medeniyetinin önemli unsurlarından birini teşkil eden hayır müessesesi*" olarak tanımlanmıştır (Günay, 2012).

Vakıf kurumu İslâm devletleri ve Osmanlılarda büyük bir gelişim göstererek yaygın olarak uygulanmış, toplum ve kültür hayatında çok önemli bir yer tutmuştur (Turan, 2000, s.345). Vakıf kuruluşu ile, özel mülkiyetten ayrılan mallar, toplum mülkiyetine geçerek üçüncü bir tür mülkiyet tanımı oluşmaktadır. Tarihi süreçte vakıfların; hayır yapma, yoksullara yardımcı olma, imar faaliyetlerini yerine getirme, güç ve prestij sağlama, vergiden muaf olma, malın kaybedilmesini önleme gibi amaçlarla kuruldukları görülmektedir (Türkoğlu, 2013, s.188).

Sistemin yönlendirici kuvveti, "Herkesin yöneldiği bir yönü ve yöntemi vardır. Siz hayrat yapmaya koşun, bu hususta birbirinizle yarış edin" (Bakara Sûresi 2-148)

âyetidir. Birey yerine toplumu esas alan bu yardımlaşma felsefesi; herkesi gücü yettiği kadar iyilik yapmaya yönlendirmiş ve müslüman Türk medeniyetinin mayasını oluşturmuştur (Yediyıldız,2012). Fethedilen yerlerden elde edilen topraklar ve ganimet, İslam toplumlarında, beytülmâl (devlet hazinesi) sayılmış, vakıf müessesesi bu kapsamda kurulmuştur (Köprülü, 1942, s.5-6).

Vakıflar temel olarak dini motivasyonla oluşturulmakta ve bu durum Müslümanları, çeşitli sosyal ihtiyaçları karşılamak üzere, çok sayıda vakıf kurmaya yönlendirmekteydi (Erkal, 1992). Mülkiyet haklarının korunması da vakıf kurmak için bir başka sebebi. Klasik dönemde, Osmanlı devlet adamları, kazançları ile ilgili bir şüphe oluşması durumunda mallarına el konulması şeklinde bir tedbir olan müsadere tehlikesi ile karşı karşıya olduğundan, mülkünü ancak vakfa dönüştürerek, koruyabilirdi. Devlet müsaderesi Tanzimat reformları ile sona ermiştir. Ayrıca, toplum içinde prestij kazanma düşüncesi de vakıf kurmak için bir başka motivasyon olarak görülebilir (Gökşen, 2005, s.60-76).

Vakıf sisteminin en etkin kullanıldığı kurum olan imaret, dar anlamda, yoksullara ve öğrencilere ücretsiz yemek dağıtılan yapılara ve geniş anlamda, cami, medrese, hastane, misafirhane, mektep, kütüphane, çeşme gibi yapıların herbiri yada birlikte oluşturduğu yapılar topluluğuna verilen isimdir. İmaretlerin birer hayır kurumu olarak giderleri vakıflar tarafından karşılanır ve giderlerle ilgili hükümler vakıfnamelerde belirtilirdi. Dar anlamıyla imaretler, İkinci Meşrutiyete kadar faaliyetlerini sürdürmüşler, 1911'de ikisi dışında kapatılmışlardır. Yerleri Kızılay'ın aşevleri ile doldurulmaya çalışılmışsa da imaretlerin düzeyine ulaşamamıştır (Turan, 2000, s.345).

Osmanlı Devletinde toplumun sosyal, hukukî, iktisadî ve siyasî yapısını, katılımcı bir temel üzerine kuran ve gelişmede istikrâr ve dengeyi sağlayan, toprakları işler hale getiren Tımar-Dirlik ve vakıf sistemleridir. Toplum yapısı, sosyal siyâset açısından incelendiğinde, dengeli gelir dağılımının ve sosyal adaletin temini bakımından İmâret ve Vâkıf müesseselerinin önemli payı olduğunu görürüz. Osmanlı döneminde vakıf sistemi, sayı, çeşit ve kapsam olarak en üst seviyede gelişim göstermiştir (Zaim,1987, s.209).

Vakıf çeşitleri, konularına göre farklı şekillerde gruplanmaktadır. Vakıf malının mülkiyeti bakımından sahih ve gayri sahih vakıflar olarak gruplanır. Sahih vakıflar, gayrimenkul ve menkul mallardan oluşan vakıflardır. Gayri sahih vakıflar ise, devlet

mülkü arazinin mülkiyeti devlet üzerinde kalmak şartıyla, gelirlerinin, hazineden hak sahibi olan bir konuya tahsis edildiği vakıflardır. Vakıflar, faydalananlar açısından, hayrî ve zürî olarak gruplanır. Doğrudan hayır amacıyla kurulan vakıflar, hayrî vakıflar, ve faydalananları vakfedenin zengin veya fakir hısımlarından meydana gelen bir diğer tabirle, evlâtlık veya ehli vakıflar ise, zürî vakıflardır. Faydalama şekli bakımından vakıflar, aynı ile yararlananlar ve aynı ile yararlanılmayanlar diye iki kısma ayrılır. Aynı ile yararlanan vakıflar, vakıf hukukunda hayrât denilen vakıflar ve aynı ile yararlanılmayan vakıflar, doğrudan değil gelirlerinden faydalanan vakıflardır. Gelirlerinden yararlanan vakıflar, işletilme usulü bakımından, *icâreteynli* (üzerinde bina bulunan vakfın kiralanması) ve *mukâtaalı* (arazinin kiralanması) şeklinde genel olarak gruplanabilirler (Günay, 2012; Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2017).

Bir diğer vakıf çeşidi olan *avâriz vakıfları*, avâriz adı verilen vergileri ödeyemeyen fakir halka tahsis edilen, para veya akar vakıflarıydı. Ancak bu vergilerin ağırlığını kaybetmesinden sonra, bu vakıfların gelirleri, mahalle heyeti kararıyla gerekli görülen yerlere harcanmaya başlamıştır. Buna göre farklı bir hüviyet kazanan avâriz vakıfları zamanla *avâriz akçesi* ve *avâriz sandığı* olarak da adlandırılmışlardır (İpşirli, 1991).

Vakfedenin iradesiyle belirlenen vakfın nasıl yönetilip işletileceği konusundaki beyan ve şartlar, “vakfiyye” denilen ve vakfın âdeta tüzüğü niteliğindeki yazılı belge ile hükme bağlanır. Vakfiyede bulunan, şartlara meşru bir zaruret bulunmadıkça uyulması şarttır ve vakfın yeni bir vakfa dönüştürülmesi, takası (istibdâl) konusunda zorlaştırıcı hükümler ve bunun yapılabilirliği konusunda da farklı görüşler bulunmaktadır (Günay, 2012).

İstanbul vakıfları konusunda Osmanlı dönemine ait ana kaynak niteliğindeki üç tahrir defterinin ilk cildinde 1525, II. cildinde ise 1740 vakıf kayıtlı bulunmaktadır. Üçüncü defter olan, Defter-i Evkâf-ı İstanbul’da, İstanbul sur içinde 13 nahiye ve 226 mahalle ve toplam 3265 vakıf bulunduğu görülmektedir. Defterdeki vakıfların çoğu tek kişi tarafından kurulmuş olmakla birlikte, müşterek vakıflar ve toplu avâriz vakıfları da kayıtlar arasındadır. Hânedandan olanların vakıflarının tahrirde yer almadığı gözönünde bulundurulursa, bu vakıfların İstanbul’da yaşayan orta ve üst düzey gelire sahip şahıslar tarafından kurulduğu sonucuna varılabilir (Canatar, 2010-2011).

Hayratların giderleri, öncelikle banileri tarafından karşılanırsa da, hizmetlerinin sürdürülebilir kılınmasını sağlayan önemli bir diğer unsur vakfedilen diğer vakıfların

verdiği ekonomik destekler olmuştur. Zamanla yıpranmalara, nüfus artışına, ücretlerin değişimine vs. bağlı olarak aynı hayratlara birden fazla vakfın farklı vâkıflar eliyle de katkı sağladığı görülebilmektedir (Gürsoy, 2019, s.186).

Takip edilebilirliği açısından genellikle yapılan çalışmalarda gayrimenkul vakıflar üzerinde durulmakla birlikte, menkul vakıflar da önemli bir yer tutmaktadır. Para vakıfları genelde kredi unsuru olarak ele alındığından, vakıf eserlerin/hayratların sürdürülebilirliğine katkıları yeterince bilinmemektedir. Bunu ortaya çıkarmak üzere yapılan bir çalışmada, her mahallede ortalama 5-10 arası vakıf kurulduğu, mahalle halkının kurduğu vakıflarla hayratlara yardımlar yapıldığı örnekler üzerinden ortaya konularak, gayrimenkul vakfedecek kadar variyeti olmayan halkın, para vakıflarına yöneldiği tespit edilmiştir (Gürsoy, 2019).

Vakıf hayratları arasında cami, medrese, dârülkurrâ gibi dinî nitelikli ve eğitimle ilgili kuruluşlar, tekkeve zâviye gibi sûfiler için barınma ve toplanma yerleri, dârüşşifâ ve bîmârhâne, gibi sağlık kuruluşları, fakirlere yemek dağıtılan imarethaneler yanında türbeler, yollar, köprüler, kervansaraylar, sulama şebekeleri, kaleler, deniz fenerleri, kanalizasyonlar, suyolları, çeşme gibi yapılar vardı. Bu hayratların devamlılığı ise vakıf mallarından elde edilen gelirlerle sağlanıyordu (Yediyıldız,2012,s.480).

Osmanlı İmparatorluğu'nda devletin görevi, âsâyişi sağlamak, halkın canını, malını korumak, sınırları muhafaza ederek düzeni korumaktı. Devlet, bugünkü devlet anlayışında olduğu gibi, halkın eğitimi ve ibadeti ile ilgili binalar inşa etmekle mükellef değildi. Bayındırlıkla ilgili mükellef olduğu konu ordu olup, askerin üzerinden geçtiği köprüleri, yolları, barındığı kaleleri inşa etmek ve korumak devletin göreviydi (Sağlam,1998,s.13).

Günümüzde, büyük çoğunluğu merkezi yönetimce yerine getirilmekte olan eğitim gibi bazı hizmetler, Osmanlı zamanında ferdi hizmetlerdi. İstanbul'un eski eğitim müesseseleri hakkında bir fikir vermek açısından, yananlar ve yıkılanlar hariç olmak üzere şehirde,193 Mektep,178 Medrese, 147 Kütüphane bulunmaktaydı. Osmanlı'nın yükselme devrinde bu kütüphanelere, 200.000'e yakın kitap konmuş ve halkın parasız istifadesine sunulmuştu (Ergin,1944,s.6-7).

Vakıf sisteminin en faydalı yönü, halka, belediyeyevehükümete yük olmadan beledi hizmetlerin fertler tarafından yapılması ve halkın da bunlardan parasız yararlanmasıdır. Yapılan bir vakıf eserinden halk, karşılıksız olarak istifade etmekte,

devlet, bir hastâhanenin veya bir mektebin yapılması ve idâre edilmesi için para vermediği için, vergi de almamaktadır. Bu kurumları yapanlar, inşaat ve idâre masraflarını ve burada çalışacakların aylıklarını temin edecek irât ve akarları da önceden hazırlarlardı. Kurulan bu müesseseleri yaşatmak ve onlara vâridat bulmak için, şehir ve kasabalardaki boş arsalar üzerine çarşılar, hanlar ve dükkânlar yapmak, memleketin muhtelif yerlerindeki ham araziyi işletmek suretiyle oraların imârına vesile olmak da vakıf sisteminin diğer bir faydasıdır (Ergin,1944).

Beledî müesseseleri yapanlar arasında bulunan hükümdârlar da bu müesseseleri kendi tahsîsatlarından yaparlardı (Ergin, 1944, s.35). Devletten geliri olan herkesin askerî sınıf kabul edildiği Osmanlı'da, 18. yy.da vâkıfların % 81,1'i askerî sınıfa, geriye kalan % 18,9'u da reayâya aitti (Sağlam, 1998, s.39).

Vakıflar, özellikle 15. ve 16. asırlarda yeni fethedilmiş beldelerin İslâmlaştırılmasında önemli rol oynamış, serhat boylarına tekkeler kurarak yerleşen tarikatları desteklemişlerdir. Böylece bir bakıma vakıfların siyasî işlevleri de olmuştur. Osmanlı padişahları ve hânedan mensupları başta olmak üzere tüm müslümanlar, vakıflar yoluyla insanların ihtiyacını gidermeyi görevleri olarak kabul ediyordu. Süleymâniye Külliyesi de insanların ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik bir hayrattı. Vakıf, yararlananlar kadar banilerinin de bir şekilde ihtiyacını gideren kurumlardı (Yediyıldız, 2012).

Bir araştırmaya göre Osmanlı İmparatorluğu zamanında kurulan toplam vakıf sayısı 26300'dür. Devlet Planlama Teşkilâtı, Vakıf Özel İhtisâs Komisyonu Raporunda ise bu sayı 50.000'in üzerindedir (Sağlam,1998,s.44).

Osmanlı memleketlerinde her vakıf, bir nâzırın denetimindeki mütevellî veya mütevellîler tarafından idare ediliyordu. Devletin vakıflar üzerinde genel denetimi kadılar vasıtasıyla idi. Son asırlarda ise, vakıf yöneticiliği bir meslek haline gelmiş, giderek merkezîleşmiştir. Devlet makamlarına bağlı vakıfların sayısı artmıştır. III. Selim'in reformları ve II. Mahmud'un 1826'da Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmasından sonra, hükümdarlar önemli vakıfların denetimini üzerlerine almıştır. Bu konuyla ilgili olarak, 1826 yılında Evkâf-ı Hümâyün Nezâreti kurulmuştur. Tanzimat'la beraber, vakıfların ve bunların ana mallarının yönetimini düzenleyen mevzuat genişletilmiştir (Yediyıldız, 2012).

19. yüzyılda İslâm beldelerini işgal eden Batılılar, sömürgeleştirme hareketlerine engel gördükleri vakıf kurumlarına karşı tavrı almışlar, vakıfların ekonomiye zarar verdiğinden bahsederek vakfın aleyhinde bulunmuşlar ve bunun sonucunda da vakıflar, iktisadî refah ve sosyal gelişmeye engel olarak görülmeye başlanmıştır. Vakıf mallarının alınıp satılması ve vakıfların tasfiyesi için “istibdal” ve “irsâd” denen hukukî mekanizmalar kullanılmıştır (Yediyıldız, 2012, s.481). Tahrir defterlerinde istibdâl işleminin 95 defa vakıftan rücû işleminin ise beş defa geçmesinden dolayı, akar vakıflarındaki değişimin daha önceki dönemlerde de oldukça fazla olduğu düşünülebilir. Bazı düzenlemeler yapılırken birtakım vakıf akarlarının yıkılması gibi uygulamalar da akarların yok olmasında rol oynamıştır (Canatar, 2010-2011).

1826 sonrasında güçlü bir merkezî idâre kurulmak istenmiş, bu yolda ilk adım olarak da Evkaf Nezareti tesis olunmuş, sonrasında ise bu nezaret giderek gelişmiştir. Ancak giderek artan merkezîleşme sonucu insanlar, her şeyi devletten beklemeye başlamışlardır. Devletin her konuyu sahiplenmesi durumu, vatandaşlarda akla gelen her türlü ihtiyacı devletin karşılaması beklentisine sebep olmuştur (Baykara, 1984, s.21). Alınmaya çalışılan tedbirlere rağmen, imaretlerin kurulmalarına hakim olan ruhun kaybedilmesi, vakıfların muhtariyeti prensibinin bir kenara bırakılarak bu müesseselere devletin fazla müdahalesi ve idare kadrolarını memurlaştırması sebebiyle olmuştur denilebilir (Barkan, 1963).

19. yüzyılda vakıfların yönetimini bütünleştirmeye yönelik bir alt yapı oluşturulmaya çalışılmış, 1921’de “Şer’iyye ve Evkaf Vekâleti” kurulmuş, fakat 3 Mart 1924’te kaldırılıp, Türkiye Cumhuriyeti’nin devlet teşkilâtıyla Vakıflar İdaresi bütünleştirilmiştir (Yediyıldız, 2012).

Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün kurulmasından sonra, 1926 senesinden önceki vakıfların idaresi ile ilgili esaslı değişiklikler getiren 1935 tarih, 2762 sayılı Vakıflar Kanunu’na göre, eski mazbut ve mülhak vakıfların kapsamı genişletilerek ve Mazbut, Mülhak, Cemaat Vakıfları olmak üzere üç kategoride toplanarak, diğer vakıflar kaldırılmış, vakıf mallarının tabi olduğu hükümler değiştirilip, satış ve el değiştirmesinin önü açılmış, mukataa ve icareteyn gibi Medenî Kanuna uymayan kiralama şekli kaldırılmış, vakıfların idaresi iktisadi ihtiyaçlara uygun hâle getirilmiştir. Osmanlı’nın son döneminden itibaren, idaresi Evkaf Nezareti eliyle yapılıyor gözükmeyle beraber, her biri kendi statüsünü muhafaza eden mazbut vakıflar, tek bir

tüzel kişilik haline getirilerek Vakıflar Genel Müdürlüğüne verilmiştir. Mazbut vakıfların idaresi bakımından Vakıflar Genel Müdürlüğü, bir idari tüzel kişilik ve aynı zamanda bir kamu kurumudur.1927 tarihli ve 1911 sayılı kanunla; harap vaziyette bulunan ve muhafaza edilmesine gerek duyulmayan vakıf binalar ile vakıf arsaların satışı kararlaştırılmıştır (Yediyıldız,2012).

5737 Sayılı Vakıflar Kanunu'na göre; Mazbut Vakıflar, Genel Müdürlükçe yönetilecek ve temsil edilecek vakıflar ile mülga 743 sayılı Türk Kanunu Medenisinin yürürlük tarihinden önce kurulmuş ve 2762 sayılıVakıflar Kanunu gereğince Vakıflar Genel Müdürlüğünce yönetilen vakıflar, Mülhak Vakıflar, mülga 743 Sayılı Türk Kanunu Medenisi'nin yürürlük tarihinden önce kurulmuş ve yönetimi vakfedenlerin soyundan gelenlere şart edilmiş vakıflar ve Cemaat Vakıfları, Cumhuriyet öncesinde gayrimüslim vatandaşların oluşturduğu hayır kurumlarıdır. (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2017).

Halkta şahsi teşebbüs hisleri, vakıfların yönetiminde merkezîyetçilik esasının benimsenmesiyle yok olmuş ve vakıf yapanların sayısı giderek azalmıştır. Vakıf, ferdî bir teşebbüs olduğu ve sistemi itibarıyla bir devlet kuruluşu olmadığı için, devlet, yönetimini değil, yalnızca denetimini üstlenmeliyken, merkezileşme hareketlerine paralel olarak, bakanlık düzeyinde teşkilatlanmış bir kamu kuruluşu tarafından idâre edilmeye çalışılmıştır (Ergin,1944).

Hukukî dayanakları ve bireylerin, grupların ya da devletin ihtiyaçlarına uyum yeteneği sayesinde siyasî örgütlenmeler ile iktidarların değişmesi ve vakıfların büyük bir çoğunluğunun ortadan kalkmasına rağmen, önemli bir bölümü günümüze kadar gelebilmeyi başarmıştır (Yediyıldız, 2012, s.483).

Cumhuriyet tarihinde kurulan 4,706 vakfın 928'si "Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı", 3,677'si ise şahıs vakıflarıdır. 1967 yılında vakıfların sayısı hızla artmasına neden olan, 903 sayılı yasa çıkmış ve Medeni Kanun'da bazı değişiklikler yapılmıştır (Şenel ve Tuyan, 2009, s.128-133). 2016 yılında türlerine göre, Yeni Vakıf Sayısı 5.075, Mülhak Vakıf Sayısı 264, Cemaat Vakıf Sayısı 167, Esnaf Vakfı ise 1 adettir. Türkiye'de faaliyet gösteren yabancı vakıf 21 adettir. Yeni açılan vakıfların 19 tanesi "Çevre Koruma Vakfı", 1.000 tanesi "Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı" iken, 4.056 tanesi çok amaçlı vakıflardır (Akyıldız ve Abay, 2017, s.154).

Osmanlı döneminde sağlık, eğitim, sosyal alanlarda faaliyet gösteren vakıflar, bugünkü Sivil Toplum Kuruluşlarının (STK) ilk örnekleri olduğu düşünülmektedir. (Buluş, 2008, s. 22) Ayrıca, lonca teşkilatları da STK fonksiyonlarına sahiptir (İnalçık, 2000, s.90-91). 19. yüzyılda idare, hukuk, eğitim, ekonomi, sosyal ve siyasal alanlarda ortaya çıkan değişimler ve bunlara bağlı oluşan boşluklar, toplum tarafından sivil toplum kurumlarının kurulmasına sebep olmuştur (Toman, 2013, s.468). Cumhuriyet döneminde devletçi yönetim anlayışı nedeniyle sivil toplum kuruluşları kısıtlı olarak faaliyet gösterebilmişlerdir. 1950'lerde, çok partili döneme geçişle birçok dernek, vakıf ve örgüt faaliyete geçmiş ancak, darbeler ve siyasi baskılar ile kesintiye uğramıştır. 1980'li ve 1990'lı yıllarda meydana gelen siyasi değişim ile birlikte devletin baskısı azalmış, STK'lar daha etkin hale gelmiştir. 2004'ten sonra dernek ve vakıflarla ilgili mevzuattaki değişimler ile vakıf ve STK'ların sayısı artmıştır (Toman, 2013, s.469).

Vakıfların, tarihten günümüze, yardımlaşmanın tezahürü olarak bir toplum içinde dini vecibeleri yerine getirme, güç, prestij elde etme, özel mülkü koruma altına alma gibi niyetlerle ortaya çıktıkları görülmektedir. Vakfın varlığını sağlayan ana sebepler arasında özel mülkün garanti altına alınması da bulunmaktadır. Dinî temelli vakıflar, bireylerin sevap kazanmak için hayır amacıyla ve kazan kazan anlayışı güden vakıflar, işletmelerin, mensup olduğu toplumla ilişkilerinde sağlıklı bir alt yapı oluşturma aracı olarak kurulmaktadır. Her durumda, vakıfların ortaya koyduğu çalışmalar kamusal faydayı oluşturmaktadır (Akyıldız ve Abay,2017).

Türkiye'de, vakıf ve STK gibi kurumların, çoğunlukla inancımıza dayanan bir kültürel yapı olarak kurulmaya ve yaşatılmaya devam ettiği, mevzuat ve teşviklerle desteklendikleri dönemlerde de sayılarının arttığı görülmekte, toplumda bunların faaliyetlerine teveccüh ve talep bulunduğu da bilinmektedir. Buradan hareketle, Türk toplumu için, vakıf kültürünün sürekliliğinden söz etmek yanlış olmayacaktır.

2.3. STRATEJİK PLANLAMA

Günümüzde strateji kelimesi daha çok iş dünyası ile ilişkili olarak anılmaktaysa da, büyük ölçekli işletmelerin ortaya çıkmasından önce de devlet ve askeriye gibi başka alanlardaki büyük ölçekli örgütlerin yönetimine stratejik yaklaşıldığı bilinmektedir. Strateji kelimesinin anlamı, Kubbealtı Lugatında, "1. Bir hedefe ulaşmak için önceden yapılan plan ve buna uygun hareket, tutulan yol. 2. Orduların devlet ve millet için

siyâsî, iktisâdî ve mânevî bakımdan en uygun sonucu verecek şekilde barışta ve savaşta sevk ve idâre edilmesi ilmi ve sanatı, sevkülceyş” olarak verilmiştir (Ayverdi, 2011, s.3333). Bu kelime için geçmişte Türkçe’de kullanılan kelime, “sevkülceyş”, ordunun sevk ve idaresini anlatmaktadır. Strateji kelimesinin kökeni de eski Yunancada “stratos” (ordu) ve “ago” (yönetmek) kelimelerinin birleşimine dayanmaktadır (Aktan, 2008, s.5).

Sanayi Devrimi sonrasında giderek büyüyen ve adeta bir işçi ordusunun sevk ve idare edilmesiyle uğraşan iş dünyası, II. Dünya Savaşı sonrasında talebin arzı geçtiği Pazar koşullarında rekabet açısından fazla zorlanmadan istikrarlı bir şekilde büyüyebilirken; özellikle 60’lardan sonra pazarın doymaya başlaması ile beraber başarısızlık riskinin artması ve yönetim yanlışlıklarına toleransın azalması, işletmeleri stratejik anlayışa doğru itmiştir (Barca, 2009). Stratejik Yönetim, “Bir işletmenin uzun dönemde yaşamını devam ettirebilmek, sürdürülebilir rekabet üstünlüğü ve ortalama kâr üzerinde getiri sağlayabilmek amacıyla, elindeki, üretim (doğal kaynaklar, insan kaynakları, sermaye, altyapı, hammadde, v.s.) kaynaklarını etkili ve verimli olarak kullanılması” olarak tanımlanabilir (Ülgen ve Mirze, 2013). Chandler (1962) ise stratejiyi, “işletmede uzun dönemli amaç ve hedefleri belirleme ve bu amaçları gerçekleştirebilmek için ihtiyaç duyulan kaynakları tahsis ederek uygun faaliyet programlarını hazırlama” olarak tarif etmiştir.

Bu tanımdan yola çıktığımızda, vakıfların vakfiyelerini birer stratejik plan olarak düşünmek mümkündür. 18. yy.’da vakıfların %81’inin askerî sınıfa ait olduğu düşünüldüğünde, “sevkülceyş” kültürünün işletme yönetimi kültüründen çok daha önce vakıflarda stratejik yönetimi hayata geçirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Stratejik Plânlar; şehircilik açısından, şehirlerin ya da projelerin içinde bulunduğu durum ile ulaşılması istenen durum arasındaki yolu tarif eden, bu gelişime yönelik amaçları, hedefleri ve yöntemleri ortaya koyan katılım, süreç ve eylem odaklı ve esnek dokümanlardır. Stratejik plânlama yaklaşımı, doğru zamanlama ile bütüncül ve ortak hedeflere ulaşılması için çözüme yönelik hareket edebilme kabiliyeti geliştirilmesini sağlar. Bu plânlar, imar planları ya da proje uygulamaları için temel kararları içermeli, projeden etkilenen taraflara yol gösterici ve bilgilendirici olmalıdır (Göksu, 2016, s.4).

Günümüzde, ulus-devlet şemsiyesi altında kollektif tüketimin örgütlendiği mekanlar olan şehirler, sermayeyi kendine çekebilmek için yarışan birimler olmuşlardır (Şengül,

2009, s.93). Şehirler, bölgelerinde diğer üretim merkezleri ile ticaret yapma imkânlarını arttırarak ve üretim yelpazesini genişleterek, girişimcisinin önündeki engelleri kaldırmaya yönelmektedir. Bu bakımdan, günümüz anlayışına bağlı olarak işletmeler; dinamik bir yapıya sahip olmaları gerektiğinden, stratejik yönetim düşüncesinin gelişiminde öncü konumundadırlar. Bu durumda, şehirle ilgili strateji üretirken, işletmeler düzeyinde belirlenen stratejik yönetim anlayışının gelişimini dikkate almak yerinde olacaktır.

Tarihî gelişim olarak bakıldığında stratejik yönetim düşüncesi üç temel döneme ayrılabilir: *Stratejik Planlama* anlayışı dönemi (1960-1980), *Rekabet Stratejisi* dönemi (1980-1990), *Temel Yetkinliklere Dayalı Strateji* dönemi (1990'dan günümüze). Bu anlayışlar, içine doğdukları dönemin ihtiyaçlarına uygun olarak temel varsayım ve önerileri bakımından önemli farklılıklar göstermekle beraber, aslında birbirini tamamlayan ve kendisinden öncekini daha ileri düzeye taşıyan yaklaşımlardır (Barca,2009).

Stratejik Planlama dönemi, strateji geliştirmeye planlı bir şekilde yaklaşarak bu planların nasıl geliştirileceğine, yani stratejik planlama sürecine ilişkin öneri ve teknikler önermiştir. Geliştirilen tekniklerden bazıları *Deneyim Eğrisi*, *Boşluk Analizi*, *SWOT (GZFT) analizi*, *BCG Matrisi*, *Senaryo Analizi*, *Endüstri Yaşam Eğrisi* olup, en popüler olanı, günümüzde özellikle kamu sektöründe yaygın olarak kullanılan *SWOT (GZFT) analizidir* (Barca, 2009; Kamu Kurumları için Stratejik Planlama Kılavuzu, 2018). Bu dönemde strateji geliştirme için durum analizi (iç ve dış çevre), senaryoların geliştirilmesi (iyimser, normal, kötümser), alternatiflerin geliştirilmesi (A, B, C planları) ve planlama (amaç, hedef, program ve projeler) aşamaları önerilmiştir ve bu öneriler, bilhassa kamu sektöründe ve kısmen özel sektörde, halen kullanılmaktadır. Temel varsayımı geçmişe bakarak geleceğin tahmin edilebileceğidir. Çevrenin belirsiz, istikrarsız, değişken, sık sık kırılma ve dalgalanmalar yaşadığı durumlarda tahmine yönelik analizlerle stratejik planlar geliştirmek çok zor olduğu için eleştirilere maruz kalmaktadır (Barca, 2009). Bu ortamlarda 'ortaya çıkan', 'beliren', yani daha önce öngörülmemiş stratejilerin ortaya çıkması sonucu ile sıkça karşılaşılır (Mintzberg,1994). Ortaya çıkan strateji (emergent strategy), bir kuruluşun uygulamada neyin işe yaradığını öğrendiği anlamına gelir. Önceden belirlenmiş ve ortaya çıkan stratejileri bir şekilde karıştırmak, öğrenme sürecini teşvik ederken, gelişimini kontrol etmesine yardımcı olacaktır. (Mintzberg, 1994, s. 23-25; Hax ve

Majluf, 1996, s.17).

Rekabet Stratejileri dönemi, bir önceki dönemin süreç odağının “içerik” konusunda açılımlar sunmada yetersiz kalması üzerine, planlara da yön veren perspektiflerin gündeme geldiği bir dönemdir. Rekabet Stratejisi ve Rekabet Avantajı kavramları, özellikle 70’lerde başlayıp 80’lerde Asyalı işletmelerin de oyuna girmesi ile iyice ağırlaşan rekabetçi Pazar koşullarına karşı geliştirilecek stratejiler üzerinde yoğunlaşmıştır. Özellikle sektörel çevre ve sektörün yapısını belirleyen güçlere karşı işletmenin aldığı rekabetçi pozisyon önemlidir. Bu dönemde strateji geliştirme için sektör analizi (Beş güç analizi), Stratejik Alternatiflerin belirlenmesi (Jenerik Stratejiler), Yönetim ve Organizasyon (Kaynaklar, kabiliyetler, örgütsel gereklilikler), değer zincirinin belirlenmesi (temel ve yardımcı aktivitelerin belirlenmesini içeren Değer Zinciri Analizi) adımları önerilmiştir ve bu öneriler de, bilhassa özel sektörde ve kısmen kamu sektöründe, halen kullanılmaktadır (Barca, 2009). Bu yaklaşım, sanayi sektörleri için geliştirildiği ve hizmet sektörüne uygulamada zorluklar bulunduğu, benzer jenerik stratejileri izleyenlerin kendi aralarındaki rekabet konusunda, karma stratejilerin başarı ile uygulandığı durumların açıklanmasında yetersiz kaldığı ve yeni sektörlerin yaratılmasında etkili olamayacağı düşünceleriyle eleştirilmektedir.

Temel yetkinliklere Dayalı Stratejiler dönemi, bir önceki dönemin daha çok yakın dış çevreye yani sektörel güçlere odaklanmasının aksine, temel hareket noktasını işletmeye özgü kaynak ve kabiliyetlere taşır. Dış güçlerin etkisini inkar etmemekle beraber, asıl belirleyici faktörlerin işletmenin içerisinde geliştirilen ve dolayısıyla da işletmeye özgü olan insan, finansal, teknolojik vb. unsurların entegrasyonundan oluşan temel yetkinlikler olduğunu ileri sürer (Barca, 2009). “Temel yetenek, işletmeyi rakiplerinden farklı kılan, işletmenin vizyonunu gerçekleştirme noktasında hayati önem taşıyan, rakipleri tarafından kolay taklit edilemeyen bilgi, beceri ve yeteneği ifade etmektedir (Saruhan ve ark., 2012, s.95).” Temel yetenekler zaman içinde oluşarak işletmeye bir kimlik kazandırır, dolayısıyla uzun zaman ve önemli kaynak tahsisleri gerektirmeden taklit edilebilmeleri zordur. Burada öne çıkan kişiler arasında Barney, Grant, Hamel ve Prahalad gibi isimler bulunmaktadır. Bu dönemde strateji geliştirme için önerilen adımlar; Kaynak ve Kabiliyetlerin analizi, Kaynak ve Kabiliyetlerin değerlendirilmesi (gelir getirme potansiyellerinin belirlenmesi), Stratejilerin Belirlenmesi, Kaynak Boşluğunun Belirlenmesi ve Kaynak Tabanının Geliştirilmesidir. Temel yetkinlik kavramının yüksek belirsizlikler içermesi, tam olarak

anlaşılabilmesi ve aynı zamanda da komplekslik ve özgünlük içeren bu karakteristiklerin yenilik yapmayı, öğrenmeyi ve bilgi transferini yavaşlatarak zaman içinde bir çeşit katılığa yol açması eleştirilmiştir (Barca, 2009).

Dönemsel ayrımların dışında, strateji yaklaşımlarını Tasarım Okulu, Planlama Okulu, Konumlandırma Okulu, Girişimcilik Okulu, Bilişsel Okul, Öğrenme Okulu, Güç Okulu, Kültür Okulu, Çevre Okulu, Biçimleşme Okulu gibi farklı ekoller olarak tanımlayan yaklaşımlar da bulunmaktadır (Mintzberg ve ark., 1998). Tezimizin konusu açısından, kültürel mirasın korunması ve ileriye götürülmesi için özellikle Öğrenme Okulu ve Kültür Okulunun önerileri ile, Güç Okulunun işaret ettiği hususlar dikkate alınabilir.

Analiz yöntemlerinden, İngilizce politik (political), ekonomik (economic), sosyolojik (sociological), teknolojik (technological), yasal (legal), çevresel (environmental) kelimelerinin baş harflerinden oluşan *PESTLE* Analizi temel olarak kullanılan yaklaşımdır (Kamu İdareleri için Stratejik Planlama Kılavuzu, 2018). Bu analizin değişik versiyonları (sadece politik, ekonomik, sosyolojik ve teknolojik-*PEST Analizi* gibi) da sıklıkla kullanılmaktadır. *PESTLE* unsurları; politik, yani siyasi etkenler, siyasetin belirli bir konu üzerinde ne ölçüde etki sahibi olduğu, ekonomik, yani finansal faktörler, sosyolojik, yani sosyal çevre, kültürel eğilimler, demografik yapı ve nüfus istatistikleri, teknolojik, yani uygulamaları etkileyen teknik ve yenilikler, yasal, yani kanuni düzenlemeler ve standartlar, çevresel, yani doğal ve yapay çevre faktörleri şeklinde açıklanabilir. Daha gelişmiş ve çok yönlü bir analiz olarak görüldüğünden, tez kapsamında, vizyon belirleme aşamalarında gerekli dönem değerlendirmeleri için bu analiz yöntemi kullanılmıştır.

Stratejik yönetim alanındaki elli yıllık ilerleme göz önüne alındığında, düşüncenin değişmesine ve gelişmesine yol açan ana dinamiğin değişen çevre şartlarının olduğu görülmektedir. Yöneticiler açısından bakıldığında ise önemli olan, bu değişimin yönünü önceden görebilmek veya haberdar olabilmektir. Başarılı olmanın ve bunu sürdürülebilir kılmanın yolu, bilgi ve uygulamadan geçmektedir (Barca, 2009).

Uygulama planlarının kimler tarafından ve hangi şartlarda gerçekleştirileceği, stratejik planın ön gördüğü altyapı kapasitelerinin oluşmasıyla, zaman ve mekan bakımından tutarlı olarak belirlenmelidir. Planların uygulamasının başarılı olmasında aktif yurttaşlık bilincinin gelişmiş olması, halkın sorumluluklarını alması, ortaklaşa çözüm arama kültürünün bulunması, karşılıklı öğrenmeye açık olunması gereklidir (Tekeli,

2012, s.32). Şehir; ölçeği ve yapısı gereği, bilgi üretimi ve uygulamanın kolektif bir ürün olarak ortaya konulması gereken bir alandır.

Ortak değerlerin bir vizyon etrafında ele alınması, stratejik iletişim yönetiminin doğru yapılması gerekmektedir. Bu yeni plânlama anlayışı çerçevesinde; insan ve vizyon odaklı kentsel gelişme, yerel ekonominin canlandırılması, çevre ve kültür değerlerinin korunması, plânlama ve altyapı ilişki sistemi, disiplinler arası çalışma ortamlarının sağlanması, proje yönetimi gibi konular önem kazanmaktadır (Göksu, 2016, s.5).

Stratejilerin performansa dönüştürülmesi noktasında bütün bu dönem ve ekollerde öne çıkan teknik ve anlayışları bütüncül bir bakış açısıyla ele alırsak, amaç ve hedeflerin tek sayfalık haritalarla daha iyi anlaşılması ve dengeli kurum karneleri (*Balanced Scorecard*) yoluyla somutlaştırılmasına yönelik olarak Strateji Haritaları (Kaplan ve Norton) yararlı bir araçtır (Kaplan ve Norton, 2010). Bu araçların şehir planlarında da kullanılmasının, şehre ilişkin nihai vizyonu hayata geçirmek yönünde yardımcı olacağı düşünülebilir.

İnsan odaklı, yerel ekonomik gelişmeyi teşvik eden, çevresel ve kültürel değerlerin korunduğu yenileme projeleri için yerleşime özgü tüm bileşenlerin değerlendirildiği bir stratejik planlama yaklaşımı önemlidir (Göksu, 2016, s.4).

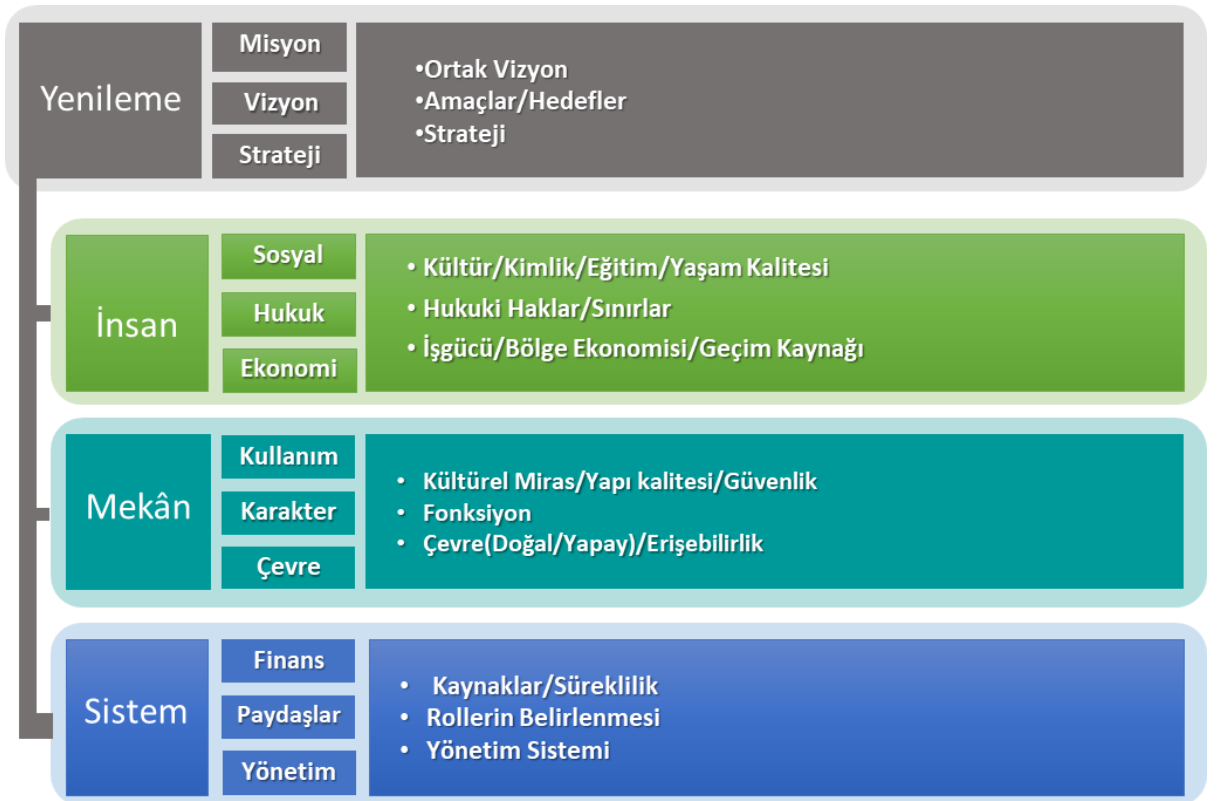
Proje geliştirirken geçmiş, içinde bulunulan zaman ve gelecek için tüm somut ve somut olmayan değerler dikkate alınmalıdır. Geçmiş ve bugünü kavramak, gelecek stratejilerini yerinde ve farklı hale getirecektir. Geçmiş değerlerinin geleceğin tasarımında kullanılması, stratejik planlarda doğru vizyon ve hedeflerin belirlenmesi için gereklidir (Göksu, 2016, s.10).

Şehir için birikimleri birleştiren ve uygulanabilen stratejik yöntemler belirlenmesiyle, şehir kendi gelecek vizyonunu gerçekleştirme imkânını elde edecektir. Önümüzdeki dönemlerde şehirlerin geleceğine yön verecek vizyon, stratejik anlayış ve uygulama yöntemlerini şimdiden belirlemek, şehirlerimizin korunması ve sürdürülebilir bir gelecek tasarımı bakımından gerekli görülmektedir.

Bu tezde, Süleymâniye için stratejileri belirlemek amacıyla, şehrin gelişimini etkileyebilecek dış faktörlerin analiz edilebilmesi için *PESTLE* başlıkları bir çerçeve olarak tercih edilecektir. Ulaşılmak istenen şehir vizyonuna erişmek için gerçekleştirilecek hedeflerin birbirleriyle ve dış faktörlerle etkileşimini inceleyerek

belirlenen stratejilerin uygulanabilirliğini artırabilmek amacıyla da, şehir bileşenleri açısından doğru bir tasnifleme yöntemi olarak gördüğümüz, Kaplan ve Norton tarafından şirketler için geliştirilen Strateji Haritaları yaklaşımının uyarlanmasıyla elde edilen bir çerçeve kullanılacaktır. Bu yaklaşımlar, bölgenin geçmişinde yaşadığı değişimler incelenirken de, günümüze dair stratejiler tasniflenirken de kullanılarak, geçmiş ve mevcut stratejiler tahmin edilmeye ve bunlara ulaşılma veya ulaşılammama sebepleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Şematik olarak verilecek bu haritada vizyona ulaştırması için belirlenen hedeflerin altında toplanabileceği konu başlıkları önerilmiş, bu hedeflerin nasıl gerçekleştirileceğini belirleyecek olan ve bölgeye özel hazırlanacak bir stratejik plana altlık oluşturulmuştur. (Şekil 2)

Şekil 2. Strateji Haritası Örneği (Tez kapsamında hazırlanmıştır.)

Analizlere göre bulunan vizyon ve genel stratejileri gerçekleştirmek için hedefler belirlenirken, yaşadığı yapıyı çevrenin korunması ve yaşatılması için en önemli bileşen olan insana yönelik hedeflerin oluşturulacağı başlıklar öncelikli olarak tespit edilmiş, bunun arkasından mekâna yönelik hedefler ve son olarak da bunların

gerçekleştirilmesine yönelik sistem hedeflerinin toparlanacağı başlıklar ortaya konulmuştur. Bunların bir bakışta ve kolay takip edilebilir olması için, kısaca ifade edilerek, yukarıda konu başlıkları ile gösterilen tablo içinde hazırlanmışlardır. Belirlenen hedeflerin sağlanması, sistem tabanından yukarıya doğru bir inceleme ile vizyona ulaşıp ulaşılamaması durumu hem geçmiş hem de gelecek için görünür olacaktır. Böylece birbirini tetikleyen konularla ilgili hedeflerin vizyon da dahil olmak üzere hangilerinin doğru ve hangilerinin yanlış olduğu tespit edilebilecektir. Buna göre, gelecek için hazırlanan strateji haritası temelinde geçmiş tecrübeler de göz önüne alınarak gerekli değişikliklerin yapılmasının mümkün olabileceği düşünülmektedir.

Bu stratejik plan altlığı, hedeflere ulaşmak için gerçekleştirilmesi gereken faaliyet ve başarı göstergelerini içeren detaylı ama esnek stratejik ve mekânsal planla tamamlanmalıdır.

2.4. KÜLTÜREL MİRAS ALANLARININ KORUNMASI VE YÖNETİMİ

Kültürel miras insan davranışları ve inançlarını etkilemede en az fiziki çevre kadar önemlidir. İçinde yaşanılan dönemi, toplumu, kültürel ortamı ve ekonomik değerleri de bulduran ve bu değerlerden etkilenen bir oluşum olan “mekân” mimarlığın en temel uğraşdır (Özyılmaz, 2007). Dolayısıyla mekânı, sadece hacim, yüzey, ışık, doku gibi özellikleri olan bir fiziksel boyutlanma şeklinde algılamamak gerekir. Mekânların başında yer alan konut, aynı zamanda toplumun âile yapısını, sosyal, ekonomik, kültürel konumlarını yansıtan bir aynadır. Kültür ve insan yapısı çevreye ilişkin çalışmalar, konutların hem kültürün ayrılmaz bir parçası, hem de bir fizikî çevre ürünü olduğunu gösterir (Özyılmaz, 2007, s.16).

Mimari, içinde yaşayanların kültürlerinin canlı bir kaydı olması bakımından toplumun kültür sistemini temsil eder. Mimari başarılar bir kültürün kimlik ve yeterliliğinin en övünülen anlatımlarıdır (Tümertekin ve Özgüç, 2002). Şehrin bu değerlerinin görünür kılınması, orada yaşayanların âidiyet duygusunu geliştirir. Şehrin târihî önemi ile tanınması sağlanmalıdır. Bunun için şehrin târihî doku ve mîmarîsinin korunması, kültür değerlerinin canlandırılması gereklidir (Göksu, 2016, s.30).

Osmanlı'da ecdad yadigârı kabul edilen eserler, bu değerli yapıların sahibi olan vakıflar eliyle gereken onarımların yapılması suretiyle korunmuştur. Bir yapı işlevini

kaybetmediyse aynı süreç içinde tamir edilmekte, işlevini yitirmiş ise zamanın tahribine bırakılmaktadır (Tekeli, 1985a, s.161). Asar-ı Atika Nizamnameleri'ne kadar Osmanlı'da taşınmaz eski eserler vakıflara, özel kişilere ya da devlete (mirî mallar) aittir. Sahipsiz arazide bulunan taşınmazlardan, mülk edinilmemişse herkes yararlanabilir, kimseye ait olmayan taşınmazlar sökülüp bozulabilir, ancak yalnızca vakıf mallarına dokunulamaz. İslam vakıflarına ait binaların bakımı, korunması vakfın elindeki mali imkânlarla ve vakfiyelerle garantilenmiş olduğundan, çok sayıda cami, medrese, imarethane bugüne ulaşabilmiştir (Mumcu, 1970, s.67).

Bu dönemde büyük ölçekli bir koruma hassasiyeti olmadığından, Tanzimatla gelen Nizamnamelerle, yenilenen mahallelerde birçok tarihi yapı kaybedilmiştir. Haussmann'la başlayan, tarihi anıt eserlerin çevrelerinin açılarak, ihtişamın görünür hâle getirilmesi fikri, Osmanlı'nın son yıllarında tarihi yerleşimler için baskın olan uygulama biçimleridir (Kotas, 2015, s.51).

Osmanlı İmparatorluğu'nda taşınabilir tarihi eserlerin ilk kez koruma altına alındığı 13 Şubat 1869 tarihinde I. Asar-ı Atika Nizamnamesinde taşınmaz eski eserlerle ilgili hüküm yoktur. (Madran, 2002, s.188). 24 Mart 1873 tarihli II. Asar-ı Atika Nizamnamesi ile taşınmaz eski eserlerin korunması sorumluluğunun devletçe üstlenilmesi gerekliliği vurgulanmış, 22 Şubat 1884 tarihli III. Asar-ı Atika Nizamnamesi ile eski eserlerin mülkiyetinin kayıtsız şartsız devlete ait olması kabulüyle, eski yapılar üzerinde her türlü değişiklik ve herhangi bir maksatla kullanımı yasaklanmıştır (Madran, 2002, s.186). 10 Nisan 1906 tarihli IV. Asar-ı Atika Nizamnamesi'nin de ardından 28.7.1912 tarihinde sadece taşınmaz eski eserlerle ilgili hükümleri içeren ilk yasal düzenleme olan Muhafaza-i Abidat Nizamnamesi 1973 tarih 1710 sayılı Eski Eser Kanunu'nun kabulüne kadar yürürlükte kalır (Madran, 2002, s.72).

Birinci Dünya Savaşı yıllarında başlayan Şehremaneti ve vakıfların imar ve koruma üzerine görüş ayrılıkları Cumhuriyet dönemi boyunca devam etmiştir. Maarif Vekâleti 1917'de, Muhafaza-i Asar-ı Atika Encümeni'nin kurarak Asar-ı Atika Nizamnameleri ile şehrin tarihi mirasını güvence altına almayı hedeflemiş, Cumhuriyet kurulduktan sonra da çalışmalarını sürdürmüştür (Kotas, 2015, s.51).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Ankara'nın başkent olarak önem kazanması, geri planda kalan İstanbul'un tarihi dokusu için bir şanstır. Ancak, siyasi olarak saltanatın ve

halifeliğın kaldırılması, sosyal alanda tekke, zaviye ve türbelerin; eğitim ve kültür alanında medreselerin kapatılması, faaliyetlerin yasaklanması bunların kullandıkları mekânların boş kalmasına ya da farklı işlevler yüklenmesine neden olmuştur (Kotas, 2015, s.68).

Bugünkü koruma kavramının geldiği noktada, yapıları korumanın amacı olarak, onları dondurmak veya geçmişi yaşatmak değil, insana gelecekte yol gösterecek bir tarihi varlığı, geçmişi, geleceğe de aktararak korumaktan bahsedilmektedir. Ülkemizde korumanın eser koruma, geçmiş bir dönemi canlandırma veya turizmi hedefleyen farklı boyutlara temellendirildiği görülmektedir (Binan, 1999).

Kentsel yenilemede sürdürülebilirlik çok önemlidir, kaynağı yok etmeden yenileme, varlığı sürdürmek ve gelişmeyi de bunun içine entegre edebilmek gereklidir. Koruma ve yenileme konusunda 1975 yılında ilan edilmiş olan Amsterdam Deklerasyonunda, ilk defa sadece fiziksel çevrenin değil, onların içinde yaşayan kültürün ve insanların da korunması anlamına gelen bütünleşik korumadan bahsedilmiştir. Ancak Süleymâniye gibi, nüfus yapısı kendini meydana getiren değil, göçle gelen ve sürekli değişken bir yapı olduğunda bu türden bir bütünleşik korumadan bahsetmek çok zordur. Dolayısıyla, bu tür yerleşimlerin çeşitliliği nedeniyle, bütünleşik korumayı sağlayarak yenilemeyi kontrol edebilecek evrensel bir model oluşturulması mümkün olmadığından, her bölge için kendi kültürel özelliklerine ve durumuna göre ayrı modeller üretilmesi gereklidir (Binan, 1999).

2.5. YENİLEME

Günümüzde şehirler, nüfus artışı, ekonomi, sosyal ve kültürel yozlaşma, hatalı plan uygulamaları gibi nedenlere çöküntü yaşamaktadır. Bu çöküntüyü ortadan kaldıracak çözüm arayışlarının bir sonucu olarak kentsel yenileme kavramı ortaya çıkmıştır.

Yenileme ihtiyacının ortaya çıkmasına neden olan sorunlar, ekonomik dönüşüm ve istihdamda değişim ve buna bağlı sosyal problemler, yerleşim ve çevrede fizikî bozulmalar ve ortaya çıkan yeni ihtiyaçlar olarak belirlenmiştir (Roberts and Sykes, 2003,s.24). Bu bakımdan yenileme, "Kentsel problemlerin çözümünü hedefleyen ve değişime maruz kalan bölgenin ekonomik, fiziksel, sosyal ve çevresel koşullarında sürekli bir iyileştirme oluşturmayı amaçlayan geniş kapsamlı ve bütüncül bir vizyon ve eylem biçimi" olarak tanımlanmaktadır (Roberts and Sykes, 2003, s.17).

Yenileme, yerleşimlerle ilgili farklı tipte sorunları geniş kapsamlı bir yaklaşımla ele alması yanında bu sorunların sürdürülebilir ve uzun vadeli çözümüne yönelik olarak, kamu-özel-gönüllü kuruluşları bir araya getiren, aynı zamanda katılımcılığın altını çizen bir kamu politikası olarak da değerlendirilmektedir. Kentsel yenileme (urban regeneration) ile ilgili çok farklı tanımların bulunmasının nedeni, kentsel yenileme sürecinin hedef, kapsam ve amacının, zamana ve ülkeler arasında değişen politik, ekonomik ve sosyal şartlara göre farklılaşması olarak açıklanabilir (Kocabaş, 2006, s.2).

Yenileme programları, yeniden fonksiyon kazandırma, çöküntü halindeki mahalleleri yenileme, sürdürülebilir gelişme için iyileştirme, istihdam oluşturma, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmeyi sağlama, yeni bir imaj oluşturma gibi çeşitli önceliklere göre şekillenebilirler (Couch, Fraser, Percy, 2003, s.212).

Yenileme kavramının tarihi süreci, dünya şehirlerinin değişen ekonomik düzenden etkilenme şekli ile bağlantılıdır. 1970'lerin ikinci yarısında, dünya genelinde ekonominin yeniden yapılanması sonucunda üretim biçimleri değişmiş ve sanayi alanlarını merkezlerden uzaklaştıran şehirlerin yapısında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Sanayi için yer seçimi, ulaşım ve işgücü imkânları esas alınarak ülke ve dünya ölçeğinde ele alınmıştır. Özellikle Avrupa ve Amerika'da şehir merkezlerinde fabrikaların terk ettiği büyük boş alanların yenilenmesi gerekmiştir. Yenilemenin, yerleşim ile sosyal ve ekonomik hayata etkileri 1990'lı yıllara kadar sürmüştür, lojistik, finans, bankacılık gibi sektörler ağırlık kazanmıştır.

İnternetin gelişimi sayesinde daha esnek istihdam şartları ile oluşan siber ekonomi; şehirlerin bazılarında uluslararası şirketlerin yönetimi, bazılarında da üretim ve satış gibi fonksiyonlarını yükleyerek küresel ölçekte bir yerleşim modeli ortaya çıkarmıştır.

1990'lardan itibaren yerel yönetimlerin dönüşüm projelerinde etkin rol almaya başlamalarıyla, girişimci, işbirlikçi ve rekabetçi bir anlayış, kentsel yönetim modellerine hakim olmaya başladı (Akkar, 2006, s.32). Yerel yönetimler için yenileme, yerleşimin kalitesinin artması anlamına gelirken, özel sektör girişimcileri için artan talep dolayısıyla bir yatırım aracı olarak görülmektedir.

Son yıllarda, dünyadaki yenileme projelerinde ileriki bahislerde görüleceği üzere, kültür odaklı yaklaşımlar önem kazanmış, kültürel ve tarihi miraslar uluslararası yarışta kazançlı çıkmak için kullanılmaya ve buna yönelik olarak stratejiler

geliştirilmeye başlanmıştır. Bu süreç içinde kültür, gündelik hayatı da içine alan anlamıyla ele alınarak, geliştirilen stratejilerle mekânı ve sosyal hayatı değiştiren bir faktör haline getirilmeye çalışılmaktadır.

İnsan, tabiatı gereği değişiklik arayışı içindedir ve bunu gerçekleştirmek için hareket eder. Bununla birlikte günümüzde değişimin tek bir merkezden sabit kurallar halinde dikte edilmesi insanın kendisinin bir katkıda bulunamaması aidiyet ve sahiplenme duygularını yok ettiği için, eski olanın yalnızca ekonomik değer olarak görülmesine ve kolayca gözden çıkarılmasına sebep olmaktadır.

Türkiye’de, yenileme alanı tanımı; 05 Temmuz 2005 tarihinde yürürlüğe giren “5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun” kapsamında getirilmiştir ve sınırları yerel yönetimler tarafından önerilen ve Bakanlar Kurulu tarafından ilan edilen sit alanlarını kapsamaktadır. Bu Kanun ile yerel yönetimler, yenileme alanlarında “yenileme projeleri” yapmak ve uygulamak konusunda yetkilendirilmiştir. İstanbul için, yenileme projelerini değerlendirmek üzere, iki yeni bölge kurulu (I ve II Numaralı Yenileme Alanı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları) kurulmuştur. 5366 sayılı Kanun; UNESCO Dünya Mirası Komitesi ve akademik çevrelerce, koruma alanlarında koruma ile uyummadığı düşünülen yenilemeyi teşvik etmesi ve bölgenin sosyo-ekonomik yapısının sağlıklılaştırılmasına değinmemesi açılarından eleştirilmektedir (İTYYP, 2018, s.122).

Tarihi Yarımada’da; 5366 sayılı “Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun” kapsamında 21 adet yenileme alanı belirlenmiştir. Bu alanlarda plan bütünlüğüne uyulması ve imar planlarında yer alan koruma amaçlı fonksiyonların yerine getirilmesi şartıyla, sağlık- eğitim-sosyal-kültürel alan, belediye hizmet alanı, park ve çocuk oyun alanları gibi donatıların yer alabileceği ve ayrıca konut-ticaret-turizm-konaklama gibi fonksiyonlar verilebileceği ilkeleri bulunmaktadır (İTYYP, 2018, s.113).

3. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE YENİLEME YAKLAŞIMLARI VE UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Sanayi devrimi sonrasında yaşanan hızlı dönüşüm süreci sanayileşmenin şehir üzerindeki etkileri, konut sorunu ve sosyal ayrışma, sonrasındaki dönemde çeşitli çözüm önerilerinin gündeme gelmesine neden olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra tahrip olan şehirlerin yeniden inşa edilmesi, ıslah edilmesi ve canlandırılması ile başlayan dönüşüm süreci, günümüz şehirlerinin dönüşümü için yetersiz kalmış ve dönüşümle ilgili farklı yöntemlerin geliştirilmesine gerek duyulmuştur.

Merkeziyetçilikten yerelleşme doğru kayan eğilimler ile yerel ön plana çıkmış ve kentler arası gelişen rekabet; klasik iktisattaki "ulusların karşılaştırmalı üstünlüğü" anlayışının "kentlerin karşılaştırmalı üstünlüğü" anlayışına dönüşmesine neden olmuştur (Kaya, E., 2008, s.115).Günümüzde devletler birbirleri ile kentler vasıtasıyla rekabet etmekte ve bu yarışta avantajlı bir hale gelebilmek için gelişmiş kentlerini yenilemekte ve küresel sermayeyi bu kentlere çekmeye çalışmaktadır. (Başaran, 2008, s.74).

Türkiye'nin ekonomik politikalarının dışa açıldığı 1950'li yıllardan itibaren daha hızlı bir dönüşüm yaşanmaktadır. 1980'lere kadar imar kanunlarıyla şekillenen planlama sürecine, günümüzde dönüşüm boyutunun da eklenmesiyle, yeni hukuki araçların olduğu, rekabetçi politikalara kalkınma planlarında yer verildiği görülmüştür.

3.1. DÜNYADA YENİLEME YAKLAŞIMLARI VE UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Dünya şehirlerinde sanayi devrimi ile başlayan dönüşüm çalışmaları, ikinci dünya savaşının üzerindeki yıkıcı etkisi nedeniyle hız kazanmıştır. Savaş sonrası harabeye dönen şehirler, dönüşüm ve yeniden yapılanma konusunda farklı fikirler için uygulama ortamı oluşturmuştur. (İBB-KDM Arşivi, 2009)

Kentsel yenilemenin ortaya çıkmasında ve gelişiminde Avrupa'nın etkisi vardır. İkinci dünya savaşında zarar gören kültürel mirasın restorasyonları, yıkılan yapıların yeniden inşası, çöküntü alanına dönüşen şehirlerin yeni fonksiyonlarla canlandırılması amacı, kentsel yenileme kavramını ortaya çıkarmıştır. 1950'lerden günümüze gelene kadar şehirleşme politikaları ile dönüşüm uygulamalarında izlenen yöntemlerin değiştiği görülmektedir. 1950'li yıllarda yeniden inşa etmenin tercih edildiği projelerde kamu ön planda iken, 70'li ve 80'li yıllarda mevcutları en iyi şekilde

korumanın öncelikle ele alınmış ve özel sektör güçlenmiştir. Günümüzde ise kamu-özel sektör ortaklıkları ile yürüyen, toplum ve çevreye dair sorunlara odaklanan sürdürülebilir ve strateji temelli projeleri görmek mümkündür (Kocabaş, 2006, s.3).

Dünyada kentsel dönüşüm artık, ekonomideki değişimlere bağlı olarak, işsizlik, ekonomik yarışabilirlik, terk edilmiş ve köhnemiş kentsel alanlar, mülkiyet gereksinimleri, sosyal dışlanma, toplumsal değerler ile çevresel kalite ve sürdürülebilir gelişme konuları üzerine yoğunlaşmıştır (Kocabaş, 2006, s.6).

3.1.1. Dünyada Yenilemenin Tarihî Gelişimi

Avrupa şehirlerinde, 19. yüzyıl boyunca Sanayi Devrimi'nin ivme kazandırdığı kentleşme süreci, nitelik ve nicelik olarak büyük bir konut sorununa yol açmıştır. Ortaya çıkan sağlıksız alanlar, hastalıklara zemin hazırlamış ve kamu sağlığı kavramı da bu dönemde ortaya çıkmıştır. Batı ülkelerinde salgın hastalıkların kaynağı olarak görülen konut çöküntü alanlarının yıkılarak temizlenmesi ve konut standartlarının yükseltilmesi ile ilgili çalışmalar, bir şehirleşme politikası olarak kabul edilmiştir (Kocabaş, 2006, s.14). Sefalet bölgelerinin temizlenmesi şehirlerin hızla büyüdüğü 1919-39 döneminde, tüm eleştirilere rağmen artarak devam etmiştir. Eleştirilerin nedeni ise, bu bölgelerde yaşayan fakir insanların evlerinin, kendilerine yer gösterilmeden yıkılması ve bu insanların sağlıksız başka alanlara gitmek zorunda kalmasıdır. Bu süreçte yıkılan alanlar, modernist planlama ve tasarımlarla yeniden inşa edilmiştir.

Savaşın ardından yıkılan şehirlerin yeniden inşası süreci başlamıştır. Kamu eliyle yapılan bu yenileme faaliyetleri, yüksek katlı yeni konut alanlarının ve ofis yapılarının inşa edilmesi, geniş yolların açılması gibi dönüşümleri de içermekteydi. Bu yıllarda Batı şehirlerinde gelişim, çeperlere de sızramış, birçok yerleşimin çevresinde banliyöler oluşmuştur. Bu alanlar üst ve orta gelir grubundaki insanları daha yoksul kesimden yerleşim olarak ayırmaktadır. Amerika'da banliyö evleri ve bunlara hizmet veren kamu alanları inşa edilirken Avrupa savaşın yıktıklarını onarmak için kaynaklarını kullanmaktadır. Bununla beraber, Amerika kadar olmasa da Avrupa şehirleri de banliyölere sızramış, kent merkezleri de yeniden inşa edilmiştir (Kurtuluş, 2005, s.29).

İngiltere'de bir milyondan fazla konut kamulaştırılarak yıkılmış ve yeniden yapılmıştır. Bu dönüşümler, 1970'lere kadar sürmüştür (Kocabaş, 2006, s.15). Amerika'da

siyahlar ve etnik azınlıklar dönüşüm uygulamaları ile yer değiştirdiklerinden, bu yenileme faaliyetleri “the Negro removal program” (siyahları yerinden etme programı) veya “federal bulldozer” (devletin yıkımı) olarak adlandırılmıştır. Yerinden çıkarılanlara yeni konut gösterme programları ihtiyacı karşılayamadığından etkilenen grup, başının çaresine bakmak zorunda kalmış, bu durum mekân ve sosyal olarak ayrılmaya sebep olmuştur (Andersen, 2004, s.152). Yenilemelerin neden olduğu tepkiler ve ekonomik olarak yeniden yapılanma dönemine girilmiş olması 1970 sonrası bu uygulamaları da son bulmasına yol açmıştır.

Dünya genelinde 1970’lerin sonlarında, ekonominin yeniden yapılanması sonucunda üretim biçimlerinde değişim ve sanayiden uzaklaşma, Avrupa ve Amerika şehirlerinde fiziki ve sosyal açıdan önemli değişimlere sebep olmuş, iflas eden fabrikalar kapanmış, sanayi şehir merkezlerini terk ederek, ulaşım teknolojileri sayesinde dünya ölçeğinde işgücü imkânlarına göre yer seçmeye başlamıştır. Şehir merkezlerinde sanayi ve onu besleyen işgücünden geriye kalan büyük alanlar kentsel yenilemenin konusudur. Bu durum 1990’lara kadar sürmüş, dağıtım, finans, bankacılık, üretici hizmetler şehirde daha fazla ağırlık kazanmaya başlamıştır.

Özellikle internetin gelişimi ile firmalar çalışma şartları daha esnek olan işgücünü istihdam edebilecekleri alanlara taşımışlardır. Uluslararası şirketlerin yönetim birimleri Tokyo, New York, Londra gibi küresel şehirlerde toplanırken, üretim, satış ve diğer işlevler dünyanın diğer bölgelerine yayılmıştır. (Kalkan, Çetiz, Akay, 2004)

Günümüzde şehirler, nüfus yoğunlukları, ekonomi, sosyal sorunlar, rant baskısı gibi nedenlere çöküş yaşamaktadır. Dünya şehirleri gibi, ülkemizi de etkileyen bu çöküş, yalnızca az gelişmiş ülkelerde değil, hızlı dönüşüm sürecinden geçmiş olan gelişmiş ülkelerde de görülmektedir. Kentsel yenileme kavramı, çöküntüyü ortadan kaldıracak çözüm arayışlarının bir sonucu olarak devam etmektedir (Özden, 2008).

3.1.2. Dünyada Yenileme Uygulama Örnekleri

Avrupa’da kentsel dönüşüm faaliyetleri, 1950’den sonra gündeme gelmiş ve uygulanmaya başlanmıştır. Dünyadaki yenileme örnekleri, vizyon ve uygulama yöntemleri bakımından İstanbul için önemli bir veri oluşturmaktadır.

İspanya, şehirleri eski bir ülkedir. 1960-75 arasında sanayileşme sürecinde şehir gelişimleri patlama yaşamış, 90’lı yılların ortalarına kadar yavaşlamış ama devam

etmiştir. Hızlı büyümenin sonucu olarak, metropoliten alanlar oluşmuştur. Madrid ve Barselona, İspanya ekonomisini yüklenmektedir. Tarihi alanları bulunan ve büyüme süreçleri bakımından İstanbul'la benzerlikler gösteren Barselona örnek olarak seçilmiştir.

Lübnan'da Beyrut, savaş sonrası çöküntü alanı haline gelen merkez bölgesinde uyguladığı Solidere dönüşüm ve yönetim modeli nedeni ile incelenmiştir.

Almanya'nın başkenti Berlin'de bulunan duvarın yıkılmasından sonra şehrin merkezinde kalan ve daha çok göçmenlerin yerleştiği bölge niteliğindeki Kreuzberg'de uygulanan proje, Süleymâniye'de de günümüzde göçmenlerin bulunması sebebiyle seçilmiştir.

Rusya'nın St. Petersburg şehrindeki Apraksin Dvor bölgesi eski bir çarşı olması nedeniyle, uygulanmak istenen proje ticari alanlardaki dönüşüm uygulamalarına örnek oluşturacağı düşünülmüştür.

3.1.2.1. İspanya-Barselona

Barselona, İspanya'nın Katalonya özerk bölgesinin başkentidir. Barselona Limanı, Akdeniz'in en hareketli limanıdır ve ticari açıdan şehrin en önemli merkezi konumundadır. Bölge, Avrupa'da endüstrileşmenin ilk başladığı topraklar olarak bilinmektedir. 1970'lerin ortalarında tekstil sektörü ve bağlantılı sektörler gelişmeye başlamış, 19.yüzyılın ortalarında şehir, en yüksek büyüme hızına ulaşmıştır. Ancak, diğer metropoliten şehirlerdeki gibi, Barselona şehrinde de üretimin yerini hizmet sektörü almıştır (Marshall, 2004).

Barselona'da, Roma kalıntıları üzerine kurulmuş ortaçağ mahalleleri oldukça iyi korunmuştur. Bu mahallelerde Roma sokakları ve Ortaçağ bina örnekleri birarada görülebilmektedir. 1850'lerde Idefons Cerda'nın planı olan Katalanca genişleyen anlamındaki l'Eixample'nin genişletilebilmesi için surlar yıkılmıştır. Cerda; dönemin sosyalist düşüncesinden, özellikle de Karl Marx'dan etkilenip, l'Eixample'yi izgara plan dokusunu kullanarak planlamıştı. Cerda planı, alçak blok yapılanmalarının her iki tarafını açık bırakarak, bu alanlara küçük parklar ve yeşil alanlar yaparak, bahçeli bir şehir dokusu oluşturmayı hedeflemişti. Uzun süreli uygulanan bu plan 1953 yılında revize edilmiştir. 1945 – 1975 yılları arasında, İspanya'nın farklı bölgelerinden iş bulmak amacıyla Barselona'ya gelen göçmenlerin oluşturduğu nüfus baskısı sonucu

ortaya çıkan konut ihtiyacı ile araba parkına olan ihtiyaç sebebiyle boş alanların çoğu imara açılmıştır. Bu alanlarda yapılan pek çok bina daha çok para kazanabilmek amacıyla emlak geliştiricileri tarafından sekiz kat olarak inşa edilmiştir (Marshall, 2004).

1975'te diktatör Franco'nun ölümü sonrası idârî yapının değişmesi ile sosyal hakların sağlanması konusu gündeme gelmiş ve eski planların gerekli kamusal donatı alanları ve bilhassa yeni ekonomik aktivite ihtiyaçlarının sağlanması konusunda yetersiz olduğu belirlenmiştir. Bu nedenle, 1976 yılında Barselona Genel Metropolitan Planı (PGM) adında yeni bir Barselona arazi planı hazırlanmıştır. Böylece, Barselona'nın kentsel dönüşüm çalışmaları başlamıştır (İBB-KDM Arşivi, 2010).

Her ne kadar yeni planlamaya göre gerçekleştirilmekte olan, ilçe düzeyindeki gelişim projeleri Barselona şehrini hızlı bir şekilde dönüştürüyor olsa da, 1980'li yıllarda ortaya çıkan finansal problemler sebebi ile yönetimin hedeflemiş olduğu projelerin devam ettirilmesi zorlaşmıştır. Kaynak sağlamak amacı ile yapılan başvuru sonucu, 1992 yılında gerçekleşen Barselona Olimpiyat oyunları, özellikle mimari ve şehircilik konusunda önemli gelişmelere sebep olmuştur. Barselona, harcamaların büyük bir kısmını, şehir için kullanışlı olacak altyapı hizmetleri ve yapıları için harcamış, oyunlar öncesi tipik bir endüstriyel şehir iken, sonrasında turistik bir şehir haline gelmiştir. Barselona'da gerçekleştirilen stratejik planlamanın uygulama süreci, 1988'de Barselona'nın 1992 Olimpiyatları'na ev sahipliği yapması kararı alındıktan sonra başlamıştır. Yenileme planları; nitelikli bir mimarlık anlayışı ile modern müzeler ve yeni otellerin inşasının yanında, planlı bir sosyal dönüşümü de içeren yaklaşımla yapılmıştır (İBB-KDM Arşivi, 2010).

Plan Genel Konseyi, kurumların temsilcilerinden oluşturulmuştur. Bu konseyle gerçekleştirilen stratejik planlama sürecinin sonucunda, Belediye katılımcı bir kültüre kavuşmuş, kurumların şehrin sorunlarıyla ilgili sorumluluk üstlenmeleri sağlanmış ve sorumluluktan kaçmaları engellenmiştir. Mevcut durum ve gelecekle ilgili paylaşılan bir vizyon oluşturulduğundan, aynı hedefe odaklanılması sağlanmış, stratejik değişimlerle ilgili olarak ortaya çıkan gerilimler azaltılmıştır (Brunet, 1995).

Ciutat Vella Yenileme Projesi

Ciutat Vella, geçmişi Roma dönemine dayanan Barselona şehrinin kalbi olarak nitelendirilen 420 hektarlık alanıyla, şehrin turizm merkezidir. Tarihi Barcelona (Old

City) olarak da geçen bölgenin batısında olimpiyat köyünü de içine alan “Sants–Montjuïc” mahallesi, güneyinde Akdeniz’le kıyı şeridini oluşturan Barcelona Marinası, doğusunda Sant Marti, kuzeyinde Eixample mahalleleri yer almaktadır (Brunet, 1995).

Şekil 3. Ciutat Vella bölgesi (IBB-KDM Arşivi, 2010)

Ciutat Vella bölgesi 19. yüzyıl başında yıkılan surların ve Cerda'nın “Eixample Planı”nın etkisiyle tarihi önemini kaybeden alanda; bölgedeki kişi yoğunluğunun fazla olması, altyapı, donatı, çevre şartlarının yetersiz olması, ticari faaliyetlerin hızla düşmesi ve kanun dışı işlevlerin artması gibi sorunlar acil bir düzenleme gerektirmekteydi (Brunet, 1995).

1986 “ARI” reform planında Ciutat Vella bölgesinin, yenileme ve restorasyon alanı olması gerektiği belirtilmiştir. 1988 yılında Procivesa kamu-özel şirketinin kurulmasıyla bölgenin yenilenmesi kapsamında ilk adım atılmış, 2000 tarihinde Foment de Ciutat Vella'nın faaliyete geçmesiyle bu süreç devam etmiştir. Ciutat Vella projesi kapsamında birçok bina restore edilmiş, terk edilmiş binalar yıkılarak sosyal konut binaları yapılmıştır. Bölgenin gelişimi için Modern Kültür Merkezi, Barcelo Oteli, Barselona Üniversitesine ait Coğrafya ve Tarih Fakültesi açılmıştır. Roma devrine dayanan altyapılar değiştirilmiş, Avrupa Birliğinden destek alınarak yeni sistem altyapı ağı kurulmuştur (Marshall, 2004).

Ciutat Vella; sosyal konutlar ve Sant Sebastian plajı ile 124 Ha La Barceloneta, Roma devri yerleşim merkezi 80 ha El Gotic, konut bölgesi ile 107 ha El Raval, turistik merkezi ile 109 ha Sant Pere isimlerinde 4 semtten oluşmaktadır. Ciutat Vella bölgesi 420 Ha lık bir bölge içerisindeki 111.518 kişilik nüfusu ile şehirde yoğunluğun en fazla olduğu bölgedir (Brunet, 1995).

Ciutat Vella projesinde en çok müdahale edilen bölge El Raval alanıdır. Ortaçağda, Barselona'nın banliyösü olarak, bahçelerden, dini mabetlerden, sağlık yapılarından ve şehri besleyen pazarlardan oluşan El Raval kent surlarıyla çevrelenmiş ve sanayi devrimi döneminde fabrikaların ve yüksek katlı kiralık konutların inşa edildiği bir alan olmuştur (Marshall, 2004).

Raval, 1350-1705 yılları arasında yaşanan hızlı nüfus artışı ve bu artışın getirdiği bir büyüme sonucu inşa edilen yeni surların içerisinde oluşmaya başlamıştır. 1716-1854 yılları arasında ise kentleşme deniz kenarına doğru yayılmıştır. Bu dönemlerde eski şehir dokusu içinde düşük bir yapılaşma yoğunluğuna sahip olan Raval da, Sanayi Devrimi'nin etkisiyle 18. yüzyılın sonlarına doğru sanayi yapıları ortaya çıkmıştır. Tekstil endüstrisi 1770-1840 yılları arasında önemli bir sektör haline gelmiş ve beraberinde, kesimhane, dericilik ve tuğla yapımı gibi kirletici ve tehlikeli işletmeler de El Raval'da çoğalmaya başlamıştır. Endüstrileşmenin Raval'da artmasıyla beraber Katalonya'nın farklı bölgelerinden Raval'a gelen göçmenler, endüstri alanı olan Raval'ı, konut bölgesi haline de getirmişlerdir (Marshall, 2004).

Şekil 4. El Raval Bölgesi (İBB-KDM Arşivi, 2010)

Avrupa ülkelerinin 1888-1929 yılları arasında gerçekleşen savaşlar neticesinde artan ihtiyaçlarına cevap verebilmek giderek büyüyen endüstri üretimi sayesinde iş imkânları artmış ve bunun sonucu olarak da göçmen nüfus çoğalmıştır. Raval bölgesinin yoğun örgülü tarihi dokusu, nüfus yoğunluğunun fazla olması, altyapısının kötü durumda olması kaotik havayı güçlendirmiş ve bölgenin hızlıca köhnemesi ile sonuçlanmıştır. Katalan halkın girmekten korktuğu Raval, 1970 yılında uyuşturucu ve fuhuş mafyasının tamamen avucuna düşmüş ve olumsuz ünü, turizm ve ticaret

faaliyetlerine engel olmaya başlamıştır. Böylece Ciutat Vella bölgesinin değişimi için 1980'lerin başında harekete geçilmesi bir zorunluluk haline gelmiştir. (Brunet, 1995)

1979 yılında demokratik yerel konseyler tarafından yapılmaya başlanan restorasyon çalışmalarından sonra Barselona Kent Konseyi duruma el koymuş; bölgeyi sosyoekonomik anlamda kurtarmak ve konut doğasını korumak amacıyla ilk adımları atmıştır. Barselona Kent Konseyi, Katalan Hükümeti, İspanyol Hükümeti Barceloneta, Gotik Old Town, ve Raval Yerel Dernekleri ile Barselona Ticaret Odası paydaşlarının içinde olduğu bir sistem kurgulamıştır. 1980'lerin başında, Raval Gotic-Old Town ve Barceloneta İç Reform Özel Planları kaleme alınmış ve Raval, 1986 yılında Entegre Rehabilitasyon Alanı yani SİT alanı ilan edilmiştir. Aynı yıl içinde Barselona 1992 Olimpiyat Oyunları'nın ev sahibi olarak seçilmiştir. Bu organizasyon, şehir merkezinde daha büyük ölçekli değişimlerin yapılmasını zorunlu hale getireceği için yenileme çalışmaları hız kazanmıştır. (Marshall, 2004)

Raval Bölgesi kentsel yenileme projesinin öncelikli amaçları aşağıda sıralanmıştır:

- Bölgenin yüzölçümünün %10'unu yeni kamusal alanlara ve parklara ayırmak
- Bölgenin köhneleşmiş yerleşim alanlarının bir kısmını yıkıp, serbest arazi elde ederek toplu konut gibi yeni tesisler inşa etmek
- Bozulmuş kent dokusunun rehabilitasyonunu sağlamak için kamu ve özel sektör desteği ile açık kamu alanları ile yeni kültür, sanat ve sağlık tesisleri yapmak
- Büyük bir merkezi meydan gerçekleştirmektir.

Bu amaçlar doğrultusunda 1980-2005 yılları içerisinde, yenileme ve yeniden canlandırılma süreci başlatılmış, 400.000 m2 toplam inşaat alanına sahip 4.200 ve 100.000 m2 inşaat alanına sahip 800 dükkan (500 bina) yıkılmıştır. Fakat toplam 200.000.000 € özel yatırıma rağmen 1.246 konut birimi inşa edilebilmiştir. (İBB-KDM Arşivi, 2010)

Ciutat Vella genelinde 265 sokakta yenileme çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmaların birçoğu ara sokaklarda gerçekleşmiş ve yayalaştırma çalışmalarına öncelik verilmiştir. Restore edilen binaların sadece kendi sınırları dahilinde değil, çok daha geniş bir çevrede olumlu etkileri olduğundan bölgesel yeniden canlandırma, kentsel temizleme ve yeniden geliştirme faaliyetlerine de önem verilmiştir. (Küçük,2014)

2014 yılında, Raval nüfusunun %40'ı yabancı göçmenlerden oluşmaktadır. Bölge sanayi döneminde çalışmak amacıyla Pakistan, Endonezya, Romanya ve Filipinlerden gelen çok sayıda göçmene ev sahipliği yapmaktadır. Bu göçmen grupları arasında en dikkat çekici olanlar Pakistanlılardır. Pakistanlılar diğer göçmenler gibi kendi aileleriyle gelmediklerinden sosyal yaşama katılamamakta, komşuluk ilişkileri kuramamaktadırlar. Bölgede yaşayan İspanyol ve Katalanlar da sosyal alanları kullanmamaktadırlar. Buna sebep olarak ise, burada yaşayan göçmen toplumun taşkın hareketleri ve aşırı kalabalık olan nüfusunu göstermektedirler. Her ne kadar göçmenlerle beraber yaşamaktan rahatsız olmadıklarını, hatta farklı kültürlerin bölgeye egzotizm ve dinamizm getirdiğini söyleseler de, bölgesel sosyal tesisleri kullanmamaları, çocuklarını eğitim için Raval dışındaki okullara göndermeleri, sosyal ve kültürel ayrışmanın göstergesidir. Raval'ın dönüşümü sürecinde yapılan yenileme faaliyetleri fiziksel olarak belli bir seviyeye ulaşırsa da, sosyokültürel açıdan başarılı olunamadığı ve sosyal bir bütünleşmenin sağlanamadığı görülmektedir. (Küçük,2014)

Sonuç:

1975'te diktatör Franco'nun ölümü sonrası idârî yapının değişimine bağlı olarak, Şehir Meclisinin arazi kullanım planları ve yerel projeler konularındaki yeni idari gücü ve yeni yönetimin politik gücü bu dönemdeki dönüşüm süreci ile kendini göstermiştir. Belediyenin misyon ve vizyonu; bölgenin terk edilmiş binalarının yerine kentsel dokuya uygun binalar yapmak, bölgenin ticari faaliyetlerini arttırmak, burada yaşayan halkın daha yaşanabilir şartlarda yaşamlarını devam ettirmek ve çeşitli odak noktaları oluşturarak yatırımcıları bölgeye çekmektir. Bu hedeflerle başlanan çalışmaların, 1980'li yıllarda ortaya çıkan finansal problemler sebebi ile devam ettirilmesi zorlaşmıştır. 1992 Barselona Olimpiyat Oyunları'ndan sağlanan kaynak, projenin gerçekleştirilmesini sağlamıştır.

Bu dönemde halk, daha iyi şartlarda hayatlarını devam ettirmek, köhneleşmiş yapıların dokuya uygun olarak yenilenmesi ve şehre katılması, düzenli ve kaliteli altyapı istediğinden, yaşam kalitesini yükseltici önlemler alınması gerekiyordu. Yatırımcıların hedefi ise, bölgede oluşturulan ofis, otel, satışı yapılan konut veya kira gelirlerinden alınacak kâr payı ile maddi kaynak sağlamak ve turizmin en yoğun olduğu bölgede hisse sahibi olmaktı. (Marshall, 2004)

Ciutat Vella gibi değerli bir alanın yeniden dönüşümü için Barcelona Belediyesi yöneticiliğinde Foment Ciutat Vella SA, (kamu-özel sektör konsorsiyomu) 19 Şubat 1999 kurulmuştur. 23 Şubat 2000 tarihinde dönüşüm süreci başlamıştır. Toplamdaki 120 binanın 81'inin yani %67,5 oranda restorasyon yoluyla yeniden canlandırmaya ve 39 bina ile yani %32,5 oranda yeniden geliştirmeye gidildiği ortaya çıkmıştır. (Küçük,2014)

İspanya Barselona Raval Bölgesindeki Ciutat Vella Yenileme Proje Uygulamasının ana sebebi; altyapı yetersizliği, yoğunluğun giderek artması ve mevcut konut stoğunun buna yetmemesi, donatı alanı eksiklikleri, evlerin bakımsız hatta yıkılmaya yüz tutması, ekonomik anlamda şehre katkısının olmaması, yasadışı faaliyetlerin gün geçtikçe artması dolayısıyla, şehrin ekonomik olarak değer kaybetmesi ve şehir rekabetçiliğinde etkin olamaması şeklinde değerlendirilebilir. Dünya pazarında yer edinebilmek, şehrin rekabetçilik potansiyelini arttırabilmek ve küresel sermayeyi çekmek amaçları değişimi tetikleyen en önemli düşünce olarak görülmektedir.

Raval Bölgesi'ndeki dönüşüm süreci esnasında yeni göçler ve beraberinde yeni sosyal ve ekonomik dinamikler ortaya çıkmasına rağmen, günümüzde bölgedeki uyumlu ortam, belirlenen vizyonun gerçekleşmesi açısından olumludur. Raval' daki yeni kültür ve eğitim kurumları, ekonomik canlılık, eski sakinlerin yenilenmiş binalara taşınması, artan sosyo-kültürel düzey, bölgeye entegrasyonu kolaylaştırmıştır. Diğer yandan, bölgedeki yenilenmiş binalara taşınamayan sakinler, göçe zorlanarak bölgedeki evlerini terk edenlerin yerine göçmenlerin yerleşmesiyle, hızlı ve kontrolsüz gelişen sosyal ve etnik farklılıklar yenileme sürecinin olumsuz yanları olarak görülmektedir (İBB-KDM Arşivi, 2010). Dönemin fikrî altyapısı çerçevesinde, şehrin bütün bileşenleri açısından doğruluğu tartışılır olsa da, belirlenmiş olan vizyon, yenileme projesi ile gerçekleşmiş, Barselona, ünlü turizm ve liman şehri kimliği ile rekabet açısından önemli bir konuma sahip olmuştur.

Barselona örneği; farklı dönemlerdeki anlayışlara bağlı olarak, süreç içinde geçirdiği değişimler ve bu değişimlerin sebepleri olan politik uygulamalar, göç ve yenileme süreci bakımından Süleymâniye Bölgesine benzer özellikler göstermesi nedeniyle incelenmiştir.

3.1.2.2. Lübnan-Beyrut

Lübnan; 225 kilometre sahil şeridi, 10452 kilometrekare yüzölçümü olan, sahil şeridi boyunca Beyrut (Beirut), El Cübeyl (Byblos), Sayda (Sidon), Trablusgarp (Tripoli) ve Sur (Tyre) gibi beş önemli şehri bulunan bir ülkedir (Saliba, 2003).

Lübnan; M.Ö-2800 yılına tarihlenen ilk yerleşimi olan Byblos (El Cübeyl) şehrinden itibaren sırasıyla, Kanenler (M.Ö-2300), Hititler (M.Ö-1350), Fenikeliler (M.Ö- 1100), Babil İmparatorluğu (M.Ö- 877), Pers İmparatorluğu (M.Ö- 539), Roma İmparatorluğu (M.Ö 64), Doğu Roma ve Bizans İmparatorluğu (395), Emeviler (661), Abbasiler (750), Fatimiler (969), Selçuklular (1090), Haçlılar (1150), Memluklular (1291), Osmanlı İmparatorluğu (1516), Fransız mandası (1920), Lübnan Cumhuriyeti (1943) hakimiyeti altında yaşamış ve farklı kültür birikimleri ile günümüze ulaşmıştır (Chamoun, 2004).

Lübnan'ın başkenti Beyrut, MÖ 2300 yıllarına, Kanenlere uzanan bir tarihe sahiptir. Mısır Hititleri, Fenikeliler, Babil, Pers, Roma, Bizans, Emeviler, Abbasiler, Fatimiler, Selçuklular, Memluklular ve Osmanlılar gibi birçok devlet ve medeniyet dönemi içerisinde, kültür ve tarihi dokusunu oluşturmuş bir şehirdir. Roma döneminde gelişerek, Roma'nın doğudaki en önemli şehri haline gelmiştir. Beyrutta bulunan Hukuk Okulu, 2.yüzyılın sonunda Roma ve İstanbul okullarıyla aynı düzeydedir. Beyrut, depremler ve yaşadığı bir çok savaşlar nedeni ile oluşan tahribattan dolayı eski önemini kaybetse de, liman özelliğini devam ettirerek Osmanlı dönemine gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde, 1850 sonrası batılılaşma sürecinde, Ortadoğu ile Akdeniz arasındaki önemli bir bağlantı durumundaki Beyrut, ekonomik aktivitenin arttığı bir yerleşime dönüşür. Bu gelişim döneminde, şehri Akdeniz ticaretinde bir merkez haline getiren liman, karayolu ve demiryolu yapılırken, şehir bütün altyapısı ile imar edilmiştir. 18.yüzyılın sonunda 5.000 kişilik nüfus, Osmanlı hakimiyetinin sonlarına gelindiğinde 130.000 kişiye çıkmıştır. Bu dönemde, Suriye Valisinin isteği üzerine, Beyrut şehir merkezinde 15 hektarlık alanın yenilenmesi kararının alınması ile kamulaştırma ve yıkım faaliyetleri yapılmış, 1918 yılında Fransızların şehre girmesiyle yeniden inşa gerçekleştirilememiştir (Saliba, 2003).

Fransız mandasındaki dönemde, Beyrut şehir merkezi yeniden inşa sürecine girmiş, şehrin tüm bölgeleriyle olan ilişkisini arttırmak için, Osmanlı İmparatorluğu zamanında yapılan yolları diklemesine kesen yeni yolların oluşturulması, bu kesişme

noktalarında meydanlar açılması, kıyı bölgesinde seyir terasları oluşturulması, merkezde ticaret, büro ve konutun birarada yer aldığı çok katlı yapılaşma gibi planlama kararları alınmıştır. Bu plana göre yapılan uygulamalar sonucunda, Batı, Akdeniz ve Doğu kültürünün geleneksel yapısı birleştirilerek başka bir Beyrut ortaya çıkmıştır (Tadmori, 2001).

1943 yılında İkinci Dünya Savaşı sırasında Lübnan bağımsızlığını ilan eder ve Beyrut başkent olur. 1948 yılında İsrail devletinin kurulmasıyla, Arap dünyası ile bağlantı kesilir. Beyrut önemli bir liman özelliğine kavuşur, ticaret hakim sektör haline gelir ve 1954 yılında havaalanının yapılmasıyla Avrupa ile Asya arasındaki ticari koridor özelliği güçlenir. Beyrut'un gösterdiği bu ekonomik gelişim maalesef Lübnan'ın diğer bölgelerine yeterince yansımamıştır (Saliba, 2003).

Beyrut, Lübnan'ın 1975 yılında başlayıp 1990 yılına kadar devam eden iç savaş döneminde, ekonomik, sosyal, kültürel ve fiziki olarak tekrar harap olmuş ve özellikle tarihi ve kültürel dokusunu kaybetmeye başlamıştır. Şehrin tarihi merkezinin içinden geçen Şam yolu, Hıristiyan ve Müslümanları fiziki olarak ayırmış, sınır bölgesinde bulunan şehir merkezi çatışmalarda en çok tahrip olan bölge olmuştur. İç savaş sürecinde, şehrin değişen ekonomik, sosyal ve kültürel dokusunu yönlendirmek amacıyla, 1978 tarihinde şehir merkezini kapsayan bir master plan ile 1986 tarihinde bu planı revize eden ve şehir bütününe kapsayan ikinci bir master plan hazırlanmıştır.

Şekil 5. Beyrut Şehir Merkezi (İBB-ŞPM Arşivi, 2014)

1978 planı, merkezin yeniden inşası, geleneksel dokunun korunması ile ulaşımın iyileştirilmesini hedeflemiş ancak herkesce benimsenmemesi ve iç savaş süreci plan revizyonunu zorunlu kılmıştır. 1986 planı; Fransız planlama kent enstitüsü (IAURIF) katkılarıyla, bütünlüğün sağlanması, merkezin yenilenmesi, yeni merkezler oluşturulması, toplu taşıma sisteminin geliştirilmesi, güvenliğin sağlanması ile tahribatının engellenmesi hedeflenerek hazırlanmıştır (Saliba 2003).

Planın sosyal ve politik ilişkiler sistemi üzerine de geliştirmiş olduğu açılımlar bulunmaktadır. Bu açılımlar, yeni oluşturulan kent merkezi ve yerleşim alanlarının eski şehir merkezi ile bağlanması ile eski merkezde meydana gelen sosyal ve ekonomik boşluğun giderilmesi, savaşa neden olan sosyal gerginliklerin ortadan kaldırılması, Müslüman ve Hıristiyan bölgelerinde yapılacak olan yeni merkezler arasında dengenin kurulması gibi hedefler gütmüştür. Teknik altyapısı iyi bir plan olmasına rağmen, günü kurtarmaya yönelik olması, geleceğe dair bir vizyon ortaya koyamaması ve politik sebepler nedeniyle bu plan da uygulanamamıştır (Tadmori, 2001).

1990 yılında iç savaşın bitmesinin ardından; ülkenin yeniden canlandığını göstermek ve kaybedilen fiziki ve kültürel dokunun geri getirilmesi amacıyla, Beyrut Tarihi Merkezinin yenilenmesini kurgulayan bir plana ve kentsel dönüşüm planına ihtiyaç duyulmuştur. Bu kapsamda ilk iki planı temel kabul ederek hazırlanan 1991 Master Planında, tarihi doku ve kültürel çeşitliliği koruyarak, geleceğe aktarabilmek öncelikli hedefdir. O zamana kadarki uygulama örneklerinden farklı bir model geliştirilerek, Master plana uygun olarak hazırlanan dönüşüm projesi sürecini, 1994'te kamu aracılığı ile kurulan, ancak özel bir şirket hüviyetinde çalışan SOLİDERE (The Lebanese Company for the Development and Reconstruction of the Beirut Central District s.a.l.) yürütmeye başlamıştır. SOLİDERE şirketi; hisselerinin %50'si hak sahibi olan kiracı ve gayri menkul sahiplerine, % 50'si ise proje finansmanını sağlayacak olan yatırımcılara ait olacak şekilde kurulmuş, dönüşüm alanındaki mülkiyet ve hak sahiplerinin yerlerini, sahil bölgesi ile liman bölgesinde doldurularak elde edilen kamu alanları ile eşleştirerek dönüşüm modelini belirlemiştir. Bu bölgelerden elde edilen gelirle de, Beyrut Tarihi merkezinin restorasyon ve yenileme faaliyetleri finanse edilip, tarihi merkez geleceğe aktarılacaktır (Saliba, 2003).

2005 yılında projenin birinci bölümü tamamlanarak, ikinci etaba geçilmiştir. Projenin, birinci bölümünün bitimine kadar olan süreçte; 1991 Master Plan, Kentsel Kimlik, Kentsel Dönüşüm, Sürdürülebilir Kentsel Yenileşme, Ekolojik Değer Bütünlüğü, Sosyal Denge Üretimi gibi ana prensipler doğrultusunda belirlenen hedefler ve uygulama stratejilerine sadık kaldığı ve Ortadoğu'nun en hareketli şehrini oluşturma hedefine doğru yaklaştığı görülmüştür.

Ancak, savaş yıllarında tarihi şehir merkezindeki konutlara yerleşmiş olan kiracı ve istilacılar, proje kapsamında tazminat ödenmek suretiyle tarihi alandan çıkarılmışlardır. Ayrıca, ekonomik yetersizliği olan hak sahiplerinin dönüşüm sonrası bu bölgeyi terk etme zorunda kalmaları da çözülmesi gereken bir sorun olarak gündemdedir. Sosyo-kültürel zenginliğin korunması açısından dönüşümün sosyal boyutunun da ele alınması gerekliliği, eleştirilen ve üzerinde durulan konular arasındadır.

Beyrut Tarihi Kent Merkezi (Solidere) Kentsel Dönüşüm Projesi

Beyrut'un, Akdeniz havzasının doğusundaki liman olma özelliği, yeni havalimanı, liberal politikası, ekonomik sistemi, gelişmiş bankacılık sektörü, pazar imkânları, İngiliz, Fransız ve Arap birlikteliğinden oluşan kozmopolit sosyal dokusu, arkeolojik ve kültürel geçmişinin olması gibi özelliklerinin güçlü yanları olarak değerlendirildiği, bu özelliklerin yenileme alanı belirleme ve stratejilerini oluşturmada etkili olduğu görülmektedir. (İBB-ŞPM Arşivi, 2014)

Kentsel Dönüşüm Projesi, Beyrut'un merkezindeki 191 hektar alan üzerinde, 4.69 milyon metrekare inşaat alanından oluşmaktadır. İki aşamadan oluşan projede 1994-2004 yılları arası birinci aşama, 2005-2020 yılları arası dönem ise ikinci aşamayı oluşturmaktadır. Proje 1994 yılından beri Solidere şirketince yürütülmektedir ki, bu şirket Lübnan Hükümetince kurulan, yarı özel ve özerk bir kurum statüsündedir. Solidere, özel sektör yatırımı ve Lübnan hükümeti denetimiyle, yeniden inşayı yürütmek ve gelişmiş altyapı yenilenmesini sağlamak için oluşturulmuş, gayrimenkul değerlerini hisse dağıtımından önce kontrol eden bir modeldir. (İBB-ŞPM Arşivi, 2014)

Proje alanı için vizyon; sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik birlikteliğinin sağlanması için kimlik oluşturulmasıdır. Hedefler ise, şehrin tarihi mirasını restore edip, yeniden ortaya çıkarmak, arkeolojik kalıntıları şehir ile bağlantılı hale getirmek, kaliteli bir çevre oluşturmak, Beyrut'un, finans, kültür ve eğlence işlevlerini canlandırmak, ekonomik

değeri yüksek taşınmaz üretimi sağlanması olarak belirlenmiştir. Kentsel dönüşüm projesi, şehrin tarihi merkezinin gelecek nesillere aktarılması hedefi ile sosyal, kültürel ve ekonomik birlikteliğin sağlanması, onun üzerinden yeni bir kimlik kavramı geliştirmek üzerine kurgulanmıştır (Saliba, 2003).

Proje örgütlenme modelinin uygulamaya geçirilebilmesi aşamasında Mülkiyetin çok parçalı olması ve proje alanında 40.000 hissedarın bulunması, mülk sahipleri ve toplum kuruluşlarının sürece müdahil olamaması, yatırımcılar tarafından finans çözümü konusunda oluşan tereddütler gibi bazı problemler tartışma konusu olmuştur. Ancak, yukarıdaki tereddütler ile başlayan dönüşüm projesinin kamu-özel sektör iş birliği ile yapılması, iç savaş döneminde bölgeye yerleşmiş mülteciler ve fakir halk için sosyal çözümlerin üretilmesi ve konuyla ilgili Lübnan Meclisi'nce bir yasal düzenlemenin yapılmış olması sayesinde büyük itiraz ve mağduriyetler ortaya çıkmamıştır (Saliba, 2003).

Şekil 6. Beyrut Liman Bölgesi (İBB-ŞPM Arşivi, 2014)

Projenin Uygulama Stratejileri;

- Şehitler Meydanı ile Osmanlı döneminin hükümet konağı olan saray arasında kalan bölgede yer alan tarihi eserleri korumak.

- Riyad Al Solh caddesindeki banka binalarını koruyarak, Beyrut Merkezinde inşa edilecek yeni binalarla ilişkilendirmek.
- Planlanan sahil parkı ile liman alanı arasında kalan dolgu alanı üzerinde, çevrenin manzarasına hakim ve plan kapsamındaki ticaret, eğlence alanları ile etkileşim halinde bir karma kullanım bölgesi oluşturmak.
- Ayyas, Tawileh ve Al-Jamil olarak isimlendirilen tarihi ticaret merkez bölgesini yeniden inşa etmek.
- Safi, Mar Maroun ve Zkak al Blat konut bölgelerini, yaşam kalitesini arttıracak açık alanları üreterek korumak.
- Wadi Abou Jamil konut alanında bulunan geleneksel Lübnan evlerinin restorasyonunu yaparak ve sahip olduğu Levanten yapıyı koruyarak, alanı sahil şeridine doğru genişletmek.
- Minet Al Hons bölgesini konut, otel ve işyerlerine dönüştürmek.
- Dolgu alanını, çevresinde sanat merkezleri ve kütüphane gibi kültürel işlevlere ayırıp, bir sahil parkı şeklinde düzenlenleyerek, bu bölge ile Beyrut Tarihi Merkez bölgesini önemli bir çekim alanı haline getirmek.
- Kazı alanlarından çıkan arkeolojik buluntuları çağdaş bir şekilde sergilemek.
- Sahil ve Şehitler Meydanı arasındaki bağlantıyı güçlendirilmek,
- Ulaşım sistemini yeniden düzenlenleyerek, Beyrut tarihi merkezinde taşıt trafiğini azaltmak amacıyla servis yolları ve yer altı otoparkları inşa etmek şeklinde belirlenmiştir (Tadmori,2001).

Sonuç

Arkeolojik ve çok katmanlı kültürel mirası ile Akdeniz'in önemli limanlarından olan Lübnan'ın Beyrut şehrinin iç savaş döneminde yıkılmış ve kimliğini kaybetmiş olan merkezinde, kaybedilen fiziki ve kültürel dokunun geri getirilmesi amacıyla, Beyrut Tarihi Merkezinin yeniden yapılanmasını kurgulayan bir master plan yapılarak ve kamu tarafından özel bir şirket kurularak dönüşüm projesi gerçekleştirilmiştir. Bu durumun ana sebebi, 1990 yılında iç savaşın bitmesinin ardından, ülkenin yeniden canlandığını gösterme ve Ortadoğu'nun en iyi şehrini oluşturma çabalarıdır. Proje kapsamında tarihi doku, kültürel çeşitlilik, dünya sistemi içerisindeki sahip olunan konum ve özelliklerle şekillenen kimlik değerini korumak, geleceğe aktarabilmek öncelikli hedef olarak belirlenmiştir. Şehrin tarihi bölgesinin gelecek nesillere

aktarılması ve sosyal, kültürel ve ekonomik birlikteliğinin sağlanması için yeni bir kimlik oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Ülkede liberal politikalar uygulanmakta ve şehrin Akdeniz havzasının doğusundaki liman olma özelliği ile zengin pazar imkânları, gelişmiş bankacılık sektörü ve ekonomik sistemi bulunmaktadır. Şehir, İngiliz, Fransız ve Arap birlikteliğinden oluşan kozmopolit bir sosyal dokuya sahiptir. Lübnan Meclisi tarafından proje ve uygulama yöntemi ile ilgili oluşturulmuş yasal düzenlemelerle kamu-özel sektör iş birliğine dayanan çok uluslu bir uygulama programı kullanılmıştır. Proje kapsamında iç savaş döneminde bölgeye yerleşmiş mülteciler ve fakir halka, proje kapsamında farklı bölgelerde konut alanları gösterilmiştir.

Beyrut Tarihi Şehir Merkezinin yenilenme sürecinde dünyada uygulanan kentsel dönüşüm modellerinden farklı olarak yeni bir sistem geliştirilmiş ve bu sistem aracılığı ile 2005 yılında projenin birinci aşaması tamamlanmıştır. Proje, yerleşik halkın uygulama sürecinde yeterince dikkate alınmaması, ülkeyi inşaat ve tüketime dayalı büyümeye yönlendirmesi bakımından eleştirilmektedir. Bununla birlikte proje kararlılıkla sürdürülmektedir. Beyrut ile ilgili iç savaş döneminde oluşan olumsuz algının Solidere Bölgesi'ne kazandırılan yeni imaj ile değiştirilmeye başlandığı görülmektedir.

Çok katmanlı tarihi merkeze sahip bir alanda dönüşüm için, bölge halkının da içine alan, kamu özel ortaklığındaki bir şirket modelinin kullanılması bakımından Süleymâniye Bölgesi ve yenileme uygulamalarıyla karşılaştırılabilir olması sebebiyle incelenmiştir.

3.1.2.3. Almanya-Berlin

Berlin, Almanya'nın başkenti ve en büyük şehri olup, aynı zamanda bir eyalet-kenttir. Özellikle kongre ve kültür turizmi alanında gelişmiştir. II. Dünya Savaşı öncesinde 6,1 milyon kişinin yaşadığı Berlin'de, 2019 itibarıyla 3.769 milyon kişi yaşamaktadır. Şehir, Almanya'nın kuzeyinde, Havel ve Spree nehirleri arasındaki kumluk bölgeye kuruludur. 1949'dan 1989' a kadar Berlin Duvarı ile Batı ve Doğu Berlin olarak iki kısma ayrılmıştır. Duvar 1989'da yıkılır ve 3 Ekim 1990'da Batı ve Doğu Almanya'nın resmen birleşmesi sonucunda Berlin, eski günlerine döner ve tekrar eyalet şehir olur. 1991 yılında, Almanya Federal Meclisi'nin yaptığı ilk oturumda Berlin eyaletinin başkent olması kararlaştırılır. Ayrıca Federal Meclisi ile hükümetin de Berlin'e

taşınması kararı alınır. 1994'ten itibaren Cumhurbaşkanlığı da Berlin'e taşınmıştır. Birleşmeden sonra, kentin başlıca ekonomik faaliyeti olan sanayiden hizmet sektörüne doğru hızlı bir dönüşüm yaşanmıştır. Özellikle iletişim ve bilgi teknolojileri alanında hızlı bir gelişim gözlenmektedir. Buna rağmen kentin en önemli sorunu halen işsizliktir. 2008 yılı Almanya genelinde ortalama %7,4 olan işsizlik oranı, Berlin'de %17 civarındadır. Polonya'dan ve diğer ülkelerden göç yolu ile gelen ucuz işgücü, Berlin'de yaşayanların iş bulma imkânlarını daha da zorlaştırmaktadır (İBB-KDM Arşivi, 2009).

Berlin'de Yürütülen Kentsel Dönüşüm Çalışmaları

Berlin'de yürütülmekte olan kentsel dönüşüm ve yenileme çalışmaları, 2020 hedef yılı için hazırlanmış olan master plan kapsamında yürütülmektedir. Kentsel dönüşüm çalışmaları esasen 12 ilçe belediyesi tarafından yürütülmektedir. Fakat bu projelerin ana hatlarını, üst ölçekli planlamasını, bütçe oluşturulması ve finansmanın sağlanması, kontrol ve koordinasyonu Şehir Senatosu tarafından sağlanmaktadır. Nehir ve su kanalları boyunca yer alan eski depolama ve sanayi alanlarının hizmet sektörüne dönüşümü kentsel dönüşüm çalışmalarını hızlandıran ve kolaylaştıran en önemli etken olmuştur (İBB-KDM Arşivi, 2009).

Kentsel Gelişim Konsepti (STEK 2020) olarak adlandırılan Master Plan, kente ilişkin tüm üst ölçekli planlama kararlarını kapsamaktadır. Bu plana uygun olarak bazı özel bölgeler için ayrıca detaylı planlar hazırlanmaktadır. Günümüzde 5 farklı bölge için yapılmış olan özel planlar bulunmaktadır (Tunçer, 2006).

Dönüşüm Süreci; ilçe belediyeleri ile koordineli olarak çöküntü bölgeleri tespit edildikten sonra, Senato meclis kararı ile bölgenin, resmi yenileme alanı ilan edilmesi veya mali destek sağlanacak bölge olarak ilan edilmesi şeklinde başlar. Eğer alan resmi yenileme alanı ilan edilmişse, bölgede yaşayanlara vergi indirim sağlanmaktadır. Eğer bölge için resmi destek kararı alındıysa, Federal Bayındırlık Bakanlığı bölge için mali destek sağlamaktadır (İBB-KDM Arşivi, 2009).

Almanya'da şehirlere yönelik mali destek programları; yenileme ve gelişim tedbirleri, kentsel dönüşüm, tarihi mirasın korunumu programı, aktif merkezler ve sosyal-kent (komşuluk birimi yönetimi)'dir. Federal Hükümet şehirlerin yenilenmesi ve dönüşümü için yıllık bir fon ayırmaktadır. Eyaletler ve şehirler arasında bu fondan daha fazla pay alabilmek için çok büyük bir yarış yaşanmaktadır. Kentlerin sahip oldukları işsizlik

oranları, bu fondan daha fazla pay almaları için önemli bir etken olmaktadır. Yenileme alanları tespit edilirken; nüfus yapısı, boş konut hacmi, kamusal alan kalitesi, yerel merkezler, yaşam kalitesini düşüren sorunlar (hava kirliliği, gürültü kirliliği, trafik sorunu, altyapı kalitesizliği), görüntü kirliliği, uygun olmayan kullanımların birarada olması (konut-sanayi) gibi kriterler ele alınmaktadır (İBB-KDM Arşivi, 2009).

Berlin'deki tarihi yapıların, büyük bir bölümü korunmamış olmakla birlikte, 18. ve 19.yy'dan günümüze ulaşabilmiş olan bu yapıların, program kapsamında restorasyonu gerçekleştirilmiş, bazı durumlarda eski dokuyla uyumlu yeni yapılar da inşa edilmiştir. Program kapsamında 2002 yılından itibaren öncelikli olarak sadece kamusal alanlara yatırım yapılması kararı alınmış, anaokulu, sağlık merkezi, spor alanı ve çeşitli altyapı yatırımları gerçekleştirilmiştir (İBB-KDM Arşivi, 2009; Tunçer, 2006).

Birleşmeden sonra sağlıksız konut sayısı çok azalmış, fakat bütçe ve zaman kısıtı ortaya çıktığından, tetikleyici projelere odaklanmaya karar verilmiş ve sadece kamusal projeler geliştirilmiştir (Tunçer, 2006).

Tarihi Mirasın Korunumu Programı

1991 yılından itibaren yürütülen programın amacı; târihî bölgelerin yeniden değerlendirilmesi ve canlandırılması, kültürel açıdan değerli objelerin kentsel doku içinde korunması, uzun süreli kullanım imkânı sağlanması şeklinde belirlenmiştir.

Tarihi, kültürel ve kentsel önemleri ile kent imajını şekillendiren yapıların korunması için yapılacak müdahaleler (restorasyon, modernleştirme, iyileştirme, yeniden inşa), konusunda mali yardımlar yapılmaktadır.

Kentsel Dönüşüm Programı

Batı Berlin'de yürütülmekte olan dönüşüm çalışmaları kapsamında, anaokulu, okul ve spor tesisleri yenilenmekte ve yeni binaların inşa edilmektedir. Cadde ve sokakların sadece araçlara ait olmağı, şehrin yaşayan önemli unsurlarından biri oldukları düşüncesiyle, bu alanlarda yenileme yapılmıştır. Bisiklet yolları da bu yenilemenin önemli bir parçası olmuştur. Şehir içi ulaşımda bisiklet kullanımı çok önemli bir yer tutmaktadır.

Kreuzberg Koruyucu Kent Yenileme Projesi (1983-1992)

Proje, Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesinden önce Batı Berlin sınırları içinde kalan Kreuzberg bölgesinde başlamıştır. Duvarın yıkılmasının ardından kentin oldukça merkezi bir alanında kalan Kreuzberg'de sosyal sürdürülebilirliğin ne derece olduğu sorgulanabilir, ancak başlangıçta ana hedef halkın katılımının sağlanması ve fiziksel dokunun da bu paralelde iyileştirilebilmesidir. (Tunçer, 2006).

IBA (Internationale Bauausstellung), Berlin eyaleti tarafından, insanca ve sanat düzeyi yüksek bir mimari oluşturmak ve kentin bir parçasını, bilindik uygulamalar dışında yöntemlerle onarmak amacı ile kurulmuş bir kurumdur. Berlin Kreuzberg'in IBA çerçevesinde yenilenmesi kararı Mart 1983 tarihinde alınmıştır. Kreuzberg'in bu dönemdeki sakinlerinin %25'e yakın bir kısmını o zamanların yık-yap politikası dolayısı ile bölgeyi terk edenlere katılmak istemeyen Alman kiracılar oluşturmaktaydı. Genellikle çok düşük gelirlili, hane nüfusu 1-2 kişi olan aileler ağırlıktaydı ve bu ailelerin yarısına yakını yaşlılardan oluşmaktaydı. Bölgedeki nüfusun %25'ini semte sonrada taşınan, yeni ve alternatif yaşam biçimleri arayan Alman gençler oluşturmaktaydı. Bölge nüfusunun diğer yarısını ise çok çocuklu, çoğunlukla Türkiye'den gelen yabancı işçi aileleri oluşturmaktaydı. Kreuzber'lilerin %14'ü devletten aldıkları sosyal yardım ile geçimlerini sağlamaktaydı. Yabancı işçi ailelerinin oranı bazı bloklarda %70'e varmaktaydı. Gençler arasında işsizlik oranı oldukça yüksekti. Sosyal dokunun iyileştirilmesi için alınmış olan yenileme kararının ardından "koruyucu kent yenilemesi" ile ilgili bölgede halihazırda yaşayanların gereksinimlerine göre onlarla birlikte planlanması ve kullanıcılarla uygulamacılar arasındaki koordinasyon ile ilgili ilke kararları alınmıştır (İBB-KDM Arşivi, 2009).

1985 yılının sonuna kadar 1500 konutun yenilenmesi öngörülmüştür. Bütün çalışmalar hakkında kiracılar aydınlatılmış, kiracıların %95'inin apartmanlarında, hatta 2/3'ünün aynı konutta ikamet etmelerinin sürdürülmesi hedeflenmiştir. Kreuzberg'teki yetersiz olan kamusal tesis alanı, çok çocuklu ailelerin de yoğun yerleşmeleri sonucunda gereksinimin daha fazla olması sonucunu doğurması nedeniyle, okul, anaokulu, gençlik merkezleri, yaşlılar kulüpleri, semt kadın merkezleri, komşuluk merkezleri gibi yeni sosyal mekânlar oluşturulması hedeflenmiştir. Sosyal mekânların yanı sıra başlatılan mesleki gelecek projesi, işsiz gençlere yardımı amaçlayan bir girişim biçimine dönüşmüştür (Tunçer, 2006).

1986 yılında IBA fesh edilerek, aynı amaçla özel bir kuruluş olan S.T.E.R.N Gmbh kurulmuştur. IBA'da çalışmış olan ekip bu firmada da çalışmaya devam etmiştir. 1992 yılına kadar yenileme programı S.T.E.R.N Gmbh tarafından yürütülmüştür. Kreuzberg'de yürütülen çalışmalar 1994 yılında "Avrupa Kent ve Bölge Ödülü"nü almaya hak kazanmıştır. Sosyal, mekansal ve fiziksel sürdürülebilirliğin bir arada düşünüldüğü ve ana temanın insan olduğu Kreuzberg projesinde, sosyal dokunun geliştirilmesi ve istihdam oluşturulması da hedeflenmiştir. Projenin paydaşları; kiracılar, işletme sahipleri, mal sahipleri, STERN Gmbh çalışanları, bağımsız kiracı danışmanlıkları, mimarlar ve şehir plancıları, sanatçılar, geliştirici şirketler, Berlin kamu kuruluşları (yapı ve konut senatörlüğü, okul gençlik ve spor senatörlüğü, Kreuzberg Belediyesi, politikacılar, kitle iletişim görevlileridir (İBB-KDM Arşivi, 2009).

Çok geniş bir katılımı ile oluşturulan bu proje gerek sivil inisiyatifler, gerek kamu, gerekse finans kuruluşları ile desteklenen büyük bir ortaklıkla sürdürülmüştür. Ancak duvarın yıkılmasının ardından bölgenin daha önce şehrin sınırındayken merkezinde kalması, sosyal dokunun sürdürülebilmesi adına bir dezavantaja dönüşmüştür. Sonuçta kentin bir parçası ve yapılar, mekânsal ve fiziksel sürdürülebilirlik adına korunmuş, ekonomik anlamda mekânsal yapı geliştirilmiş ancak sosyal doku büyük ölçüde bölgeden uzaklaşmıştır (İBB-KDM Arşivi, 2009).

Sonuç

Kreuzberg yenileme projesi, yerleşik halkın uygulama sürecinde dikkate alınması, sosyal dönüşümü değil, sosyal iyileştirmeyi hedeflemesi ve bunu gerçekleştirilmesi bakımından dikkate değer bir projedir. Bununla birlikte Berlin Duvarının yıkılması sonucu bölgenin merkez niteliği kazanmasıyla sosyal dokunun kaybedilmesi, dış faktörlerin yenileme alanlarındaki etkisini ve merkez bölgelerde çalışmanın zorluklarını göstermektedir.

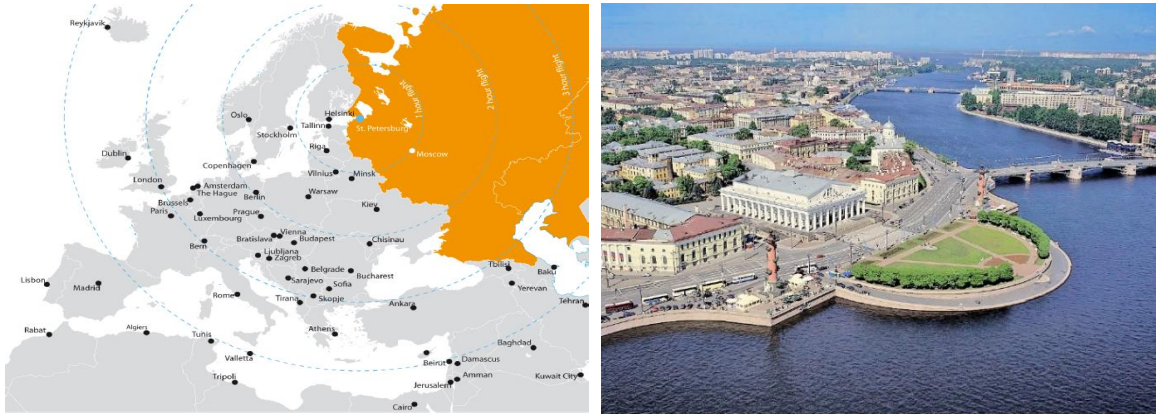
Kreuzberg Bölgesi; göçmenler ve düşük gelir düzeyindeki insanlardan oluşan kozmopolit bir merkez olması ve süreç içerisinde siyasi değişimlerden etkilenecek değişken bir yapıya kavuşması bakımından Süleymâniye Bölgesi ile karşılaştırılabilir olması sebebiyle incelenmiştir.

3.1.2.4. Rusya - St. Petersburg

Rusya ya da resmî adıyla Rusya Federasyonu'na (Rusça: Rossiyskaya Federatsiya) bağlı St. Petersburg, Baltık Denizi kıyısında 42 ada üzerinde, başkent Moskova'nın

yaklaşık 700 km kuzey batısında bulunan Avrupa'nın 4. en büyük şehridir. Endüstriyel, bilimsel ve kültürel merkez olarak Rusya ekonomisinde önemli bir yeri bulunan şehir, mimarisi ile de ün kazanmıştır (Investor's Handbook, 2011) (Şekil.7).

1703 tarihinde Rus Çarı I. Petro tarafından kurulan St. Petersburg, Çarlığın Avrupa'ya açılan kapısıydı, Şehir 200 yıl Rus Çarlığı'nın başkentliğini yapmıştır. Geniş bulvarları, coğrafi yapısı, köprüleri ve çarlık mimarisi sebebiyle şehir, Kuzey'in Venedik'i olarak anılmıştır. St. Petersburg kuruluşundan sonra 1712-1918 yılları arasında Rus Çarlığı'nın başkenti olduğu süreçte yenilikler ve değişimler ile edebiyatçı ve şairlerin yaşadığı, sanata yön verilen bir merkez olmuş, 1905-1907 Devrimi, 1917 Şubat Burjuva-Demokrasi Devrimi, Büyük Ekim Sosyalist Devrimi(1917) olmak üzere üç devrim yaşamıştır. Rus İç Savaşı sırasında Petrograd (1914–1924), Sovyetler Birliği döneminde Leningrad (1924–1991) olarak anılmıştır. Sovyetler Birliğinin 1991 yılında dağılması sonrasında, şehrin ismini yeniden Sankt Petersburg olarak değiştirilmiştir. Şehir, 30 Ağustos 1941 tarihinde Almanlar tarafından kuşatılmış ve yaklaşık 3 yıl kuşatma altında kalmıştır (İBB-KDM Arşivi, 2012).

Şekil 7. St. Petersburg Şehri (Investor's Handbook, 2011)

Şehir, kuruluşundan itibaren dikkatli bir planlama süreci yaşamıştır. Gelişim çok hızlı olmuş ve şehir için birçok ferman ve plan çıkartılmıştır. Pedro, toplumun üst kademelerine St. Petersburg'da yeni yerleşkeler, saraylar inşa etmelerini emretmiştir. (Lincoln,2001) Şehir, bu süreçte, özellikle Trinity Meydanı, Pedro ve Paul Ormanlığı etrafındaki ana kara üzerinde ve Neva'nın güney kısımlarında gelişigüzel bir şekilde gelişmeye başlamıştır. Bir sonraki yüzyılda ise, Kış sarayı, Merkez Genel Kurmak Binası, Saray Meydanı, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Binası ve diğer birçok landmark, meydanlar ve toplanma alanları, belirgin yollar nehir kıyısı boyunca inşa edilmiştir.

İmparatorluk sarayına ek olarak, şehir kalabalık askeri garnizona ve Rus deniz filosuna da ev sahipliği yapmaktaydı. Bir hizmet şehri olan St. Petersburg'un rolüne bağlı olarak 1860'lı yıllarda ağırlıklı olarak erkek nüfusu barındırdığı görülmektedir (Bater, 1976).

1924-1941 yılları arası süreçte şehrin ismi Leningrad olarak değiştirilmiştir. Savaşın ortaya çıkardığı zorluklar sonrasında şehrin gelişimi büyük ölçüde yavaşlamıştır. 1920'lerin sonlarında, işçiler için inşa edilen sosyal konut projeleri, birçok sosyal tesis, kültür merkezi ve eğlence kulüpleri Leningrad'ın manzarasını oluşturmuştur (Investor's Handbook, 2011).

8 Eylül 1941 tarihinde başlayan ve hiçbir altyapı sisteminin çalışmadığı 900 günlük Alman kuşatması süreci, 200.000 kişinin soğuk ve açlıktan ölmesi ile sonuçlanmış, buna rağmen, sanayi halen çalışmakta olduğu için şehir teslim olmamıştır. Savaş sonrası şehir, modernize edilmek yerine eski ihtişamına uygun biçimde yenilendi. 1970'ler ve 1980'lerin başları Sovyet Rusya ve Leningrad için istikrarlı bir dönemdir ancak özgürlükler kısıtlıdır. Perestroyka olarak bilinen reformlar sırasında ekonomik sıkıntılar yaşanmıştır. 1991 yılında şehrin adı yeniden St. Petersburg olarak değiştirilmiştir (Saint-Petersburg.com, 2018).

2000'li yılların başında, St. Petersburg hem ekonomik, hem sosyal konularda önemli bir geçiş dönemindedir. Sanayide durgunluk yaşanmasına rağmen, hizmet ve perakende sektörü yüksek seviyelere ulaşmıştır. Günümüzde bu sebeplerden ötürü kentte turizm endüstrisi de önemli bir gelişim göstermiştir. Toplum ve yöneticiler şehrin gelişimi açısından gerekli diğer fırsatları en iyi şekilde değerlendirmeye çalışmaktadırlar. Bunlar da yenileme projeleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Saint-Petersburg.com, 2018).

Apraksin Dvor Kentsel Yenileme Projesi

Alandaki ilk yerleşim 18.yüzyılda başlamıştır. Kont Apraksin ticâret yapmak amacıyla bu bölgede ilk arsanın sahibi olmuş ve o tarihten günümüze bu bölgeye kontun adı verilmiştir. Sonraki yıllarda Shchukin isimli bir tüccar bölgenin bir bölümünü satın almış ve yeni yapılar ekleyerek bölgenin gelişimine katısı sağlamıştır. Bu kısma da Shchukin Dvor adı verilmiştir. 1782 yılında gerçekleşen yangında bölgede yer alan ahşap çarşının tamamı yanmıştır.1863 yılında Geronimo Corsini tarafından

tasarlanan yeni bir mağaza bu bölgede açılmıştır. Bu süreci takiben bölgede 10 yıl içerisinde 45'den fazla yeni mağaza açılmıştır (İBB-KDM Arşivi, 2012) (Şekil.8).

Şekil 8. Apraksin Dvor (sol-1900'ler, sağ-2012) (İBB-KDM Arşivi, 2012)

1913 yılında Apraksin Dvor'da 500 den fazla mağaza bulunmaktaydı. Buna ek olarak Shchukin Dvor'da 270 küçük perakende işyeri bulunmaktaydı. 1917 yılı Rus Devrimi'nden sonra bu mağazalar depo ve ardiye olarak kullanılmak üzere ticâri kullanımına son verildi. 21.yüzyılın başında Apraksin Dvor özellikle giyim ve takıların satıldığı muazzam bir açık pazara dönüşmüştü (Investor's Handbook, 2011).

Şehrin tarihi yerleşim alanlarından birisinde bulunan Apraksin Dvor, ucuz kıyafet, saat, CD, elektronik malzemeler, oyuncak ve hatta çalıntı eşyalar gibi birçok malın satıldığı, ekonomik olarak oldukça canlı bir bölge olmasına rağmen, harabe bir ticâret merkezidir. Bölgedeki binalar çürümeye ve köhneleşmeye yüz tutmasına rağmen halen kullanılmaktadır. Bu bölgede ticaret yapanlar genellikle göçmenler olup, Türkmenistan, Azerbaycan, Özbekistan, Tacikistan gibi ülkelerden gelmişlerdir. (Investor's Handbook, 2011). 2008-2009 yılları arasında uzun vadeli bir plan hazırlanmıştır. Apraksin Dvor bölgesinde 11,4 ha da proje geliştirilmesi kararı alınmıştır (İBB-KDM Arşivi, 2012).

2008 yılında bölgeyi geliştirmeden sorumlu Glavstroy şirketinin düzenlediği plan ve proje yarışması ile elde edilen plana göre; bölgedeki tarihi nitelikleri koruyarak ve mevcut pazar tezgâhları Grazhdansky Rynok çarşısına kaldırılarak, bölgede perakende ticaret, konut, otel ve kültürel alanları kapsayan bir fonksiyon değişimi önerilmektedir. Tarihi yapıların restorasyonu ve bölgeye yeni yapılacak yapıların çevre bina yükseklikleri ile aynı olması kararı verilmiştir. Mevcut dükkânlar çağdaş

mağazalara, ofislere, konutlara, otel ve kültürel tesisler gibi kamusal alanlara dönüştürülecektir. (İBB-KDM Arşivi, 2012) (Şekil.9).

Şekil 9. Apraksin Dvor Proje Alanı ve Tasarımı (İBB-KDM Arşivi, 2012)

Moda sektörü ve ticaretin şehirdeki odak merkezi olması hedeflenen projede, mimari tasarım olarak kullanım yoğunluğunu arttıracak yaklaşımlar bulunmaktadır. Projede bulunan eğlence alanları gibi açık alanların üstü, St. Petersburg'un zor iklim şartlarında aktif kullanımına imkân verecek ve gün ışığı ile hava şartlarını görünür kılacak şekilde cam bir çatı ile kapatılmıştır. Geliştirilmekte olan çok fonksiyonlu kamu merkezi; 70.000 m² konut, 80.000 m² alışveriş, 70.000 m² ofis ve restaurant, yaya alanı, 550 odalı iki otel ve 2.500 araçlık otoparkı da kapsayan farklı birçok kullanımı bir araya getirecek şekilde tasarlanmıştır (İBB-KDM Arşivi, 2012).

Başlangıçta uygulama süresi 2008-2013 olarak belirlenen Apraksin Dvor projesi uygulaması için, yatırımcıları Glavstro-Spb Şirketi ve St Petersburg Hükümeti olmak üzere, kamu özel ortaklığı öngörülmüştür. 7 Haziran 2010 tarihinde, St. Petersburg Hükümeti, Apraksin DVOR yapılarının çağdaş kullanıma uygun hale getirilmesi için hazırlanan projeye Tarihi ve Kültürel Uzmanlar Kurulu tarafından verilen karar doğrultusunda onay vermiştir. Uygulama aşamasına gelindiğinde, alan ile ilgili arazi sahipleri ile sorunlar yaşanmakta ve mevcut yasal altyapı yetersiz kaldığından, St. Petersburg Yönetimi bu sorunu çözmek amacı ile yasal altyapı çalışması içerisinde (İBB-KDM Arşivi, 2012).

Sonuç

Apraksin Dvor projesi, mevcut kullanıcıları göçmenlerden oluşan ve sürekli değişken olan nüfusuyla çöküntü alanına dönüşen tarihi bir ticâri alanın dönüşümünü hedef alması bakımından dikkate değer bir projedir. Proje incelendiğinde, çevresinde bulunan turistik alanlarla bir bütünlük içerisinde şehrin ekonomisi ve imajına katkıda

bulunmasının, dolayısıyla şehrin uluslararası alandaki rekabet potansiyelinin arttırılmasının öncelikli olarak hedeflendiği görülmektedir.

Apraksin Dvor Bölgesi; değişken nüfus yapısı, göçmenler ve düşük gelir düzeyindeki insanlardan oluşan kozmopolit bir ticari alan olması, çeperinde yoğun ticaret ve turistik alanların bulunması ve bölgeyi bütünüyle inşa ederek yenilemeyi hedefleyen projelerin bölge halkından bağımsız hazırlanması bakımından, Süleymâniye Bölgesi ile karşılaştırılabilir olması sebebiyle incelenmiştir.

3.2. TÜRKİYE'DE YENİLEME YAKLAŞIMLARI VE UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Türkiye'de geçmiş yıllardaki dönüşüm stratejisi, çoğunluk uygulamada, kentsel yenileme olarak tanımlanmış ve bu yaklaşım, fonksiyon değişikliği için uygulanmıştır. Bu bölümde Türkiye'de yenilemenin tarihi gelişimi ile Sulukule ve Fener-Balat bölgelerinin dönüşüm çalışmaları incelenecektir.

3.2.1. Türkiye'de Yenilemenin Tarihî Gelişimi

Türkiye'de dönüşüm ve yenileme uygulamaları, sistemli olarak 1950'li yıllardan itibaren yapılmaktadır. 1980 sonrası yapılmaya çalışılan dönüşüm projelerinin amacı bakımından farklılaşarak, ekonomik yenilenme, canlanma ve şehrin gelişimine odaklanan hedeflere sahip oldukları görülmektedir. Bu hedefler doğrultusunda ve şehir rekabetçiliğinin dünyada yaygınlaşmasıyla dönüşüm projelerinin ölçekleri büyümektedir.

1923-1950 yılları arasında ki dönem, ulus-devletin yapılanma sürecinde, siyasi otoritenin kontrolünde bulunan modern ve batılı şehirler oluşturma hedefi ile devletin organize ettiği ilk şehirleşme dönemidir. Bu dönemin arkasından, büyük kitleler halinde köyden şehre göçün yaşandığı ancak şehirlerin yeni nüfusun taleplerini karşılayamadığı ve gecekondulaşma ile sonuçlanan bir dönem başladı (Şengül, 2009, s.117-122).

1950-1980 arasında, gecekonduların, hızlı ekonomik büyüme ve sanayileşmeye paralel olarak, apartmanlara dönüşmesi sonucunda plansız ve kontrolsüz gelişen büyük şehirler ortaya çıkmıştır. Sanayi gelişimi için, gereken ucuz işgücünün, altyapısı oluşturulmamış kamu arazileri üzerinde yerleşimine devlet tarafından göz yumulmuş, daha sonra çıkarılan af yasaları ile bu durum meşrulaştırılmıştır (Kurtuluş, 2012, s.51).

Dönüşüm ve yenileme ile ilgili ilk yasal düzenleme örnekleri, eski konutların kat karşılığı yüklenicilere verilerek dönüştürülmesi uygulamasını başlatan Kat Mülkiyeti Kanunu, gecekonduların apartmanlaşmasına sebep olan İmar Islah Planları Kanunu, yapı düzenlerini değiştiren İmar Kanunu'dur (Mcdaniel, 2010, s.70). 1960'lardan 1980'lerin sonlarına kadar süren imar afları yoluyla meşrulaşan kaçak yapılaşma, şimdiki dönüşüm süreçlerinin de zeminini oluşturmuştur. 1980'ler sonrasında şehirlerin ekonomik ve fiziki olarak büyümesi ile bu sağlıklı gecekondular alanları yeniden değerlendirirken, gecekondulu barınma olarak gördüğü gecekondusundan rant elde etme arayışına girmiştir (Dündar, 2003, s.66-67).

1990'larda dünya pazarına açılma, serbest ticaret ve üretim bölgelerinin kurulması ile dışa dönük bir kalkınma modeli uygulanmıştır. Devlet hizmetlerin sağlanmasında piyasaya açılmıştır (Şengül, 2009, s.62). Bu dönemde kentsel dönüşüm uygulamalarında, özellikle ıslah planları ile yasallaşan kaçak gelişmiş bölgeler görülmektedir.

1980'lerden sonra değişen üretim biçimleri ve sanayi desantralizasyonu, şehirlerin sosyal doku ve yerleşim açısından değişmesine neden olmuştur. Merkezi iş alanlarının yer değiştirmesi, yeni sektörlerin oluşması ile merkezlerdeki işlevini kaybeden eski sanayi ve liman alanları, dönüşüm projeleriyle yerel yönetimlerin prestij mekânı olarak yeniden değerlendirilmeye başlamıştır (Tekeli, 1998, s.22).

1999 yılında gerçekleşen Marmara depremini, kentsel dönüşüm açısından bir milat olarak görülmelidir (Mcdaniel, 2010, s.72). Bu tarihten sonra akademik çevreler ve idareler, kentsel dönüşüm üzerine yoğunlaşmış, deprem risklerinin azaltılması/giderilmesi amaçlı kentsel dönüşüm projelerinin hazırlanmasına başlamıştır. Bu projeler ile doğal afet riski taşımasız başta olmak üzere, merkezin önemini yitirmesi, yapıların köhnemesi gibi süreçler sonrasında yıpranmış konut alanlarının kısmen korunması, yenilenmesi, sağlıklılaştırılması ve yeniden canlandırılması hedeflenmektedir.

Ayrıca şehir merkezinde orta ve üst sınıfların terk ettiği tarihi dokunun yoğun olduğu bölgeler, dar gelirliler ve göçmenlerin yaşadığı alanlara dönüşmüştür. Konumları açısından dönüşüm potansiyeli taşıyan bu alanlar, kaybettikleri değeri kazanmak üzere ticari ve turistik odaklar haline getirilmişlerdir (Yapıcı ve Türkün, 2008, s.50). Özellikle yüksek gelirli kesimin, merkezdeki bu mahallelere yerleşmesine, Kuzguncuk,

Cihangir, Asmalımescit, Ortaköy, Galata ve Balat gibi semtlerde meydana gelen dönüşümler örnek gösterilebilir. 1990'lı yıllarda yaşana bu dönüşümler, şehrin gelişimi içinde meydana gelmiştir.

Küreselleşme etkisiyle, ülkemizdeki büyük kentlerin, dönüşüm faaliyetleri de artmıştır. Dünyadaki çeşitli dinamiklerin de etkisiyle uygulamada ağırlık merkezi, yerel yönetim ve özel sektör işbirliğine kaymıştır. Dönüşüm için gerekli yasal altyapı, 2000'li yıllarda sağlanmaya başlamıştır (Kurtuluş, 2012, s.52). Bu yıllarda çıkan yasalar Toplu Konut İdaresi'ne yerel yönetimlerin yetkilerini de aşan yetkiler verilmiştir (Yapıcı ve Türkün, 2008, s.57).

Eski şehir merkezleri, fonksiyonunu yitiren sanayi alanları, afet riski taşıyan yerleşim bölgeleri, gecekondular alanları, köhneleşen, sağlıksızlaşan tarihi konut alanları vb., yenileme ve dönüşüm projelerinin uygulama alanlarıdır. Genellikle merkezlerde bulunan bu alanlar, ulaşım kolaylıkları, yapı değeri, altyapı gibi avantajlarının olması nedeniyle fonksiyon dönüşümünün sağlanarak yeni projelerin uygulanmasında avantaj sağlamaktadır (Yapıcı ve Türkün, 2008, s.50).

3.2.2. Türkiye'de Yenileme Uygulama Örnekleri

Türkiye'de özellikle 1990'lardan sonra büyük alanları kapsayan, stratejik planlama gerektiren büyük çaplı kentsel dönüşüm projeleri yapılmıştır. Bu projeler ile afet riski taşıyan alanların yenilenmesi ve merkezin önemini yitirmesi, yapıların eskimesi gibi süreçler sonrasında terk edilmiş konut alanlarının kısmen korunması, yenilenmesi hedeflenmiştir. İstanbul'daki dönüşüm projeleri çoğunlukla eski şehir dokusunun korunup, beraberinde kültürel değerlerin canlandırılmasına yönelik bina ölçeğinde uygulanan projeler iken, Ankara'da ise gecekondular bölgelerinin yenilenip şehrin ekonomisine katılımını amaçlayan projeler şeklinde gerçekleşmiştir (Mcdaniel, 2010, s.70).

3.2.2.1. Hatice Sultan ve Neslişah Mahalleleri Yenileme Alanı:

Sulukule olarak bilinen alan, Edirnekapı ile Vatan Caddesi arasında, Kara Surları bitişiğinde bulunmaktadır. Edirnekapı ile Fatih ilçesini bağlayan Fevzi Paşa Caddesi bölgenin kuzeyinde kalmaktadır. (Şekil 10)

Sulukule'ye dair fazla yazılı kaynak bulunmaması nedeniyle, bölgeyle ilgili tarih araştırmaları zor olmakla birlikte, mevcut kaynaklarda, Romanların, Hindistan kökenli

oldukları ve buradan irili ufaklı gruplar halinde göç ettikleri ifade edilmektedir. Bizanslı tarihçi Nichephoros Gregaros tarafından Romanların 1322 yılında Konstantinopol'e geldikleri kaydedilmiştir (Suver, Kara, Özkan, 2008, s.17).

Fetihten sonra İstanbul'da yaşayan Romanların çoğu Balat'a yerleştirilmiştir. Romanların ayrıca Edirnekapı ile Topkapı arasındaki geniş bölgeye de yerleştikleri bilinmektedir (Suver, Kara, Özkan, 2008, s.122).

Şekil 10. Sulukule Yenileme Alanı (Suver, Kara, Özkan, 2008)

Osmanlı döneminde de Cumhuriyet döneminde de bölgedeki eğlence geleneği devamlılık arz etmiştir. Proje başlangıcına kadar doğal yapısı içinde gelişimini sürdüren alanda bulunan sosyal dokuda, projenin başlamasıyla değişiklikler gözlenmiştir. Proje öncesi Sulukule'nin fiziki yapısı, dar sokaklar ile bu sokakları çevreleyen en az iki, en fazla beş hanenin paylaştığı iki katlı bitişik nizam avlulu evlerden müteşekkildi. Konutlar yola bitişik yerleşmiştir. Mahalle sakinlerinin büyük ölçüde bu dar sokaklarda vakit geçirmektedir. Tarihi yarımada geneliyle kıyaslandığında bölgede daha az sayıda tescilli yapı bulunduğu görülmektedir. Yenileme alanı içerisinde 42 adet sivil mimarlık örneği, 15 adet anıt eser vardır.

Kira ve emlak değerleri İstanbul ortalamasına göre düşüktür. Bu durum, büyük çoğunlukla dar gelirlinin yaşadığı veya tercih edilmeyen bir semt olduğunun göstergesidir. Ekonomik kısıtlılık, fiziki açıdan bakımsız bir bölge olmasına sebep olmaktadır. Proje alanında 2005 yılı itibarıyla tespit edilen 574 yapının yüzde 71'inin fiziki açıdan çok kötü ve sağlıksız durumda olduğu görülmüştür. Proje öncesi Sulukule Platformu'nca yapılan anket çalışmasında, evlerin yüzde 47'sinin, 70 m² 'nin altında olduğu saptanmıştır. Yenileme alanının mülkiyet yapısı, yüzde 61 şahıs, yüzde 19

Fatih Belediyesi, yüzde 14 Fatih Belediyesi ve şahıs hisseli mülkiyet, yüzde 3 İstanbul Büyükşehir Belediyesi, yüzde 2 TOKİ ve yüzde 1 Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden oluşmaktadır.

Sulukule yenileme alanındaki sosyal yapı ele alındığında, mahalle içerisinde uzun yıllar beraber yaşamış olmanın vermiş olduğu birliktelik ve ait olma hissi ile herkes birbirini tanıdığı, dar sokakların sosyalleşme alanı olarak da kullanıldığı görülür. Mahallelerin sosyal, kültürel demografik özelliklerinin anlaşılmasında 2007 yılında Tolga İslam'ın yapmış olduğu anket çalışmasının sonuçlarında Sulukule, "kendine özgü kuralları olan, herkesin birbirini tanıdığı, dışarıdan giren birinin kendisini hemen belli ettiği oldukça kapalı bir mahalleydi. Öyle ki; mahalleye giren bir yabancı hemen gözetim altına alınır, çoğu zaman durdurulur ve mahalleye geliş nedeni sorulurdu" şeklinde anlatılmaktadır (İslam, 2009, s.70). (Şekil 11)

Fatih Belediyesinin 2006'da yaptırdığı anket ve araştırma bölgenin sosyal ve kültürel yapısının İstanbul'un diğer mahallelerinden çok farklı olduğu tespit edilmiştir. Ankete göre, bölgenin yüzde 17'sinde ailede çalışan hiç kimsenin olmadığı, yüzde 13'ünde evde ailede sadece çocukların çalıştığı, yüzde 33'ünde yetişkinlerin kazancının yetmemesinden dolayı çocukların da çalışmak zorunda olduğu ortaya çıkmış, ortalama aile büyüklüğü 4,1 olarak tespit edilmiştir. Mahallelerin eğitim durumlarının Türkiye ve İstanbul'un çok altında olduğu görülmektedir (Suver, Kara, Özkan, 2008, s.159).

Şekil 11. Sulukule Sokakları

Proje alanında önce İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2002 ve 2003 Yatırım Programı kapsamına Kentsel Tasarım Projesi olarak dahil etmiş ve rehabilitasyon çalışmaları başlatmıştır. Proje ile çocuk parkları, altyapı çalışmaları, yapıların tadilatları ve eğlence kültürüne yönelik salonlar yapılması tasarlanmış, ancak proje uygulanamamıştır.

Hatice Sultan ve Neslişah Mahallelerinin bir kısmı olan, yaklaşık 90000 metrekarelik bir alanı kapsayan ve 12 ada ve 354 parselden oluşan bölge, 5366 sayılı “Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun”a istinaden Fatih Belediyesi Meclisi kararıyla Yenileme Alanı ilan edilmiş ve bu karar, Bakanlar Kurulu kararı ile onaylanarak ve 22.04.2006 ve 13.10.2006 tarihlerinde resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) ve Fatih Belediyesi tarafından özel bir planlama bürosuna Yenileme Avan projesi hazırlanmış, bu proje, Kültür ve Turizm Bakanlığı’na bağlı İstanbul II Numaralı Yenileme Alanları Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu kararı ve Belediye Meclis kararı ile uygun görülerek, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanının 11.12.2012 tarihli onayı ile kesinleştirilmiştir.

Projenin amacı; İstanbul İli, Fatih İlçesi, 1.Grup 2 Nolu Yenileme Alanı (Neslişah ve Hatice Sultan Mahalleleri) Yenileme Uygulama Projesi İşine İlişkin Hazırlanan Yenileme Avan Proje raporuna göre, “İstanbul’un tarihsel ve mekânsal gelişim süresi içinde bir dönemin yaşam biçimi ve mimarisini yansıtan bölgeyi, yaşam kalitesi yüksek sağlıklı bir çevre haline getirebilmektir.” şeklindedir.

Tarihi Yarımada’nın kendine has dokusu ile uyuşmayan çarpık yapılaşmanın, Tarihi Yarımada’nın kimliğine ve karakterine uyumlu hale getirilmesi, bölgenin kültürel ve mimari değerlerinin korunması, fiziki bütünlüğün sağlanması, peyzaj kalitesinin artırılması, yaya-taşıt ulaşım sorunlarının çözülmesi, tarihi mekânların yaya aksları ile birbirine bağlanması hususunda ilgili hedefler ana başlıklar altında toplanmıştır. Bu hedefler; kentsel ve mimari kalitenin geliştirilmesine-iyileştirilmesine-yenilenmesine yönelik hedefler, sosyal ve kültürel bütünleşmeyi sağlamaya yönelik hedefler, sağlık ve konfor şartlarının iyileştirilmesine yönelik hedefler, işlevsel yeterliliği gerçekleştirmeye yönelik hedefler, sağlıklı ulaşım kurgusunun geliştirilmesine yönelik hedefler, uygun maliyet ve ekonomik destek sağlamaya yönelik hedefler olarak sıralanmaktadır. (Şekil 12)

Şekil 12. Sulukule Yenileme Projesi ve Uygulaması

Proje, alandaki mevcut binaların tamamen yıkılıp, TOKİ tarafından yeni binaların inşa edilmelerini önermekte ve yaklaşık 3500 aileyi etkilemektedir. Konut birimlerinin yanı sıra projede, okul, kültürel tesis ve otel de bulunmaktadır (İslam, 2009, s.59).

Belediyenin, yenileme alanında mülk sahibi olanlara 5366 sayılı yasaya dayalı olarak sunduğu iki seçenektен biri, belediyenin belirlediği şartlarda hazırlanan projeye dâhil olmaktır. Mülk sahiplerine inşaat maliyetleri ile kendi evlerinin mevcut değeri arasındaki farkı 15 yılda taksitle ödemeleri şartıyla yeni yapılacak evlerden mülk edinme hakkı verilmiştir. Diğer seçenek ise, para ya da alan dışından konut ile takas karşılığı sahip olunan mülkün belediyeye verilmesidir. İki seçeneğin de mülk sahipleri tarafından kabul edilmemesi halinde kanundan gelen kamulaştırma yetkisi kullanılacaktır. Mülk sahiplerinin bir bölümü, evlerini kamulaştırma bedellerinden daha yüksek fiyat veren üçüncü kişilere satarak alandan ayrılmışlardır. Bölgede yaşayan kiracılara, TOKİ tarafından Taşoluk'ta inşa edilen konutlardan 15 yılda aylık 300-400 TL taksitler ile ev sahibi olma hakkı verilmiş, daha sonra ise hak sahiplerinin ödeme güçlüğü nedeniyle, bu haklarını devretme hakkı verilmiştir. Kiracıların büyük bir bölümünün, haklarını üçüncü şahıslara devrettiği görülmüştür. Sulukule'deki yenileme sürecinin kentin kültürel çeşitliliğine darbe vuracağı ve bölge halkının çıkarlarına aykırı olduğu gerekçesiyle Sulukule Platformu adında bir platform kurulmuştur. Bu platformun çabaları ve medyanın desteği ile, Sulukule Projesi Türkiye ve dünya gündeminde önemli bir yer işgal etmiştir (İslam, 2009, s.60).

Sulukule yenileme projesi, ulusal ve uluslararası birçok kurum ve kuruluş tarafından ciddi eleştiriler almıştır. Bununla birlikte, projeden en fazla etkilenen mahalle sakinleri olmuştur. Proje öncesinde fiziki ve ekonomik olarak kötü durumda olan yaşam

standartları yeni projeye uyum sağlayamamıştır. Bu durumda, projenin yaşam kalitesinin artırılması ve bölgenin kültürel ve mimari değerlerinin korunması hedefi başarıya ulaşmamış yorumu yapılabilir.

Yenileme projesinin nesnel veriler üzerindeki etkilerinin yanında özellikle sosyal ve kültürel dinamikleriyle kent kimliğine sağladıkları öznel form da etkilenmiştir. Çoğunun doğma büyüme oralı olduğu mahalle sakinleri, yaşam şekilleri ve birbirleriyle olan etkileşimleri ile mekana özgü bir kimlik oluşturmuşken, eğlence sektörü ve kendilerine özgü hayat felsefeleriyle Sulukule'yi Sulukule yapan mahalle sakinlerinin bölgedeki varlıkları azalmış, Sulukule İstanbul'un bir çok semtinde karşılaşıcağımız bir mekan haline gelmiştir.

Bununla birlikte bölgedeki yasadışı faaliyetler ve altyapı kullanımları ile sağlık ve güvenlik şartlarına uymayan fiziki kullanımların önüne geçildiği görülmektedir. Ancak, diğer taraftan, oluşturulan fiziksel yapının sahiplenilmesi, kimlik açısından önemlidir. Proje sürecinde, Taşoluk sakinleri, Sulukule'den gelen kiracıları istemediklerini sosyal medya aracılığı ile duyurmuş, kiracılar ise yeni yerlerini sahiplenemedikleri için tekrar Sulukule civarına dönmüşlerdir. Aynı durumun, yeni yapılan Sulukule evlerinde de yıllar içinde görülen satılık ev ilanlarının fazlalığı dolayısıyla, benzerlik gösterdiği söylenebilir. Geçerliliğini kaybeden mahalle yaşamı ve sosyal ilişkilerin durumu ile yeni kullanıcıların artışı sonucu oluşacak değişiklikler yıllar sonra gözlemlenmesi gereken konulardır.

3.2.2.2. Fener ve Balat Semtleri Rehabilitasyon Programı

Fatih ilçe belediyesi sınırları içinde, Haliç'in güney kıyısında kalan Balat ve Fener İstanbul'un tarihi semtlerindendirler. Tarihte, Balat Yahudilerin, Fener ise Rumların yerleştikleri bölgeler olmuştur. 19. yüzyılın sonlarında, Haliç kıyısında endüstrinin gelişmesi, yangınlar, depremler gibi etkilerle birlikte, Yahudi ve Rumlar bölgeden çekilmeye başlamışlardır. 20. yüzyılın başında ve Cumhuriyetin kurulmasından sonra, azınlıklar önemli ölçüde İstanbul'u terk ettiler. 1950'lerden sonra Haliç'in kıyılarında yer alan fabrikalarda çalışmak üzere, Anadolu'dan göç edenler, tarihi semtlerdeki boş kalmış evlere ve İstanbul'un çeşitli bölgelerine yerleşmeye başladılar (Stoquart, ve ark., 1998, s.24-25).

1980'lerde, Haliç kıyısındaki fabrikalar şehir dışına taşınmış, bu yapılar da yıkılmıştır. Bu endüstrilerde çalışan ve Fener ve Balat gibi Haliç kıyısındaki semtlerde yaşayanlar

işlerini kaybetmişler ve yoksulluk nedeniyle bu alanlar, çöküntü bölgelerine dönüşmüşlerdir (Bezmez, 2007, s.69). (Şekil 13)

Şekil 13. Balat Sokakları

1996 yılında İstanbul'da düzenlenen HABITAT II konferansında karar verilen Fener ve Balat Semtleri Rehabilitasyon Programı, bu bölgenin çeşitli fiziksel ve sosyal sorunlarına çözüm bulmayı hedeflemektedir. Projenin maddi kaynakları Avrupa Birliği fonlarından karşılanacak ve altyapı hizmetleri ile proje için arsa tahsis edilmesinden Fatih Belediyesi sorumlu olacaktır. Projenin hedefleri, tarihi konutların restorasyonu, bölgede kadın ve çocuklar için bir sosyal merkez kurulması, atık yönetimi ve tarihi Balat Çarşısı'nın yenilenmesi olarak sıralanabilir (Sadri, 2008, s.95).

1997'de, bölgenin fiziksel ve mimari analizini yapıp projeyi hazırlamak üzere Fener'de bir ofis kurulmuştur. UNESCO Dünya Mirası Merkezi, Avrupa Birliği, Fransız Anadolu Araştırmaları Merkezi ve Fatih Belediyesi tarafından ortaklaşa hazırlanarak UNESCO'ya sunulan "Balat ve Fener semtlerinin Rehabilitasyonu" raporu, sosyal ve fiziki doku ile bölgenin ihtiyaçlarını açıklamanın yanı sıra, bölge sakinlerinin yaşam kalitesini yükseltmeyi hedefleyen öneri rehabilitasyon projesinin çerçevesini belirlemektedir (Stoquart, Çağlar ve Yerasimos, 1998, s.21). 1998 yılında, önerilen proje, kaynak yetersizliği nedeniyle uygulanamamıştır. 2003 yılında geliştirilen yeni bir proje uygulamaya geçmiştir. (Şekil 14)

okuldan sonra ders çalışması mümkün değildir (Stoquart, Çağlar ve Yerasimos, 1998, s.49-57).

Fener ve Balat'ta yaşayan aileler, çoğu Türkiye'nin aynı bölgelerinden geldikleri için mahallelerine bağlıdırlar. Yaşayanların pek çoğu, bir yenileme projesine destek vereceklerini belirtmiştir (Stoquart, Çağlar ve Yerasimos, 1998, s.43).

1998 raporunda, konutların çatı ve cephelerin onarılması, ıslak hacimlerin ve mutfakların yenilenmesi, doğal gaz ve elektrik tesisatı eklenmesi, gerektiğinde temellerin sağlamlaştırılarak duvar ve çatıların yapılması öngörülmüştür. Konutlara yapılacak müdahalelerin dışında, eğitim, teknik destek ve katılımı sağlayacak sosyal kuruluşların oluşturulması da raporda yer almaktadır. Restorasyon işlerinde istihdamı sağlayacak bir Zanaatkâr Evi, bir Tekstil Enstitüsü, öğrenciler için çalışma merkezleri, kadınlara meslek edindirme kursları, devaklı iletişim için bir Semt Konağı, uyuşturucu bağımlıların rehabilitasyonu için bir merkez, açık spor alanları da proje kapsamında bulunmaktadır (Zeybekoğlu, 2008; Stoquart, Çağlar ve Yerasimos, 1998, s.64-67).

Proje finansmanının üçte biri Avrupa Birliği'nden sağlanacak, geri kalanı da TOKİ, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Fatih Belediyesi ve özel kurumlar arasında paylaşılacaktır. Projeye en büyük desteği veren kamu kuruluşu TOKİ olarak belirlenmiş, İstanbul Büyükşehir Belediyesi altyapı hizmetlerinden, Fatih Belediyesi ise proje için gereken tesisleri kurmakla sorumludur (Stoquart, Çağlar ve Yerasimos, 1998, s.72-73-88).

2000'de Avrupa Birliği, Türkiye Cumhuriyeti Hazine Müsteşarlığı ve Fatih Belediyesi arasında imzalanan bir anlaşmayla alınan, proje için gerekli olan 7 milyon Euro'nun tamamının Avrupa Birliği fonlarından sağlanma kararıyla yenilenen projenin uygulanmasına 2003 yılında başlandı. Yeni proje, 200 adet evin restorasyonu, kadınlar ve çocuklar için eğitim ve sosyal hizmet sağlayacak bir merkez kurulması, atık yönetimi ve tarihi Balat Pazarı'nın yenilenmesini hedefliyordu. Yeni proje, 1998 raporundaki ekonomik ve sosyal tavsiyeleri içermiyordu (Tatlıcan, 2006, s.102-103).

Proje kapsamında, 200 adet evin orijinal planına göre restore edilmeleri sonucunda ihtiyaçlara göre inşa edilmiş olan ilave alanların yıkılması, evlerin görünümünü bozan elemanların kaldırılması, evleri paylaşan ailelerin ekonomik yetersizlikten dolayı bölgeden ayrılmasına neden oldu (Bezmez, 2007; Düzcü, 2006; Zeybekoğlu, 2008).

Proje uygulaması, sağlık sistemi, okulların iyileştirilmesi ve güvenlik sorunlarına yönelik herhangi bir czm de getirmedir.

Başlangıçta bölgenin sosyal ve ekonomik gelişimine katkıda bulunmayı hedeflediği halde, uygulanan projenin sonuçta geldiği noktanın semtlerin imajının iyileştirilmesi ve şehrin tarihinde yeri olan bir fiziki cvrenin iyileştirilmesi olduğu söylenebilir. Proje uygulamasında şirket ve kuruluşlar aracılığıyla bir konsorsiyum kurulmuştur. projenin restorasyon bölümü, 2004 yılında Pekerler İnşaat şirketi'ne ihale edilmiştir. Bu kapsamda, 2008 yılına kadar 121 yapı restore edilmiş, iki adet sosyal merkez yenilenmiştir (Binici, 2018, s.89). (şekil 15)

şekil 15. Fener Uygulama Sonrası Görünüm

2006 yılında, 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenecek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkındaki Kanun kapsamında, Fener-Balat-Ayvansaray Yenileme Alanı ilân edildi. 2007'de yılında yapılan avan proje ve uygulama işleri ihalesi Calık Holding'e bağlı GAP İnşaat tarafından alındı. Yapılan projeye göre, restorasyonları yapılan bazı binalar da yıkılacak 3000 bina listesine dâhil edildi. Toplamda 59 ada 907 parselin tevhid edilerek yenilenmesi, 644 konut ile aralarında otellerin de bulunduğu 230 işyerinin yapılması projede yer almaktadır. Projenin gercekleştirilebilmesi için bölgenin Fatih Belediyesince 2942 sayılı kanunun 27. Maddesi uyarınca acele kamulaştırılmasına karar verilmiştir. Hedefleri ve yenilemeye ihtiyaç duyulan sebepleriyle Batı'daki yenileme projeleri ile benzer yönleri olan Fener-Balat-Ayvansaray Projesi, başlangıçta doğru hedefler belirlenmesine rağmen, bu hedefleri gercekleştirmemiş bir proje haline gelmiştir. Halk tarafından önce proje iptal davası açılarak dava kazanılmış, 1/5000 ve 1/1000 ölçekli imar planlarına itiraz davası açılmış ve bu da kazanılmış, son olarak da acele kamulaştırılmasına kararının iptaline dair dava da kazanıldığından süreç bu şekilde

tamamlanmıştır. Ancak Cihangir ve Tophane örneklerine benzer şekilde piyasa yoluyla kendiliğinden bir sosyal dönüşüm gerçekleşmeye başlamıştır (Binici, 2018, s.90).

3.3. BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ

Günümüzde artık ülkeler değil, şehirler birbirleri ile rekabet etmekte ve bu yarışmayı önde götürebilmek için de şehirler kendilerini pazarlamaktadırlar. Bu da tercih edilmek için daha nitelikli olabilme telâşıyla, şehir yönetimleri, şehirlerini farklılaştırma veya özgün niteliğine kavuşturma çabası içine girmişlerdir. Bu çabanın gerçekçi sonuçlar verebilmesi için dönüşüm/yenileme çalışmalarının kültür ve kimlik tabanlı yürütülmesi ve ana hedefin rekabet, pazarlama ve turizm olmaması gerekmektedir.

1980 öncesi dönemde, mekansal bazlı yönetilen ve bunun istenmeyen sonuçlar ile karşılaşıldığından, kavram olarak içeriği zenginleştirilen kentsel yenileme, tüm bileşenleri ile ele alınmalıdır. İçerdiği bileşenlerden yalnızca bir tanesi üzerinden temellendirilen yenileme uygulamalarının, 1980 öncesindeki mekâna odaklanan uygulamalardan bir farkı olmadığı incelenen örneklerde de görülmektedir.

Şehirlerin, değişimleri, ait oldukları dönemin sosyal ve ekonomik yapıları ile doğrudan ilgilidir. Bu durum, Batılı dünya görüşünün hâkim olmaya başladığı, 19. yüzyıldan itibaren daha çok cebri müdahaleler şeklinde izlenmektedir. Müdahalelerin dönemin politika ve kalkınma hedefleri ile fikri altyapısı doğrultusunda ve ekonomik kaynaklar çerçevesinde gerçekleştiği ve genelde sosyal yapının dönüşümü ile sonuçlandığı görülmektedir.

Serbest piyasanın kamu-özel sektör ortaklığına temellendirilmesine dayalı yeni ekonomik politikalar, 1990'lı yılların başında dünyada rekabetin artması nedeniyle ortaya çıkmıştır (Newman ve Thornly, 2005). Şehirlerin rekabet ve girişimciliklerini artırdıkları bu dönemde, tarihî merkezlerde yüksek standartlı konut, ofis ve turizm amaçlı yeniden işlevlendirme projeleri görülmektedir (Enlil, 2000).

Türkiye uygulamalarının da, dünyaya benzer şekilde, yenileme alanı ilân edilen şehrin merkez bölgelerinin, kamu tarafından hazırlanıp, büyük ölçekli sermaye grupları tarafından uygulanan bütüncül projeler olarak ele alındığını görüyoruz. Ancak, bu çalışma kapsamında incelenen veya incelenmeyen pek çok örnek, bu şekilde gerçekleştirilen dönüşümlerin; ne tarihî ve kültürel mirasın korunmasını ne de istenen

sosyal doku ve sürdürülebilir sağlıklı bir çevrenin oluşmasını sağlayamadığını göstermektedir.

İnsanın yaşadığı çevrenin insiyatifi dışında değiştirilmesi ile tarihî ve kültürel mirasın yok olma riski arasına sıkışan konuyla ilgili yapılan araştırma ve tartışmalar tatmin edici ve uygulanabilir bir yöntem önerisi ortaya koymamaktadır. Bunun sebebi ise, yine batılı örneklerden alınan standart 'kamu, kamu-özel ortaklığı ve özel sektör uygulamaları' çerçevesinden çıkılamaması ve belirlenen vizyon ile hedeflerin, şehir rekabetçiliğinde temel belirleyici unsur olarak kabul edilen turizm stratejileri üzerine geliştirilmesidir. Aslında kültür temelli uygulamalar, mekânı ruhuyla ve kimliğiyle koruyacağından, daha yavaş ve öngörülemez olarak nitelendirilseler de uzun vadede, küresel ölçekte aynılaşmanın önüne geçeceğinden, rekabetçilik açısından da, turizm açısından da çok daha iyi sonuçlar elde edilecektir. Kesinleşmiş yenileme projelerinin tek elden daha hızlı gerçekleştirilebilir olacağı düşüncesine dayanarak, kamu veya özel şirket eliyle, yalnızca fiziki mekan iyileştirmesine odaklanan uygulamaların; Rusya örneği gibi bazen gerçekleştirilemediği, İspanya, Lübnan, Sulukule, Balat örnekleri gibi kimlik ve nitelik kaybına uğradığı, yüksek bedellere rağmen istenen sürelerde yenilemenin ve korumanın da gerçekleştirilemediği görülmektedir. Bu durum göz önünde bulundurularak, her alan için kendi tarihi ve kültürel birikimlerini esas alan, strateji ve yönetim pratikleri geliştirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

4. SÜLEYMÂNİYE BÖLGESİNİN TANIMI VE DEĞERLERİ

Fatih İlçesinin bir mahallesi olan Süleymâniye, Kuzeyinde Demirtaş, kuzeybatısında Hoca Gıyasettin, batısında Molla Hüsrev, güneyinde Beyazıt, doğusunda Mercan mahalleleriyle çevrili bölgeyi ifade eder. Süleymâniye bölgesi olarak bu çalışma kapsamında ele alınan alan ise, “24.05.2006 tarih 10501 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı” ile “Yenileme Alanı” olarak ilan edilen ve Yavuz Sinan, Sarıdemir, Hacı Kadın, Demirtaş, Hoca Gıyâsettin, Molla Hüsrev, Süleymâniye ve Kalenderhâne Mahallelerini kapsayan alandır.

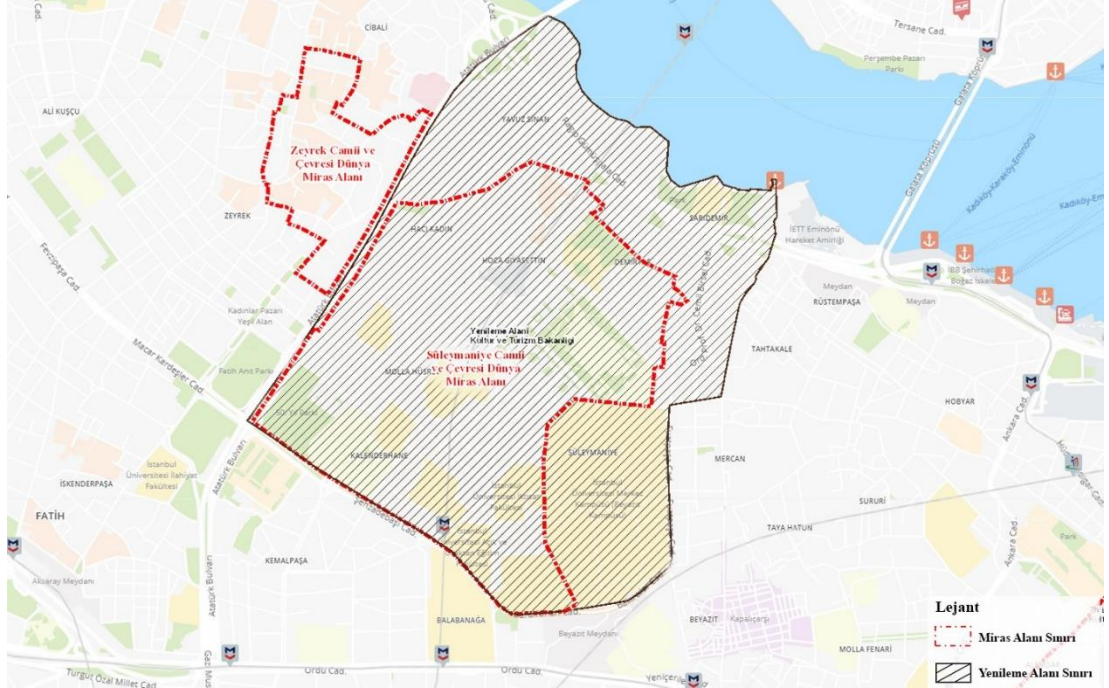
4.1. SÜLEYMÂNİYE BÖLGESİNİN TANIMI, KONUMU VE SINIRLARI

Süleymâniye, Suriçi ve Nefs-i İstanbul olarak bilinen, târihî İstanbul’un en önemli semtlerinden biridir. Semt, Osmanlı döneminde Eski Saray (Saray-ı Atik-i Âmire) ve Kanuni Sultan Süleyman’ın kendi adına inşa ettirdiği cami ve külliye ile anılmıştır. Semtin şimdiki ismiyle kaynaklarda geçmeye başlaması 16. yüzyılda Süleymâniye Külliyesinin yapımından sonradır. Bu yüzyıldan itibaren idari açıdan Beyazıt ve Vefâ Nahiyeleri arasında paylaşılan semtin mahalleleri, 19. Yüzyılda da Beyazıt Nahiyesi sınırlarında içerisinde bulunmaktaydı. Bugün Süleymâniye semti, Molla Hüsrev, Hoca Gıyasettin, Demirtaş mahalleleri ile, Süleymâniye Mahallesi içinde bulunan İstanbul Üniversitesi merkez binası arkasındaki alanı içermektedir.

Bölgede Süleymâniye Külliyesi’nin yanı sıra pek çok anıt eser ve sivil mîmarlık örneği korunması gerekli tescilli yapılar bulunduğu gibi, İstanbul Üniversitesi Beyazıt Kampüsü de bu alan içerisinde yer almaktadır. Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK), 09.04.1977 gün ve 9776 sayılı kararı ile Kentsel ve Târihî Sit Alanı olarak belirlenen alan, 1985 yılında UNESCO tarafından “Dünya Kültür Mirası” listesine alınmıştır. (İTYYP, 2018, s.20) Bu nedenle Süleymâniye Bölgesi’nin tanımında, bölgenin konumu ve sınırları, kapsadığı Süleymâniye Dünya Mirası Alanı ile konumu gösterilmiştir. (Harita 2)

Dünya Miras Alanı olarak “Süleymâniye Camii ve Çevresi Koruma Alanı”, Tarihi Yarımada’nın kuzeyinde, İstanbul’un üçüncü tepesinin Haliç’e bakan yamacında, doğuda İstanbul Üniversitesi batıda Atatürk Bulvarı, güney yönünde ise Şehzade Külliyesi’nden kuzeyde Haliç Kıyısı boyunca uzanan Râgıp Gümüşpala Caddeleri ile sınırlı alanda yer almaktadır (İTYYP, 2018, s.22).

Yenileme Alanı olarak Süleymâniye Bölgesi, Unkapanı Köprüsü devamında Atatürk Caddesi, Ordu Caddesi, Fuat Paşa Caddesi ve Haliç Kıyısı ile çevrelenmekte ve bu alanda, Yavuz Sinân, Sarıdemir, Demirtaş, Hacı Kadın, Molla Hüsrev, Hoca Gıyâsettin, Süleymâniye ve Kalenderhâne Mahalleleri yer almaktadır.

Harita 2. Süleymâniye Bölgesi (2006/10501 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yenileme alanı olarak belirlenen sınırlar ile Dünya Miras Alanı sınırları)(İBB-CBS Verisi, 2020)

4.2. SÜLEYMÂNİYE BÖLGESİNİN DEĞERLERİ

Bölgenin en önemli Dünya Mirası değerini, Süleymâniye Külliyesi ve çevresinde bulunan geleneksel evleri, organik sokakları ile Osmanlı Dönemi yerleşim özellikleri gösteren mahalle dokusu oluşturmaktadır.

Süleymâniye Camii ve Çevresi Koruma Alanının, Dünya Mirası Listesi ilk 4 kriterine uygunluğu, (i) "... Mimar Sinan tarafından 1550-1557 yıllarında tasarlanan Süleymâniye Külliyesi gibi Osmanlı ve Bizans Dönemlerine ait eşsiz mimari başyapıtları içermektedir", (ii) "...anitsal yapıların, tarih boyunca hem Avrupa hem de Yakın Doğu'daki mimari, anitsal sanatlar ve kentsel mekân organizasyonu gelişimi üzerinde dikkate şayan etkileri olmuştur", (iii) "İstanbul, bir kısmı sanat eserleri ile bağlantılı çok sayıdaki üstün nitelikli yapı türleri ile Bizans ve Osmanlı medeniyetlerine dair eşsiz bir tanıklık üstlenmiştir. Süleymâniye ve Zeyrek bölgesinde yer alan önemli dini yapılar etrafında şekillenen geleneksel yerleşim, Osmanlı'nın son dönemi şehir

dokusunun müstesna örneklerindedir”, (iv) “Şehir, mimari ve teknik bütünlük oluşturan ve insanlık tarihi aşamalarına örnek teşkil eden birçok eşsiz eserden oluşmaktadır” şeklinde açıklanmaktadır (İTYYP, 2018, s.20).

Dünya Mirası Listesi'ne alınma kararında ayrıca; Süleymâniye Camii ve Çevresi Koruma Alanı'nda tescil edilmiş ve korunmakta olan 515 ahşap evle, 793'ü mevcut, 127'si kayıp olmak üzere toplamda 920 tescilli eserin bulunduğu vurgulanmaktadır. İki adet tescilli meydan bulunan Süleymâniye Bölgesinde, 358 anıt eserden yedi adedi kayıp, 515 sivil mimarlık örneğinden 120'si kayıp, 395'i mevcuttur (İTYYP, 2018, s.22).

4.2.1. Bölgenin Somut Kültürel Değerleri

Bir yerleşim yeri olarak Bizans döneminde de önemli olan bölgede, günümüze ulaşan Kalenderhane ve Molla Gürâni Camii (Vefa Kilise Camii) gibi yapılarla birlikte birçok sarnıç, mahzen ve çeşitli alt yapılar bulunmaktadır (Kan, 2014). İstanbul'un en eski su yapılarından Valens Kemerî'nin (Bozdoğan Kemerî) büyük bir kısmı alan içindedir. Kemer, Osmanlı zamanında inşa edilen Kırkçeşme Su Tesisî'nin bir parçası olarak kullanılması bakımından da önem taşımaktadır (Çeçen, 1984).

Fetih sonrası, bölgenin gelişiminde, Fatih Sultan Mehmet'in yaptırdığı “Sarayı Atik” (Eski Saray), önemli rol oynamıştır. Bölgede bulunan ve dönemin şehircilik anlayışını gösteren iki büyük külliye olan, Şehzade ve Süleymâniye Külliyesi, 16. yüzyılda Mimar Sinan tarafından, Kanuni Sultan Süleyman için inşa edilmiştir. Eğitim, sağlık, ticaret, barınma gibi birçok fonksiyonu bünyesinde barındıran külliye birimleri, büyük ölçekte bölgenin odak noktası olmuştur (Develi, 2001; Kan, 2014).

Bu külliyeler, Türk mimarisinin Orta Asyadan beri geliştirerek sürdürdüğü şemalar, formlardan oluşan geleneğini Anadolu potasında yeniden yorumlamasıyla ortaya çıkan köklü mimari gelenek ve formlarıyla dönemlerinin teknolojisini birleştirmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu'nun ikinci büyük külliyesi olan Süleymâniye Külliyesi Vakfı, devletin en büyük vakfıdır. Şehir silüetinin belirleyici ögesi ve şehre hâkim konumu nedeniyle önemli bir seyir noktası olan külliye; cami, türbe ve hazire, sıbyan mektebi, darü'l-hadis ve tıp medreseleri, darüşşifa, imaret, tabhane, hamam ve vakıf dükkânlardan müteşekkildir. (Barkan, 1979; Kütükoğlu, 2000) Bunlar arasında bulunan sokaklar korunmuş durumdadır. Külliye, mimari tasarım, inşa tekniği, taş işçiliği, çini, vitray ve hat sanatları açısından da Osmanlı sanatının en üst

seviyesindedir (Tokay, 1994). Külliye'nin açılışını Mimar Sinan'ın yapması ve 1588'de öldüğünde külliye'nin bitişiğinde inşa edilen türbeye defnedilmesi, sanatçının yönetim karşısında sahip olduğu itibârı göstermesi açısından önemlidir.

Osmanlı hanedanına mensup şehzade, hanım sultanlar, sadrazam ve paşalara ait türbelere sahip olan Şehzade Mehmet Külliyesi, 1544-1548 yılları arasında inşa edilmiş, cami, medrese, imaret, kervansaray, imaret, sıbyan mektebinden oluşmaktadır (Bilgili, 2012; Kütükoğlu, 2000). Bölgede Şeyh Vefa, Ekmekçizade Ahmet Paşa, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa Külliyesi ile birlikte, Kütüphaneler, sebiller ve çeşmeler, Atullah Efendi ve Recai Efendi Sıbyan Mektepleri, Molla Hüsrev, Kirazlı Mescid, Sarı Beyazıt ve Burmalı Mescid gibi mahalle ve sokaklara ismini veren mescitler Türk-İslam mimarisine referans veren pek çok yapı bulunmaktadır (Belge, 1999).

Haliç'e hâkim konumda ve Süleymâniye Külliyesi'nin yanında yer alan Ağa Kapısı, yeniçerilerin idari merkezi olarak inşa edilmiştir. Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra Meşihat Kapsısı (Bab-ı Meşihat) olarak kullanılan yapıların bir bölümü günümüzde İstanbul İl Müftülüğü'dür. Bu alanın kalan kısmı, İstanbul Üniversitesi Botanik Enstitüsü olarak kullanılmaktadır.

Bölgenin dünya miras alanı olmasının sebeplerinden biri olan geleneksel konut dokusu, organik sokak örgüsüne sahip, mescid merkezli gelişen mahallelerden oluşmaktadır. Bu mahalleler, Osmanlı şehirciliği ve sivil mimarisinin karakteristik örneklerini oluştururlar (Bilgili, 2012). Süleymâniye, Osmanlı ulemâsının ve askerî sınıfının yaşadığı bir semt olarak tanınmıştır (Es, 2010). Sadrazam Keçecizâde Fuat Paşa Sarayı, Kayserili Ahmet Paşa ve Mütercim Rüştü Paşa konakları günümüzde farklı fonksiyonlarda kullanılan önemli sivil mimari örnekleridir (Aslanapa, 1986).

İMÇ Blokları arasında kalmış olan, İstanbul'un ilk kadısı Hızır Bey, Kâtip Çelebi, Şair Necati gibi Osmanlı devrinin önemli şahsiyetleri ve ni'mel-ceyş mezarları da bölgede bulunmakta, cami ve külliye bünyesinde pek çok türbe ve hazire yer almaktadır. İMÇ blokları, 1960'ların mimari anlayışını yansıtmakta ve içinde dönemin ünlü sanatçılarına ait tescilli modern sanat eserlerini barındırmaktadır (Belge, 1999).

4.2.2. Bölgenin Silüet Değeri

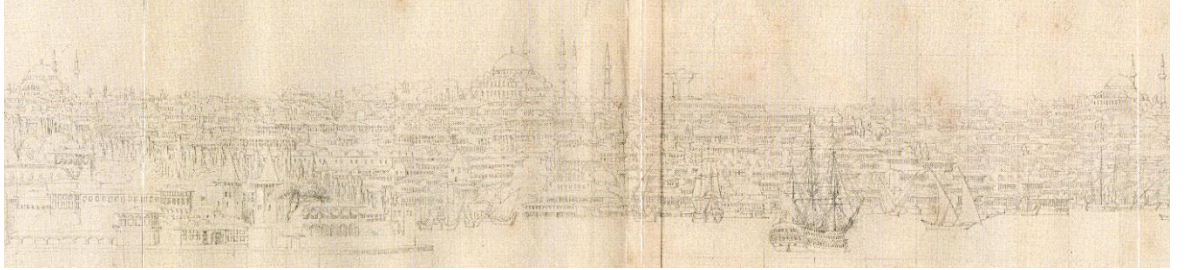
Dünya Mirasının yönetimine ilişkin hazırlanmış olan uluslararası belgelere göre, "Silüet değeri" yönetim planında alanın tanımlanması kapsamında ele alması gereken konularından birisidir (Ringebeck, 2008). Silüet, yaşayan tarihi kentlerin biraraya

gelen yapılarının renk, biçim ve dokularının oluşturduğu kendilerine has görünümleridir (Ahunbay, 2012, s.118).

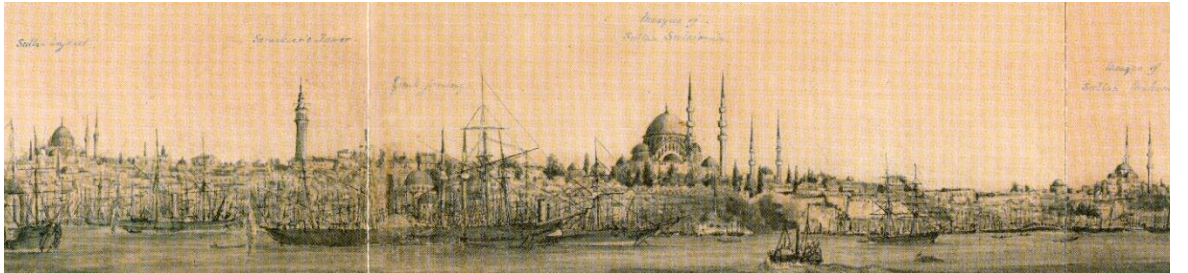
Süleymâniye Bölgesi ve onun en önemli parçası olan Süleymâniye Külliyesi'nin fiziki olarak sahip olduğu önemli değerlerinden biri, siluet değeridir. Süleymâniye Külliyesi, "yüzyılların birikimiyle oluşmuş Tarihi Yarımada silüetinin önemli bir bileşenidir" (Ahunbay, 2012, s.118). Süleymâniye Bölgesinin silüetini etkileyen aykırı yapılaşmalar veya yıkımlar Tarihi Yarımada silüetini de etkileyecektir.

İstanbul Tarihi Yarımada Yönetim Planında siluet değeri, "Üçüncü tepede, Mese'den Haliç kıyısına yönelen iki aks arasında konumlandırılan Süleymâniye Külliyesi kent ölçeğindeki heybeti, silüete katkısı ile İmparatorluğun merkezi olmanın gereğine, dönemin şehircilik, mimarlık, estetik ve sanattaki yetkinliğine işaret eden, aynı zamanda İstanbul'un 'benzersiz' görünümünün şahikasını oluşturan bir yapıdır" ifadeleriyle anlatılmaktadır (İTYYP, 2018, s.27).

Süleymâniye silüeti İstanbul Silüeti olarak kabul görmüş, özellikle yabancı ressam ve seyahatçilerin, panoramalarında yer bulmuştur. (Şekil 16-17)

Şekil 16. Melling 18. yy. sonu (Işın, 2010)

Şekil 17. Dunn 1855 (Işın, 2010)

19.04.1957 tarihli anıtlar kurulu kararında, "İstanbul'un imar planında külliyenin mimari unsurlarına ve silüetine zarar vermeyecek şekilde şehrin muhtelif yönlerinden görünen manzaralarının kıymetlendirilmesi ve çevrede yapılacak binaların kat

yüksekliklerinin buna göre ayarlanması gerektiği" denilerek siluetin önemi tespit edilmiştir (İstanbul, 4 No'lu Kurul Arşivi, 2019).

Süleymaniye Bölgesi, İstanbul şehir silueti ve Dünya Kültür Mirası Listesi'ndeki önemli yerine rağmen, pek çok özelliğini yitirmiştir. Haliç üzerinde bulunan Azapkapı-Unkapanı metro köprüsü, tasarımı ve ortasındaki istasyonla genişlemiş kütlesi nedeniyle Süleymaniye'nin siluetini olumsuz şekilde etkilemektedir (Esmer, 2012, s.51). Süleymaniye silüetine zarar verilmesi, turizm açısından da olumsuz sonuçlar doğuracaktır (Esmer, 2012, s.80).

4.2.3. Süleymâniye Bölgesinin Kültürel ve Somut Olmayan Değerleri

"Kültür mirası" tanımının içeriğinde söz konusu yapı, yapı topluluğu ve alanın, somut değerleri ile birlikte, somut olmayan değerleri de bulunmaktadır. (Binan- Cantimur, 2009, s.177). "Somut olmayan kültürel miras" tanımında yer alan, bilgi, beceri, temsil, anlatım, ve bunlara ilişkin araç ve gereç (Binan- Cantimur, 2009, s.177) ile birlikte yönetim de yer almalıdır.

Süleymâniye Külliye'si yapıldığı dönemden itibaren maddi varlığı ile olduğu kadar manevi değeriyle de önemli bir yer edinmiştir. Halifelüğün Osmanlı hanedanına geçmesinin ardından yapılmış olan ve İslam toplumları için bir merkez haline gelen külliye, bazı İslam ülkelerinin Hac öncesi uğradıkları bir ziyaretgâh olma özelliğini korumaktadır. Bölgede ayrıca Ebu'l Vefâ türbesi de önemli mânevî ziyaret yerlerindedir.

Süleymâniye bölgesinde bulunan ticaret alanlarının geleneksel üretimlerin araştırılarak yaşatılması gerekmektedir. Tiryaki Çarşısı ve Dökmeciler çarşısı isimlerini burada üretilen ve satılan ürünlerden almıştır Tıp Medresesi ve Darü'ihakirin de varlığı sayesinde Batı Medreseleri altında sıralanan dükkan dizisi doğal malzemelerden elde edilen ve şifalı olduğuna inanılan "Tiryak" macunundan adını almıştır. 19. yüzyıl sonlarına kadar başta Tiryaki Çarşısı olmak üzere attârlarda satılmıştır (Baytop, 1994, s.7/273). Divanyolu'nu (Mese) Haliç'e bağlayan Uzun Çarşı caddesi (Makros Embolos), Bizans'tan Osmanlı'ya ve hatta günümüze kadar devam etmiş olan bir ticaret aksıdır.

Süleymâniye, tanınmış yazarların eserlerinde de önemli ölçüde yer almıştır. Taşlıcalı Yahya Bey'in Süleymâniye hakkındaki kasidesinde, Mehmet Akif Ersoy'un,

'Safahat'ında, Yahya Kemal'in 'Süleymâniye'de Bir Bayram Sabahı', Edip Ayel'in 'Süleymâniye' şiirlerinde, Ruşen Eşref Ünaydın'ın 'Ayrılıklar', Samiha Ayverdi'nin 'İbrahim Efendi Konağı' ve 'İstanbul Geceleri' adlı eserlerinde Süleymâniye anlatılmaktadır (Koç, 2007, s.35-39-47-52-53; Beyatlı, 1969; Ayverdi, S., 2012).

Süleymâniye Bölgesi,'nde yer alan Süleymâniye Kütüphanesi ve İstanbul Üniversitesi'nin Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkiye'de bulunan toplam 600 bin el yazması eserin yaklaşık 1/6'sına sahiptir. Süleymâniye Kütüphanesi'nin 77.000 el yazması içeren koleksiyonunda Osmanlı döneminde İstanbul'un çeşitli yerlerinde kurulmuş vakıf kütüphanelerindeki eserler toplanmış, zamanla özel koleksiyonlar da eklenmiştir. Bölgedeki başka bir kütüphane olan İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde, Yıldız Sarayı Kütüphanesi'nin 18.500 yazma eseri ile 33.000 fotoğraftan oluşan Sultan II. Abdülhamid döneminden albümler yer almaktadır (Belge, 1999). Buna göre; bölgede bulunan kütüphanelerde birçoğu tek nüsha olan, geniş Osmanlı coğrafyasında asırlar boyunca oluşmuş kültür belgelerinin muhafaza edildiğini söyleyebiliriz. 15. ve 20. yüzyıl arası İstanbul şer'iyeye sicilleri (mahkeme ve noter kayıtları) ve meşihat arşivi (fetvalar); günümüzde bir bölümü İstanbul İl Müftülüğü olarak kullanılan, Bab-ı Meşihat (Fetva Kapısı) binalarında bulunmaktadır. Bu arşiv, Osmanlı toplum hayatı ve yapısı araştırmaları açısından çok önemlidir (Bilgili, 2012).

Bölgenin en önemli somut olmayan kültürel mirası, bölgenin oluşumunun bel kemiğini oluşturan yapılarının imar ve yönetim şekli olan vakıf sistemidir. Süleymâniye mahallelerinin merkezini oluşturan yapılar vakıftır ve bunları çevreleyen yapıların önemli bir kısmı bunların akarları (gelir getiren yapıları) niteliğindedir. Bu yapıların vakfiyelerinde, vakfın kuruluş amacı, hayrat yapıları, akarları ve diğer gelirleri ile vakıf yapılarının yaşatılması için tanımlanan bir yönetim sistemi bulunmaktadır. Hukuki bir belge olan vakfiyeler de, eserin kuruluşu ve yönetimine dair bilgiler vermesi, yapının inşa edilmesinin arkasında yatan sosyal, kültürel altyapıyı açıklaması bakımından önemli değerlerdir. Vakıf binalar ve vakfiyeleri ile ele alındığında somut kültürel miras olarak nitelendirilebilir de olsa, vakıf sistemi, ait oldukları dönemin fikir ve toplum altyapısını aktaran nitelikleri dolayısıyla aynı zamanda somut olmayan kültürel mirastır, denebilir.

5. SÜLEYMÂNİYE BÖLGESİNİN TÂRİHİ GELİŞİM VE DEĞİŞİM SÜRECİ

Süleymâniye Bölgesinin yerleşim dokusunun tahribatına her dönemde sık sık meydana gelen yangınlar ve depremlerin sebep olduğu ve bu afetlerden sonra yeniden inşa edildiği bilinmektedir. Tanzimat sonrasında ve Cumhuriyet döneminde ise, yangınlar ve depremlerden daha fazla, modernite uğruna yapılan müdahaleler ile idari, sosyal ve kültürel değişim tahribatın geri dönülmez şekilde ana nedeni olacaktır. Tanzimat sonrası dış dünyayla artan ilişkiler teknolojik ve idari yenilikleri de beraberinde getirmiş, şehrin merkezinde büyük bir dönüşüm yaşanmış, Cumhuriyet döneminde de değişim artarak devam etmiştir (Gül, 2013). Bu sebeplerle, Süleymâniye bölgesinin târihî gelişimi, Fetih öncesi dönem, Osmanlı dönemi, Islâhat ve Tanzimat dönemi ile Cumhuriyet dönemi ana başlıkları altında ele alınmıştır.

5.1. SÜLEYMÂNİYE BÖLGESİNİN TÂRİHİ SÜREÇ İÇİNDEKİ GELİŞİMİ

İstanbul'un iskân târihinin çok eski dönemlere kadar uzandığı bilinmektedir. Süleymâniye Bölgesi'nin târihî gelişimi ve eşlik eden iskân faaliyetlerinin araştırılması, bölgenin oluşumunu kavrama açısından önemli bir konudur. Çalışma, ilk yerleşim sürecinden günümüze kadar geçen süreç olarak değerlendirilmiş ancak, ağırlıklı olarak Süleymâniye Bölgesinin dokusunu oluşturan Osmanlı dönemi ve günümüze kadar geçirdiği dönemlerin etkileri üzerinde durulmuştur. Târihî süreçle ilgili bilgiler verilirken İstanbul'un târihî gelişimi de birlikte değerlendirilecektir.

5.1.1. Fetih Öncesi Dönem

Marmaray tünelleri için yapılan arkeolojik kazılar İstanbul'un yerleşim tarihinin sekiz bin yıl öncesine uzandığını göstermektedir (Başaran ve ark., 2007).

Megalıların Haliç kıyısına yerleşmesiyle başlayan süreç içerisinde, Byzantion kenti kurulmuştur. Agora'dan ana kapıya uzanan yeni bir yol (Mese) açılmış ve kentin içinde Agora'nın portikoları yeniden yapılmıştır. Bu yol ve uzantıları, günümüze kadar târihî şehrin omurgasını oluşturmuştur. 1943 yılında İstanbul Üniversitesi'nin merkez bina ve diğer bölümlerinin inşaatları ile Çarşıkapı Kara Mustafa Paşa Türbesi yakınındaki kazılar sırasında, bazı yapı kalıntıları ile, M.Ö. IV-III. yüzyıllara tarihlendirilen onbeş tane lahit ve mezar ile yüzden fazla stel buluntuları ve diğer bazı küçük antik eserler, antik dönemin Byzantion Nekropolü'nün, Çemberlitaş, Bayezid, Süleymaniye, Vefa ve Çarşıkapı arasındaki bölgeye yayıldığını göstermektedir. MÖ. VII. yüzyılda yapılan

Byzantion surlarının hayli dışında kalan Süleymaniye bölgesi, muhtemelen bu dönemde ağaçlarla kaplı bir alandı (Sav, 2011, s.66).

Constantinus, kazandığı zaferlerin ardından tek imparator olarak M.S. 330 yılında başkenti Byzantion'a taşımaya ve şehrin yeniden inşa edilmesine karar vermiştir. II. Constantinus döneminde yapılaşmanın batıya doğru, Samatya-Yavuz Selim hattına kaydığı, yerleşim alanının 200 hektardan 700 hektara çıktığı görülmektedir. Bu genişlemeyle birlikte, Mese adı verilen, kentin ortasından geçen Severus'un yaptırdığı revaklı ana cadde batı yönüne doğru uzatılmıştır. Bu dönemlerde kentin anıtsal yapıları kadar, diğer önemli unsurlarının da surlar ve limanlar olduğunu söylenebilir (Müller Wiener, 2007).

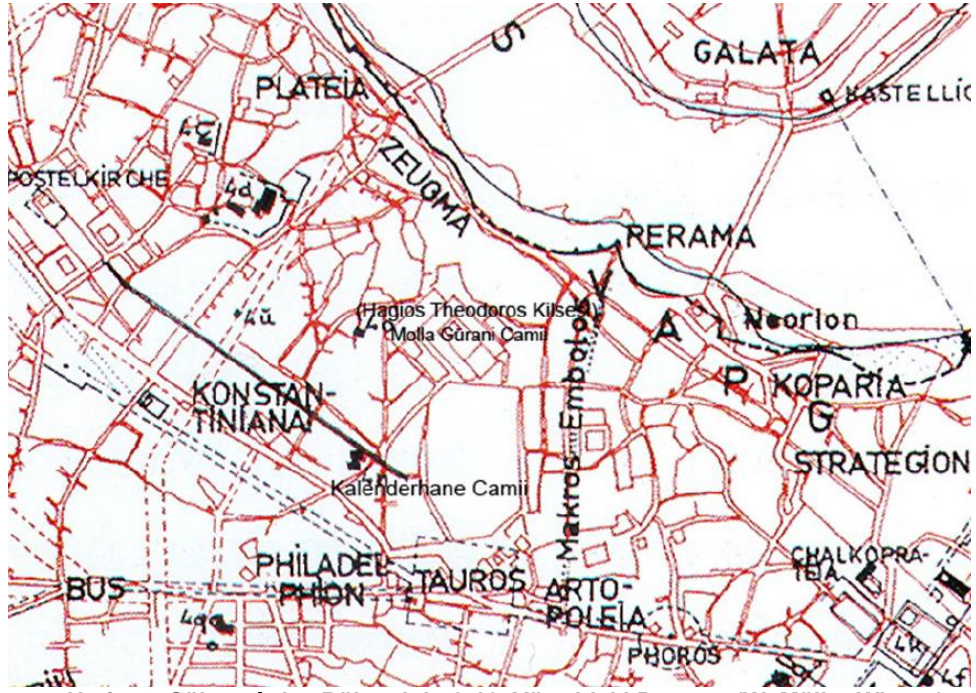
M.S.330 tarihinde yeni Roma'nın başkenti olarak ilan edilen şehir, on dört adet yerleşim bölgesine ayrılmıştır. VIII. bölgenin içinde kalan Süleymâniye ve çevresinden Oxeia (Sivriada) adıyla bahsedildiği ve Süleymâniye Camii'nin inşa edildiği alanda, Aziz Artemios adına yapılan bir kilisenin bulunduğu iddia edilmektedir (Kuban,1998).

Theodosios I. zamanında da (379-395) devam eden inşâ faaliyetleri sonucunda yapılan binalar surlara dayanmıştır. Bunun üzerine surlar, Theodosios II. zamanında (408-450) 1,5 km daha genişletilerek, şehrin alanı 1400 hektara çıkarılmıştır (Mathews, 1976; Müller Wiener, 2007). M.S.393'te yaptırılan Tauri Forumu'ndaki Nympheum Maksimus'a su taşımak amacıyla planlanıp İmparator Hadrianus döneminde Haliç'e paralel olarak yapımına başlanan Valens Kemerini, IV. yüzyılın sonlarında İmparator Valens tarafından tamamlanmıştır (Yalçın, 2005, s.681). Kemerin Vefa kısmına dönük bölümünde, Konstantinos Hamamı ile Augusta Eudoxia, Augusta Placidia, Prenses Arkadia'ya ait evler ile bir nympheum bulunuyordu (Sav, 2009, s.301). Yine bu dönemde, nüfusun artması sonucu Marmara ve Haliç kıyılarında mahalleler kurulmuştur. Konstantinopolis'in Haliç'e bakan yamaçlarındaki yerleşim düzeni 11-12. yüzyılda kurulmuş ve bu alana kiliseler yapılmıştır (Kuban,1996). Yerinde 6. yüzyılda da bir kilise bulunduğu iddia edilen ve 11. yüzyıla tarihlenen Molla Gürâni Camiinin (Hagios Theodoros Kilisesi) bu bölgede bulunması, 6. yüzyılda genişleyen iskânın göstergesidir (Mathews 1976, s.71-101). Antik Mese'nin Edirnekapı istikametinde devam eden yol, çevresinin gelişmesine yol açmıştır. Valens su-kemerinin bazı kemerlerinin diğerlerinden daha geniş olması buradan geçen sokakların varlığının işaretidir (Berger, 2000).

Bugünkü Süleymâniye, Şehzadebaşı'ndaki Forum Amastrianon ve Beyazıt Meydanındaki Forum Tauri arasında bulunduğu sanılan Philadelphion Meydanı, Narsu Mahallesi, Vefa'da bulunan saray ve kiliseden adını alan Konstantinai ve Haliç'in kıyısından başlayan Plataia Mahallesi ile çevrilmiş, bölge varlıklı kişilerce ikâmet alanı olarak kullanılmıştır (Eyice, 1995, s.12). Theodosius forumundan üçüncü tepenin zirvesine doğru devam edilirken bölgede I. Konstantinus'un Roma'dan Yeni Roma'ya davet edilen senatörlere tahsis ettiği dinlenme evleri olduğundan bahsedilir (Ertuğrul, 2011). Bunlar, bölgenin sosyal yapısı hakkında fikir vermektedir.

I. İustinianos zamanında hızlanan imar faaliyetleri sonucunda dini yapıların sayılarında artış gözlenmiştir. Bizans döneminde şehrin en kalabalık semtlerinden biri Unkapanı, Şehzâdebaşı ve Aksaray'ı içine alan bölgedir (Lamb, 2010). Yönetim, din, eğlence ve ticaret merkezinin Sultanahmet ve Çarşıkapı merkezinde odaklanmış olması, ayrıca Haliç kıyılarındaki depolardan oluşan ticaret alanları, nüfusun, Saraçhâne semtindeki bu odaklar etrafında yerleşmesine neden olmuştur (Kaya, Ö, 2008). Şehrin bugünkü Haliç ve Eminönü'ne rastlayan liman meydanı ticaret, ulaşım, depolama kadar idari ve askeri fonksiyonların da yoğunlaştığı bir merkezdir. Liman ve pazarın hemen arkasında balıkçılar ve aşağı gelir grubundan halkın konutları ile Akropolün yanı başında ve eteklerinde yüksek tabakadan insanların ve tüccarların konutları bulunuyordu. (Deniz, 1999, s.25)

Şehrin en büyük meydanlarından biri olan Tauri Forumu, üçüncü tepenin yakınında ve bir çok yolun birleştiği konumdadır (Lamb, 2010). Günümüzde Vezneciler Kız Yurdu olarak kullanılan alan civarında V-VI yüzyıla ait bir hamam ile sarnıç, hemen yakınındaki Kalenderhâne Camii (Akaleptos Ton Diakonissa Kilisesi) ile yine Bizans dönemine ait su maksemi Süleymâniye civarındaki önemli yapılardan bazılarıdır (Harita 3). 13 Mayıs 559 yılında Neorion'da (Yeni Camii ve Sirkeci çevresi) başlayan ve Philadelphion'a kadar uzanan geniş bir alanı etkileyen yangın esnasında, Süleymâniye Bölgesinin de hasar gördüğü muhtemeldir (Kuban, 1998, s.55).

Harita 3. Süleymâniye Bölgesinin 8-12. Yüzyıldaki Durumu (W. Müller Wiener)

Fetih öncesi, şehri her yönden etkileyen önemli konulardan bir diğeri istilâlardır. 1204 yılında gerçekleşen Lâtin istilâsında şehir, tamamen yağmalanmış, Hipodrom, kamusal alanlardaki anıtlar, revaklar Haçlılar tarafından talan edilmiştir. Latinler yalnızca bazı Bizans kiliselerini Katolikleştirmiş, yeni imar faaliyetlerinde bulunmamışlardır. Konstantinopolis, 1261 yılında Bizans tarafından geri alınmıştır ancak, şehir harabe halindedir ve yangınlar sonucu bütün mahalleler oturulamaz hale gelmiş, nüfus azalmış, mahallelerin çoğu boşalmıştır. Bizans İmparatorluğu'nun son yıllarında imparatorluk sınırları artık neredeyse başkent sınırlarına kadar küçülmüş, yoğun yerleşim alanları, bağ bahçeye dönüşmüş, sadece Suriçi'nde küçük yerleşimler oluşmuştur. Konstantinopolis'i, surlar, manastırlar, deniz ve limanlar dışında ayakta tutan bir şey kalmamıştır (Eyice, 1998; Kuban,1998).

5.1.2. Osmanlı Dönemi (Fetih-Tanzimat) (1453-1839)

İstanbul'un 1453 yılında Osmanlıların eline geçmesi ile şehrin yeniden imârına başlanmış, oldukça harab ve tenha olan Konstantinopolis kısa sürede yoğun bir iskâna tabi tutulmuştur.

Fâtih, şehri onüç nahiyeye ayırmış, bunlardan ilki, Ayasofya'nın çevresinde, diğer on ikisi, padişah ve paşaların fethi takip eden yetmiş yılda yaptırdığı külliyelerin çevresinde oluşmuştur. Nâhiyelerin altında yer alan birim olan mahalleler, vakıflarca desteklenen daha küçük câmi veya tekkelerin çevresinde gelişmiştir (Harita 4). Şehrin yapılanması ve yönetimi ile ilgili en önemli birimler olan mahallelerin kuruluş ve işleyişi ilgili bölümde detaylı olarak açıklanmaktadır.

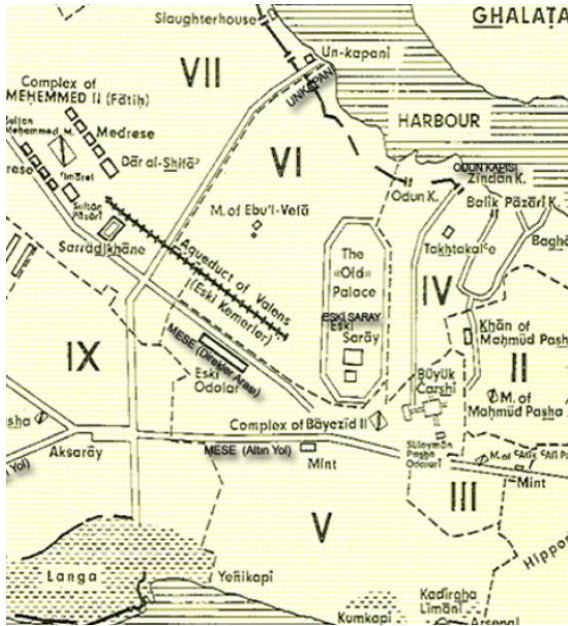
Harita 4. Solda 1453-1481 Arkeolojik ve Topoğrafik Harita ve Sağda 1544 Sebastian Münster Haritası (Sema, 2008; İBB- CBS Verisi, 2020, Çakıştırılmış Tarihi Haritalar)

Bizans devrinden kalan yapılardan kiliseler câmiye çevrilmiş, konutlar ise tâmir edilerek kullanılmıştır. Bu yapılara ek olarak Fâtih devrinde inşâ edilen câmiler, külliye yapıları, çarşılar, kapanlar ve bedestenler kentin Osmanlı şehri görünümünü kazanmasına yardımcı olmuşlardır. Kentte ekonomik ve sosyal hayatı canlandırmak, halkın gereksinimlerini karşılamak üzere daha sonra Kapalı Çarşı adını alacak büyük çarşı, çarşı içerisinde kıymetli malların depolanıp satıldığı Cevâhir Bedesteni ve Sandal Bedesteni, çarşı yakınlarında kervansaray, unkapanı, tuz ambarı, mumhâne, sabunhâne, debbağhâne gibi yerleşimi özendirici ve bağlı oldukları vakıflara gelir getirici iş merkezleri kurulmuştur (İnalçık, 2001; İnalçık ve Arı, 2005).

Fâtih devri Osmanlı mîmarî klasiğinin bu otuz senelik devirde ortaya çıkmış ve yerleşmiş olması sebebiyle, "Sultan Mehmet'i anarken sâde şehrin fâtihî demekle yetinmemeli, ona Türk İstanbul'un bânîsi denmelidir" (Ayverdi, E.H., 1989). Gerçekten de bu devirde yapılan anıt eserlerin yanında, şehrin bütünü ile ilgili alınan iskân ve yerleşim kararları, İstanbul şehrinin meydana gelmesinde temel oluşturmuştur. Şehrin

merkezinde inşa edilen câmi ve tekkeleri ile mahallelerin bu merkezler etrafında gelişimi hedeflenmiş, ölçek ve idare bakımından kontrollü yerleşim sağlanmıştır. Çalışma alanının sınırları içerisinde isimleri tespit edilen 27 eski mahallenin merkezlerinde yer alan câmilerin büyük çoğunluğunun Fatih devrine tarihlenmesi bu durumun ispatıdır (Harita 5). Bu camilerle ilgili bilgiler, Süleymaniye Bölgesindeki Mahallelerin anlatıldığı bölümde verilecektir.

Bedesten-i Atik çevresinde tek katlı ve ahşap olarak yapılan dükkânların sayısı Fâtih döneminin sonlarında 3167'yi bulmuştur. Bu dükkânlar Mercan ve Büyük Çarşı'dan Haliç ve Surlara doğru gelişmeye devam etmişlerdir. Unkapanı, Odunpazarı ve Balıkpazarı, Bizans devrinde olduğu gibi yine depolama alanlarıdır. Bozdoğan (Valens) Su Kemerini yakınlarında Saraçlar Çarşısı'na da ilâveler yapılmıştır. Saraçhâne'de teşvîk edilerek kurulan zanaat atölyeleri ya da işletmelerin çoğu orduya hizmet etmektedir (Uluçay, 1951-1953, s.147-164). Eğerciler, dericiler, demirciler ve bakırcılardan oluşan buradaki atölyelerin bazıları, saray için de üretim yapmaktadır. Böylece Fâtih'ten sonraki çeyrek asır içinde daha önceki devirlerde olduğu gibi şehir nüfusu Haliç sırtlarında yoğunlaşmış ve hizmet merkezi eski yerini muhafaza etmiştir (Yıldırım, 2010).Şehzadebaşı'nda yeniçeri kışlası Eski Odaların bulunması nedeniyle, bu bölge Şehzade Külliyesi yapılmadan önce Eski Odalarbaşı olarak adlandırılıyordu. Bu da, yeniçeri kışlasının mahaldeki önemini göstermektedir (Ünver, 1976). Eski odalar, 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra yıktırılacaktır.

Harita 5. Fatih dönemi (İnalçık, 2005, Fatih Döneminde Nahiyeler)

M.S. 4. yüzyıldan beri kaynaklardan, saray alanı olduğu anlaşılan ve imparator Konstantin'in misâfirlerini ağırladığı sarayların bölgesi olduğu belirtilen, Fâtih'in ilk sarayının kurulduğu bölgenin sınırlarını belirleyen sur duvarları, Evliyâ Çelebi'ye göre, Süleymâniye Camii'nin oturduğu tepenin Küçükpazar seddine kadar olan kısmını içine alan bir bölgeyi kapsamaktaydı. Mühendishâne-i Berr-i Hümayûn mezunu ve Humbaracılar Ocağı sipahilerinden Seyyid Hasan'ın 1810-1816 tarihleri arasında çizdiği, teknik ölçümle yapılan en eski Osmanlı haritasında bu sur duvarlarının üç kapısı olduğu görülmektedir. Kapılardan biri Beyazıt Meydanı'na, biri Mercan'a üçüncüsü de Süleymâniye Meydanı'na açılmaktadır (Harita 6). Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiler ve su haritası dışında kaynaklarda Fâtih'in ilk sarayı ile ilgili başka bilgi bulunmamaktadır.

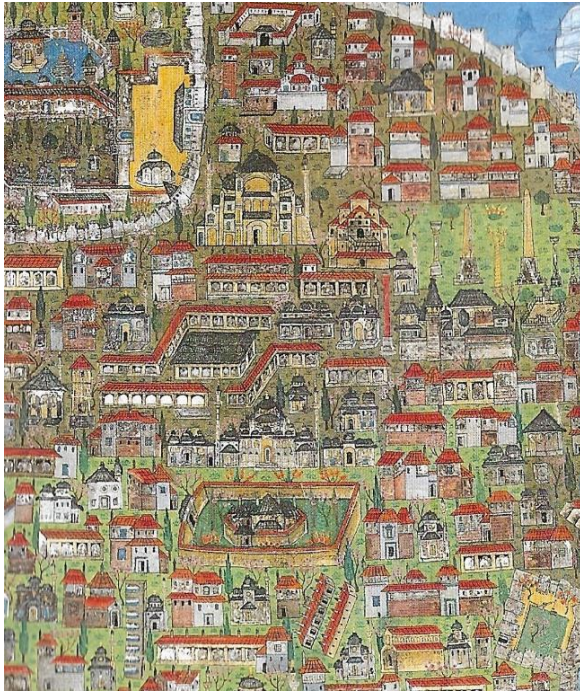

Harita 6. Seyyid Hasan Haritası 1810-1816 (Özdemir, 2008, s.212)

Fâtih Sultan Mehmed'in 1481 tarihinde ölümünden sonra, Bayezid ile kardeşi Cem taht için karşı karşıya gelmesi sonucu, Avrupa'nın İstanbul'u geri almak konusunda ümitlenmesi, Bayezid'in çekingen bir siyaset gütmesine sebep olmuştur. Bayezid'in siyaseti, Safevîler'le ilişkilerin Osmanlılar'ın aleyhine gelişmesi ve sonucunda tahtını kaybetmesine ve ileriki dönemleri de etkileyecek huzursuzlukların, Şahkulu İsyanı ile 1511'de başlamasına sebep olacaktır. Bu dönemde, Rusya ve Endülüs ile olan ilişkiler, sebep olduğu göçler dolayısıyla önemli gelişmelerdendir (Turan, 1992).

Sükûneti seven, ibadet ve hayır işlerine yönelen II. Bayezid, halkın refahını ve memleketin mâmur olmasını istediği halde, Cem Sultan hadisesi ve bazı yanlış kararları yanında 1492 ve 1502 yıllarında yaşanan veba salgınları, altı yıl süren kıtlık, 1509'daki deprem gibi afetler sebebiyle bu hedefine ulaşamamıştır. Bâyezid, Fâtih kadar açık fikirli olmamakla birlikte, bu dönemde Osmanlı tarihçiliği büyük eserler vermiş, pek çok âlim, şair ve sanatkâr yetişmiş ve desteklenmiştir (Turan, 1992).

İstanbul, Amasya, Edirne, Osmancık, Geyve ve Saruhan'da pek çok hayrat yaptırtan Bayezid, cami, kervansaray ve çifte hamam, mektep, medrese ve imaretten oluşan İstanbul'daki külliyesini Mimar Yâkub Ağa'ya bugünkü Beyazıt mevkiinde inşa ettirmiştir. (Turan, 1992) Beyazıt Külliyesi'nin inşası, 16. yüzyıl başında bölgeyi etkileyen en önemli imar faaliyetidir. Buna bağlı olarak, Beyazıt Meydanı'ndan Edirnekapı'ya uzanan ana arter hâkim aks durumuna gelmiştir. Daha sonra, Süleymaniye Mahallesinin bağlı olacağı nahiyeye de ismini veren bu külliye çalışma alanımızın sınırında yer almaktadır (Şekil 18).

Şekil 18. Matrakçı Nasuh'un Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han (1537) adlı kitaptaki İstanbul Planında Beyazıt Külliyesi ve Bölgenin Durumu (Özdemir, 2008, s.84)

Yavuz Sultan Selim, 1512'de babasının sağlığında tahta geçmiş, yönetimde kaldığı sekiz yılda Osmanlı topraklarını 2,5 kat büyütüştür. Padişahlığı döneminde Anadolu'da birlik sağlanmış; halifelik Mısır Memlûkleri'ne bağlı Abbasilerden Osmanlı'lara geçmiştir. Ayrıca devrin en önemli iki ticaret yolu olan İpek ve Baharat Yolu'nu ele geçiren Osmanlı, bu sayede doğu ticaret yollarını

tamamen kontrolü altına almış, ekonomik olarak daha da güçlenmiştir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin görüşlerini benimsemiş olan padişah, tasavvufu desteklemiştir. Bu dönemin âlim ve şairleri arasında, Zenbilli Ali Efendi, Kemalpaşazâde, İdrîs-i Bitlisî, Halîmî Çelebi, Tâcîzâde Câfer Çelebi, Âhî Benli Hasan ve Revânî Çelebi bulunmaktadır (Emecen, 2009). Revânî Çelebi Ayasofya Vakfı mütevellisi olarak, Süleymaniye bölgesinde padişahın iltifatına mazhar olan bir mescid yaptırmış, etrafında bir mahalle kurulmuştur (Erünsal, 2008).

Fatih dönemi ile Kanuni dönemi arasında, Süleymâniye Bölgesindeki yerleşimde, hane sayısı yaklaşık 6 kat artmıştır. Mahallelerin, İstanbul'un dînî çekirdeği olan câmi veya tekke yapıları etrafında organik yerleşme alanları şeklinde gelişmesine bağlı olarak yeni bir kültür ortamı oluşmuştur. Her yerleşim birimi, mescidi, tekkesi, okulu, hazîresi, hamamı ve çeşmesi ile, sosyal ve kültürel komşuluk ilişkisi ortaya koymaktadır. Bu nedenle, toplum yapısının biçimlenmesi ve idari yapısı, külliyelerden ziyade, daha küçük camiler, mescitler ve onlarla bütünleşen yapılarla açıklanabilir.

Şehrin çevresinin de Osmanlı toprağı olması dolayısıyla dış bağlantılarda kara ulaşımı güçlenmiştir. Şehrin ticaret merkezi Sirkeci ile Unkapanı arasındaki yerini korumuştur.

16. yüzyıl, inşaat faaliyetinin yoğun olduğu bir dönemdir. Kânuni Sultan Süleyman'ın saltanat süresi (1520-1566) boyunca, İstanbul, çok sayıda eser kazanmış ve Osmanlı mîmarfisi en üst seviyesine ulaştıran Sinan ile, ilim, kültür ve sanat müesseselerinde yetişen kıymetli şahsiyetler, önemli eserler vermişlerdir. Bu dönemde; 1509 büyük depreminde şehrin harap olan bölümlerinde geniş çaplı bir restorasyon faaliyetlerinde bulunulmuş, düzenli ve planlı bir şehirleşme görülmüştür. İstanbul, suyollarının inşası ile yeterli suya kavuşmuş, Marmara'daki limanlar ile Haliç'teki Galata limanı, Akdeniz'in en hareketli limanları haline gelmiş, büyük kervansaraylar ve hanlar yapılmıştır.

Sinan'ın külliyesi, şehrin dokusunu, geometrik ve bir eksen doğrultusundaki plânlarıyla yerleşim olarak etkilemişlerdir. Süleymâniye Külliyesi; Eski Saray arazisinin bir kısmına yapılmış, câmi, beş medrese, dârüşşifa, tıp mektebi, imâret, kervansaray, türbeler, dükkânlar ve çeşmelerden oluşan önemli bir merkez olmuştur.

Süleymâniye Külliyesi'nin inşâsıyla birlikte bölgenin bir ilim merkezi haline dönüşmesi, alandaki konutların dönemin ulemasınca tercih edilmesini sağlamıştır. 16. ve 17.

yüzyıllar boyunca gelişmesini bu çerçevede sürdüren Süleymâniye Bölgesi 17. yüzyıl sonlarından itibaren dönemin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelerine bağlı olarak yavaş yavaş değişim geçirmeye başlamıştır. Yaşanan deprem ve yangın gibi afetlerin tahribatı da eklenince, 16. ve 17. yüzyıldan günümüze herhangi bir konut örneği ulaşamamıştır. 17. ve 18. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşadığı mâli sıkıntılar, imar yatırımlarının azalmasına sebep olmuştur.

17. yüzyılda bölgenin dışında, Sultanahmet Külliyesi (1616) ve Yeni Cami (1597-1663), Divânyolu boyunca küçük camiler ve medreseler yapılmıştır. Ancak 17. yüzyılda inşâ edilen dînî binâ sayısı ve ölçeği, 15. ve 16. yüzyıllarla karşılaştırılamayacak kadar azdır (Kuban, 1970, s.35; Çelik, 1998, s.25) . Osmanlı İstanbul'u Bizans devrinde kurulmuş yol yapısını kullanmıştır, ancak 17. yüzyılda bu caddeler daralmıştır. İstanbul sokakları Osmanlı coğrafyasında görülen organik ve çıkmaz sokak yapısına dönüşmüştür (Kömürciyan, 1989).

18. yüzyılın başında Lâle Devri olarak adlandırılan süreç (1718-1730) çok sayıda saray ve köşkün inşâ edildiği bir dönemdir. Gösterişin ve zevkin öne çıktığı bu zaman diliminde başta Kâğıthâne olmak üzere Boğaz'ın her iki yakasında sayısının yüzün üzerinde olduğu tahmin edilen saray inşâ edilmiştir (Enlil, 2000). Osmanlı İstanbul'unda Batılı etkilerin başlangıcı sayılabilecek Lâle Devri'nin sonunu getiren isyânda bu sarayların çoğu yok edilmiştir. Yüzyıl başında Dâmad İbrahim Paşa'nın Şehzadebaşı'nda, Çorlulu Ali Paşa'nın Divanyolu'nda ve Seyyîd Hasan Paşa'nın Beyazıt'ta inşa ettirdiği medreseler önemli vezir külliyesi arasında yer almaktadır. Bu dönemde kentin nüfusu az olan bölgelerinde, İstanbul'un fethinden sonra kullanılan modelle yeni külliyeler yaptırılarak bu bölgelerin iskânı sağlanmıştır.

Şekil19Süleymaniye Külliyesi ve Çevresi 1782-1822 Lorieux

18. yüzyıl başı, Lâle devrinden itibaren Batı ile ilişkilerin arttığı, Batılı yaşam tarzının ve üslûpların mekâna yansıdığı bir yüzyıldır. 18. yüzyılda nüfus artışına bağlı olarak ortaya çıkan yeni yapılaşmalarla sokak genişlikleri gittikçe daralmıştır (Enlil, 2000).

İstanbul bütününe 19. yüzyıl başında; yerleşim alanlarının suriçi geneline yayıldığı, Sarayburnu bölgesinde saray ve köşkerin yer aldığı görülmektedir. Şehrin tepeleri üzerinde, silueti oluşturan Sultan ve Vezir külliyesi bulunmaktadır. Ticârî merkez, Eminönü ve Kapalıçarşı çevresinde yoğunlaşmakta ve Haliç yönünde kıyıda kapanlar ve iskeleler yer almaktadır (Ertuğrul, 2011, s.22).

Osmanlı'da 16. yüzyıldan Tanzimat'a kadar, çoğunlukla merkezde yer alan kamu yapıları kârgir, etrafında oluşan mahallelerde bulunan konut dokusu ahşap, az katlı, avlulu ya da bahçeli yapılardır (Orhonlu, 1981, s.2). Bu dönemde, hanedana ve kamuya ait yapıların, inşai anlamda yapım, bakım, onarım işlerinin yönetimi ile denetiminden sorumlu Hassa Mimarlar Ocağı, Yeniçeri Ocağı'nın parçasıdır ve sadece sarayın yapı işleriyle değil, saray dışında merkezde ve eyaletlerdeki yapı işlerini yöneten ve denetleyen bir örgüttür (Turan, 1964, s.163; Ortaylı, 1974, s.11).

Hassa mimarları şehri teftiş eder, yapıların şahnişinlerinin geniş olmamasına, sokakların kapanmamasına, binaların sokakları daraltacak şekilde genişletilmemesine, sur diplerine bina yapılmamasına, tabakhanelerin ve çömlekçilerin konutların bulunduğu bölgelerde bulunmamasına dikkat eder, mevcut yapı nizamına uymayan binalara izin vermez, yapılanları yıktırırdı (Ortaylı, 1974, s.12). Tanzimat öncesi Osmanlı şehrinde yönetim ve denetim anlamında, belediye hizmetleri kadılık sistemi içinde örgütlenmektedir. Kadının başyardımcısı mimarbaşısıdır ve günümüzde belediye ile ilgili işler kadının iznine bağlıdır (Ortaylı, 1976, s.104).

Cami, medrese gibi dini-kültürel işlevli ya da kale, sur gibi askeri yapıların ya da yol, kanal ve su sistemleri gibi altyapıların yapım, bakım, onarım işleri, Hassa Mimarbaşı kontrolünde bulunan mesleki örgütlenmelerin sorumluluğundaki vakıf kurumu yoluyla gerçekleştirilmektedir. Öte yandan mahallelerde, her mülk sahibi ise kendi dükkânı veya evi önündeki yolun onarım ve bakımından sorumludur (Özcan, 2006, s.152).

Yangın ve deprem gibi afetler sonrasında kentin harap olan bölgeleri hızla yenilenmiştir. Afetler sonrası çıkartılan özel hükümler ve uygulamalar bu yenilemeleri desteklemiştir. Afetler sonrası yapı malzemesinde değer artışlarını önlemek için

tedbirler alınmış, yangın yerlerindeki evler yenilenmeden, yeni evlerin yapımına izin verilmemiş, 1509 tarihli İstanbul depreminde her evden 20 akçe toplanmış, 1718 tarihli İstanbul yangınında yanan cami ve mescitler yenilenmiştir (Madran, 2009, s.7).

5.1.3. Tanzimat (1839) – Cumhuriyet (1923) Dönemi

Osmanlı mimarlığı ve İstanbul'u ve en fazla etkileyen dönemlerden biri olan Tanzimat dönemini farklı yapan, bu dönemin temel düşüncesinin batıya yöneliş olmasıdır. Bu dönemde sur dışında kalan mahalle ve bölgelerin önem kazanması dikkat çeken gelişmelerdendir. İstanbul'un sur içine yoğunlaşan eski görünümüne, Beyoğlu ve kıyılardaki yerleşimler de eklenmeye başlamıştır.

Şehrin düzenlenmesi amacıyla kabul edilen tasarım ilkeleri, Osmanlı başkentinin tüm bölgelerinde aynı olacak şekilde belirlenmiştir. Tanzimat Fermanı'nın ilânı ile, hükümetçe, Mustafa Reşid Paşa'nın düşüncesi doğrultusunda, yabancı uzmanlara danışma kararı alınır. 1839'da görevlendirilen Helmut von Moltke, İstanbul'un yoğun dokusu içinde kolay ulaşımı sağlamak için sokakların ve rıhtımların düzenlenmesi, meydanların oluşturulması, yangın tedbiri olarak ahşap yerine kâgir bina yapılması gibi öneriler getirir (Çelik, 1998) (Harita 7).

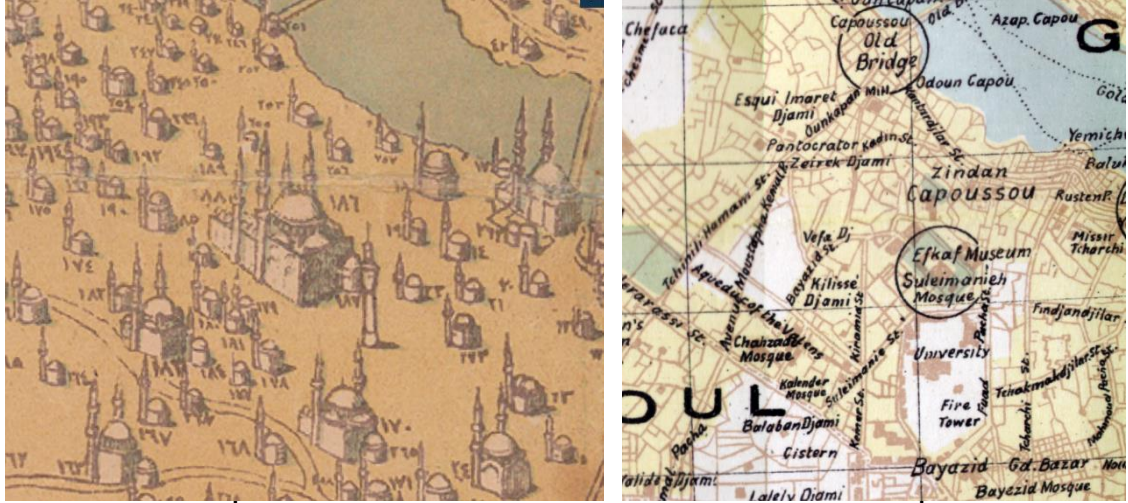
Harita 7. 1836 Moltke Haritasında Süleymaniye Bölgesi (İBB- CBS Verisi, 2020, Çakıştırılmış Tarihi Haritalar)

Osmanlıların ilk imâr mevzuatı 1848 tarihli Ebnîye Nizamnâmesi'dir. Bu nizamnâmede kamulaştırma, yapılara ruhsat verme yöntemi, yol genişlikleri, yoldan cephe alacak yapıların yükseklikleri ve inşaatların kontrol edilmesine ilişkin kurallar belirlenmiştir. (İstanbul Tarihi Yarımada KANİP Raporu, 2011)

1856 Aksaray Yangınında yaklaşık 650 binanın yanması sonrası, yangın yerinin haritası çıkartılır ve bir tasarım projesi uygulamaya konulur. 1865 Hocapaşa Yangınından sonra Islahat-ı Turûk Komisyonu (Yangın Alanlarının Islahatı Komisyonu) kurulur. Komisyon, Haliç'in her iki yakasında başlıca arterleri oluşturmuş, en önemli anıtların çevresini açmış ve geniş çaplı alt yapı çalışmalarını tamamlamıştır. 1865 ile 1869 arasındaki yıllar, 19. yüzyıl İstanbul'unun gördüğü en yoğun planlama dönemidir (Çelik, 1998).

Süleymâniye bölgesine, ticaret ve üretim alanlarında 19.yüzyılda yaşanan köklü değişikliklerle birlikte, bakırcılar, kahveciler, kâğıtçılar, eskicilerin yerleştirildiği görülmüştür. Bunun sonucunda, bölgenin kazandığı canlılık dolayısıyla artan nüfusla konut alanları yoğunlaşmıştır (Kayra, 1990, s.52).

20. yüzyılın ilk yıllarında Osmanlı hanedânının Yıldız Sarayı'na geçmesiyle birlikte Târihî Yarımada bölgesindeki yapılaşma faaliyetleri, önceki dönemlere kıyasla azalmıştır (Çelik, 1998). Bu tarihlerde Târihî Yarımada ve çevresinde yerli ve yabancı mîmar ve mühendislerin harita ve belgeleme çalışmaları yaptıkları görülür (Harita 8).

Harita 8. Solda 1919 İstanbul Camileri Haritası ve Sağda 1925 Mamboury Haritası (IBB- CBS Verisi, 2020, Çakıştırılmış Tarihi Haritalar)

Modernite Osmanlı'nın geleneksel ticari alışkanlıklarını değiştirmiş, Tanzimat ile birlikte ekonomik ve kurumsal yapı, modern ihtiyaçlara göre şekillenmeye başlamıştır. Klasik Osmanlı şehrinin ticaret merkezini oluşturan bedesten, çarşılar, pazarlar ve kapanların yanında, modern merkez bankalar, sigorta şirketleri, iş hanları ve oteller

görülmektedir. Demiryolu, istasyonlar, limanlar, rıhtımlar, antrepolar, posta binaları bu yeni merkezi oluşturmuştur (Tekeli, 2009b, s.108).

Yeni ulaşım araçlarına yönelik yolların açılması, yangın yerlerinin yeniden imarı, göçmenler için kent çeperlerinde kurulan mahalleler ve kent parklarının dönüşümü İstanbul için Tanzimat sonrasındaki belli başlı modernleşme projeleridir (Tekeli, 2009b, s.109). Yangınların kolaylıkla önlenmesi, şehrin sağlık şartlarının iyileştirilmesi amacıyla yeni yapıların ahşap yerine kâgir olması, yeni mahallelerde geometrik sokak biçimlenmesine gidilmesi, yeni yolların 20, 15, 12, 10 zira genişliğinde açılması, çıkmaz sokak oluşturulmaması şehrin karakterine yapılan müdahaleler olarak değerlendirilebilir (Yerasimos, 1996, s.1).

1831'de Hassa Mimarlar Ocağı yerine kurulan Ebniye-i Hassa Müdüriyeti, ilk Ebniye Nizamnamelerinin çıkartılmasına öncülük etmiştir (Sakaoğlu, 1994, s.117). 1848 tarihli ve sadece İstanbul için geçerli ilk Ebniye Nizamnamesi ile; ulaşım, yeni yapılaşma gibi konulara çağdaş uygulama getirilmesi amaçlanmış, yangın yerlerinde onarılabilecek durumdaki yapıların dahi, yolları genişletmek amacıyla yıkılarak geri çekilmesi, gerektiğinde kamulaştırmaya gidilmesi hükme bağlanmıştır. (Madran, 2009, s.7).

1849 tarihli İkinci Ebniye Nizamnamesinden sonra gelen, imparatorluğun bütününe yönelik 1863 tarihli Turuk ve Ebniye Nizamnamesi, harita yapımı, kamulaştırma, parselasyon, yol genişlikleri, bina yükseklikleri ve mevcut yapıların onarımı ile ilgili düzenlemeler getirmektedir (Tekeli, 2010, s.57). Nizamnamenin 36'ncı maddesi mevcut yapıların dış onarımlarında ahşap kullanılması, çıkıntı oluşturan merdivenler ve 5 arşına kadar uzayan şahnişinler, yerden 4 arşın yükseklikteki dükkân saçak ve kepenkleri ile geri çekilmesi gereken yapının onarılması yasaklanmıştır (Ergin, 1995, s.1681-1682). Bu hükümler, yapıların zaman içinde harap olmalarına sebep olmuştur. Mevcut dokunun değişmesini amaçlayan bu nizamnameler, mahalle dokusunun sadece fiziki özelliğini değil, sosyal ve kültürel ilişkilerini de bozmuştur (Madran, 2009, s.7).

1882 tarihli ve Osmanlı'nın en kapsamlı imar kanunu olan Ebniye Nizamnamesi ile, yangın yerlerinin haritalarını yapmak ve yolları genişletmek üzere belediyeler görevlendirilmiştir (Tekeli, 2010, s.60). Ebniye Kanunu; 1957 yılında 6785 sayılı kanuna kadar, çeşitli yıllarda yapılan değişikliklerle 75 yıl süreyle kullanılmıştır (Tekeli,

1985a, s.885). İstanbul'da 1854'te İhtisab Nezareti yerine sınırlı yetkilerle Şehremaneti (Belediye) kurulmuştur (Ergin, 1934, s.35). Bu dönemde Maliye Nezareti vergi işleri, Umur-u Nafia Nezareti yol yapım ve bakımı, Zabtiye Nezareti asayiş, Ticaret Nezareti ise esnafla ilgileniyordu (Tekeli, 2013, s.50). Şehremaneti'nin uygulamaları başarısız bulunduğundan 1856 yılında İntizam-ı Şehir Komisyonu kuruldu. Komisyonun sokaklarla ilgili konuları öncelikli tutarak hazırladığı 1857 tarihli Nizamname-i Umumi ile İstanbul, 14 belediye dairesine ayrılmıştır. Yangın alanlarının düzenlenmesiyle, Hoca Paşa Yangını sonrasında kurulan "İslahat-ı Turuk Komisyonu" ilgilenmiştir (Tekeli, 2013, s.51).

1866 Hocapaşa yangınından sonra, İstanbul'un yeniden düzenlenmesi için kurulan İslahat-ı Turuk komisyonunun hazırladığı bir mazbata ile, anıtların çevreleri ile ilgili hükümler getirilmiş, Süleymâniye Camii çevresindeki fenerci ve devatçı dükkânları ve Külliye'nin kâgir dükkânlarının ahşap sundurmaları 1908'de yıktırılmıştır (Ergin, 1995, s.954).

Tanzimat ile başlayan modernleşme hamleleri en fazla İstanbul'u etkilemiştir. Uygulamalarla mevcut doku dikkate alınmamıştır. Yeni ihtiyaçları karşılamak amacıyla mevcut doku ile bağdaşmayan, Batı modelli büyük ölçekteki yapıların üretimi de bu dönemin uygulamalarındandır (Çelik, 2007). Bunun yanında devletin çeşitli yerlerindeki miri binaların yapımı için devlet bütçesinin yanında, halkın yardımlarını da içeren farklı finans kaynakları kullanılması gerekmiştir. (Topçubaşı, 2009, s.72)

Şehir merkezlerindeki bu uygulamalarla birlikte, yaşanan değişimlerde, şehrin işlerliğini sağlayan vakıf eserlerin önemli bir gelir kaynağı olan toprak sisteminde, bu dönemde görülen bozulmaların da ciddi bir etkisi olmuştur. Bu durum, 1835-1839 yılları arasında İstanbul'da bulunan Moltke'nin mektuplarında; ayanların, padişahın iradesinden ziyade kendi çıkarlarını düşündüğü, hükümetin satın almalarını, kendi tayin ettiği fiyatlarla yapması nedeniyle, memleketin içinde kimsenin ziraatla uğraşmak istemediği, hükümetin cebri satın alışlarının bu memleket için yangın ve vebanın ikisinin birden olduğundan daha büyük bir bela olduğu ve refahın kaynaklarını kuruttuğu, böylelikle hükümetin, 800.000 nüfuslu şehrin kapılarından bir saatlik mesafede geniş verimli topraklar ekilmezken, Odessa'dan buğday satın almak zorunda kaldığı şeklindeki ifadelerle açıklanmaktadır. (Moltke,1969, s.44-47)

5.1.4. Cumhuriyet Dönemi

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından 1923 yılında kurulan devletimiz, başta yönetim biçimi cumhuriyet olmak üzere, birçok radikal ve köklü değişikliği hedefleyen inkılaplar ile yeni bir temel üzerine inşa edilmeye çalışılmıştır.

Çağdaşlaşma ve modernleşme yaklaşımları getiren Cumhuriyet devrimleri ile; bilgi ve sanata evrensel çerçevede bakış, sanayileşme, kapitalist gelişim, mülkiyet haklarının korunması, temsili demokrasi ve ulus-devlet anlayışının getirilmesi, kanun karşısında eşit, toplum içinde özgür bireylerin oluşturulması hedeflenmiştir (Tekeli, 1998, s.1).

Bu hedefler, büyük ölçüde, hilafetin kaldırılması, kılık kıyafet, harf gibi devrimler aracılığıyla, geçmişin yönetim ve kültür altyapısının kalan parçalarının kaldırılması ile gerçekleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Osmanlı'dan kalan şehir dokusunun oluşturduğu kültür mirasımız konusunda, Cumhuriyetin ilk yıllarında antik dönemlere ait miras için gösterilen duyarlılık gösterilmemiş, takip eden dönemlerdeki koruma anlayışı da bu çerçevede şekillenmiştir (Özdemir, 2005, s.21).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında yatırımların, başkent Ankara'ya yönlendirilmesi, İstanbul'un tarihi dokusunun korunması için bir şans olarak nitelendirilmekle birlikte, siyasi olarak saltanatın ve halifeliğin kaldırılması, sosyal alanda tekke, zaviye ve türbelerin; eğitim ve kültür alanında medreselerin kapatılması, faaliyetlerin yasaklanması ve bunların kullandıkları mekânların boş kalmasına ya da farklı işlevler yüklenmesine neden olmuştur (Kaya, 2010).

Şehirlerin, modern kültürün, sağlık ve estetiğin örneği olması amacıyla, 1930-1935 yılları arasında, 1580 sayılı Belediyeler Kanunu, 2290 sayılı Yapı ve Yollar Kanunu, 722 sayılı Belediye İstimlak Kanunu gibi yasalar çıkarılmış ve yabancı uzmanlarla birlikte planlama çalışmaları yapılmıştır (Özdemir, 2005, s.21).

Cumhuriyet dönemine ait planlama faaliyetleri 1933 yılında İstanbul için açılan uluslararası yarışma ile başlamıştır. Yarışma sonucu elde edilen plan uygulanmamış olsa da zaman içinde bazı öneriler hayata geçirilmiştir. Yarışmaya davet edilen Lambert büyük camilerin etrafının açılmasını ve Beyazıt üniversite bölgesinin genişletilmesini öneriyordu. Seçilen planın sahibi olan ve İstanbul'un tarihi ve doğal güzelliklerinin korunması gerektiğini belirten Elgötz'ün bazıları gerçekleşen önerileri; ticâretin Beyoğlu ve Târihi Yarımada'nın Haliç'e bakan yamaçlarında, yönetimin

Beyazıt'ta, ağır sanâyinin Topkapı'da, kültür bölgesinin Sultanahmet'te yer alması; mevcut yolların genişletilmesi, Marmara ve Haliç sahil yolları açılması ile Eyüp ve Sütlüce, Unkapanı ve Azapkapı, Karaköy ve Eminönü, arasına birer köprü yapılması şeklindedir (Gül, 2013, s.121).

1936 yılında İstanbul Belediyesi ile sözleşme imzalayarak İstanbul'a gelen Henri Prost'un İstanbul için hazırlamış olduğu ve 1939 yılında onaylanan Avrupa Ciheti Nâzım Plânı; "Eski İstanbul" ve "Pera-Galata" için ayrı paftalar şeklinde hazırlanmıştır (Bilsel, 2011, s.45).

Planın; Üniversite'nin, Beyazıt ve Şehzâdebaşı arasında gelişmesi ile ilgili kararı, Süleymâniye Bölgesi için önemlidir. Buna göre, mevcut üniversite meydanı ve çevresi öğrencilere mahsus büyük bir park ile üniversitenin merkezi yönetim yapılarına ayrılacak ve bölümleri gelişime göre bu alana yerleştirilecektir (Bilsel, 2010). Süleymâniye Câmii'nin bulunduğu yamaca önerilen park düzenleme projesi dışında, bölgeye fiziki müdâhaleyi öngören başka bir plan kararı olmamakla birlikte, çevredeki önemli ulaşım ve yapılaşma kararları ile fonksiyonlara yönelik değişiklik önerileri, Süleymâniye Bölgesi'ni doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemiştir (Bilsel, 2011).

Şehirleşme ve planlama yaklaşımını şekillendiren ve modern kültürün yerleştirilmesini hedefleyen bir anlayışla hazırlanan planlar, tarihi şehrin dokusuyla uyumsuz ve tahrip edici sonuçları bakımından her dönem eleştirilmiştir. Bu planların yıkıcılığı, kaynaklar sınırlı olduğundan planların tamamının uygulanamaması sebebiyle, belirli bir ölçüde kendiliğinden sınırlanmıştır (Tekeli, 1998, s.11). Ancak, özellikle İstanbul gibi büyük şehirlerdeki tarihi alanlar, alt gelir grubundan göçmenlerin ikamet bölgeleri olacak ve bakımsız kalacaktır. Bu dönemde, kültürel mirasın korunmasından, Eski Eserleri Koruma Encümeni, Maarif Vekaleti, Vakıflar gibi devlete bağlı kurumlar sorumluyken, bu iş için ayrılan bütçe ödeneği en fazla %0,5'tir (Özdemir, 2005, s.22).

Dünya ile paralel olarak, Türkiye'nin de değişiklikler yaşamasına sebep olan, İkinci Dünya Savaşı sonrası siyaset ve ekonomide liberalleşme ile gelen dünya pazarlarına açılma, Türkiye'yi gıda ve hammadde kaynağı yapma amacı güden Marshall Planı etkileri ve hızlı nüfus artışı ile kentleşme gibi önemli gelişmeler görülmektedir (Özdemir, 2005, s.22).

1950'li yıllarda, bayındırlık, ulaştırma ve altyapı yatırımlarına ağırlık verilmiş, daha önceki dönemlerde hazırlanan imar planlarına göre yapılan uygulamalar, tarihi

yerleşim alanlarının tahrip olmasına neden olmuştur (Kuban, 2001). Turizmin önem kazanması sebebiyle, tarihi ve doğal zenginliklerimizin tanıtılması amacıyla bir bakanlık ve Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK) kurulmuş, koruma çalışmaları ve tarihi yapılardaki imar faaliyetleri hazırlanan yönetmelik kapsamında ve kurulun onayıyla gerçekleştirilmiştir (Özdemir, 2005, s.22; Gül, 2013, s.206). 1957 yılında açılan Eminönü Meydanı ve yeni yollar Süleymâniye Bölgesi'nin bundan sonraki gelişimini etkilediği görülecektir. 1966 tarihli bir turizm haritası dönemin anlayışını göstermesi bakımından dikkate değerdir (Harita 9).

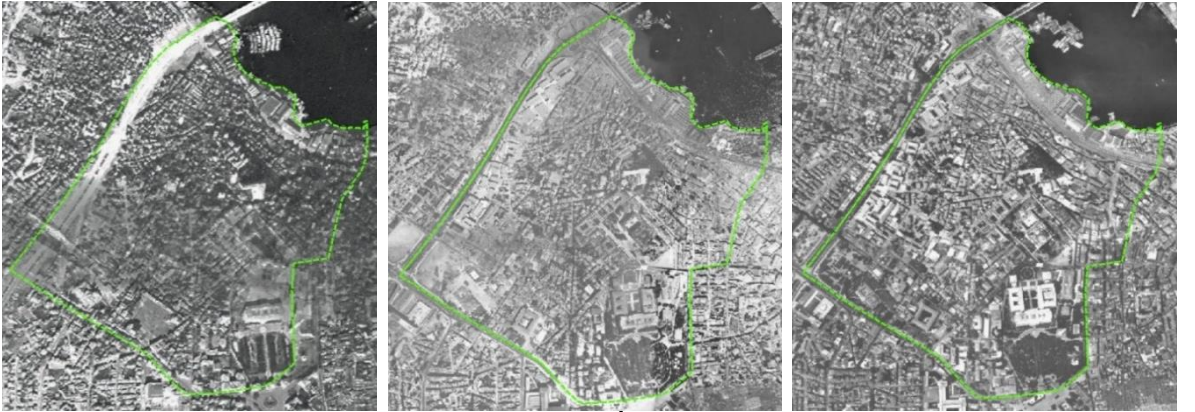

Harita 9. 1966 Turizm Haritası (Bayrak, 1966; İBB-CBS Verisi,2020,Çakıştırılmış Haritalar)

1960'lı yıllarda şehirlerin merkezlerinde, toprak rantı yükselen tarihi dokularda tahribat artmıştır. Uluslararası sahada, 1965 yılında "Venedik Sözleşmesi" ve 1972 yılında "Dünya Doğal ve Kültürel Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme" imzalanmış, Türkiye de taraf devlet olarak sürece dahil olmuştur. 1973 yılında yürürlüğe giren "1710 sayılı Eski Eserler Kanunu" ile, sit alanları, korunacak anıtlar ve çevreleri, için GEEAYK ile Milli Eğitim Bakanlığı görevlendirilerek koruma ilkeleri belirlenmiş, bunların devlet malı sayılarak, kişilerin mülkiyetinde olan arkeolojik anıtların takas

veya kamulaştırma yoluyla devlet mülkiyetine geçmesine çalışılmış, onarım yapacak gücü olmayan eski eser sahiplerinin mülklerinin kamulaştırılması veya para yardımı yapılması kararlaştırılmıştır. Bu dönemde de öncelik altyapı ve sanayi yatırımlarına verildiğinden, kısıtlı bütçe ve kurum imkânlarıyla bazı anıtların onarımından başka bir şey yapılamamıştır (Özdemir, 2005, s.23).

1964 tarihli “1/5000 Ölçekli Sur İçi Nâzım İmâr Plânı”nda; Süleymâniye Bölgesi, anıt eserler ve İstanbul Üniversitesi'nin yer aldığı alanın yanında konut işlevli bir bölge olarak yer almıştır. Bu tarihlerde hızlanan sanayileşme süreci, bütün ülkeyle birlikte İstanbul ve Târihî Yarımada'yı da önemli ölçüde etkilemiştir. Haliç kıyıları boyunca gelişen sanayi alanları ve Anadolu'dan gelen yoğun göç dolayısıyla bu dönemde yaşadığı sosyal kırılma, çoğunlukla İstanbul'un üst gelir grubu konaklarının yer aldığı Süleymâniye bölgesinin, önemli bir değişim ve dönüşüm geçirmesine neden olmuştur. Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren bölgeyi terk edip İstanbul'un yeni apartmanlaşan alanlarına yerleşen nüfus yerine, Anadolu kırsalından göç ederek gelenler, Süleymâniye'nin çehresini değiştirmeye başlamıştır. Başta Haliç kıyıları olmak üzere Süleymâniye ve Fâtih'in çeşitli semlerinde oluşan atölyeler, îmalât alanları, bölgeye kırsal kesimden göçle gelenlerin hem çalışma hem yerleşme alanı olmuştur (Şekil 20).

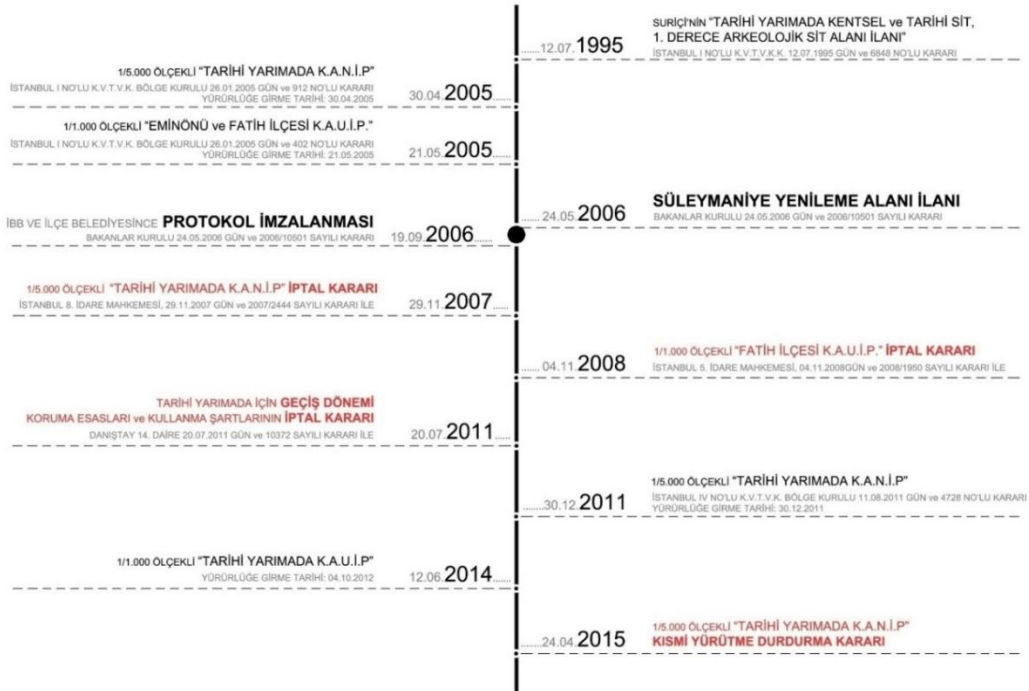
Şekil 20. 1946- 1966- 1982 Hava Fotoğrafları (İBB Harita Müdürlüğü Arşivi, 2020)

Dünyada, 1970'lerde güçlenmeye başlayan ve küreselleşen kapitalizm zincirine eklenme, dünya pazarlarında yer edinme, ihracata yönelik sanayileşme için alınan 24 Ocak 1980 kararları ve sonrasında darbe süreci ile yaşanan değişiklikler Türkiye'nin kentleşmesini hızlandırmış, sanayileşmenin artışı ve turizm teşvikleriyle kültürel mirasın korunması zorlaşmıştır (Özdemir, 2005, s.23). Bu dönemde kültür ve tabiat varlıklarının korunması 1982 Anayasası'nın 63. maddesi ile ilk defa anayasal güvence altına alınmış, 1983 yılında “2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu”

yürürlüğe girmiştir. Bu yasayla koruma amaçlı imar planı tanımlaması getirilmiş, GEEAYK yerine koruma kurulları oluşturulmuştur. Bu yıllarda kalkınma planları içinde Osmanlı-Türk, Türk-İslam eserlerinin korunması da yer almıştır (Özdemir, 2005,s.24).

Târihî Yarımada'da 1985 yılı önemli bir sürecin başlangıcı olmuştur. Türkiye 1983 yılında, 1972 tarihli UNESCO sözleşmesini kabul etmiştir. 1985 yılında ise Süleymâniye bölgesi; Zeyrek, Sur Koruma Alanı, Arkeoloji Parkı ile birlikte İstanbul Dünya Kültür Miras Listesi'ne alınmıştır. Târihî Yarımada'nın bütüncül olarak sit alanı ilân edilmesi 1995 yılında gerçekleşmiştir. Bu kararlar birlikte Süleymâniye Bölgesi Kentsel ve Târihî Sit Alanı sınırları içerisinde kalmıştır. 02.11.1990 tarihinde onaylanan Tarihi Yarımada Koruma Amaçlı Nazım İmar Planında Süleymâniye Bölgesi'nde konut, ticâret, dînî tesis fonksiyonlarının yanı sıra, İstanbul Üniversitesi'nin bulunduğu alanların yer aldığı görülmektedir. Söz konusu plan İstanbul 4. İdâre Mahkemesi tarafından 17.11.1994 tarihinde iptâl edilmiştir.

2005'te çıkarılan kanunla bölgenin yenileme alanı ilan edildiği 2006 yılına kadar münferit uygulamalar dışında bölge kendi haline bırakılmıştır. Yenileme alanı ilanı sonrası dönem 6. bölümde detaylı olarak ele alınacağı için burada tekrar edilmemiştir. Bu süreçten sonra Târihî Yarımada'da 2015'e kadar gerçekleşen plânlama süreci ve iptâl kararları kronolojik olarak kısaca aşağıdaki tabloda gösterilmektedir (Şekil 21).

Şekil 21. Tarihi Yarımada Plan Süreci (İBB-KVPM Arşivi, 2016)

5.1.5. Bölgenin Târihteki Sosyal Kültürel Yapısının Oluşumu

Osmanlı Devleti'nde yönetime katılmayan, askeri sınıf dışında kalan, devlete vergi veren tüccarlar ve köylülerden oluşan sınıfa reaya deniliyordu. Reaya, iskân politikaları gereğince, kendileri ve devlete en faydalı olabilecekleri yerlere ve işlere sevk edilmişlerdir. Bu nakil ve iskân işinin uzağı gören ve etraflı düşünen bir plan içinde, zamanına göre oldukça ileri usullerle icra edilmesi ve yerleştirilenlerin iskân edildikleri yerlerde tutunup çoğalabilmeleri için alınmış olan türlü tedbirler, Osmanlı'nın iskân politikasındaki gelişmişliğini ortaya koymaktadır.(Barkan, 1949-50, s.545) Fetih ile elde edilen boş topraklara nakil ve iskân edilen reaya, tahsis edilen arazilerde faaliyette bulunuyor, devlet de yerleştirdiği topraklar üzerinde güvenliği sağlayarak devletin gücü için gerekli iktisadi hayatı geliştiriyordu (Özdemir, 2012).

Sâmiha Ayverdi, Osmanlı coğrafyası üzerinde devam ve beka siyasetinin başlıca iki mühim yoldan halledildiğini, bunlardan birinin çalışmamızda daha önce de bahsedilen dört zümrenin sağlamış olduğu tasavvuf kuvveti olduğunu söylerken, diğerinin de sürgün olduğunu belirtmektedir. Sürgünü, ihtiyârî ve cebrî iskân olarak ikiye ayıran Ayverdi, bu göç emrini daha önceki devirlerde tatbik edilen örnekleri gibi bir cezâ ve kusur dolayısıyla değil, vatandaştan istenen nâzik bir vazife olarak tanımlamaktadır. En başta zor görünen bu yerleşim sistemi, uzun vadede devlet ve vatandaş açısından verimli olacaktır (Ayverdi, S., 1999, s.235).

5.1.6. Âfetler

İstanbul'un şehircilik tarihini en çok etkileyen olaylardan bazıları doğal afetler, deprem ve yangınlardır. İstanbul'un nüfus yoğunluğu sebebiyle, meydana gelen her türlü afetin etkisi ülke genelinden daha fazla hissedilmektedir (Öztürk, 2009).

Osmanlı İmparatorluğu'nda dönem dönem görülen depremler, şiddetli yağmur ve seller, çetin kışlar, yangınlar, çekirge istilaları ve kıtlıklar gibi afetler, sosyal ve ekonomik yaşamı ciddi şekilde tehdit etmekte idi. Özellikle uzun süren kıtlıkların etkileri sadece meydana geldikleri dönemlerle sınırlı kalmamış, ortaya çıkardığı ekonomik ve sosyal sıkıntılar, devleti uzun süre meşgul etmiştir (Öztürk, 2009; Şahin ve diğ., 2019).

Süleymâniye Bölgesini tarih boyunca önemli ölçüde etkilemiş olan afetler; 465 yılındaki kentin yarısını yok eden büyük deprem, 555 yılındaki 10 richter ölçeğinde

deprem, 1509 depremi, 1569 yılındaki bir hafta süren büyük yangın, 1633 yılındaki şehrin beşte birini yok eden Cibali yangını, 1645 yılındaki Beyazıt yangını, 1660 yılındaki büyük yangın ve onu izleyen kıtlık ile salgın, 1688 yılındaki büyük yangın ve deprem, 1698 yılında Şehremini Baruthanesinin havaya uçmasıyla çıkan Saraçhane yangını, 1701-1800 arası gerçekleşen 90 büyük yangın, 1766 İstanbul Depremi, 1812 yılındaki veba salgını, 1826 tarihli Hocapaşa Yangını, 1833 tarihli Cibali Yangını, 2000'den fazla yapının yanmasına neden olan 1864 tarihli Hocapaşa yangını, 1894 tarihli Büyük İstanbul Depremi, 1905-1911 yılları arasında çıkan yangınlar, 44 binanın yandığı 1957 tarihli Şehzadebaşı yangını, 1999 tarihli Marmara Depremi olarak sıralanabilir (Öztürk, 2009; Şahin ve diğ., 2019; Mazlum, 2011, Özkılıç, 2015) (Şekil 22).

Şekil 22. Yangınlar Sonrası Bölgenin Durumu (İBB-KVPM Arşivi, 2016)

İstanbul yüzyıllarca yangın ve depreme maruz kaldığı halde, kısa sürede yeniden yapılandırılmıştır. Bunun gerçekleşmesinde vakıf ve imar sistemi önemli rol oynamıştır (Cezar, 1963). Mukataa usulüyle halka dağıtılmış olan Bizans'tan kalma kagir evlerin yıkılması ve can kayıpları ile sonuçlanan 1509 yılındaki depremlerden sonra depreme karşı güvenli oluşu ve hızla inşa edilebilmesi nedeniyle, yoğun olarak ahşap kullanımı başlamıştır. Anadolu ve Rumeli'den toplanan işçilerle İstanbul yeniden inşa edilmiş ve ahşap bina İstanbul'la özdeşleşmiştir.

Tabii afetlerin, özellikle de yangınların etkili olduğu 18'inci yüzyılda Gerçek Davud Ağa tarafından kurulan tulumbacılık, kısa sürede İstanbul mahallelerine yayılmış ancak, büyük yangınlar için yeterli olmamıştır. I. Dünya Savaşı'ndan sonra çıkan büyük yangınların ardından, İstanbul'da resmi ve disiplinli bir itfaiye teşkilatı kurulmuştur (Eyice, 2013).

19. yüzyıl sonunda modernleşme süreci yaşamakta olan İstanbul, çok sık yaşanan yangınlar sonucunda büyük hasar görmüştür. 1728-1854 seneleri arasındaki 126 yılda 209, 1854-1908 seneleri arasındaki 54 yılda 129 ve 1908-1921 seneleri arasındaki 13 yılda ise 79 yangın kaydedilmiştir. İstanbul'da Yangınlara yönelik şehircilik uygulamaları, Von Moltke planı ile başlamıştır. Osmanlı döneminde ahşap yapıdan taş ve tuğla kullanımına geçiş, yangınlara karşı alınacak önlemler kapsamında çıkarılan nizamnameler ile gerçekleşmiştir (Kotas, 2015)

Taş malzemeyi özendirip, ahşap evleri yasaklayan emir ve nizamnameler, halkın ekonomik gücünün zayıflığı ve yangın sonrası, konutun bir an evvel inşa edilmesi gerekliliğinden dolayı etkili olamamıştır. Yangınlar İstanbul'un üçte birini yok etmiştir ki, bu durum için "İstanbul'un yangını olmasaydı, evlerin eşiği altından olurdu" sözü söylenir olmuştur (Şahin ve diğ., 2019).

5.2. TARİHİ SÜREÇTEKİ DEĞİŞİM ANALİZLERİ VE STRATEJİ HARİTALARI

Bu bölümde, gelecek için vizyon belirleme sürecinde kullanılacak olan, tarihi süreç içinde meydana gelen değişimler derlenmiştir. Tarihçe araştırmasında, bölgedeki köklü değişimlerin daha çok idâri kaynaklı olduğu görüldüğünden, dönemler; Fâtih Dönemi, Kânunî Dönemi, Islahat ve Tanzîmat Dönemi olarak belirlenmiştir. Analizlerde; her bir dönem için, yaşanan önemli değişim, değişimin ana sebebi, dönemin analizi (stratejik planlama analiz yöntemlerinden politik, ekonomik, sosyal, teknolojik, yasal, çevresel değerlendirme metodu: *PESTLE*) ve dönemin kültürel özelliklerini ve düşünce yapısını anlayabilmek amacıyla, bu ortamı oluşturan târihi ve fikrî altyapı başlıkları altında değerlendirmeler yapılmıştır. Aynı analiz yöntemi, 6. bölümde, günümüzdeki durum için de kullanılmıştır.

Değişim Analizlerine göre, dönem için benimsenen vizyon belirlenmiş, vizyonu gerçekleştirmek için yapılan uygulamalar, tarihçe çalışmaları ile incelenerek, dönemin hedefleri tahmin edilmiş, şehir için oluşturulan strateji haritalarına yerleştirilmiştir. Strateji haritalarında yer alan hedeflere ulaşılmasında gerçekleştirilen uygulamaların tartışması, hedeflerin vizyona ulaşmadaki yeterliliklerinin sorgulanmasını sağlamıştır. Böylece her dönemde alınan stratejik kararlar ve dış faktörlerin bölgenin değişimine etkisi net olarak görülebilmekte, hangi gruptaki hedeflerin vizyona ulaşma veya ulaşamamada temel rol oynadığı anlaşılabilir.

5.2.1. Fatih Dönemi

1453 yılında İstanbul'un fethi ile şehrin yönetiminin Bizanslılardan Osmanlılara geçerek el değiştirdiği dönemi ifade etmektedir.

5.2.1.1. Fâtih Dönemi Değişim Analizi

Yaşanan önemli değişim: Bölgenin kısa sürede yoğun bir iskâna tabi tutulması, mahallelerin oluşması ile bölgenin, devletin yönetim ve kültür üreten merkez fonksiyonunda bir Türk-İslâm şehri karakterine bürünmesi olarak tanımlanabilir.

Değişimin ana sebebi: Şehrin Osmanlılar tarafından fethedilmesi ve iskân politikası ile birlikte yönetim merkezi olan sarayın bu bölgeye inşa edilmesi gelişimin karakterini belirlemiştir.

Dönemin analizi (PESTLE):

Politik İstanbul'un eski ve yeni sahipleri arasında güç açısından bakıldığında Türkler, Hristiyan dünyasınca kabul açısından bakıldığında da Roma İmparatorluğu'nun varisi olarak görülen Bizans lehine bir durum göze çarpmaktadır. Fetihle birlikte Bizans'ın ortadan kalkması, Avrupa'da yenilmez Türk imajını ortaya çıkarmış ve Türk Devleti politik olarak çok güçlü bir konuma gelmiştir.

Ekonomik İstanbul, fetih öncesi döneminde Haçlı Seferleri ile başlayıp kuşatmalarla devam eden sürede güvenlik ve savunmaya ağırlık verilmesi ve Bizans toplumunun gelir dağılımındaki bozukluklar nedeniyle ekonomik açıdan zayıf bir yapıdaydı. İstanbul, stratejik konumu sayesinde dünyanın tarıma dayalı ekonomik yapısı içinde ticari ilişkileri ile öne çıkarak zenginliklere ulaşmış bir şehirdi. Fakat, ticaret daha çok Cenevizli tüccarların elindeydi ve bunlar İstanbul ile pek bütünleşmiş durumda değildi. (İnalçık, 2011, s. 197)

Sosyal Uzun süren istilalar sonucunda fakirleşen şehrin önemli bir kısmı terk edilmiştir. Hristiyan âleminin desteğini almak amacıyla Roma Kilisesine tâbi olunması, Bizans ileri gelenleri ve halkı tarafından olumsuz karşılandığından, Osmanlı idaresi tercih edilen bir durum olmuştur.

Teknolojik Bu dönemde mimari ve diğer bilim dallarında Osmanlı'da ileri bir seviye söz konusudur. Bizans'ın son döneminde Ayasofya'nın tamiri için Osmanlı'dan yardım istenmiş, muazzam bir kale olan Rumeli Hisarı, dört buçuk ay gibi kısa bir sürede bu

dönemde inşa edilmiştir. Bunlar, Osmanlı Devletinin teknik seviyesinin üstünlüğünün göstergeleridir.

Yasal Dönemin harp kanunları gereği, zorla alınan şehirlerde askerlere verilen yedi gün yağma hakkı İstanbul için üç günle sınırlandırılmıştır. Bu durum, zaten harap durumda teslim alınan şehrin korunmaya çalışıldığının bir göstergesidir.

Çevresel Yarım asırdan fazla süren haçlı saldırıları sonucunda şehir, sefil ve yoksul bir harabeye dönmüştü. (Ayverdi, S.,1999, s.228) Bu dönemde, şehrin ortasında ekilmiş sahalara ve birbirinden ayrı düşmüş yerleşimler içinde terk edilmiş metruk evler bulunuyordu.

Bu ortamı oluşturan târihi ve fikrî altyapı: Bizans'ın yerli halkı ve âlimleri, Roma'ya düşmanlıkları dolayısıyla, Osmanlı hakimiyetinden memnun olmuşlardır. Bunun yanında, fetih ile İtalya'ya göç eden bir grup âlim ve sanatçı Rönesansın başlamasına zemin hazırlamıştır.

Anadolu'nun siyasi ve içtimai bünyesi, ulemâ ve dervişler eliyle, dînî bir şevkle şekillenmiştir. Fetihden sonra da bu tablo devam edecek, kütle hizmetinde bulunan hükümdarlar, bir müşâvirler çemberinin, ilim, hikmet ve ihlâsları ile destekleneceklerdir. (Ayverdi, S.,1999, s.764)

Fetih sonrası gaziler; “gazâ malını israf etmeyip, hayır ve hasenâta sarf edin ve pâdişâhınıza itâat ve muhabbet eyleyin” cümlesiyle şehrin imarına teşvik edilmişlerdir. (Ayverdi, S., 1999, s.228)

Fatih Sultan Mehmet, peygamberimizin “İlimsiz amel işe yaramaz” ve “Kendini ilme tahsis eden fânî bâkîdir” sözlerinin şuuru ile bilgi ahlâkına dayanan bir kültürün sahibi ve destekçisi olmuştur.

Fatih'e takip ettiği iskân ve imar siyasetinde, hâkimiyette tüm dünyayı hedef alan İslâmiyet'in etkisi ve İstanbul'un fethiyle Osmanlı'nın Roma'nın tahtına oturduğu fikri büyük ölçüde katkı sağlamıştır. Şehir, Osmanlı İmparatorluğunun taht şehri olarak yeniden imar edilmiştir.

5.2.1.2. Fatih Dönemi Strateji Haritası

Değişim Analizleri ile belirlenenlere ve İstanbul'un fethinden sonraki uygulamalara baktığımızda; bu dönemde Fatih'in belirlediği vizyonun, Osmanlı Devleti'ni bir

İmparatorluk hâline getirmek, şehir için belirlediği vizyonun da İstanbul'u bir imparatorluk başkenti yapmak olduğunu tespit edebiliriz. Yapılan uygulamaların incelenmesi sonucu, bu vizyona ulaşabilmek amacıyla, Osmanlı yönetiminin İstanbul için tahmin edilen muhtemel hedeflerini bir Strateji Haritası çerçevesinde şu şekilde tasnifleyebiliriz: (Şekil 23)

Strateji haritasında düzenlenen hedefler arasında alttan yukarıya doğru birbirini tetikleyen bir akış bulunmaktadır. Aşağıda da görüleceği gibi, sistemle ilgili hedeflerin öncelikli olarak gerçekleştirilmiş olması, bir domino etkisi ile diğer alanlardaki hedeflerin de gerçekleşmesini sağlamıştır.

Şekil 23. Fatih Dönemi Strateji Haritası

Osmanlı Devleti fethedilen stratejik konumdaki şehirleri ekonomik ve yönetsel açılardan olduğu kadar kültürel ve manevi açılardan da güçlendirmeyi politika olarak benimsemiştir. Fethi, tüm dünyada ve İslâm aleminde bir prestij vesilesi olan İstanbul'da da, bu politikalar mekâna yansımıştır (İTYYP, s.3).

Osmanlı'nın İstanbul'da yürüttüğü yönetim politikası, başta padişahın misyonu olmak üzere Müslüman ve gayr-i müslim toplumlar için kurulan düzen olarak özetlenebilir. Bu

düzenin, insan, mekân ve sistemle ilgili hedeflerin bütüncül olarak ele alındığı adaletli ve sistematik bir iskân politikasıyla gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır.

İskân; Anadolu'dan seçilerek getirilen halk ve fetihle bulunan gaziler, paşalar ve dervişlerden oluşan kültürlü bir zümre ile gerçekleşmiştir. Saray; Molla Gürâni, Molla Hüsrev, Molla Lûtfî, Hocaşâde, Sinan Paşa, Hızır Bey Çelebi, Ali Kuşçu gibi ilim adamları ve Necâtî, Hâmidî, Zeyneb Hâtun gibi şairleri biraraya getirmiştir. Böylece nitelikli nüfus artırılmış, kurulan yarı-özerk mahalle yapıları ile de mevcut nüfusla göçmenlerin entegrasyonu sağlanmıştır. Müslümanların yönetimi subaşı ve kadı tayini, kadılıklar altında nahiyelerin oluşturulması ve mahallelerin ilgili nahiyelere bağlanması şeklinde gerçekleştirilmiştir. Gayr-i müslimlerin yönetimi ise iç işlerinde dini liderlerine bağlı, genel meselelerde kadıya tabi oldukları zımmî hukukunun tatbiki şeklindedir (Özdemir, 2005, s.143).

İstanbul'un idaresi için, Suriçi, Eyüp, Galata ve Üsküdar'dan oluşan 4 kadılık, kadılıkların altında nahiyeler ve nahiyelerin altında da mahalleler bulunmaktaydı. Mahalleler; bir mâbed etrafında kurulmuş olan ve mâbedin dini görevlisi tarafından kontrolü sağlanan, Osmanlı idarî örgütlenmesinin çekirdek birimleri olarak görülmektedir.

Yeni imar faaliyetleri ve Bizans'tan kalan binaların dönüştürülerek kullanımı neticesinde kısa sürede İstanbul'da nüfus artmış, merkezler belirginleşmiş, mahallelerin teşekkülü sağlanmış ve şehir eskisinden de mâmur hale gelmişti. Nüfus ve yerleşim politikaları ile hedeflenen yönetim ve kültür ortamının oluşturulması sonucu bu durum, yüzyıllar boyunca sürdürülebilir olacaktır.

İmar çalışmalarında vakıf müessesinin uygulanışı ve devletin önde gelen varlıklı kimselerinin imar sürecine dâhil edilerek teşvik edilmesi, devletin yükünü azaltırken, bu kimselerin kendi yapılarına ve dolayısıyla şehre sahip çıkmaları da sağlanmıştır. İktisadî ve idarî binaların tamamlanışıyla ve güvenliğin sağlanmasıyla şehir kısa zamanda eskisinden de fazla bir ticârî hareketliliğe kavuşmuştur. Ayrıca, Osmanlı toplumunda vakıf kurumu vasıtasıyla; şehirlerin her türlü ihtiyacını karşılayacak çeşitli birimler oluşturulmuş ve bunların etkin bir şekilde hizmet vermeleri için gerekli mali kaynaklar temin edilmiştir.

Yürütülen iskân politikasıyla İstanbul, farklı din ve milletlerden insanların bir arada yaşadığı, kozmopolit bir yapıya sahip ticaret ve kültür merkezi olan bir imparatorluk

başkenti hüviyetine yeniden kavuşmuştur. Türklerin fethi ile, İslâm dünyasının merkezi ve ziyaret edilen şehirlerinden olma işlevini de yüklenmiştir.

İskân ve idarenin ardından İstanbul'un İslâmlaşmasının ve yeniden yapılandırılmasının diğer bir önemli ayağı ise şüphesiz ki imar faaliyetleridir. Bu faaliyetlerin en yoğun yaşandığı bölge, idâri, askeri, ticârî ve ilmî fonksiyonlarıyla, o dönemde saray ve çevresini oluşturan Süleymâniye bölgesidir.

Fatih, imar ve iskân faaliyetleriyle şehri kısa zamanda eskisinden de mâmûr bir hâle getirmişti. Görüldüğü gibi, bu dönemdeki icraatları ve alınan kararları incelediğimizde, strateji haritasında gösterilen hedeflerin çoğuna ulaşıldığını ve İstanbul'un kısa sürede bir imparatorluk başkenti hüviyeti kazandığını, Süleymâniye Bölgesinin de bu başkentte önemli bir merkez olarak konumlandığını tespit edebiliyoruz.

Sonuç olarak İstanbul; fetihden sonra başlatılan iskân, idare ve imar faaliyetleriyle tam anlamıyla fethedilmiş, bunun neticesinde de Osmanlı eliyle İslâmlaşmış bir belde haline gelmiştir. Osmanlı ve İslâm fetih siyasetinin uygulanması ile, bir şehrin dönüşümünün canlı örneği olarak dünya tarihinde yerini almıştır. (Özdemir, 2005, s.147)

5.2.2. Kânunî Dönemi

Süleymaniye Külliyesinin inşası ile bölgenin durumunda meydana gelen önemli değişiklikleri içeren dönemdir.

5.2.2.1. Kânunî Dönemi Değişim Analizi

Yaşanan önemli değişim: Bölgede yeni çekim noktalarının oluşması sonucu hareketliliğin değişimi

Değişimin ana sebebi: Türk kültürünü dünyaya hakim kılacak ve dünyaya nizam verecek bir merkez yapma düşüncesi ve çok sayıda külliye ile bölge için özellikle Eski Saray arazisine Süleymâniye Külliyesinin yapımı

Dönemin analizi (PESTLE):

Politik Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi olarak dünyada en güçlü olduğu dönemdir. Bu dönem, Avrupa'nın iktisadî ve ticârî hayatının, coğrafi keşiflerle zenginleşmeye başladığı, siyâsî yapısının ele alınarak, kültür ve sanayinin teşvik edildiği bir dönemdir. Kiliseye karşı duruşla şekillenen reform hareketleri hazırlanmaktadır.

(Ayverdi, S., 1999, s.266) Şarlken tarafından, Avrupa'yı tek bir imparatorluk haline getirmek için Türklere karşı bir haçlı seferi propogandası yapılıyor buna karşılık Fransız, İngiliz ve Alman Prensleri bağımsızlıkları için Osmanlı desteğine sığınıyorlardı. (İnalçık, 2011, s.36)

Ekonomik Avusturya, Venedik gibi ülkelerden düzenli alınan vergiler, İran ve Mısır seferleri dolayısıyla dolu bir hazine, geniş imparatorluk toprakları sayesinde iktisadi refah çok yüksekti.

Sosyal Zirve noktasına ulaşmış Türk-İslâm kültür ve medeniyeti, toplumun her kesimi ile bütünleşmiş, kolektif bir ürün ve yol gösterici durumdaydı. (Ayverdi,S.,1999, s.293)

Sosyal hayatın, büyük ve küçük merkezler etrafında toplanmış, çeşitli seviyelerdeki insanların, birey değil toplum menfaatini esas alan aynı hedefler için ellerinden gelen katkıyı vererek birbirlerine bağlanmalarıyla oluştuğu söylenebilir.

Teknolojik Osmanlı devrinin klasiğini oluşturacak eserlerin verildiği dönemdir. Mimar Sinan bu dönemin başmimarıdır. Geniş topraklar üzerinde yüzyıllar içinde oluşmuş bilgi birikimi, dönemin yenilikçi anlayışı ve ekonomik imkânlarıyla çok ileri noktalara taşınmıştır.

Yasal Süleymâniye Külliyesinin yapımı ile bu bölge önemli bir ilmî merkez haline gelmiş, Sultan Bâyezit nahiyesine bağlanmış olsa da, bütün bölge külliyenin ismiyle anılır olmuştur. Bu dönem, kaynakların genişliği, refah düzeyi ve toplumun hayat görüşüne bağlı olarak Osmanlı vakıf medeniyetinin en aktif olduğu dönemdir. Kanun altyapısının güçlendirilmesi bu durumu desteklemiştir.

Çevresel Bölgede sırasıyla Bâyezid, Şehzade ve Süleymâniye Külliyelerinin yapılması ölçek ve hareketlilik açısından değişimlere sebep olmuştur.

Bu dönemde bahçesiz veya ağaçsız bir ev bulunmuyor, halk tarafından çevreye ve canlılara çok önem veriliyordu. Pek çok seyahatnamede İstanbul, masal şehri ve cennet olarak tanımlanmaktadır (Dinçer ve diğ., 2015, s.43).

Bu ortamı oluşturan târihi ve fikrî altyapı: Bu dönemde Avrupa, Amerika'nın da keşfi ile kültür, sanayi ve iktisadi olarak geliyordu (Mantran, 1990). Avrupa ve Türk toplumunda Osmanlı'nın yenilmez olduğu düşüncesi vardı.

Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu, dünyada, idâre, siyaset, ilim, sanat ve medeniyet olarak zirvede bulunuyordu. İmparatorluk toprakları çok genişlemiş, buna bağlı olarak gelirler artmıştı. Toplum inanç, kültür ve medeniyet olarak bütünleşmiş ve birlikte hareket ediyordu. Meydana getirilen eserler, vakıf sistemi içerisinde sürdürülebilirliği sağlanacak şekilde, değiştirilmesi zor kurullarla korunuyordu.

5.2.2.2. Kânunî Dönemi Strateji Haritası

Değişim Analizleri ve Kânunî dönemindeki uygulamalara baktığımızda; bu dönemde belirlenen vizyonun, bir Cihan İmparatorluğu'na dönüşmüş olan Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'u, Türk kültürünü dünyaya hakim kılacak ve dünyaya nizam verecek bir merkez yapmak olduğunu tespit edebiliriz. Bu vizyona ulaşabilmek için, yapılan uygulamaların incelenmesiyle tahmin edilen, dönemin muhtemel hedeflerini bir Strateji Haritası çerçevesinde şu şekilde tasnifleyebiliriz: (Şekil 24)

Şekil 24. Kanuni Dönemi Strateji Haritası

Strateji haritasında düzenlenen hedefler arasında alttan yukarıya doğru birbirini tetikleyen bir akış bulunmaktadır. Aşağıda da görüleceği gibi, sistemle ilgili hedeflerin gerçekleştirilmiş olması, vakıf sisteminin güçlendirilip desteklenmesi, mekânla ilgili hedeflerin sistem desteğiyle gerçekleştirilmesi, diğer alanlardaki hedeflere de büyük

ölçüde ulaşılmasını sağlamıştır. Dönemin analizinde belirtilen dış etkenler nedeniyle ileriki yıllarda yaşanacak olumsuz gelişmelere rağmen, ulaşılan hedeflerin uzun süre sürdürülebilmesi mümkün olmuştur.

Fetihle başlayan, şehrin yönetim, kültür ve manevi açılardan güçlendirilmesi politikası sürdürülmüştür. Bu politikalar mekânı şekillendirmeye devam etmiştir. Bu dönemde İstanbul'da yürütülen yönetim politikasının, padişahın misyon ve vizyonuna bağlı olarak, ilmî, ekonomik ve beşerî tüm zenginlikleri şehre çekmek yönünde olduğu görülmektedir. Bu stratejinin, insan, mekân ve sistemle ilgili hedeflerin bütüncül olarak ele alındığı sistematik bir kanun ve imar politikasıyla gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır.

İmparatorluk topraklarından elde edilen yüksek gelirin, düzenli olarak İstanbul'a akmasını sağlayacak Vakıf Sisteminin güçlendirilmesi ile imar hareketleri bu dönemde de teşvik edilmiştir. Devletin güçlenmesine ve topraklarının artmasına bağlı olarak genişleyen hakimiyet alanı, ekonomik durumun çok iyi bir duruma getirmiş, mekân ve sistemle ilgili hedeflere kolaylıkla ulaşılmasını sağlamıştır. Vakıf sayılarının ve etkinliklerinin arttığı, devlet ileri gelenleri tarafından desteklenerek güçlendikleri görülmektedir.

Süleymâniye Külliyesi başta olmak üzere, toplumun çeşitli ihtiyaçlarını karşılayan ve nitelikli nüfus için çekim alanları oluşturan çok sayıda külliye inşa edilmesi ile, etkili merkezler oluşturulmuş, şehrin kültürü yüksek bir düzeye taşınmış ve şehir, dünya çapında bir eğitim, kültür ve ilim merkezi haline getirilmiştir. Osmanlı câmi şemalarında, görünüşte birer yapı elemanı olan unsurların, insanı çıkacağı mânevî yolculuğa hazırlayıcı mekânla mânâ arasındaki geçişler olduğu söylenebilir (Numan, 2019, s.16). Bir bakıma, câmi hâricindeki kesretle dâhilindeki vahdet arasındaki gidiş gelişleri sembolize ederek, (Numan, 2019, s.17) sanatkâr eliyle somutlaşan mânâ vasıtasıyla devrini aşan bir eğitim manzumesi meydana getirilmiştir.

Merkezlerin vakıflar aracılığıyla güçlendirilmesi ile hedeflenen yönetim ve kültür ortamının oluşturulması, vakıfların kanunlarla güvenceye alınarak sürdürülebilirliğinin sağlanması ve çeşitlendirilmesi (para vakıfları gibi), her sosyal gruptan vâkıfların çoğalmasına zemin hazırlamıştır. Kurulan vakıfların topluma ve kültüre olan katkıları, dönemde toplumun hareket tarzını özetleyen, "Cemiyet ne istediğini tâyin edecek kıvamlı seviyeyi bulduğu için, yapıcılığında ve yaratıcılığında yanılmıyordu. Her şey, mutlak millî veya millî-mahallî idi." cümlelerinden anlaşılmaktadır. (Ayverdi, S., 1999,

s.293) Kurulan yönetim sistemi, ekonomik ve askeri güç ile oluşturulan üstün kültür ve ilim ortamı sayesinde, ilerleyen yıllarda dünyadaki gelişmelerin gerisinde kalınmasına rağmen, imparatorluk, uzun süre gücünü korumayı başaracaktır. Bu dönemin stratejik hedeflerinin, oluşturduğu sonuçlar bakımından, isabetli ve başarılı olduğu söylenebilir.

5.2.3. Islâhat ve Tanzimat Dönemi

18. yy.'ın sonlarında yaygınlaşan Batılılaşma akımları ile gelen yeni şehircilik anlayışlarının görüldüğü dönemdir.

5.2.3.1. Islâhat ve Tanzîmat Dönemi Değişim Analizi

Yaşanan önemli değişim: Mahallelerin sosyal yapısının ve medreselerin etkinliklerinin azalması, niteliklerinin değişmesi, vakıf sisteminde bozulmalar

Değişimin ana sebebi: İdâre sisteminde yapılan değişiklikler, merkezî bir idâre sistemi kurma ve Batılılaşma çabaları

Dönemin analizi (PESTLE):

Politik Batılı devletler tarafından sürekli askeri, ekonomik ve kültürel bir baskı vardır. Devlet işlerine karışan gruplar ve sürekli isyanlar, bu dönemde devlet otoritesini zayıflatmıştır. Ordudaki düzensizlikler ve teknik eksiklikler nedeniyle, savaşlar ve geniş topraklar kaybedilmiştir. Her konuda batıya yöneliş başlamıştır.

Ekonomik Dışarıdan gelen siyasi ve ekonomik baskılar, daralan İmparatorluk toprakları, toprak sisteminin değişmesi, sürekli tekrarlanan isyan ve iç karışıklıklar ile afetler sebebiyle iktisâdi durum kötüleşmiştir.

Sosyal Kaybedilen savaşlar nedeniyle, göçler sosyal yapıyı değiştirmiştir. Batılılaşma etkisi de eski İstanbul mahalleleri el değiştirmesinin başlamıştır. Sanayileşmenin etkisiyle zanaat kollarında değişimler olmuştur.

Teknolojik Batıdaki sanayileşme ilerlemiştir. Bunun gerisinde kalınması, teknolojik gerilemeyi getirmiştir. Yangınların söndürülmesi için yeterli bir teknoloji geliştirilememiştir.

Yasal Tanzimat ve devamında çıkarılan yasalarla bölgedeki sosyal doku ve yapıların niteliğinde önemli değişimler görülmüştür. Devlet adamlarının Beyoğlu'nda yerleşmesine sebep olarak Altıncı Daire-i Belediye'nin kurulması da gösterilebilir.

Çevresel Göç baskısı ve afetlerle bahçeli ev dokusu büyük ölçüde bozulmuştur.

Bu ortamı oluşturan târihi ve fikrî altyapı: Batılı devletler sahip oldukları teknik, sanayi ve sömürge politikaları sayesinde elde ettikleri ekonomik üstünlük ile Osmanlı topraklarını ve varlığını tehdit ediyorlardı. Osmanlı devleti, sürekli iç karışıklıklarla mücadele edilen bu dönemde, Batı'yı yakalayabilmek için, ıslahat hareketlerinde Batılılaşma stratejisini benimsemiştir. Bu hareketler, toplum tarafından benimsenmediğinden halkın devlete olan güveni kaybolmuştur.

5.2.3.2. Islâhat ve Tanzîmat Dönemi Strateji Haritası

Değişim Analizleri ile belirlenenlere ve 17. yüzyılda başlayan ıslahat hareketlerinin Batılılaşma çerçevesine girdiği 18.yüzyılın ikinci yarısından Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışına kadar tarih akışı içindeki gelişmelere baktığımızda; bu dönemde belirlenen vizyonun, dünyadaki gelişmelere ve iç karışıklıklara bağlı olarak gücünü kaybeden Devlet'i yeniden güçlendirmek ve çöküşünü engellemek çabasıyla, istikrarın yeniden sağlanması olduğunu tespit edebiliriz. Bu vizyona ulaşabilmek için uygulanan Batılılaşma hareketlerinin incelenmesiyle tahmin edilen muhtemel hedefleri bir Strateji Haritası çerçevesinde şu şekilde tasnifleyebiliriz: (Şekil 25)

Şekil 25. Islâhat ve Tanzîmat Dönemi Strateji Haritası

Yeniçerilerin devlet işlerine karışması ve sürekli isyanlar, ocağın kanlı bir şekilde kaldırılmasına sebep olmuştur. Bu dönemde millî değerler yerine her konuda batıya yöneliş başlamıştır. Yerel idâre biçimi terk edilerek merkezî bir idâre sistemi kurulmuştur.

Daralan İmparatorluk toprakları, toprak sisteminin değişmesi, sürekli tekrarlanan isyan ve iç karışıklıklar ile afetler sebebiyle iktisâdi durum kötüleşmiştir. Vakıfların daha çok ailevî olması, gelirlerinin azalması, bazı usulsüzlükler ve idâri merkezîleşme politikaları ile etki alanlarının daralması da ekonomiyi olumsuz etkilemiştir.

Genel olarak, Batıdaki sanayileşmenin gerisinde kalınması, bilime önem verilmemesi teknolojik gerilemeyi getirmiş, köksüz ve acele yapılan ıslahat hareketleri de bu duruma çare olamamıştır. Şehrin dokusunu oluşturan ahşap yapıları sürekli yok eden yangınların söndürülmesi için geliştirilen teknoloji zayıf kalmış, alınan tedbir kararları ve ekonomik durum bu yapıların tamir de edilemeyerek kaybedilmesine neden olmuştur.

Tanzimat ve devamında çıkarılan yasalarla bölgedeki sosyal doku ve yapıların niteliğinde önemli değişimler görülmüştür. Özellikle yangın tedbiri olarak çıkarılan yasalar, mimari ve yaşam kültüründe önemli değişikliklere sebep olacaktır. Altıncı Daire-i Belediyenin kurulması ile ileri gelen devlet adamları Beyoğlu'nda yerleşmeye başlamıştır.

Bu dönemde yaşanan gelişmelerden, Süleymâniye Bölgesi özelinde, çeşitli sebeplerle bozulmuş durumdaki Yeniçeriliğin kaldırılması ve Ağa Kapısının yerine Bâb-ı fetvanın gelmesinin bölgede etkin olan tasavvuf temelli cemaatların dağılmasına sebep olduğu, bunlara ait vakıf mülklerinin zaman içinde el değiştirmesiyle de bölgede mülk arazilerin arttığı söylenebilir.

İmparatorluk topraklarının daralması veya toprak sisteminin değişmesi nedeniyle başlamış olan göçler de sosyal yapıyı değiştirmiştir. Batılılaşma etkisi de, eski İstanbul mahallelerinin el değiştirmesine neden olmaktadır. Süleymâniye bölgesinde zanaat ve ticaret alanlarında yaşanan köklü değişiklikler ile kâğıtçılar, eskiciler, kahveciler, bakırcılar ve diğer zanaat esnafı bölgeye yerleşmiştir.

Devamlı tekrar eden yangın gibi afetler ve sosyal dokunun kaybı nedeniyle mahalle yapısı çözülmeye başlamış, peyzaj ve mimari doku bozulmaya başlamıştır. Bu

dönemde bölgenin çevresinde yapılmış olan büyük kütleli paşa sarayları, Süleymâniye bölgesinin silüetini değiştiren faktörlerdir. Göç baskısı ve afetler nedeniyle bahçeli ev dokusunun bozulması da bu dönemin gelişmelerindedir.

Sürekli iç karışıklıklarla mücadele edilen bu dönemde alınan ıslahat kararları millî karaktere uymuyordu. Tanzimat ile devam eden sürecin, millî karakteri bozucu, toplumda garp hayranlığı ile aşağılık duygusu uyandırıcı bir etki yapması, Tanzimat'ın temellerinin, Garplılaşma adı altında atılmış olmasındandır. Garp medeniyetinin temelini oluşturan Hıristiyan anlayış, Osmanlı medeniyetini meydana getiren kural ve esaslarla uyum sağlayamamıştır. (Ayverdi, S., 1999, s.551) Bu nedenle halkın devlete olan güveni kaybolmuş ve devletle halk arasındaki yüzyıllardır devam eden ahenk de ortadan kalkmaya başlamıştır.

Tamamen dış faktörleri dikkate alarak belirlenen, rakipleri taklit etmek suretiyle güçlenme stratejisinin, kültür farklılığı nedeniyle, insan, mekân ve sistemle ilgili hedeflerin çok keskin ve radikal olmasını gerektirdiği, bunun da iç bünyede kabul görmeyerek başarısızlığa sebep olduğu görülmektedir.

5.2.4. Cumhuriyet Dönemi

Cumhuriyetin ilanı sonrasında yeni bir millî devletin kurulması ile ülkenin yönetim şeklindeki değişimlerin şehircilik anlayışlarına yansıdığı dönemdir.

5.2.4.1. Cumhuriyet Dönemi Değişim Analizi

Yaşanan önemli değişim: Mahallelerin sosyal yapılarının tamamen değişmesi, tarihi yapıların farklı işlevlerle kullanımı veya terk edilmesi, altyapı ve yol çalışmaları nedeniyle yıkımlar, tarihi bölgelerin çöküntü alanı haline gelmesi

Değişimin ana sebebi: Yeni bir devletin kurulması, modernleşme çabaları.

Dönemin analizi (PESTLE):

Politik: Bu dönemde Saltanat ve Hilâfet kaldırılmıştır. Çağdaşlaşma ve Modernleşme ile ulus-devlet anlayışı, temsili demokrasi, hukuk sisteminin tekleştirilmesi ve kanun karşısında eşitlik ilkesinin benimsenmesi gibi yenilikler getirilmiştir. Savaş sonrasında barış antlaşmaları ile gelen ve özellikle Boğazları ilgilendiren çeşitli siyâsî yükümlülükler de bulunmaktadır.

Ekonomik: Savaştan yeni çıkıldığı için ülke genel olarak harap, yeterli işgücü ve sanayiden yoksun, ticarî faaliyetlerin durgun olduğu, ekonomik açıdan zayıf bir durumdadır. Kapitalist gelişmeye atfedilen önem ile çeşitli şekillerde teşvik edilen sanayi; ulaşım imkanlarının çokluğu nedeniyle Marmara Bölgesi ve İstanbul civarında toplanmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında kamu yatırımları daha çok başkent Ankara'ya yönlendirilmiştir.

Sosyal: Çalışabilir ve eğitimli nüfusun savaş nedeniyle azalması, eskiden daha çok tarihi mahallelerde meskun varlıklı nüfusun batılılaşma etkisiyle Beyoğlu vb. muhitlere kayması, bürokratların Ankara'ya taşınması, ekonomik nedenlerle Anadolu'dan İstanbul'a doğru yoğun göçler yaşanması, eğitim seferberliği ve İstanbul'un eğitim imkânlarının Anadolu'ya nazaran daha fazla olması nedeniyle yaşanan genç nüfus hareketliliği şehrin demografik yapısını değiştirmiştir. Tekke, zaviye ve türbelerin; eğitim ve kültür alanında medreselerin kapatılması ve faaliyetlerinin yasaklanması da sosyal yapıyı etkilemiştir.

Teknolojik: Sanayileşme ile iş kollarının, kapasiteleri ve standartları değişmiştir. Tanzimattan beri uygulanan çeşitli düzenlemeler sebebiyle ahşap yapı teknolojisi unutulmuştur.

Yasal: 1580 sayılı Belediyeler Kanunu, 2290 sayılı Yapı ve Yollar Kanunu, 722 sayılı Belediye İstimlak Kanunu gibi yasalar çıkarılmış ve imar planları yapılmıştır. Kültürel mirasın korunması ile ilgili devlete bağlı kurumlar oluşturulmuş, uluslararası sözleşmelere taraf olunmuş, turizm ve tanıtım amaçlı faaliyetlere ağırlık verilmiştir.

Çevresel: Yoğun göçler nedeniyle oluşan yapı nizamı ve modernleşme hedefi ile gelen geniş ortak kullanım alanları öngören planlama çalışmaları çevresel dokunun ikinci plana atılarak zarar görmesine yol açmıştır.

Bu ortamı oluşturan târihi ve fikrî altyapı:

Yüzyıllardır hâkim olan geleneksel yönetimin Cumhuriyet'in ilanı ile yerini tamamen merkezî bürokratik yönetim sistemine bırakması ve Batılılaşma, çağdaşlaşma ve modernleşme amacıyla yapılan Cumhuriyet devrimleri ile pek çok alanda köklü değişiklikler yaşanmıştır. Bu değişimlerin bazıları kolayca benimsenirken, bir kısmı da dirençle karşılanmıştır. Bilgi ve sanat, sanayileşme ve kapitalist gelişim, mülkiyet haklarının korunması, vakıf gibi özerk ve farklı mülkiyet yapısına sahip kurumların

devletleştirilmesi, birey hak ve ödevlerinin yeniden düzenlenmesi ve toplumsal statülerin ortadan kaldırılarak kanun karşısında eşitliğin benimsenmesi, harf inkılabı gibi alışılmış olanın dışında olan uygulamalar ve bunların nüfusun bir kısmında taraftar bulup, bir kısmında karşılık bulmaması bu dönemin düşünce altyapısını göstermektedir.

5.2.4.2. Cumhuriyet Dönemi Strateji Haritası

Değişim Analizleri ile belirlenenlere ve Cumhuriyetin ilanı ile yaşanan gelişmelere baktığımızda; bu dönemde belirlenen vizyonun, dünyadaki gelişmelere ve harp sonrası ortama bağlı olarak tüm kurumlarıyla çökmüş bir Osmanlı Devletinden; yepyeni, modern, demokratik ve bağımsız bir ulus devleti kurma çabasıyla, muasır medeniyetler seviyesine ulaşmak olduğunu tespit edebiliriz. Bu vizyona ulaşabilmek için uygulanan Batılılaşma eksenindeki inkılâp ve sonrasındaki dönüşüm hareketlerinin incelenmesiyle izlenmiş olması muhtemel hedefleri bir Strateji Haritası çerçevesinde şu şekilde tasnifleyebiliriz (Şekil 26):

Şekil 26. Cumhuriyet Dönemi Strateji Haritası

Birinci Dünya Savaşı, İstanbul'un işgali ve akabindeki Kurtuluş savaşı sırasında yönetim merkezinin Ankara'ya kayması, İstanbul'un günlük yaşamında ve statüsünde köklü değişikliklere sebep olmuştur. Bu dönemde milliyetçilik ön plana çıkarken, geleneksel millî değerlerin o dönemin muasır medeniyeti olarak görülen batıya uyumlaştırılmasına çalışılmıştır. Vakıflarla ilgili her türlü tasarruf yetkisinin Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne verilerek genel bütçeye bağlanması ile idâre sistemi daha merkezî ve bürokratik bir şekil almıştır. Vakıf sisteminin işleyişindeki değişiklikler de, sosyal ve kültürel olarak değişimlere sebep olarak mahalle yapısında farklılaşmalara neden olmuştur.

Genel olarak, işgal ve savaş sonrasında ekonomik yapının bozulması, başkentin değişmesi, inkılâplarla sosyal-kültürel tercih ve ihtiyaçların farklılaşması, yeni devlet ve kurumlarının benimsenmesi için yer yer eski kurum ve yapılara karşı bir duruş sergilenmesi, modern şehircilik anlayışlarının benimsenmesi ve taşradan yoğun göç dalgaları ile şehrin kökleşmiş yapıları değişmeye başlamıştır.

Bu dönemde Süleymaniye Bölgesi, sahil yolunun açılması, Haliç kıyısındaki sanayileşme, iş kollarının değişmesi ve yerel halkın yer değiştirmesi sonucunda göçmenlerin geçici yerleşim alanı olarak tercih ettiği bir yer hâline gelmiştir.

Batılılaşmaya yönelik inkılâplar ile sosyal ve kültürel yapının değişmesi nedeniyle mahalle yapısı, peyzaj ve mimari dokuda değişiklikler olmuştur. Göç baskısı nedeniyle artan konut ihtiyacı karşısında apartmanlaşma gibi farklı yapı sistemlerinin şehirde yaygınlaşması bu dönemin gelişmeleri arasındadır.

İlerleyen dönemde Atatürk Bulvarının açılması, çevrede büyük kamu yapılarının, bölge içerisinde İMÇ'nin yapılması, geniş yeşil alanların düzenlenmesi gibi gelişmeler bölgedeki iş kollarının ve fiziki yapının, dolayısıyla yerleşik toplum yapısının değişmesine neden olmuştur.

Rakipleri taklit etmek suretiyle güçlenme stratejisi, bunun için gerekli insan, finans, teknoloji ve yönetim ile ilgili sistemlerin savaş sonrası yıkımlar nedeniyle yetersiz olması ve inkılâplarla yapılması öngörülen değişikliklerin toplumda tam bir mutabakatla benimsenmemiş olması nedeniyle çok sağlıklı sonuçlar vermemiş, şehircilik ve koruma uygulamalarında istenen noktaya gelinebilmiştir.

5.2.5. Günümüzdeki Durum

Günümüzde ülkeler birbirleriyle kentler aracılığıyla rekabet etmekte ve bu rekabette avantajlı olabilmek için gelişmiş kentlerini yenilemekte ve küresel sermayeyi bu kentlere çekmeye çalışmaktadır (Başaran, 2008, s.74). Dünya Miras Alanı bulunan şehirler, rekabet açısından avantajlı bir konumdadırlar. Bu avantajı kaybetmemek amacıyla, bozulma tehdidi altındaki alanların yenilenmesi için projeler geliştirilmektedir. Ancak, günümüzün modern dünya anlayışı içinde, şehirlerin estetik bir obje değil, yaşayan ve sürekli değişen bir yapısı olduğu gerçeği ihmal edilmektedir.

Türkiye’de siyasetin millî kültüre önem veren politikaları, Osmanlı’nın son döneminden başlayarak yok edilmiş veya kaderine terk edilmiş Müslüman-Türk mahallelerini canlandırmaya çalışmaktadır. Onbirinci Kalkınma Planının “Yaşanabilir Şehirler, Sürdürülebilir Çevre” hedefleri incelendiğinde, İstanbul için de geçerli olan alt hedeflerden, aşağıdaki gibi bir strateji haritasına ulaşmak mümkündür (Şekil 27). (Kalkınma Planının birinci bölümünde dış çevreye yönelik analizler detaylı olarak gerçekleştirildiği için, burada *PESTLE* analizi tekrarlanmamıştır)(Onbirinci Kalkınma Planı, 2019) .

Şekil 27. Onbirinci Kalkınma Planına göre Şehirleşme Strateji Haritası

Yerli ve millî değerler ile kurumları güçlendirme stratejisi, bir süredir takip edilen rakipleri taklit ederek güçlenme stratejisinden farklı olarak geleneksel yapıların güncel ihtiyaçlara ve gelişen teknolojilere uyarlanması yönünde bir iradeye işaret etmektedir. Süleymâniye açısından bakıldığında, bölgenin özellikle turizm, kültür ve eğitim konusunda şehir rekabetinde öne geçmede önemli bir rol oynayabileceği düşünülebilir.

İlerleyen bölümlerde, Süleymâniye Bölgesinin bu stratejideki hangi hedeflerle ilişkili olabileceğini tespit ederek bölgeye özel bir stratejik gelişim haritası hazırlanabilmesi, sürdürülebilir koruma hedeflerinin belirlenebilmesi amacıyla, bölge için önemli bir yeri olan mahalle yapısı ve onları oluşturan önemli binaları, tarihi ve güncel durumu itibarıyla analiz edilmektedir.

5.3. SÜLEYMÂNİYE BÖLGESİNDEKİ MAHALLELER

“24.05.2006 tarih ve 2006/10501 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile Yenileme Alanı” ilân edilen Süleymâniye Bölgesi’nde; Yavuz Sinan, Hacı Kadın, Sarıdemir, Demirtaş, Hoca Gıyâsettin, Molla Hüsrev, Süleymâniye ve Kalenderhâne Mahalleleri yer almaktadır.

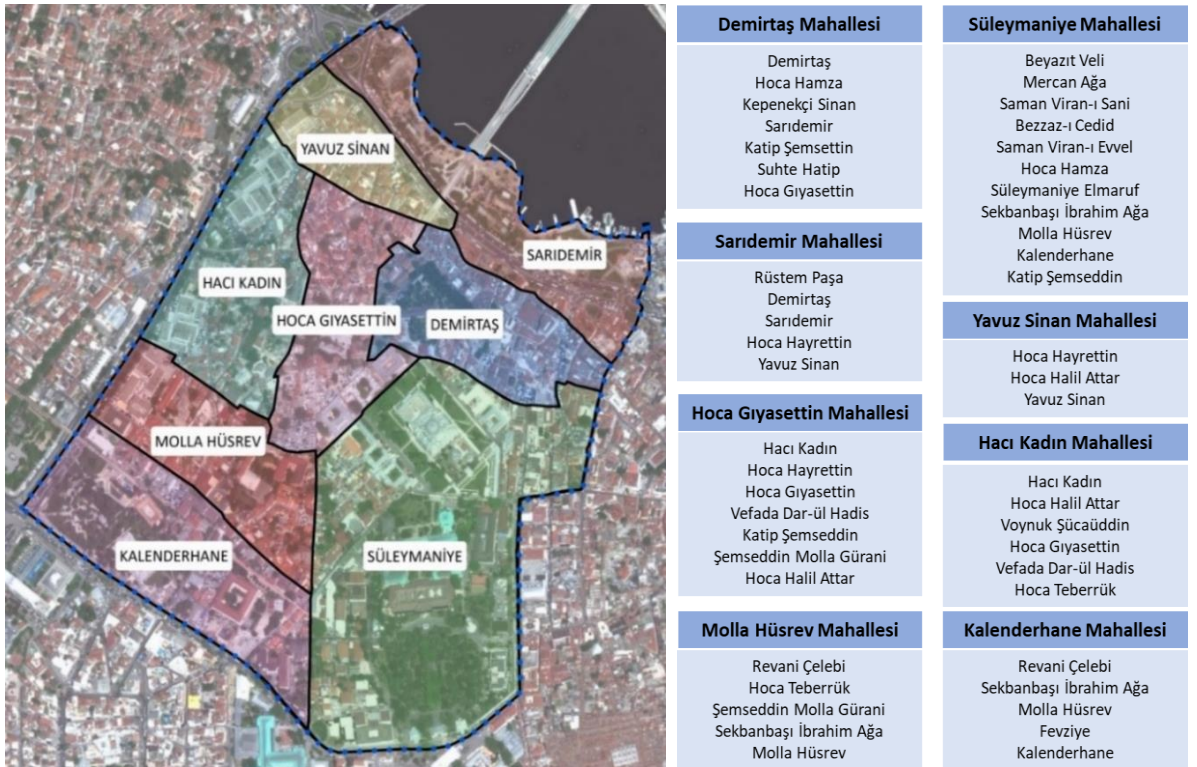
5.3.1. Mahallelerin Oluşumu

1934 İstanbul Şehir Rehberinde; söz konusu mahallelerden, o tarihteki isimleriyle Süleymâniye el maruf, Molla Hüsrev, Kalenderhane mahalleleri Eminönü Kazası Beyazıt Nahiyesinde, Sarı Timur, Timurtaş, Yavuz Sinan, Hoca Gıyaseddin, Hacı Kadın mahalleleri Eminönü Kazası Küçükpazar Nahiyesinde görülmektedir.

İstanbul Şehremaneti ve İstanbul Belediye Mecmuasındaki mahalle taksimatıyla ilgili mazbatalar esas alınarak hazırlanmış olan listelerde yapılan çalışmada, bölge sınırları içinde kalan 8 mahallenin, 1926 öncesinde, 27 eski mahalleden meydana geldiği tespit edilmiştir. Bunlar; Demirtaş, Hoca Hamza, Kepenekçi Sinan, Sarıdemir, Kâtip Şemsettin, Suhte Hatip, Hoca Gıyâsettin, Rüstem Paşa, Hoca Hayrettin, Yavuz Sinan, Hacı Kadın, Vefâda Dâr-ül Hadis, Şemseddin Molla Gürâni, Hoca Hâlil Attâr, Revânî Çelebi, Hoca Teberrük, Sekbanbaşı İbrahim Ağa, Molla Hüsrev, Beyazıt Veli, Mercan Ağa, Sâman Vîrân-ı Sâni, Bezzâz-ı Cedîd, Sâman Vîrân-ı Evvel, Süleymâniye Elmâruf, Kalenderhâne, Voynuk Şücâuddin, Fevziye mahalleleridir (Ölçer, 2014).

1877 salnamesindeki kayıtlar incelendiğinde, 27 eski mahallenin tamamının listede bulunduğu, ancak ikisinin farklı isimlerle yer aldığı görülür (İşli,2002). Mazbatalardaki 'Hacı Kadın' mahallesi, 'Mahalle-i Hızır Bey' ve 'Beyazıt Veli' mahallesi, 'Mahalle-i Sarı Bayezid' olarak kaydedilmiştir. Bu mahalle isimlerinin her iki şekilde de kullanıldıkları göz önüne alındığında 1877-1926 yılları arasında, bu bölgede, mahalle sayısı ve isimlerinde büyük bir değişiklik olmadığı söylenebilir.

Bugün Süleymâniye Bölgesinde bulunan 8 mahalle, yukarıda isimleri verilen 27 mahallenin birleştirilmesiyle oluşmuştur. Günümüzde bölgedeki mahalleler)1926 tarih ve 744 sayılı kânun gereği birleştirilerek ortadan kalkan eski mahallelerin bugün hangi mahalle içinde kaldığı aşağıda listelenmektedir. (Şekil 28) 1926 mazbataları ekinde bulunduğu bildirilen eski ve yeni mahalle sınırlarını gösteren haritalara ulaşamadığından, mahalle listeleri, merkez camiler ve 1918 tarihli Necip Bey haritalarındaki yapı adaları esas alınarak oluşturulan eski mahalle sınırları ancak tahmînî olarak çalışılabilir durumdadır (Necip Bey, 1914-1918). (Harita 10)

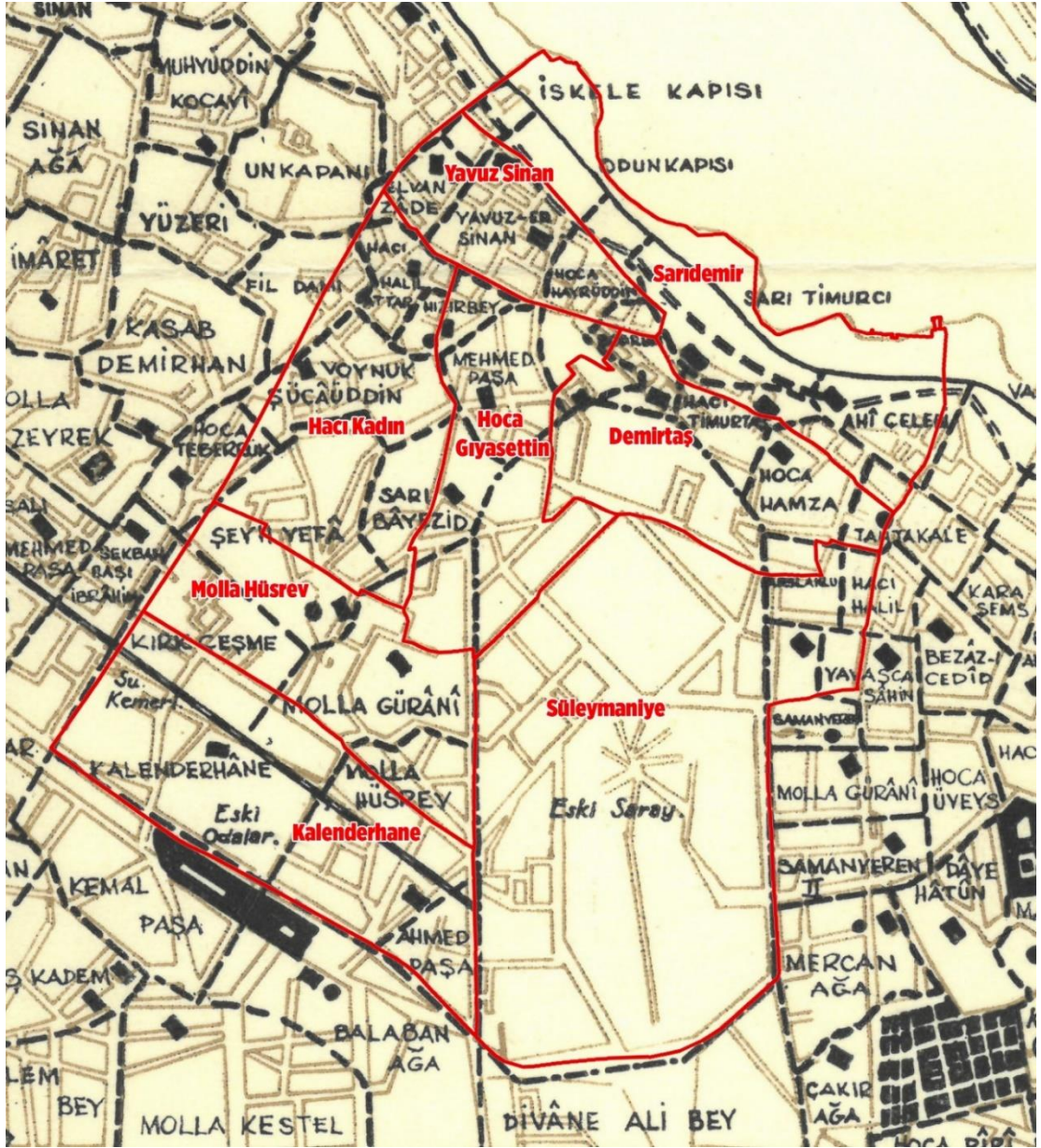

Şekil 28. Günümüzde Bölgedeki Mahalleler ve 1926'daki Birleştirme Listesi

Harita 10. Necip Bey Haritasında Mahallesi olan camiler (Fatih Dönemi Camiler: siyah işaretli) (Günpınar ve diğ., 2013; İBB- CBS Verisi, 2020, Çakıştırılmış Tarihi Haritalar)

Prof.Dr. İbrahim Numan arşivinde bulunan, ancak çizeri tespit edilemeyen bir harita, Fatih Dönemi mahalle sınırlarını ve kurucu mescidlerini göstermektedir. Bu harita, tarihi ve güncel haritalarla karşılaştırılarak incelendiğinde sağlıklı olduğu tespit edildiğinden, çalışma alanını gösteren kısmı, günümüzdeki mahalle sınırları ile karşılaştırılarak verilmiştir (Harita 11).

Harita 11. Fatih Dönemi mahalle sınırlarını gösteren harita (Günümüz mahalleleri kırmızı renkle gösterilmiştir.) (Numan, tb)

1926 öncesinde var olan bu mahallelerden yedi tanesi (Kepenekçi Sinan, Sarıdemir, Rüstem Paşa, Kâtip Şemseddin, Revâni Çelebi, Fevziye ve Süleymâniye El Maruf mahalleleri) Fatih Sultan Mehmet döneminde bulunmayan mahallelerdir.

Bununla birlikte Fatih döneminde bulunan üç mahalle de (Arslanlu, İskele Kapısı, Unkapanı mahalleleri) daha sonra diğer mahalleler içinde kaybolmuştur. Kaybolan mahallelerin camisinin olmadığı, sonradan oluşan mahallelerin ise daha sonraki dönemlerde yapılan camilerin isimlerini aldıkları görülmektedir (Çizelge 1).

Bölgenin dünya miras alanı olmasının sebebi olan mahallelerin oluşumunun ilk ve en önemli aşaması olan fetih sonrası dönem; mahallelerin yaklaşık dörtte üçünün bu süreçte kurulduğu göz önüne alınarak, öncelikli olarak incelenmiştir.

Çizelge 1. Fatih Dönemi ve 1926 Eski Mahalle İsimleri

Fatih Sultan Mehmet Döneminde Mahalle İsimleri	1926 Mahalle taksimatı mazbatalarındaki eski mahalle isimleri
<p>Arslanlu</p> <p>Bezzaz-ı Cedid</p> <p>Bodrum/Suhte Hatip</p> <p>Hacı Halil Attar</p> <p>Hacı Timurtaş</p> <p>Hızır Bey</p> <p>Hoca Hamza</p> <p>Hoca Hayrüddin</p> <p>Hoca Teberrük</p> <p>İskele Kapısı</p> <p>Kalenderhane</p> <p>Mehmed Paşa/Hoca Gıyasettin</p> <p>Mercan Ağa</p> <p>Molla Gürani</p> <p>Molla Hüsrev</p> <p>Saman Viran-ı Evvel</p> <p>Saman Viran-ı Sani</p> <p>Sarı Bâyezid</p> <p>Sekbanbaşı İbrahim Ağa</p> <p>Şeyh Vefâ</p> <p>Unkapanı</p> <p>Voynuk Şücaüddin</p> <p>Yavuz Er-Sinan</p>	<p>Bezzaz-ı Cedid</p> <p>Suhte Hatip</p> <p>Hoca Halil Attar</p> <p>Demirtaş</p> <p>Hacı Kadın</p> <p>Hoca Hamza</p> <p>Hoca Hayrettin</p> <p>Hoca Teberrük</p> <p>Kalenderhane</p> <p>Hoca Gıyasettin</p> <p>Mercan Ağa</p> <p>Şemseddin Molla Gürani</p> <p>Molla Hüsrev</p> <p>Saman Viran-ı Evvel</p> <p>Saman Viran-ı Sani</p> <p>Sarıdemir</p> <p>Sekbanbaşı İbrahim Ağa</p> <p>Vefâ Dar-ül Hadis</p> <p>Voynuk Şücaüddin</p> <p>Yavuz Sinan</p> <p>Beyazıt Veli</p> <p>Kepenekçi Sinan</p> <p>Katip Şemsettin</p> <p>Süleymaniye Elmaruf</p> <p>Rüstem Paşa</p> <p>Revani Çelebi</p> <p>Fevziye</p>

Yukarıdaki çizelgede, 'Fatih Sultan Mehmet Döneminde Mahalle isimleri'ni sıralayan soldaki listede, kırmızı ile gösterilenler, 1926 listelerinde bulunmayanlar ve '1926 Mahalle taksimatı mazbatalarındaki eski mahalle isimleri'ni sıralayan sağdaki listede kırmızı renkte görünenlerse, Fatih döneminde olmayıp sonradan kurulan mahalle isimleridir.

5.3.2. Bölgedeki Mahalleler

Fetih sonrası bölgenin kuruluşu ile ilgili yapıların ve bunları meydana getiren şahsiyetlerin araştırılması, odağını oluşturdukları yerleşimlerin, zamanın getirdiği değişimlere rağmen, geçen yüzyılın başına kadar isimleri ile birlikte nasıl ulaşabildiklerini anlamak açısından isabetli olacaktır. Bu sebeple, Ekrem Hakkı Ayverdi'nin "Fatih Devri sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskânı ve Nüfusu" kitabında yer alan mahalle isimleri, Fatih dönemini ele alması ve kaynakları bakımından bu çalışma için doğru bir tasnifleme olduğundan temel olarak kabul edilmiştir. Mahalleler, bölge içindeki yerlerinin takibini kolaylaştırmak amacıyla, kurucu mescitlerinin bugün içinde yer aldıkları mahalle isimleri başlıkları altında anlatılmış, bu sebeple, Mercan Ağa ve Saman Viran-ı Sani mescitlerinin bugün içinde kaldığı, çalışma alanı sınırı dışında olan Mercan Mahallesi de başlıklar arasına girmiştir. Mahaller merkez mescitlerinin içinde bulunduğu mahallenin başlığı altında anlatılmıştır.

5.3.2.1. Demirtaş Mahallesi

Günümüzde Demirtaş Mahallesi'nin bulunduğu bölgede, 1926 yılından önce Demirtaş, Hoca Hamza, Kepenekçi Sinan, Sarıdemir, Kâtip Şemsettin, Suhte Hâtip, Hoca Gıyâsettin mahalleleri bulunuyordu (Ölçer, 2014).

Arslanlu Mahallesi: Uzun Çarşı'nın ortasının batı taraflarındadır. Bu mahallenin isminin Arslanlu Ev'in bahçesi dolayısıyla verildiği ve Hoca Hamza Mahallesi'nin bitişiğinde olduğu anlaşılmaktadır. Ancak mescidi de olmadığından, XVI. Asırda ismi unutulmuş, diğer mahalleler içinde kalmıştır (Ayverdi, 1958,s.13).

Bodrum Mescidi Mahallesi: Bâb-ı Meşihat'ın kuzeyindeki set duvarının aşağısındadır. Mescidin Banisi Hayrüddin Efendi, Fâtih'in hocası ve Üç Mihrablî Câmî'in bânîsi olan zattan başkası olup, 1469 da Eyyüb'e defnolunmuştur. Mahalle günümüze ulaşmamıştır. Şimdi Timurtaş Mahallesi içindedir (Ayverdi, 1958,s.15). Bodrum Mescidi'nin bânisi Hayrüddin Efendi, Fatih Devri âlimlerindedir. (Ünver, 1976, s.53). Ayrıca Saatçi Yokuşu Cami ve Softa Hatip Camii de denilmektedir. Deprem, yangın ve kullanıma bağlı sebeplerden dolayı harap hale gelmiş, 1964 ve 1982 yıllarında onarım görmüştür (Url1).

Hoca Hamza Mescidi Mahallesi: Uzun Çarşının batı tarafında Dökmeciler Hamamının altındaki yamaçtadır. Kayıtlardaki 'Mahalle-i Mescid-i Hoca Hamza't-ül Aver' ismi ile Arslanlı Mahallesi'ni de içine almıştır. İbrahim Paşa Camii nahiyesinde 'Mahalle-i Mescid-i Hoca Hamza diye kayıtlıdır. Küçük Pazar Maliye Şubesi mahalleleri arasındadır. Mahalle taksimatı sırasında Timurtaş Mahallesi içinde kalmıştır. Vakfiye tarihi 1464 tür (Ayverdi, 1958, s.25).

5.3.2.2. Sarıdemir Mahallesi

Günümüzde Sarıdemir Mahallesi'nin bulunduğu bölgede, 1926 yılından önce Rüstem Paşa, Demirtaş, Sarıdemir, Hoca Hayrettin, Yavuz Sinan mahalleleri bulunuyordu (Ölçer, 2014).

Hacı Timurtaş Mescidi Mahallesi: Tahtakale Hamamının batısından itibaren Süleymâniye'nin eteklerindedir. Kayıtlarda 'Elhac Timurtaş Mescidi Mahallesi', 'Mahalle-i Mescid-i Hacı Timurtaş', 'Timurtaş' isimleri ile kayıtlıdır. Vakfiye tarihi 1467dir. Mescidi mevcuttur (Ayverdi, 1958, s.23).

Sarı Timurcu Mescidi Mahallesi: (Kantarcılar Mescidi Mahallesi) Kantarcılar Caddesi ile Haliç arasındadır. İbrahim Paşa Câmii Nahiyesinde Mahalle-i Mescid-i Sarı Demürçi ismi ile kayıtlıdır. Vakfiye tarihi 1470dir. Küçük Pazar Maliye şubesi mahalleleri arasında ismi Sarı Timur'dur. (Ayverdi, 1958, s.45) Kantarcılar 'Sarı Demir' camiiin esası Sultan Yıldırım Bayezid zamanında 805(1402) de yapılmıştır. Bunu yenileyerek yaptıran Sarı Demirci Muhiddin Çelebidir (Ünver,1976, s.102).

Hadîkatü'l Cevâmi'ye göre, bânîsi Sarı Timurcu Muhyiddîn Çelebi, İstanbul'un fethine gelen ni'me'l ceyşdendir. İki kere İstanbul kadısı olmuştur, Edirnekapi'da Emir Buharî tekkesi yakınında medfûndur. İlâhiyat dîvânı, şiir dîvânı ve basılı eserleri bulunmaktadır. Muhiddîn Efendi, fetihde bulunan askerlerden ve yaşadığı dönemin önemli insanlarındandır. Yiğitliği, ilmi ve cömertliği ile meşhur olan Muhiddîn Efendi vakfiyesinde "1980 akçe gelirlili yedi dükkân, imam ve müezzin lojmanları ve geliri câminin giderlerine (yağ, mum ve hasır gibi) harcanmak üzere üç ev" bırakmıştır. Mahallesi, Sarıdemir ve Demirtaş Mahallelerinde kalmaktadır (Galitekin, 2001).

5.3.2.3. Yavuz Sinan Mahallesi

Günümüzde Yavuz Sinan Mahallesi'nin bulunduğu bölgede, 1926 yılından önce Hoca Hayrettin, Hoca Halil Attâr, Yavuz Sinan mahalleleri bulunuyordu (Ölçer, 2014).

Yavuz Er-Sinan Câmî'i Mahallesi: (Sağrıcılar Câmî'i Mahallesi) Unkapanı'nın Keresteciler'e doğru Olan kısmındadır. Hadîka'da Yavuz Er-Sinan Çelebi'nin Fâtih'in Mir-i alem Ağalarından olduğu ve mahallesi bulunduğu bildirilmektedir. 1922 cetvelinde Küçük Pazar Maliye Şubesi mahalleleri arasındadır. Şimdi daha genişlemiş olarak Yavuz Sinan Mahallesi'dir (Ayverdi, 1958, s.52).

Hadîkatü'l Cevâmiye göre, vakfın evlâdiyet üzere mütevellisi Evliyâ Çelebi'dir. Evliya Çelebi'nin cami hakkında yazdıkları da şöyledir: "Büyük dedemiz Yavuz Özbek, Sultan Mehmed'in bayraktarlığını yapmış olup İstanbul'un fethinde de bulunmuştur. Dedemiz Unkapanı'nın iç kısmında Sağrıcılar Câmisi yerinde olan binaları savaş ganimeti olarak almıştır. Fetih'ten sonra burada bir câmî ve yüz dükkân yaptırıp dükkânları câmîye vakfetmiştir."

Vakfiyesinde (1484) nâkîd rihbinden 4000, mescîd yakınında 18 dükkândan 2150, 9 hücreden 600 ve Erzurum'daki köylerin hissesinden 5000 olmak üzere 10780 akçe irâd görünmektedir. 1894 depremi ve 1918 yangınında harap olan yapı 1960 yılında onarılmıştır. Mahallesi Sarıdemir ve Yavuz Sinan Mahallerine katılmıştır.

Hacı Halil Mescidi Mahallesi: Unkapanı'nda Atlama Taşı civarındadır. Vefâ Camii nahiyesinde 'Mahalle-i Mescid-i Hacı Halil' ismi ile kayıtlıdır. 1457 tarihi ile bugün İstanbul'un mevcut olan en eski mescididir. Mahallesi taksimat sırasında kaldırılarak Yavuz Er-Sinan ve Hacı Kadın Mahallelerine katılmıştır. Mescidi ibadete açıktır (Ayverdi, 1958, s.22).

Hoca Hayrüddin Camii Mahallesi: (Üç Mihraplı Câmî Mahallesi) Unkapanı'nın ve Hacı Kadın Mahallesi'nin kuzeydoğusundadır. Vefâ Camii nahiyesinde 'Mahalle-i Câmî-i Hoca Hayrüddin' ismi ile kayıtlıdır. Bânisi Fatih'in Hocası Hayrüddin Efendi'dir ve inşa senesi 1469'dur. Küçük Pazar Mâlîye Şubesi mahalleleri arasındadır. Mahalle taksimatı sırasında Yavuz Sinan Mahallesi içinde kalmıştır (Ayverdi, 1958, s.25).

Molla Hayreddin Molla Hızır Bey'in Bursa'da yetiştirdiği talebesindendi, Fatih Sultan Mehmed'in hocasıydı ve Sahn'ı Seman'da müderrisi. 1475 yılında ölmüş ve medresesine defnedilmiştir. Âlim, fazıl, tab'an zarif ve sohbetine doyulmaz bir zattır. Fatih bu camii minber koymak için tevsi etmiş ve bir mihrap da ilave etmiştir. Oğlunun eşi de bir üçüncüsünü yaptırmıştır. Bunun için üç mihraplı diye meşhurdur. (Ünver, 1976, s.45-46) Hadîkatü'l Cevâmi'ye göre, mescîde Kazancılar mescîdi de derler. Mahallesi Sarıdemir, Hoca Gıyasettin ve Yavuz Sinan Mahallelerine katılmıştır.

Vakıf defterinde câmi, medrese ve imâret için, çeşitli evlerden oluşan bu mahalledeki mülkler 8000 akçe irâdli, câmi yakınındaki hücreler 5154 vâriyatlı ve diğer mahalle ve şehirlerdeki vakıflarla birlikte 46873 akçe vakfedilmiştir.

İskele Kapısı Mahallesi: Unkapanı Köprüsü başındadır. Bu mahalle sonradan Mescidi olanlar arasında unutulmuştur. Yavuz Sinan Mahallesi içinde kalmıştır. (Ayverdi, 1958, s.28) 1926 listelerinde ismi geçmemektedir.

5.3.2.4. Hacı Kadın Mahallesi

Günümüzde Hacı Kadın Mahallesi'nin bulunduğu bölgede, 1926 yılından önce Hacı Kadın, Hoca Halîl Attâr, Voynuk Şücaüddîn, Hoca Gıyâsettin, Vefâda Dâr-ül Hadîs, Hoca Teberrük mahalleleri bulunuyordu (Ölçer, 2014).

Hızır Bey Mescidi Mahallesi: (Hacı Kadın Mescidi Mahallesi) Unkapanında Atlama Taşı ve Hacı Kadın Semtleri arasındadır. Vefâ Camii nahiyesinde (mahalle-i mescid-i Hızır Bey Çelebi) ismi ile kayıtlıdır. İstanbul'un ilk kadısı Hızır Bey'in vefat tarihi olan 1459 dan önce yaptırdığı ve mahallenin de o zaman teşekkül ettiği düşünülmele birlikte, kabrinin yakındaki Voynuk Şücâüddin Camii haziresinde bulunması o tarihte caminin tamamlanmamış olabileceğini göstermektedir. 1922 listelerinde Küçük Pazar Mâliye Şubesi mahalleleri arasındadır. Mahalle taksimatı sırasında Hacı Kadın Mahallesi ismi verilmiştir (Ayverdi, 1958, s.24). Hacı Kadın, İstanbul'un ilk kadısı Molla Hızır Bey Çelebi'nin kızı olup, Sultan Hatun da derler. Babası Hızır Bey'in yaptırdığı mescid kızı ismi ile anılır (Ünver,1976, s.46).

Hızır Bey, İstanbul'un 6 sene kadılığını yapmış, Fatih Sultan Mehmed'in çok saydığı ve sevdiği zamanın kuvvetli bir âlimiydi. Hızır Bey'in Sivrihisar kadısı olan babası Celâleddin Akşehir'de medfundur. Nasreddin Hoca'nın soyundan geldiği söylenmektedir. İkinci Sultan Murad devri değerli âlimlerinden Molla Yegân'ın kızıyla evli olan Hızır Bey, dönemlerinin önde gelen ilim adamlarından Yakub, Müftü Ahmed ve Sinan Paşa (Hoca Paşa)'ların, Hayrünnisa ve Sultan Hatun(Hacı Kadın)'ın babalarıdır (Ünver,1976, s.52). Mahallesi Hacı Kadın ve Hoca Gıyasettin Mahallelerine katılmıştır.

Şeyh Vefâ Câmî'i Mahallesi: Vefâ Meydanının doğu taraflarıdır. Câmî'nin Fâtihten tarafından yaptırıldığı ve vazife tayin olduğu vakfiyesinden anlaşılmaktadır. 1922 cetvelinde mahalle olarak geçmemiştir (Ayverdi, 1958, s.48).

Vefa semti, Bizans zamanında (Sphorakios) mahallesi denirdi ve bu mahalle, V. Asırda Konstantin tarafından kurulmuştu. Fetihden sonra, Ebü'l Vefâ'nın yeniden kurduğu mahalle onun ismiyle anılmaya başlamıştır (Ünver,1976, s.31-32).

Şeyh Vefâ Konyalıdır. Tarikat-i Zeyniyye büyüklerindedir. 896(1491) de vefat etmiş ve Vefâ'daki türbesine gömülmüştür. Sühreverdiyye silsilesine bağlanan Zeyniyye tarikatının piri Tebrizli Şeyh Zeyneddin Ebubekir Hafi halifelerinden Şeyh Abdüllâtif Kudsî halifesi "Şeyh Vefa" lakaplı Muslihiddin Mustafa Efendi herkesin hürmet ettiği, nüfuzlu bir müşid olarak tarihe geçmiştir. Mutasavvıf olmakla birlikte dinî ilimlerle de meşgul olduğundan Fatih ve II. Bayezid devri ulemasının tasavvufa olumlu yaklaşımlarını sağlamıştır. Fatih Sultan Mehmed, 1476' da Şeyh Vefa Cami-Tekkesi ile bir çifte hamam inşa ettirmiş, daha sonra II. Bayezid de bunlara medrese, kütüphane, imaret ve derviş hücreleri ekleterek tam teşekküllü bir tarikat külliyesi meydana getirmiştir (Tanman,1990, s.150).

Şeyh Vefa'nın Kabri üzerine türbe inşa edilmiş, türbenin ve tekkenin çevresi zaman içinde büyük bir mahalleye dönmüştür. 1513'de Şeyh Vefa'nın oğlu tarafından düzenlenen vakfiyede, çeşitli gayrimenkuller, kitaplar ve tekkenin mensuplarına evler yapılması için cami çevresinde arsalar vakfedildiği kayıtlıdır. (Tanman, 1990, katalog s.9) Mahallesi Hoca Gıyasettin ve Hacı Kadın Mahallelerinde kalmaktadır (Şekil 29).

Şekil 29. Solda Şeyh Vefa Camii kalıntıları, Sağda Vefa Camii günümüzdeki durum 2020

Unkapanı Mahallesi: Mescidi olmadığından 16. asırda unutulmuş, semt ismi halini almıştır (Ayverdi, 1958, s.50).

Hoca Teberrük Mescidi Mahallesi: (Yahya Güzel Mescidi Mahallesi) Eski kırk Çeşme'den aşağı Voynuk Şücaüddin Mescidi'ne kadar olan bölgededir. Vefâ Camii nahiyesinde Mahalle-i Mescid-i Hoca Teberrük ismi ile kayıtlıdır. Vakfiye tarihi

1476'dır. Hadîka'da bulunduğu sokağa nispetle Yahya Güzel Mescidi ismi ile kaydedilmiş, mescidin yandığı ve Bağdat Ağası Osman Ağa tarafından yeniden inşa edildiği bildirilmiştir. Şehzade Başı Mâliye Şubesi mahalleleri arasındadır. Mahalle taksimatı sırasında Kırk Çeşme Mahallesi içinde kalmıştır. Mescidi yıkılmıştır (Ayverdi, 1958, s.26).

Voynuk Şücaüddin Mescidi Mahallesi: Eski Zeyrek Yokuşunun altından Hacı Kadın'a doğru uzanan bölgededir. Vâkîf, Şücâ Bey B. Abdullâh'üşşehir bi- Voynuk Begi dir. 1922 cetvelinde Küçük Pazar Mâliye Şubesi Mahalleleri arasındadır. 1934 mahalle taksimatında kaldırılarak Hacı Kadın Mahallesi'ne katılmıştır. Mescidi 1956'da yıktırılmıştır (Ayverdi, 1958, s.51).

Fatih devrinin divan sahibi şairlerinden olan Necâti, 914(1508)'de vefatından sonra, Voynuk Şücaüddin mescidi yanındaki mekteb altında gömülü iken, Manifaturacılar Çarşısı önüne nakledilmiştir (Ünver, 1976, s.91).

Sekban Başı İbrahim Ağa Mescidi Mahallesi: Mescidi, Kırk Çeşmenin batı tarafında idi. Vefâ Cami'i nahiyesinde Mahalle-i Mescid-i Sekban Başı İbrâhim Bey der Nezd-i Kırk Çeşme ismi ile kayıtlıdır. 1922 cetvelinde Şehzâde Başı Mâliye Şubesi mahalleleri arasındadır. Kırk Çeşme Mahallesi içine alınmıştır. Mescidi yıkılmıştır (Ayverdi, 1958, s.45).

Fatih'in Sekban Başlılarından olan İbrahim Bey'in mescidi 'Conv. De Kyra Martha' isimli eski Bizans Manastırından çevrilmedir. Türk-İslâm Esreleri Müzesindeki mezar taşından 857(1453) de şehit düştüğü anlaşılmıştır ancak, Ayvansarayî Hüseyin Efendiye göre 902(1496) da ölmüştür (Ünver, 1976, s.57). Mazbatalarda, mahallesinin Molla Hüsrev ve Süleymâniye Mahallelerinde kalmakta olduğu söylene de mescidin yeri Atatürk Bulvarı üzerinde bulunduğundan bu mahalle içinde bahsedilmiştir.

5.3.2.5. Hoca Gıyasettin Mahallesi

Günümüzde Hoca Gıyasettin Mahallesi'nin bulunduğu bölgede, 1926 yılından önce Hacı Kadın, Hoca Hayrettin, Hoca Gıyâsettin, Vefâda Dâr-ül Hadîs, Katip Şemseddin, Şemseddin Molla Gürâni, Hoca Halîl Attâr mahalleleri bulunuyordu (Ölçer, 2014).

Mehmed Paşa Mescidi Mahallesi: (Hoca Gıyasüddin Mescidi Mahallesi) Küçük Pazar'ın güney tarafındaki sırtlardadır. Hadîka, Gıyasüddin Mehmed Efendi'nin Ak Şemsüddin'in yeğeni olup, Paşa Çelebi lâkabı ile anıldığını, Eyyûb müderrisi

olduğunu bildirir (Galitekin, 2001, s.267). Kabri mescidi önündedir. Küçük Pazar Mâliye Şubesi mahalleleri arasındadır (Ayverdi, 1958, s.35). Mahallesi Hacı Kadın ve Hoca Gıyâsettin Mahallelerine katılmıştır.

Sarı Bâyezid Mescidi Mahallesi: Vefâ Türbesinin kuzeyi ile Süleymâniye Külliyesinin batısındadır. Vefâ Camii Nahiyesinde Mahalle-i Mescid-i Sâru Bâyezid ismi ile kaydedilmiştir. Vakfiye tarihi 1470 dir. 1922 cetvelinde Küçük Pazar Mâliye Şubesi mahalleleri arasındadır. Hoca Gıyasüddin Mahallesi kalmaktadır. (Ayverdi, 1958, s.44) Sarı Bâyezid, Fatih Devri âlimlerindedir. Kabri de mescidi haziresindedir (Ünver, 1976, s.102). Hadîkatü'l Cevâmî'ye göre, bânisi Fâtih merhumun ulemasındandır ve minberini Dârü's-sa'âde ağası maktul Beşîr Ağa vaz' eylemiştir. Mahallesi Hoca Gıyâsettin Mahallesi katılmıştır (Galitekin, 2001).

Molla Gürânî Mescidi Mahallesi: (Kilise Mescidi Mahallesi) Vefâ ile Süleymâniye arasındadır. Küçük Pazar Mâliye Şubesi Mahalleleri arasındadır. Mahalle taksimatı sırasında Hoca Gıyasüddin Mahallesi içinde kalmıştır (Ayverdi, 1958, s.39).

Molla Gürânî, Fatih Sultan Mehmed daha çocuk yaştaiken, Mısır'dan Molla Yegân tarafından getirilir ve hocası olur. İstanbul'un fethinde bulunduktan sonra, şehrin çeşitli yerlerine camiler yaptırmıştır ve Vefa'daki St. Theodore Tiron de Shora kilisesini camiye çeviren vâkıfıdır. Önemli ilmî eserleri vardır. Fatih'in ölümünden bir sene önce Şeyhülislâm olmuştur (Ünver, 1976, s.83-84). 67000 akçeyi bulan 100den fazla mahzen 34'den fazla dükkân, kervansaray, hamam ile Gebze ve Bursa'da mülkler vakfedilmiştir (Ayverdi, 1958, s.39). Mahallesi Hoca Gıyâsettin ve Molla Hüsrev Mahallelerine katılmıştır. (Şekil 30)

Şekil 30. Molla Gürani Camii Solda (Anonim) Artamonoff eski fotoğraf (1937), Sağda Günümüzdeki durum, (2020)

5.3.2.6. Molla Hüsrev Mahallesi

Günümüzde Molla Hüsrev Mahallesi'nin bulunduğu bölgede, 1926 yılından önce Revânî Çelebi, Hoca Teberrük, Şemseddin Molla Gürâni, Sekbânbaşı İbrahim Ağa, Molla Hüsrev mahalleleri bulunuyordu (Ölçer, 2014).

Molla Hüsrev Camii Mahallesi: Vefâ'da Taş Tekneler civarındadır. Vefâ Camii nahiyesinde Mahalle-i Mescid-i Maolla Hüsrev ismi ile kayıtlıdır. Vakfiye tarihi 1465tir. 1922 cetvelinde Şehzâde Başı Mâliye Şubesi mahalleleri arasındadır. (Şekil 31) Mahalle ismi daha geniş bir sahada devam etmektedir (Ayverdi, 1958, s.39).

Şekil 31. Molla Hüsrev Camii, Solda (Anonim) eski fotoğraf, Sağda günümüzdeki durum

Osmanlı hukuk tarihinin en önemli isimlerinden olan Molla Hüsrev, Arap dili ve edebiyatı, hat sanatı, şiir, fıkıh, usûl-i fıkıh ve tefsir gibi alanlarda eserler vermiştir. Fıkıh eserleri Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulmuştur. Yetiştirdiği öğrenciler arasında Zenbilli Ali Cemâlî Efendi, Fenârî Hasan Çelebi, Molla Hasan Samsûnî, Yûsuf b. Cüneyd et-Tokadî ve Molla Muhyiddin Mehmed Manisalıoğlu gibi âlimler bulunmaktadır. Hızır Bey'in 1459 yılında vefatından sonra, İstanbul'un ikinci kadısı olan Molla Hüsrev'e Üsküdar ve Galata kadılıkları yanında Ayasofya Medresesi müderrisliği de verilmiştir. 1474 yılından 1480 de vefâtına kadar İstanbul müftülüğü yapmıştır. Fâtih Külliyesi Sahn-ı Semân medreselerinin programını Fâtih Sultan Mehmed, Vezîr-i-âzam Mahmud Paşa, Molla Hüsrev ve Ali Kuşçu beraber hazırlamışlardır. Bu durum, Molla Hüsrev'in, Osmanlı ilmîye teşkilâtının kuruluş ve

işleyişindeki önemini göstermektedir. Molla Hüsrev, mütevazî bir hayat yaşamış, halkın gözünde îtibâr sahibi olmuştur (Koca, 2005, c.30, s.252-254).

5.3.2.7. Kalenderhane Mahallesi

Günümüzde Kalenderhane Mahallesi'nin bulunduğu bölgede, 1926 yılından önce Revânî Çelebi, Sekbânbaşı İbrahim Ağa, Molla Hüsrev, Fevziye ve Kalenderhâne mahalleleri bulunuyordu (Ölçer, 2014).

Kalenderhâne Camii Mahallesi: Şehzâde Camii ile Vezneciler arasındaki bölgededir. Şehzâde Başı Mâliye Şubesi mahalleleri içindedir. (Ayverdi, 1958, s.28)

Kalenderler, dünyevî değerleri umursamayan, toplumun inanış şekli ve geleneklerine karşı çıkan, bunu kıyafet ve davranışlarıyla görünüşlerine de yansıtan sûfilerdir ve temsil ettikleri tasavvuf yoluna da kalenderiyye veya kalenderîlik adı verilmiştir. Kalenderîlik, tasavvuf kitaplarında Melâmetîlik'le birlikte ele alınmıştır (Azamat, 2001, c.24, s.253). (Şekil 32)

Kalenderî şeyh ve dervişleri, Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ve ilk döneminde, Osman Gazi, Orhan Gazi ve I. Murad'ın fetihlerine katılmışlar, buna karşılık beyler de onların zâviye kurmalarına izin vermişlerdir. Kalenderîler, Ni'me'l-ceyş'dendirler, Fâtih Sultan Mehmed'in yanında İstanbul'un fethinde bulunmuşlar, sonrasında, hizmetleri karşılığı olarak, Şehzadebaşı'ndaki Hristos Akataleptos Manastırı, zâviye olarak kendilerine verilmiştir. (Azamat, 2001, c.24, s.254) Medresesi yok olmuştur (Ünver,1976, s.64).

Şekil 32. Kalenderhane Camii, Solda (Anonim) eski fotoğraf, Sağda günümüzdeki durum 2020

5.3.2.8. Süleymâniye Mahallesi

Günümüzde Süleymâniye Mahallesi'nin bulunduğu bölgede, 1926 yılından önce Beyazıt Velî, Mercan Ağa, Sâman Virân-ı Sânî, Bezzâz-ı Cedîd, Sâman Vîrân-ı Evvel,

Hoca Hamza, Süleymâniye Elmâruf, Sekbânbaşı İbrahim Ağa, Molla Hüsrev, Kalenderhâne, Kâtip Şemseddin mahalleleri bulunuyordu.

Bezzâz-ı Cedîd Mescidi Mahallesi: Uzun Çarşı'nın üst taraflarındadır. İbrahim Paşa Câmî'i nâhiyesinde Mahalle-i Mescid-i Yeni Bezzâz ismi ile kayıtlıdır. Vâkıfın ismi yoktur, fakat evkafının bânînin oğlu tarafından tutulduğu yazılmıştır. Bâninin sır kâtibi vezir Bezzâz-ı Cedîd Ali Paşa olduğu, kabrinin de, mescidde bulunduğu halde, yangınlar dolayısıyla kaybolmuştur. Mahalle 1922 cetvelinde Bezzaz-ı Cedid ismi ile Mercan Maliye Şubesinde bulunuyordu. Yeri şimdiki Tahtakale Mahallesi içinde kalmıştır. (Ayverdi, 1958, s.15) Bununla birlikte 1928 listelerinde Süleymâniye Mahallesi içinde de ismi geçmektedir.

Bezzaz-ı Cedid Ali Paşa, Enderun'da sır katibi daha sonra vezir olmuştur.

Saman Viren Mescidi Mahallesi (Birinci): (Çukur Çeşme Mescidi Mahallesi) Süleymâniye Dökmeciler Hamamı ile Uzun Çarşı arasındadır. Vâkıfiye tarihi 1478'dir. Hâdika'da mescidi Çukur Çeşme ismi ile yazılıp, bânîsinin Saman Emîni Hoca Sinan olduğu ve mahallesinin bulunduğu bildirilmektedir. 1922 cetvelinde Mercan Mâliye Şubesi mahalleleri arasında Saman Virân-ı Evvel olarak kayıtlıdır. 1934 mahalle taksimatında Süleyman'ül Marûf Mahallesi içinde kalmıştır (Ayverdi, 1958, s.43).

1478 tarihli vakfiyesinde çarşı civârında 9 dükkân, kendi mahallesi ve Yavaşca Şahin civarında 36 hücre ve 11 dükkân, Yavaşca Şahin Mahallesinde 8 evden önemli bir miktarda gelir tanımlanmaktadır. Günümüzde Süleymâniye Mahallesindedir.(Şekil33)

Şekil33.SamanViren Mescidi Camii,Solda (Anonim) eski fotoğraf,Sağda günümüzdeki durum2020

5.3.2.9. Mercan Mahallesi

Günümüzde Mercan Mahallesi'nin bulunduğu bölgede, 1926 yılından önceki mahallelerden çalışma alanına giren Mercan Ağa, Sâman Virân-ı Sâni mahalleleri bulunuyordu (Ölçer, 2014).

Mercan Ağa Câmî'i Mahallesi: Örücüler ve Tığcılar Caddeleri arasındaki alanda bulunur. Cami Örücüler Kapısı yakınındadır. İbrahim Paşa Câmî'i Nahiyesinde Mahalle-i Mescid-i Mercan Ağa ismi ile kayıtlıdır. Vakfiye tarihi 1473'tür. 1922 listelerinde Mercan Maliye Şubesi mahallelerindedir. Mahalle taksimatında Süleymâniye mahallesiye katılmıştır.

Hadîka, bânîsinin darüssaade ağası olmadığını ve kabrinin cami haziresinde bulunduğunu, caminin darüssaade ağası Nezir Ağa tarafından yeniden yapıldığını ve mahallesinin eski saray yakınında olduğunu bildirir. (Galitekin,2001,s.266)

Bânîsi hakkında bilgi bulunamamıştır.

Saman Viren Mescidi Mahallesi (İkinci): Fincancılar ve Çakmakçılar Yokuşları arasındadır. 1922 cetvelinde Mercan Mâliye Şubesi Mahalleleri arasında Saman Virân-ı Sâni ismi ile geçmektedir. 1934 taksimatında Mercan Ağa Mahallesi içinde kalmıştır(Ayverdi,1958,s.44). Saman Emîni Hoca Sinan Efendi'nin ikinci mescididir.

Fatih Dönemi mahalle merkezini oluşturan yapılar ve bu yapıların vâkıfları ile görevleri bölgenin profilinin anlaşılabilmesi için bir çizelgede toparlanmıştır. (Çizelge 2)

Çizelge 2. Mahalle Merkez Yapıları, Vakıf Banileri ve Görevleri

Mahalle	Mescidi	Banisi	Müdris/ Âlim	Şeyh/ Mutasavvıf	Asker	Kadı	Vezir
Molla Hüsrev	Molla Hüsrev	Molla hüsrev	X(fakih)			X	
Bodrum Mescidi	Bodrum	Hayrüddin Efendi	X(âlim)				
Hoca Hamza Mescidi	Hoca Hamza	Hoca Hamza't-ül Aver	X				
Hacı Timurtaş Mescidi	Hacı Timurtaş	Hacı Timurtaş		X			
Sarı Timurcu Mescidi	Sarı Timurcu	Sarı Timurcu Muhyiddin Çelebi	X(âlim,şâir)		X	X	
Yavuz Er-Sinan Câmî'i	Yavuz Er-Sinan	Yavuz Er-Sinan			X		
Hacı Halil Mescidi	Hacı Halil	Hacı Halil					
Hoca Hayrüddin Camii	Hoca Hayrüddin	Hoca Hayrüddin	X (molla,âlim)				
Hızır Bey Mescidi	Hızır Bey	Hızır Bey Çelebi	X (molla,âlim)			X	

Mahalle	Mescidi	Banisi	Müderriş/Âlim	Şeyh/Mutasavvıf	Asker	Kadı	Vezir
Şeyh Vefâ Câmî'i	Şeyh Vefâ	Fâtih Sultan Mehmed (Şeyh Vefâ)	X (âlim)	X			
Hoca Teberrük Mescidi	Hoca Teberrük	Hoca Teberrük	X				
Voynuk Şücaüddin Mescidi	Voynuk Şücaüddin	Şücâ Bey B. Abdullâh'üşşehir bi- Voynuk Begi			X		
Sekban Başı İbrahim Ağa Mescidi	Sekban Başı İbrahim Ağa	Sekban Başı İbrahim Ağa			X		
Mehmed Paşa Mescidi/ Hoca Gıyasüddin Mescidi	Hoca Gıyasüddin	Hoca Gıyasüddin Mehmed Efendi	X(müderriş)		X		
Sarı Bâyezid Mescidi	Sarı Bâyezid	Sarı Bâyezid	X(âlim)				
Molla Gürânî Mescidi/ Kilise Mescidi	Molla Gürânî	Molla Şemseddîn Gürânî	X				
Kalenderhâne Camii	Kalenderhâne	Fâtih Sultan Mehmed (Kalenderîler)		X			
Burmali Mescid	Burmali Mescid	Emin Nûreddin Osman Efendi				X	
Bezzâz-ı Cedîd Mescidi	Bezzâz-ı Cedîd	Bezzâz-ı Cedîd Ali Paşa			X		X
Saman Viren Mescidi/ Çukur Çeşme Mescidi	Saman Viren/ Çukur Çeşme	Saman Emîni Hoca Sinan			X		
Mercan Ağa Câmî'i	Mercan Ağa	Darüssaade ağası Nezir Ağa (2. Bânisi)			X		
Saman Viren Mescidi (ikinci)	Saman Viren	Saman Emîni Hoca Sinan Efendi			X		

5.4. BÖLGEDEKİ DİĞER MAHALLELER VE ÖNEMLİ YAPILAR

Bu bölümde Fatih döneminden sonra kurulmuş olan mahallelerin kurucu mescidleri kısa bilgiler verilerek, mahallesi olmayan fakat bölge sınırları içinde yer alan diğer önemli yapılardan bahsedilecektir.

5.4.1. Bölgedeki Diğer Mahalleler

Bu bölümde, Fatih'ten sonra Osmanlı döneminde çeşitli zamanlarda kurulmuş olan mahalleler ile mahallelere isimlerini vererek merkezlerini teşkil eden ve çalışma alanı sınırları içinde kalan, külliye, cami, mescid ve banileri anlatılacaktır. Bunlar, Fevziye, Süleymâniye Elmâruf, Kepenekçi Sinân, Kâtip Şemseddin ve Revani Çelebi mahalleleridir.

Burmalı Mescid Mahallesi:(Fevziye Mahallesi)Şehzâde Camii ile Atatürk Bulvarı arasındaki bölgededir. Şehzâde Başı Mâliye Şubesi mahallelerindedir (Ölçer, 2014).

Şehzâde Câmii'nin komşuluğunda, Bozdoğan Kemerî'nin Marmara tarafında ve İstanbul Belediye Başkanlığı'nın karşısında bulunan mescid, minâresinin şeklinden dolayı Burmalı Mescîd olarak bilinmektedir. Çevresindeki yerleşme bölgesinin istimlâk edilerek yıkılmasıyla, etrafı tamamen açılmıştır. Kitâbe yeri boştur. Hadîkat-ül Cevâmi'ye göre, Mısır kadılarında olan Mevlânâ Emin Nûreddin Osman Efendi tarafından yaptırılmıştır (Yüksel, 1983; Galitekin, 2001; Eyice, 1980). Mescidin yanında medfun bulunan bânîsinin ölüm tarihinin 1554 yılı olması, Burmalı Mescîd'in bir 16. yüzyıl eseri olduğu düşündürmekle birlikte, 1546 tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri'nde Emîn Nûreddin Mescidi adıyla kayıtlı 1497 tarihli bir vakfiyesi bulunmaktadır. Vakfiyesine göre Eski Saray yakınında 14 hücre ve 15 dükkân, Murâd Paşa Hanı yanında 31 hücre, 6 dükkân ve mahzen, Kazancılar Çarşısında 3 dükkân, Bit Pazarı yakınında 2 dükkân, Semek kapısı yanında 6 dükkân ve evler, Yeni Bezzâz Mahallesinde büyük ahır, Mescidin karşısında imâm için iki, müezzin için bir ev ile Gebze'de, Zağra Eskihisarı'nda hamamlar, Hereke'de değirmen mescide vakfedilmiş, ayrıca çok sayıda hayır sahibi de buraya vakıflar tahsis etmiştir. Bunlardan bazıları, Şehzâde Câmii'nin yapımı için istimlâk edilmişlerdir (Yüksel, 1983; Eyice, 1992).

Burmalı Mescid'in, Osmanlı'nın son dönemine kadar, devlet büyüklerinin konaklarının bulunduğu bir mahallesi olmuştur. Mescidin karşısında konağı bulunan, Hadîkatü'l-Cevâmi'ye göre, defterdarlıktan vezirliğe yükselen, ancak 1759'da İzmit'te idâm edilen Müezzinzâde Halîmî Mustafa Paşa'nın babası, daha sonra rûznâmçe kesedarlığına yükselen Burmalı Mescid'in müezzini Ali Efendi'dir (Galitekin, 2001). Haziresinde; Emin Nûreddin Osman Efendi'den başka, Müezzinzâde Halîmî Mustafa Paşa'nın ve 1753'te vefât eden hattat İbrâhim Ağa'nın da kabri vardır. 19. yüzyılda, Ahmed Muhtar Paşa ile Rifat Paşa'nın konakları da bu mahalledeydi (Eyice, 1992).

Burmalı Mescid'in mahallesi, 1911 Uzunçarşı-Mercan yangınında kül olmuş ve mescid fazla hasar görmeden kutulmakla birlikte, mahallesi ortadan kalkmıştır (Eyice, 1992). Cumhuriyet döneminde, Burmalı Mescîd Şehzâde Câmii'ne yakınlığı dolayısıyla 1928 tarihli câmilerin sayılarını kısıtlayan Tâlimatnâme'ye göre kadro dışı bırakılarak kaderine terkedilmiştir. 1936'da harap halde bulunan mescidin yıkımı düşünülürken, marangoz atölyesine kiralanmıştır (Eyice, 1992). Burmalı Mescîd'in

vakfiyesinde bulunan sıbyan mektebi ve çeşmesi kaybolmuş, sadece küçük hazîresi mevcuttur. Minaresinin biçimiyle sanat değeri yüksek bir mimari örneği olan ve 1961 yılında Vakıflar tarafından tâmir edilen Burmalı Mescid, yok olan mahallesinin yerinde bulunan parkın içinde bulunmakta ve kullanılmaktadır (Eyice, 1992).

Süleymâniye Elmâruf Mahallesi: (Süleymâniye Mahallesi) Külliye'nin yapımından önce kurulmuş Vefâ ve Beyazıt Han nahiyeleri içinde kalan mahalle, nahiye ismi olarak listelerde yer almasa da, Süleymâniye Külliyesi çevresindeki bölgenin, tarih boyunca ve günümüzde de bu ismi taşıdığı görülmektedir. Aynı nedenle bölgede yapılan çalışmalar benzer şekilde isimlendirilmektedir. Süleymâniye Külliyesi ve Vakfiyesi ile ilgili, çeşitli disiplinler tarafından yapılan araştırmalar, çıkarılan yayınlar ve akademik çalışmalar önemli bir külliye oluşturmakla birlikte, bu çalışmanın kapsamı itibarıyla külliye kısaca ele alınmıştır.

Süleymâniye Külliyesi, farklı işlevleri olan yapıları bir arada bulunduran geleneksel külliye kavramının en bilinen temsilcilerindendir. Eski Saray (Sarây-ı Atîk-i Âmire) arazisinin bir kısmı ile Vefa'ya doğru bir alan, inşaat alanı olarak uygun görülmüş, Mimar Sinan'ın İstanbul'daki en önemli eseri kabul edilen Külliye, Kanûnî Sultan Süleyman'ın vakfı olarak bu alanda inşa edilmiştir. Bünyesinde bulunan, dârülhadis, dârülkurrâ, tıp medresesi ve şifâhâne, sıbyan mektebi, imaret, han, hamam, sıra dükkânlar, türbeler ve haziresi ile, topografya ve yerleşimle bütünleşerek, yaklaşık altmış dönüm bir alanda yerleşmiştir. (Mülayim, 2012)

Süleymâniye'yi diğer Osmanlı külliyelerine göre üstün bir konuma getiren, mükemmel bir tasarım anlayışıyla inşa edilmesinin yanında, yönlendirici ve bütünleyici bir şehir planlama örneği olması ile toplum hayatına her alanda temas eden bir vakıf eseri olmasıdır. (Mülayim, 2012) Şehir içindeki yer seçim kararı; sosyal, psikolojik, işlevsel ve estetik etkileri bakımından, detaylı düşünülmüş bir stratejinin eseri olduğunu göstermektedir.

Külliye'de dinî, eğitim, sağlık ve sosyal alanlarda yüzlerce insan istihdam edilerek bu ailelerin geçimi ve üretilen iş ile toplum hizmetlerinin yerine getirilmesi sağlanmıştır. Kanunî vakfiyesinde görev, yetki ve sorumlulukları belirlenen 781 kişi ayrı ayrı alanlarda iş imkânı bulmuştur. Dinî hizmetler alanında 218 kişi câmi ile 262 kişi türbelerde, eğitim alanında 3 kişi sıbyan mektebi ile 30 kişi medreselerde, sağlık

alanında 30 kişi dâru'ş-şifâ ile 5 kişi tıp medresesinde ve sosyal alanda 51 kişi de imarette çalışmışlardır (Kürkçüoğlu, 1962; Yılmaz, 2008).

Külliyeye içerisinde en önemli hizmet, eğitim sahasında olmuş, kurulduğu devirden 19. yüzyıla kadar Osmanlı medrese sisteminin en üst seviyesini oluşturmuştur (Mülayim, 2012). Medreselerde, beş müderris ve beş müd tarafından her dönemde 23 öğrenciye eğitim verilmiş, devletin eğitim, yargı ve dini hizmetlerini yürütecek elemanlar yetiştirilmiştir. Medreselerde eğitim daha çok temel İslam ilimleri olan Tefsir, Hadis, Fıkıh ve Kelam ağırlıklı Osmanlı eğitimi sistemine model olacak eğitim verilmiştir. (Yılmaz, 2008)

Fatih Dâruşşifâsı'nda usta-çırak usulüyle hekim yetiştirilirken Süleymâniye'de tıp eğitimi veren müstakil bir medrese inşa edilmiş, tıp eğitimi, sağlık hizmetleri ve ilaç imalâtı birarada yürütülmüştür. Tıp eğitimi ve sağlık hizmetleri, Süleymâniye Külliyesi bünyesinde bulunan tıp medresesi ve dâru'ş-şifada dönemin en ileri teknikleriyle din ve milliyet ayırımı yapılmadan ücretsiz verilmiş, hazırlanan ilaçlar, dâru'ş-şifada tedavi gören hastaların dışında İstanbul'un diğer sağlık kurumlarının ilaç ihtiyacı buradan karşılanmıştır. (Mülayim, 2012; Yılmaz, 2008)

Külliyenin hizmet yapıları yanında, Süleymâniye Vakfiyesi, kapsamı itibarıyla, çok önemli bir strateji belgesi olarak görülmelidir.

Kepenekçi Sinan Mescidi Mahallesi: Kantarcılar'da, Kepenekçi Hoca Sinan Efendi (Ö.1562) tarafından 1535 yılında yaptırılmıştır. Hadîkatü'l Cevâmi'ye göre, bânîsi Sinan-ı Mühtedî; Sofiyye tarikatına mensuptur, bir risâlesi vardır ve Emir Buhâri Câmii karşısında medfûndur. Ayrıca, Mescîd'e yakın mektebi civarında oğlu Süleyman Efendi medfûn olduğu ve mahallesinin bulunduğu yine Hadîka'da bildirilmektedir. (Galitekin, 2001, s.243) Mahallesi, Demirtaş Mahallesi'ne katılmıştır (Ölçer, 2014).

Kepenekçi Sinan Câmii, çeşitli târihlerde tâmirler görmüştür. 1968 yılında, büyük bir onarım görmüş, en son 1991 yılında yine tâmirden geçmiştir. Mescîd, yol yükseltilmesi nedeniyle çukurda kalmıştır (Yüksel, 2004). Daha önce câmînin yanında bulunan Kepenekçi Sinan Medresesi günümüze ulaşamamıştır.

Cankurtaran Mescidi Mahallesi: (Kâtip Şemseddin Camii) Banisi, Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk sır katibi olan, 2.Bayezid'in sır katibi Şemseddin Kasım'dır (Sarıcaoğlu, 2009, s.117). Cami, Cankurtaran Mescidi ismiyle de bilinir. Kendi adıyla

anılan mahallenin Ağakapusu civarındadır. 1500'lü yılların başında yapıldığı tahmin edilen cami, uzun yıllar harab bir vaziyette kalmıştır. Kaynaklarda, minaresinden ufak bir bakiye ile mezarların kaldığı bahsedilmektedir (Öz,1962, s.39). 1982 yılında mahallelinin desteği ile tekrar inşa edilip ibadete açılmıştır. Hakkında fazla malumat bulunmayan Katib Şemsettin Kasım, banisi olduğu mescidin haziresinde medfundur. (Galitekin, 2001, s.115)

Vakıf Tahrir Defteri 909/1503 tarihli vakfiye suretinde “Katib Şemsüddin Mescidi” olarak kayıtlı camiye, 48.000 akçe nakit, evler, dükkânlar, arsa, hücreler, imam ve müezzin için birer evin vakfedildiği, yıllık gelirinin de 10.044 akçe olduğu yazmaktadır. Cami hakkında yeterli bilgi bulunmamakta olup, vakfiyesinde mevzu edilen Katib Şemsüddin Mektebi'ne ait herhangi bir iz kalmamıştır. Mekteble ilgili olarak vakfiye defterlerinde, yıllık odun tahsisatı ve muallime verilecek ücret hakkında malumat vardır. (Yüksel, 1983, s.272)

Revani Çelebi Mescidi Mahallesi: Vefa Kırkçeşme'de olup banisi 2.Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde yaşayan “Revani” mahlasıyla bilinen Edirneli İlyas Şüca'dır. Doğum tarihi ile ilgili net bir bilgi bulunmayan Revani Efendi 1523 tarihinde İstanbul'da vefat etmiş ve kendi yaptırdığı mescidin haziresine defnolmuştur (Yüksel, 1983).

Şair olan İlyas Şüca Efendi, şiirlerinde “Revani” mahlasını kullanmış ve bu şekilde anıla gelmiştir. Bazı kaynaklarda da Revani Çelebi olarak geçmektedir. 2.Bayezid döneminde saray çevresindeki şairler arasına girdiği, saraydan para ve hediyeler aldığı kayıtlarda bulunmaktadır. Bu dönemde “Surre Emîni” vazifesiyle Mekke ve Medine'de de bulunmuştur (Erünsal, 2008, s.30).

1509 yılında, Şehzade Selim'in yanına Trabzon'a gider ve burada itibar görür. Selim'in tahta çıktığı 1512 yılında beraber İstanbul'a gelirler. Yavuz Sultan Selim döneminde “Matbah-ı Âmire kâtipliği ve emînliği” ile Ayasofya Camii ve Bursa Kaplıcaları mütevelliliği görevlerini ifa etmiştir. İsmi ile anılan Saraçhane'de Bozdoğan Kemerî yanındaki mescidin inşasına da Ayasofya Camii Mütevellisi iken başlamıştır. Rivayete göre mescidinin inşaatı esnasında buradan geçen Yavuz Sultan Selim Han mescidi çok beğenmiş ve kime ait olduğunu sormuş. Ayasofya mütevellisi Revâni Çelebi'ye ait olduğu cevabını alınca da, “Hoş Ayasofya, sen yılda bir mescid doğurursun” demiştir (Galitekin, 2001, s.171).

Bazı kaynaklarda “Koğacılar Mescidi” olarak da geçen Revani Efendi Mescidi için, Vakıf Tahrir Defteri 1520 tarihli vakfiye suretinde, imam ve müezzin için birer ev, mescid avlusunda 15 hücre, 7 dükkân, bozahane, debbağ dükkanı ve arsalar vakfedilmiştir (Yüksel, 1983, s.437). Şair Revani Efendi'nin günümüze ulaşabilen iki eseri vardır. Bunlar, kendi adıyla anılan “Divan”ı ve Sultan Selim’e arz ettiği “İşretname” isimli eseridir (Erünsal, 2008, s.30).

1908 yılındaki Vefa yangınında oldukça harap ve kullanılamaz hale gelen cami, 1940'lı yıllardaki imar faaliyetleri sonucu yıkılmıştır. Yerine Hıfzıssıhha Enstitüsü yapıldı. Şu an ise bu bina İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sağlık Daire Başkanlığı olarak kullanılmaktadır. Günümüzde, mescidin bulunduğu sokağa bir özür mahiyetinde “Revani Çelebi Sokağı” ismi verilmiştir (Kaya, 2011).

Caminin haziresinde bulunan Revani Efendi'nin mezar taşı kayıp olup, hakkındaki son malumat, İhtifalci Mehmed Ziya Bey'in 1924 tarihinde bölgede yaptığı araştırmalar sırasında Revani'nin mezar taşıyla ilgili verdiği bilgilerdir. (Kaya, 2011, s.52)

5.4.2. Diğer Önemli Yapılar

Bölgede çeşitli dönemlerde inşa edilmiş, bölgeyi etkileyen ve önemli tarihi değere sahip olan ancak, etrafında mahalle teşekkül etmemiş eserler, Şehzade Külliyesi, Ahi Çelebi Camii, Şeyh Davud Mescidi, Şeb Sefâ Hatun Camii, Mimar Mehmed Ağa Camii, Kirazlı Mescid, Kaptan-ı Derya İbrahim Paşa Camii ve Dâmat İbrahim Paşa Camii olarak sayılabilir.

5.5. BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ

Bizans'tan beri önemli bir yerleşim alanı olan Süleymaniye bölgesi korunması gerekli pek çok tarih ve kültür katmanına sahiptir. Bölgenin pek çok değişimle günümüze kadar ulaşan mahalleleri ve yerleşim dokusunun fetihten sonra oluştuğu tespit edilmiş ve bu oluşumun sebep ve yöntemleri araştırılmıştır.

Fethi takip eden yılların nüfus ve iskân politikası ile, şehirde nüfus hızla artmıştır. İlk sarayın önemli bir çekim merkezi olarak Bayezid'de yapılması ile İstanbul'un yönetim kademesinin de yerleştiği bölge etrafında mahalleler oluşmaya başlamıştır. Mahalleler, bunların çekirdeğini meydana getiren şahsiyetlerin ve onlar etrafında birleşen toplumun hayat felsefesi ve kültürü ile şekillenmiştir. Mahallelerin vâkıflarının

şahsiyetlerin taşıdıkları kültür ve medeniyet seviyesi, fetihten sonra İstanbul şehrinin yeniden kuruluş mantığını anlatmaktadır.

1926 yılında mahallelerin birleştirilmesinden önce, daha küçük birimler olan mahallelerin, halkın da vakıflar aracılığıyla katılımıyla, daha küçük ölçekte ve yerelde yönetilirken; kamu tasarruf yetkisinin devletleştirilmesinin, mahalle yapısı ve aidiyet duygusunun bozulmasına sebep olduğu görülmüştür.

Süleymâniye bölgesindeki mahallelerin kurucu mescitlerinin bânilerinin büyük bir çoğunluğunun devrinin büyük âlim, ulema, mutasavvıf ve müderrislerinden oluştuğu görülmektedir. Bu durum, Süleymâniye bölgesinin, yüzyıllarca koruyup geliştirdiği ileri seviyedeki mimari eserlerin, öncelikle aynı seviyede bir kültürel iklimin oluşturulması ile meydana getirildiği ve Fatih devrinde atılan şehircilik temeli üzerine ve vakıf sistemi ile sonraki nesillerce de sürdürülebilir kılındığı sonucuna varılmıştır.

Tanzimattan sonra yönetim anlayışının değişmesi ile, vakıflar eliyle yürütülen hizmetler, özellikle de eğitim merkezileştirmeye başlamıştır. Bu durum, halkın şehir ve toplumla ilgili insiyatif alan yapısını bozmuş ve dolayısıyla yönetim kültürünün temelleri sarsılmıştır. Bunun yanısıra, modernleşmenin getirdiği anlayışla bölgenin terk edilmesi ve kültürel mirasın önemli ölçüde yok edilmesi bölgenin çöküntü alanı haline gelmesine, kültürün somut aktarım araçlarının harap olmasına neden olmuştur.

6. SÜLEYMÂNİYE BÖLGESİNİN MEVCUT DURUM DEĞERLENDİRMESİ

Bu bölümde, Süleymâniye Bölgesinin mevcut durumu; bölgenin yasal durumu, mer'iyetteki planlama kararları, yenileme alanı uygulamaları, fiziki, sosyal, kültürel, ekonomik yapı, erişilebilirlik ve kültürel değerlerin sürekliliği konularında değerlendirilmiştir.

6.1. YASAL DURUM VE PLANLAMA KARARLARI

Süleymâniye bölgesinde tespit edilen anıt eserler ve sivil mimarlık örnekleri, 09 Eylül 1977 tarihinde 9776 sayılı GEEAYK kararı ile toplu olarak tescil edilmiştir. 1981 yılında bölge, koruma alanı olarak tanımlanmıştır.

Türkiye; 1972 yılında UNESCO'nun (Birleşmiş Milletler Bilim Kültür ve Eğitim Teşkilatı) 17. Genel Konferansı'nda kabul edilen ve "bütün insanlığın ortak mirası olarak kabul edilen 'üstün evrensel değere' (outstanding universal value) sahip kültürel ve doğal varlıkları dünyaya tanıtmak, toplumda söz konusu evrensel mirasa sahip çıkacak bilinci oluşturmak ve çeşitli sebeplerle bozulan, yok olan bu değerlerin yaşatılması için gerekli işbirliğini sağlamak" amacını taşıyan "Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme" yi 1983 yılında imzalamış ve dört bölgeden oluşan "İstanbul'un Tarihi Alanları" 1985 yılında Dünya Mirası Listesi'ne kaydolmuştur. Süleymaniye Camii ve Çevresi Koruma Alanı bu dört alandan biridir.

12 Temmuz 1995 tarihinde, İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 6848 sayılı kararıyla İstanbul Suriçi Bölgesi sit alanı ilân edilmiştir. Süleymaniye bölgesi, "Kentsel ve Tarihi Sit Alanı" olarak tanımlanmıştır.

Süleymâniye 5366 sayılı Kanun kapsamında Bakanlar Kurulu'nun 24.05.2006 tarih ve 2006/10501 sayılı kararı ile Yenileme Alanı ilan edilmiş ve karar, 22.06.2006 gün ve 6206 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

İstanbul Tarihi Yarımada Yönetim Planı, öncelikle ilçe belediye meclislerinde ve sonrasında, 16 Aralık 2011 tarihli ve 2896 sayılı karar ile İstanbul Büyükşehir Belediyesi Meclisi'nde kabul edilmiştir. Planın güncellemesi, İstanbul Sit Alanları Alan Başkanlığı'nın Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu tarafından 08 Mayıs 2018 tarihli 01 sayılı kararı ile uygun bulunmuş ve İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisi'nin 12 Haziran 2018 gün ve 970 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Süleymâniye Bölgesi için geçerli olan planlar en üst ölçekten uygulama ölçeğine kadar “İstanbul Çevre Düzeni Planı”, “Alan Yönetim Planı”, “Fâtih Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı” ve “Fâtih Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı”dır.

6.1.1. Plan Kararları

İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlanan “1/100.000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı”, 15.06.2009 tarihinde onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Planın vizyonu; “Çevresel, toplumsal ve ekonomik sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda özgün kültürel ve doğal kimliğini koruyarak gelişen, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip bilgi toplumuna dönüşen yaşam kalitesi yüksek bir İstanbul’dur. Plan’ın amacı ise; “İstanbul’a; sahip olduğu tarihi, kültürel ve doğal kimlik değerleri ile özdeşleşen, kentin öncelikle kültür ve turizm alanlarındaki üstünlüklerini ön plana çıkartan, çevresel, ekonomik ve toplumsal sürdürülebilirlik ilkelerini mekâna yansıtarak yaşam kalitesini yükselten, ekonomik yapısını bilim ve teknolojiye dayalı ticaret ve hizmet ağırlıklı bir ekonomiye dönüştüren, etkin ve katılımcı bir kent yönetimi - yönetişimi yapılandırmasında, kurumsal ve mekânsal planlarını verimli bir araç olarak kullanan küresel ölçekte güçlenmiş bir kent statüsü kazandırmak” olarak belirlenmiştir. (ÇDP Raporu, 2009)

“**İstanbul Çevre Düzeni Planı**”nda Tarihi Yarımada ve Sit Alanları için kabul edilen plan kararlarına göre; Tarihi Yarımada’nın geleneksel merkez işlevi ve canlılığının korunması amacıyla “geleneksel merkez” (MG) olarak gösterildiği, “kültür odaklı turizm” (TK) kararı getirildiği, kültür, turizm ve rekreasyon kullanımlarının Haliç boyunca geliştirilmesi ile nüfus ve yapı yoğunluğunu azaltmak için bazı donatıların Tarihi Yarımada’nın dışına taşınmasının öngörüldüğü, genel siluet ana planı ile ‘Tehlike Altındaki Dünya Mirası’ (World Heritage in Danger) listesine girme tehdidi altındaki alanlarda detaylı çalışmalar yapılması gerekliliğinin vurgulandığı görülmektedir. (İTYYP, 2018, s.111)

“**İstanbul Tarihi Yarımada Yönetim Planı**”nda Tarihi Yarımada için benimsenen vizyon; “zengin tarihi birikimini koruyup, yaşayan, üreten, sosyal-ekonomik, mekânsal ve kültürel kimliğini geleceğe aktaran bir Tarihi Yarımada için kullanıcıların ve yaşayanların katılımıyla tüm kurum ve kuruluşları ile eşgüdüm ve şeffaflık içinde yürütülen; Tarihi Yarımada’nın üstün evrensel değerini koruyan bir Yönetim Planı”dır.

2011 onanlı Yönetim Planı'nda belirlenen bu vizyon, güncelleme sürecinde değiştirilmemiştir (İTYYP, 2018, sy.207).

Sürekli izlenen, denetlenen, süreç içinde ortaya çıkan ihtiyaçlara göre üzerinde değişiklik yapılabilen, dinamik ve katılımlı planlar olması gereken Alan Yönetim Planları, bu yönleriyle stratejik plan yaklaşımıyla hazırlanmaktadır. Bununla birlikte, mevzuat altyapısının, uygulama için yetersiz olduğu söylenebilir.

Güncellenen politika ve ilkeler doğrultusunda belirlenmiş olan hedef, strateji ve eylemler; Yönetim ve Eşgüdüm, Koruma – Planlama, Koruma – Restorasyon, Erişilebilirlik, Eğitim, Risk Yönetimi, Ziyaretçi Yönetimi, Bilinçlendirme ve Katılım temalarına göre belirlenmiştir. (İTYYP, 2018, sy.208-243)

Yönetim ve Eşgüdüm Hedef, Strateji ve Eylemlerinden, yönetim planı'nın etkili bir şekilde uygulanmasının sağlanması olarak belirlenen hedefin, mevcut kurum ve kuruluşlar veya bünyelerinde kurulacak birimler aracılığıyla, koordinatör birer kurum belirleyerek, işbirliği ve koordinasyonun artırılarak yürütülmesi, alan başkanlığının yetkilerinin yasalarla tanımlanarak genişletilmesi önerisi getirilmiştir. (İTYYP, 2018, sy.210) Yönetim Planı incelendiğinde; yönetim ve eşgüdümle ilgili belirlenen bütün eylemlerde, işaret edilen kurumların, 'bilimsel çalışmalar ve araştırma projelerinin teşvik edilmesi' eylemine destek vermesi beklenen 'üniversiteler, enstitüler ve STK'lar' dışında tamamen kamu kurumlarından oluştuğu görülmektedir.

“Tarihi Yarımada'da (Fatih İlçesi) Koruma Amaçlı İmar Planları”, “30.12.2011 tasdik tarihli Fatih İlçesi Tarihi Yarımada Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı” ile “04.10.2012 tasdik tarihli Tarihi Yarımada Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı”dır. (İTYYP, 2018, sy.112) Bu planlarda, Dünya Mirası Listesine kayıtlı alanlarda, 1. derece koruma bölgelerine ilişkin hükümler geçerlidir. (İTYYP, 2018, sy.114)

“Tarihi Yarımada Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı”nda “Süleymâniye Camii ve Çevresi Koruma Alanı” için orta ve yüksek yoğunluklu konut alanları kullanımı öngörülmüş ve bunları desteklemek üzere, mevcut dini ve eğitim tesislerinin korunması ve park alanları ile sosyal kültürel tesisler oluşturulması kararı alınmıştır. Planda ayrıca, bölgenin Dünya Mirası Alanı ilan edilmesinde etkili olan anıt eserler, sivil mimari örnekleri ile geleneksel sokak dokusunun korunarak, evrensel düzeyde taşıdığı tarihi, kültürel kimliği ile bütünleşen bir Tarihi Merkez statüsü kazandırılması hedeflenmiş, Süleymâniye Bölgesi'nin eski tarihi kimliğine kavuşması için konut

işlevinin rehabilitasyonunda ve yeniden gelişmesinde bu bölgede yer alan üniversitenin önemli rol oynayacağı belirtilmiş ve buna yönelik plan kararları üretilmiştir. Ticaret alanları, ikinci derece (T2 lejandı) olarak planlanmış, alanın kuzeyindeki ticaret alanının bir kısmı konut alanı olarak yeniden işlevlendirilmiştir. (TYKANİP, 2011; İTYYP, 2018, sy.121)

Plan kararları ve hükümleri doğrultusunda, kentsel tasarım projeleriyle bölgede dönüşümün sağlanması amacıyla doku bütünlüğünü zedelemeyecek uygulamalara izin verileceği belirtilerek, tescilli olmayan parseller için kütle çizilmiş ve 9,50 m kat yüksekliği belirlenmiştir. Planla alan içinde üç meydan ve üç yeraltı otoparkı ile bazı yolların yayalaştırılması önerilmektedir. Ulaşım ile ilgili ayrıca, Atatürk Bulvarının yer altına alınabileceği öngörülmüştür. (İTYYP, 2018, sy.122)

Koruma Amaçlı İmar Planları, genel olarak fizikî mekâna müdahale edecek kamu projeleri yoluyla dönüşümü hedefleyen klâsik imar planı niteliği taşımaktadır.

Yenileme Alanı kapsamında yapılan ada avan projelerin, imar planına uygun olarak hazırlanmaları esas olmakla birlikte her zaman bu şekilde hazırlanmadıkları, bölgede yetkili olan İstanbul I Numaralı Yenileme Alanları Bölge Kurulu tarafından onaylanan projelere göre, Koruma Amaçlı İmar Planlarının tadil edildiği görülmektedir.

6.1.2. Yenileme Alanı Kararları ve Uygulamaları

Yenileme alanı tanımı; 05 Temmuz 2005 tarihli “5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun” kapsamında getirilmiştir ve sınırları yerel yönetimler tarafından önerilen ve Bakanlar Kurulu tarafından ilan edilen sit alanlarını kapsamaktadır. Bu Kanun ile yerel yönetimler, yenileme alanlarında “yenileme projeleri” yapmak ve uygulamak konusunda yetkilendirilmiştir. İstanbul için, yenileme projelerini değerlendirmek üzere, iki yeni bölge kurulu (I ve II Numaralı Yenileme Alanı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları) kurulmuştur. 5366 sayılı Kanun; UNESCO Dünya Mirası Komitesi ve akademik çevrelerce, koruma alanlarında koruma ile uyum sağlamadığı düşünülen yenilemeyi teşvik etmesi ve bölgenin sosyo-ekonomik yapısının sağlıklılaştırılmasına değinmemesi açılarından eleştirilmektedir. (İTYYP, 2018, sy.122)

Tarihi Yarımada’da; 5366 sayılı “Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun” kapsamında

belirlenen yenileme alanları 21 adettir. Bu kanuna göre, yenileme alanlarında öncelikle koruma amaçlı imar planlarında belirlenen fonksiyonlar olmak üzere, konut, ticaret, turizm, konaklama, sağlık, eğitim, sosyal, kültürel alan, belediye hizmet alanı, yönetim alanı, park ve çocuk oyun alanları gibi fonksiyonların yer alabileceği hükme bağlanmıştır. (İTYYP, 2018, sy.113)

Süleymâniye Bölgesi, 5366 sayılı Kanun kapsamında Bakanlar Kurulu'nun 24.05.2006 tarih ve 2006/10501 sayılı kararı ile Yenileme Alanı ilan edilmiş ve bu karar, 22.06.2006 gün ve 6206 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kapsamda, bugüne kadar, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığınca 46, Fatih Belediye Başkanlığınca ise 39 adada hazırlanan ada bazlı avan projeler İstanbul I Numaralı Yenileme Alanları Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü tarafından onaylanmıştır. (İTYYP, 2018, sy.121) Onaylanan avan projeler, plan tadilatları ile imar planlarına işlenmektedir. Süleymâniye yenileme alanında toplam 208 adet yapı adası bulunmaktadır. İBB ve Fatih Belediyelerinin proje yaptığı alan toplam yenileme alanının %49 'na tekabül etmektedir. Kalan alan, yapı adası bazında % 30'u İstanbul Üniversitesi, %6'sı Vakıflar Genel Müdürlüğü bünyesindedir. Alanın %5'i ise İMÇ Bloklarından oluşmaktadır (İBB-KVPM Arşivi, 2016).

İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığınca hazırlanan avan proje örneklerinde, kadastral dokunun korunduğu, eski eserler için basit ve esaslı bakım onarım veya özgün yapım tekniği ile yeniden yapımının önerildiği ve yeni yapılanmaların tarihi dokunun gabarisine uyumlu oldukları belirlenmiştir. Bu çalışmalarla esaslı bakım onarımı önerilen 647 adet parselin, bu şekilde korunması mümkün olmakla birlikte, zamanında müdahale edilmediği için süreç içinde birçoğunun harap olduğu görülmektedir. Dünya Miras Komitesi; yenileme alanları avan projeleri ile ilgili endişelerini, 2006 Vilnius, 2009 Sevilla, 2010 Brasilia, 2012 St. Petersburg, 2013 Phnom Penh, 2017 Krakow oturumlarındaki misyon ve heyet raporlarında belirtmişlerdir .

2007-2011 yılları arasında Süleymâniye yenileme alanında yer alan tescilli 224 ve tescilsiz 395 olmak üzere toplamda 619 parselin restorasyon projeleri, özel mülkiyette bulunanlar da dahil olmak üzere tamamı kamu kaynakları ile hazırlanmışlardır. Uygulama için, "İBB + İl özel idaresi + TOKİ + mülk sahibi", "İBB + İstanbul Üniversitesi + 2010 AKB ajansı" ve "İBB + Fatih Belediyesi + KİPTAŞ" iş birliği

şeklinde üç model kurgulanmıştır. Birinci modele göre, özel mülkiyetteki smö yapıların restorasyon uygulama finansmanının %60'ı kamu kaynaklı fonlarla %40'ı mülk sahiplerince ve TOKİ kredisi ile temin edilmiş, ancak, fondaki paranın yetersiz kalması nedeniyle projelerin tamamı gerçekleştirilememiştir (İBB-KVPM Arşivi, 2016).

İBB-KİPTAŞ ve Fatih Belediyesi tarafından yenileme çalışmalarının, alan içerisinde kalan pek çok parselin şirket tarafından satın alınması sonrasında yapılması kararlaştırılmış, bu nedenle uzun süre uygulamaya başlanmamıştır. Bu dönemde, Projeler hazırlanarak ilgili Yenileme Kurulunca onaylanmış, satın alınan parsellerde yıkımlar gerçekleştirilmiş ve boşalan parseller nedeniyle alan daha da sağlıksız ve güvensiz bir hâle gelmiştir. 2018 yılının kasım ayında Proje uygulamasının ilk etabı, temel atma töreniyle başlatılmış, bu etapta bulunan 700 bağımsız bölümün yapımının Katar ortaklığı ile Kuzu İnşaat'ın kurduğu Diar Süleymaniye Gayrimenkul A.Ş. gerçekleştireceği açıklanmıştır. (Url 2)

“Süleymaniye Geliştirme Projesi” ile, ada bazında birleştirmeler yapılarak kadastral dokunun ve zemin altı otoparklar ile sokak yapısının değişmesi, bina yüksekliklerinin, irtifa yerine kat adediyle ifade edilerek artırılması, tescilli eski eserlerin cepheleri korunarak, özgün yapım teknikleri dışına çıkılması, iç mekanda tek çekirdek oluşturarak kullanım alanının artmasının hedeflendiği görülmektedir. Bu bakımdan Proje kapsamında, yenilemenin yanında finansman hedeflerinin de öncelikli olduğu söylenebilir. Şirket tarafından yapılan yenileme ve dönüşüm faaliyetleri, şirketlerin yapısı gereği yatırım odağında yürütülmektedir.

6.2. FİZİKİ YAPI / GÜNÜMÜZDEKİ DURUM

İsmi sınırları içinde bulunan Süleymâniye Külliyesi'nden alan Süleymaniye Bölgesinde yer alan mahalleler, organik dokusunu koruyan geleneksel evleri ve sokakları ile tipik Osmanlı Dönemi yerleşimi özellikleri göstermektedir. Fizikî dokuyu oluşturan, bölgenin merkezini temsil eden Külliye yapıları ile çevresindeki mahalleler ve merkezlerinde yer alan yapılardır.

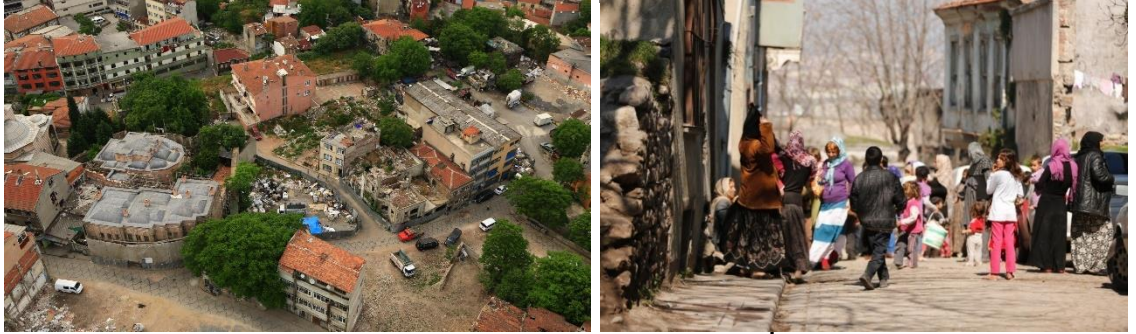
6.2.1. Süleymâniye Bölgesinde Yapıların Durumu

Süleymaniye Camii ve Çevresi Koruma Alanı'nda 920 tescilli eser bulunmakta olup, bu eserlerin 793'ü mevcut, 127'si kayıptır. Alan'daki 358 anıt eserin yedisi ve 515 sivil mimarlık örneğinin 120'si yok olmuştur. Mevcut anıt eser sayısı 351 ve sivil mimarlık

örneği sayısı 395'tir. Süleymâniye Camii ve Çevresi Koruma Alanı'nda iki adet tescilli meydan bulunması, Tarihi Yarımada'daki diğer miras alanlarından farklı bir özelliktir. (İTYYP, 2018, sy.24)

Süleymâniye Bölgesi anıt eserlerin oran ve metrekare olarak yoğun olduğu bir bölgedir. Anıt eserlerin toplam kültür varlıklarına oranı %38.2, bunun yanında yoğunluğu en yüksek olan sivil mimarlık örneklerinin de oranı %42.9'dur. Bunlarla beraber, toplam sayıya kayıp eserlerin oranı %13.8 ve hazire, meydan ile diğer eserlerin oranı %5.1'dir. (İTYYP, 2018, sy.24)

Tescilli eserler içindeki kullanım oranlarına göre, konut kullanımının ağırlıklı olduğu görülmekle birlikte; ticaret, imalat ve depolama fonksiyonlarının yoğun olması, ailelerin bu bölgeden uzaklaşmasına ve bölgenin çöküntü alanına dönüşmesine sebep olduğundan, bölge geneli için konut oranının düşük olduğu bilinmektedir. Geleneksel Süleymaniye evleri az katlı olarak, ahşap ve kâgir malzemeden inşa edilmiştir. Tescilli eserlerin 2018 yılı itibarıyla 73 tanesi kullanılmamakta ve anıt eserlerin bazılarında imalathaneler bulunmaktadır. Kullanıcı profili tescilli yapılar ve bölge geneli için risk oluşturmaktadır. (Şekil 34)

Şekil 34. Süleymaniye Bölgesinden Görüntüler (İlze, 2016)

Tarihi değeri, mimari özellikleri ve Yarımada'nın sembolü olması bakımından birinci derecede önem taşıyan Süleymaniye Camii ve Külliyesi yanında bölgede, Harbiye Nezareti Binası (İstanbul Üniversitesi merkez kampüsü) Süleymaniye Kışlası, Müftülük binası, Damat İbrahim Paşa Külliyesi, Molla Gürani Camii, Kalenderhane Camii, Bozdoğan Su Kemeru (Valens), Atıf Efendi Kütüphanesi, Vefa Lisesi gibi önemli anıt eserler bulunmaktadır. Bu eserlerin bazıları asli fonksiyonlarında ve bazıları fonksiyon değışiklikleri ile kullanılırken, restorasyonu devam edenler de bulunmaktadır. Süleymâniye Bölgesindeki mahallelerin merkezlerini oluşturan cami,

türbe ve çeşmeler de tarihteki fonksiyonları ile kıyaslanamaz olsa da geleneksel mahalle hayatının devamı olarak varlıklarını sürdürmektedir. Ayrıca, somut olmayan kültür mirasını yaşatan “Vefa Bozacısı” gibi sivil mimarlık örnekleri alanda yer almaktadır. Atatürk Bulvarı üzerinde, bölgenin batı sınırında bulunan İstanbul Manifaturacılar Çarşısı (İMÇ) da inşa edildiği 1960’lı yıllardan günümüze işlevini sürdürmektedir. (Şekil 35)

Şekil 35. İstanbul Manifaturacılar Çarşısı İMÇ, 2020

Alan’da yer alan 733 tescilli kültür varlığı parselinden 333’ü şahıs ve 181’i vakıf mülkiyetindedir.

6.2.2. Süleymâniye Mahallelerinin Durumu- Sorunları

Süleymaniye Bölgesi, geleneksel yapısını 1950’lere kadar koruyabilmiştir. Zamanla ticaret, depolama ve imalat fonksiyonlarının artması, ailelerin buradan uzaklaşmasına sebep olmuştur. Bölgede konut olarak kullanılmakta olan binalar zamanla azalmış, kalan konutlara ise, iç ve dış göçlerle gelen nüfus ile İstanbul Üniversitesi’ne yakınlığından dolayı öğrenciler yerleşmiştir. Günümüzde bölgedeki konutlar, her odasında bir aile veya birçok bekârın yaşadığı mekanlar haline gelmiştir. Zamanla konutların cephe karakterleri de değişmeye başlamış, bu durum mimari dokunun bozulmasına yol açmıştır. Son asırda bir yoksul semti haline gelen Süleymaniye, eğitim ve ticari alanları ile canlılığını korumaktadır. (İTYYP, 2018, sy.55)

Konut alanları, Süleymaniye Bölgesinin sadece %8’ini oluşturmaktadır. Konutlar çoğunlukla, doğuda İstanbul Üniversitesi, batıda ise İstanbul Manifaturacılar Çarşısı (İMÇ) blokları arasındaki bölgede yer almaktadır. Ayrıca kuzey-güney

doğrultusundaki ana yollar çevresinde ise, yerel ticareti de barındıran karma kullanımlar bulunmaktadır. Yaşam biçiminin ve kullanıcılarının sürekli değişmesiyle fonksiyonlarda farklılıklar oluşmuştur.

Bölgede kültür varlıkları ile birlikte, özgün sokak dokusu büyük ölçüde korunmuş olsa da, yaşanan yangınlar, yol genişletme ve meydan oluşturma çabaları özgün sokak dokusunun yer yer kaybedilmesine sebep olmuştur. Özellikle Atatürk Bulvarı'nın açılıp, İstanbul Manifaturacılar Çarşısı (İMÇ) Bloklarının da yapılması ile özgün sokak ve yol dokusu kesintiye uğramıştır.

İstanbul Üniversitesi merkez binası ve fakülteleri bölgede önemli bir yer kaplamakta, çok sayıda üniversite öğrenci yurdu da yakınlığından dolayı burada bulunmaktadır. Ayrıca yakın çevreye hitap eden lise ve ilköğretim okulları da bölgede yer almaktadır. (İTYYP, 2018, sy.55)

Deri, tekstil, kâğıt, plastik ve metal eşya imalatının yapıldığı bölgede imalât ve depolama alanlarının yoğunlaşmasıyla, birçok kültür varlığı özgün fonksiyonları dışına çıkarak imalât, depolama ve satış alanlarına dönüşmüştür.

Osmanlı Dönemi'nde Harbiye Nezareti binası ve kışla olarak kullanılan İstanbul Üniversitesi yapıları eğitim, Esnaf Hastanesi ise bölgenin sağlık donatılarıdır. Yüksek sayıda üniversite öğrencisi barındıran bölgede, uzmanlaşmış çeşitli kütüphaneler ile çok sayıda kafe ve lokanta gibi işyerleri bulunmaktadır. İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Botanik Bahçesi ile Süleymaniye Camii'nin batısında bulunan Müftülük binasının bahçesi, bölgenin en güzel manzaraya sahip açık alanlarıdır.

6.3. SÜLEYMÂNİYE BÖLGESİNİN ERİŞİLEBİLİRLİĞİ

Süleymâniye Bölgesine, deniz yolu, karayolu, toplu ulaşım ve raylı sistemle erişilebilmektedir. Süleymâniye Bölgesinin batısında Atatürk Bulvarı, güneyinde Şehzadebaşı Caddesi, kuzeyinde ise Ragıp Gümüş Pala Caddesi bulunmaktadır.

Sokak yapısından dolayı toplu ulaşım araçları bölgeye girememekte ancak, çevresinde güçlü bir toplu ulaşım ağı bulunmaktadır. Yenikapı-Hacıosman Metro hattının Vezneciler durağı ve bu hattın Haliç durağı da önemli ulaşım noktalarıdır. Ayrıca, Sirkeci ve Eminönü iskeleleri de yürüme mesafesindedir. Bölgedeki konut alanlarının arasındaki özgün sokak dokusu, yayalaştırma çalışmalarının yetersizliğinden kaynaklı sıkışıklıklara rağmen, yaya kullanımı için çok müsaittir.

İmalât, depolama ve ticaret faaliyetlerinin olduğu alanlarda yoğun bir araç trafiği görülmektedir. Yayalaştırmanın yetersizliği nedeniyle otopark ihtiyacı oluşmakta ve otopark sayısı da ihtiyacı karşılamamaktadır. Yol üstü otoparklar sıklıkla yol açmakta, boş parseller otoparka dönüştürülmektedir. Hatta getirisinden dolayı süreç içinde tescilli parseller otopark yapılmak üzere boşaltılmıştır.

6.4. SÜLEYMÂNİYE BÖLGESİNİN SOSYAL, KÜLTÜREL VE EKONOMİK YAPISI

Toplam ülke nüfusun %85'inin kırsalda yaşam sürdüğü 1830-1950 yılları arasında Süleymaniye ve Vefa bölgelerinin nüfusunda önemli bir değişiklik olmamıştır. 1950'den sonra sanayileşme ve kentleşmenin getirdiği iç ve dış göçler neticesinde, bölgenin demografik yapısı önemli ölçüde değişir.(Şen, 2012) Neredeyse fetihten beri bölgede yaşayan eski İstanbul Aileleri, 20. yüzyılın başından itibaren yavaş yavaş tarihi konutlarını terk etmeye başlamışlar ve zamanla da yerlerini, taşradan göçle gelen nüfus almıştır. (İTYYP, 2018, sy.55) Çoğunlukla Siirt ve Adıyaman taraflarından göç alan bölgeye, zamanla Bangladeşliler ve Suriyelilerin de yerleştikleri görülmüştür.(Şen, 2012)

Bölge, ticaretin yoğunlaştığı alanlarda bulunan geçici işler dolayısıyla, yürüme mesafesinde iş arayan kiracıların tercih ettikleri ikâmet alanına dönüşmüştür. İç ve dış göçle gelen vasıfsız işgücü, bölgeyi kısa sürelerle bir basamak olarak kullanarak terk etmekte ve bu durum sosyal dokunun sürekli değişimine neden olmaktadır.(İTYYP, 2018, sy.55) Bölgenin göçmen erkek nüfusu yoğun olarak barındırması ve kullanıcıları için bir geçiş bölgesi vazifesi görmesi yoksulluk ve enformel sektör ilişkisine bağlıdır.(Şen, 2012)

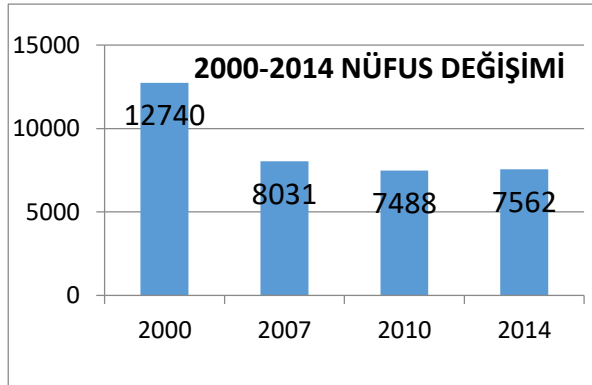
İmar planlarındaki analiz verilerine göre, bölgedeki hane halkı büyüklüğü ortalamanın üzerindedir. TÜİK verilerine göre, nüfusun çoğunluğunu % 70'lere varan oranlarla genç ve orta yaş grubu ile erkekler oluşturmaktadır. (İTYYP, 2018, sy.55) 2012 yılında yapılan bir çalışmaya göre, bölgede yaşayan göçmen nüfusun %50,2'si Doğu Anadolu, %17'si Güneydoğu Anadolu ve %13'ü İç Anadolu bölgesi kırsal yerleşimlerindenidir. Bölgeye yerleşen aileler ve erkek göçmenler, düşük vasıf ve eğitim düzeyindedirler. Süleymâniye bölgesinde yer alan mahallelerin nüfusunun %11'i 11-15; %51'i ise 22 yaş ve altındadır. Göçmen nüfusun %57'si 10-15 yaş aralığında İstanbul'a gelmiş, çalışan ve olabildiğince biriktirerek ailesine destek olmaya çalışan kişilerden oluşmaktadır (Şen, 2012). Çalışma alanları sektörel bazda,

%33 oranla tekstil, %20 oranla lokantacılık olarak sıralanmıştır. İstanbul'da piyasaya giriş meslekleri olan bu işlerin yanında bölgede büfecilik, seyyar satıcılık ve hamal/nakliyecilik yaygındır. Bölgenin %18'i asgari ücret üzerinde bir gelire sahiptir ve gelir durumlarına rağmen göçmen nüfusun 1/4'ü ailesinde tek çalışan bireydir (Şen, 2012).

Süleymaniye bölgesinde bekârlar ve aileler bir arada yaşamaktadır ve aileler; bekâr nüfus ile 2006 yılında başlatılan kentsel dönüşümün sekteye uğraması neticesinde binaların boş kalmasının mahallelerini güvensiz hale getirdiğini düşünmektedirler. Bekâr odası sakinleri 2000'li yıllardan sonra mahalleyi daha güvenli görmektedir. Bölgede yaşayan nüfusun bir kısmı yenilemeyi olumlu bulurken bir kısmı ise tedirgindir (Şen, 2012). Özellikle yenileme alanı ilanından sonra bölge nüfusunda önemli oranda düşüş yaşanmıştır (Çizelge 3).

Çizelge 3. Süleymâniye Mahalleleri Nüfus Değişimi (İBB-KVPM Arşivi, 2016)

	2000	2007	2010	2014
DEMİRTAŞ	1010	404	388	331
HACI KADIN	1478	663	586	461
HOCA GIYASEDDİN	3386	2027	1251	928
KALENDERHANE	871	1135	1399	1558
MOLLA HÜSREV	1844	1135	1152	1549
SARIDEMİR	47	X	19	13
SÜLEYMANIYE	941	522	485	471
YAVUZ SİNAN	1163	138	198	237
TOPLAM	12740	8031	7488	7562

Bölgenin mahalle hayatı çerçevesinde yapılan tespitlere göre, bölgedeki yerli İstanbullular Kürt nüfustan, Kürt nüfus Roman/Çingene nüfustan ve bütün gruplar istihdama daha az parayla çalışmayı kabul ederek katılan yabancılardan rahatsızlık duymaktadırlar. Buna göre, nüfus yapısı ve bölgenin mevcut durumu nedeniyle oluşan ötekileştirme, mahallelerin sosyal olarak çözülmesine yol açmaktadır (Arlı ve diğ., 2016).

Bölgedeki bekâr odaları ile çevrede bulunan çalışma alanları arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Bu nedenle, devletin bölgeyi kamulaştırma yoluyla yenilemesi mümkün olamamıştır. Yenilemenin toplu olarak özel bir firma eliyle gerçekleştirilmesi ise, hızlı bir mutenalaştırma ile birlikte, bölgenin tarihinde hiç olmadığı bambaşka bir çehreye bürünmesine ve tarihî bağlarından kopmasına sebep olacaktır (Arlı ve diğ., 2016).

6.5. SÜLEYMÂNİYE BÖLGESİNDE KÜLTÜREL DEĞERLERİN SÜREKLİLİĞİNİN İNCELENMESİ

İstanbul, toplumlar arası etkileşimin ve 'kültürel sürekliliğin' yüksek düzeyde yaşandığı bir coğrafyada, dünya çapında devletlere 1500 yıldan fazla süreyle kesintisiz başkentlik yapmış tek şehirdir.

Kültür, bütün bileşenleriyle insan faktörüne bağlı olduğundan, sosyal yapı üzerinden bir değerlendirme yapıldığında, tarih boyunca bölgenin sahip olduğu kültürel kimliğin bugün neredeyse tamamen değiştiği görülmektedir.

Bölgenin çöküntü alanına dönüşmüş mahallerini sağlıklı bir hale getirmek ve kaybedilmekte olan dokuyu yenilemek amacıyla başlatılan yenileme projesinin de tam tersi bir etki yaparak bölgenin bozulma sürecinin hızlanmasına sebep olmuş, kültür varlıkları açısından da kayıplar oluşmuştur.

Bölgede korunmuş durumda bulunan eserlerin somut olarak kültürün taşıyıcısı olduğu söylenebilir de, kullanım açısından tam mânâsıyla bir süreklilikten söz etmek mümkün değildir. Anıt eserler, tarihi değişim içerisinde ihtiyaçların da farklılaşmasıyla, âtil kalmaktan veya yanlış kullanımlar sebebiyle harap olmaktadır. Vakfiyelerinde bakımlarının yapılabilmesi için bağışlanmış kaynakların da kesilmesi ve tek merkeze bağımlı olunması, anında tespit ve müdahalenin yapılabilmesini de imkânsız hale getirmektedir. Türkiye'nin pek çok yerinde olduğu gibi, Süleymaniye'de de, mahalle merkezlerinde yer alan camilerin genelde mahalle dernekleri veya toplanan bağışlarla mahalleli tarafından onarıldığı ve bakımlarının yapıldığı görülmektedir. Ecdâd yâdigârına sahip çıkmak, hayır işlemek ve kullanmaya devam etmek gibi temiz niyetlerle insanların kendi bütçelerinden yaptıkları bu onarımlar restorasyon teknikleri açısından eserin harap olmasına varan pek çok yanı sıra barındırsa da, bu durum, mahalleye ve ortak kullanım alanlarına sahip çıkma kültürünün sürekliliğine işaret etmektedir.

Bölgede faaliyet gösteren ve çeşitli binalar yaparak kullanım alanları oluşturmaya çalışan vakıfların da olduğu bilinmektedir. Bu vakıfların inşaatları, bölgeye yük getirdikleri ve doku ile uyumsuz oldukları için eleştirilmekle birlikte, vakıfların bölgeye olan ilgisi bir avantaj ve bir kültürel süreklilik olarak değerlendirilebilir. Bu vakıflara teknik destek verilerek, bölge ile ilgili bilinçlendirilmeleri, faaliyetleri ile ilgili

düzenlemeler yapılarak, bir bütünün parçaları gibi bölgeye faydalı olacakları şekilde kanalize edilmeleri gerektiği düşünülmektedir.

6.6. DEĞİŞİM ANALİZİ

Bu bölümde yenileme alanı ilanı sonrası süreçte bölgenin durumu, tarihteki durumunu derleyen aynı analiz yöntemiyle ortaya konulmaktadır.

Yaşanan önemli değişim: Yenileme Alanı ilanı ve uygulamaları

Değişimin ana sebebi: Bölgenin hızla çöküntü alanı haline gelmesi, sosyal dönüşüm

Dönemin (PESTLE) analizi:

Politik Bölgenin Dünya Miras Alanı olması ve sonrasında yaşanan bozulmalar nedeniyle tehlike altındaki miras listesine girme tehdidi karşısında kalınması ve dünya şehir rekabeti anlayışı sebebiyle, merkezi ve yerel idarenin alana olan ilgisi artmış, bölgesel kalkınma ve yenileme projeleri gündeme gelmiştir.

Ekonomik Afet ve buna bağlı can kaybı riskleri nedeniyle tüm şehrin dönüşüm ihtiyacında olduğunun kabul edilmesi ile bütün uygulamaların devlet eliyle yapılması anlayışı finans kaynaklarının yetersiz kalmasına neden olmaktadır.

Bölgeden elde edilen turizm gelirlerinden yeterli ölçüde yararlanılamamaktadır. Şirket eliyle dönüşüm ve uluslararası özel kaynak kullanımı, bölgeyi bir gayrimenkul geliştirme projesine dönüştürme riski taşımaktadır.

Vakıflar yoluyla yerli kaynak oluşturma kapasitesi bulunmaktadır.

Sosyal Bölge, Kültürel ve dînî bir sembol ve çekim alanı olarak değerini ve önemini korumaktadır.

Yerleşik nüfusun azlığı, işgaller, göçmenler, demografik yapı, çevredeki ıssızlaşma, gece nüfusunun azalması ve yıkımlar nedeniyle boşalan alanlar nedeniyle güvenlik sorunları bulunmaktadır.

Kâğıt toplayıcıları ve yoğun depolama faaliyetleri ile bölgede yayılan teras kafeler ile çok farklı bir sosyal dolaşım görülmektedir.

Teknolojik Bölgedeki eserlerin restorasyonlarında nitelik sorunları bulunmakla ve restorasyon uygulamaları yetersiz olmakla birlikte, bilgi ve teknoloji konusunda herhangi bir eksiklik bulunmamaktadır.

Yasal Bölge, 1984 yılından beri Dünya Mirası Alanı ve 2006 yılından beri de 5366 sayılı yasa kapsamında yenileme alanıdır. Ayrıca İstanbul Sit Alanları Alan Başkanlığı bölgede yer almaktadır ve bölge, alan yönetim planı ile Tarihi Yarımada Koruma Amaçlı İmar Planı hükümlerine tabidir.

Çevresel Bölgeyi oluşturan konut dokusu, yaşanan tahribata rağmen yok olmamıştır, yok olanlarsa önemli ölçüde belgelenmiştir. Şehrin sembolü olan ve târihî silüetini oluşturan en önemli abidevi yapılar vakıflar mülkiyetindedir ve çoğunun yakın zamanda restorasyonları yapılmıştır.

Bölgeye uygun olmayan deri, tekstil atölyeleri gibi imalathaneler ile depolama v.b işlevlerin toptan satışları nedeniyle araç trafiğinin artması, gürültü ve hava kirliliği oluşması önemli sorunlardır.

Özellikle Külliye'nin kuzey kısmı eteklerinde inşa edilen yüksek katlı betonarme yapılar nedeniyle silüeti bozan bir gelişim baskısı bulunmaktadır. Ayrıca deprem ve yangın gibi afet riskleri her dönemde olduğu gibi bölgeyi tehdit etmektedir.

Bu ortamı oluşturan fikrî altyapı: Tehlike altındaki Dünya miras listesine girilmesi durumunda dünya kamuoyunda oluşacak itibar kaybı ve buna bağlı şehir rekabetçiliğini ve rekabette avantaj olarak görülen turizm hedeflerini riske atacağı düşüncesi bölge açısından bu dönemde hakimdir. Bu sebeple, önce kamu eliyle yenileme denenmiş, ancak, sosyal proje ve kaynak yetersizliği nedeniyle bu model, münferit uygulamalarla sınırlı kalmıştır. En hızlı şekilde bölgenin yenilenmesi için pratik bir yol olarak, bölgenin bir bölümü, uluslararası bir şirket eliyle dönüştürülmeye çalışılmakta, ancak, tabiatı gereği şirket tarafından, kültürel miras alanı, sahip olduğu kültür bileşenleri yerine, gayrimenkul piyasasında 'satılabilir alan' olarak ele alınmaktadır. Bu durumda, idarenin hedefleri ile şirketin hedeflerinin birbiriyle bir bütünlük arz etmediği sonucuna varılabilir.

7. SÜLEYMÂNİYE BÖLGESİ VİZYON BELİRLEME, PLANLAMA VE UYGULAMA YAKLAŞIMI

Tarih boyunca, kültür aktarımının en kuvvetli ve somut aracı şehirler olmuştur. Kaçınılmaz olarak, zaman ve şartların değişimiyle kültürler ve buna bağlı olarak şehirler de değişime uğramışlardır. Değişim her yönüyle kaçınılmaz olduğuna göre, şehri ve onu var eden kültürü zamanın tahripkâr etkilerinden koruyabilmek için şehri oluşturan ve değiştiren faktörlerin öncelikle tespit edilmesi gereklidir.

7.1. DEĞİŞİM ANALİZLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ VE VİZYON BELİRLEME YAKLAŞIMI

Süleymâniye Bölgesini oluşturan ve değişimine neden olan faktörlerin derlenip toparlanabilmesi için kültürel özelliklerin anlaşılabilmesi amacıyla dönemin tarihi ve fikrî altyapısı ile, stratejik analiz yöntemlerinden *PESTLE* analizini de içeren bir değişim analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemle, dönemin kültürel ortamı hakkında fikir sahibi olunabilmekte ve her bir dönemde yaşanan olumlu ya da olumsuz değişimlerin sebepleri ve sonuçları ile bunların uzun süreçte etkilerinin irdelenebileceği bir dönem karnesi görülebilmektedir.

Yapılan analizler sonucu, bölgenin, fetihten sonra başlatılan iskân ve imar faaliyetleri ile kurulan idâri yapı sayesinde meydana geldiği ve yüzyıllarca yaşanan pek çok âfet ve değişikliklere rağmen fiziki ve kültürel dokusunu yüzyıllar boyunca büyük ölçüde koruyabildiği belirlenmiştir. Bu durum, nüfus ve yerleşim politikaları ile hedeflenen yönetim ve kültür ortamının oluşturulması ile açıklanabilir.

Yeni imar faaliyetleri, Bizans'tan kalan binaların dönüştürülerek kullanımı ve iskân politikası neticesinde kısa sürede İstanbul'da nüfus artmış, merkezler belirginleşmiş, mahallelerin teşekkülü sağlanmış ve şehir eskisinden de mâmur hale gelmişti. İskân politikası, gelişigüzel uygulanmamış, meslekî olarak belirlenen gruplar, şehre davetle veya zorla getirilmişlerdir. Böylece ihtiyaç olan uzmanlıklara sahip kişiler belirlenen yerlere yerleştirilerek ve bu yerleşimlerde mahallelerin oluşmasına öncülük edecek bina ve tesislerin askeri kesim tarafından imar ve vakfedilmesi sağlanarak, şehrin en önemli bileşeni olan sosyal yapısı oluşturulmuş ve insanların yeni ikâmetlerini benimsemeleri sağlanmıştır. Bu şekilde nakil ve iskân edilen reaya, tahsis edilen arazilerde faaliyette bulunuyor, devlet de yerleştirdiği topraklar üzerinde, devletin

gücü için gerekli iktisadi ve kültürel hayatı geliştiriyordu. En başta zor görünen bu yerleşim sistemi, uzun vadede devlet ve vatandaş açısından verimli bir hâl almıştır.

Süleymâniye Bölgesi açısından bakıldığında, bölgedeki mahallelerin, devrin büyük âlim, ulemâ, mutasavvıf ve müderrisleri tarafından kuruldukları ve desteklendikleri görülmektedir. Bu durum, şehrin bütünlüğü içinde, bu bütünün bir parçası olarak, Süleymaniye Bölgesinin üstlendiği rolün göstergesidir. Yerleşimin böyle bir seviyede oluşması; ilk sarayın bu bölgede kurulması, vakfedilen tesis ve araziye Şeyh Vefa gibi büyük bir mutasavvıfın yerleştirilmesi, güçlü bir askeri merkez olan Ağa Kapısının ve Odalarbaşının bölgede yer alması gibi, Fatih'in yönlendirici uygulamaları ile mümkün olmuştur. Bundan sonra çok kısa sürede, vakıf merkezli mahalleler oluşmuştur. İmar çalışmalarında vakıf müessesinin uygulanışı ve devletin önde gelen varlıklı kimselerinin imar sürecine dâhil edilerek teşvik edilmesi, devletin yükünü azaltırken, bu kimselerin kendi eserlerine ve dolayısıyla şehre sahip çıkmaları da sağlanmıştır.

Bölge, kültürü şekillendiren, çevresindeki ticaret alanları veya eğitim nedeniyle burada geçici bulunan nüfusu da eğiten ve dolayısıyla istenen seviyeyi şehrin ve imparatorluğun topraklarına yayarak, toplumu inanç, kültür ve medeniyet olarak bütünleştiren bir konumdaydı. Buna göre, fethi takip eden ilk dönemde, şehirleşme ile ilgili stratejik hedeflere ulaşıldığı tespiti yapılmıştır. Sağlam kültürel temeller üzerine kurulmuş olan mahalle yapıları, ilerleyen dönemde bölgeye inşa edilen Süleymâniye Külliyesiyle sosyal ve kültürel açıdan daha da güçlenmiştir.

Sonraki yıllarda imparatorluğun gücüne aşırı güvenle oluşan rehavet ve gevşeme ile yönetim ve toplumun fikrî altyapısı zayıflamış bunun sonucunda ihtiyaç duyulan ıslahat hareketleri ve devamında gelen Tanzimat Dönemi ile Batılılaşma kararları, bölgenin mihenk taşlarının da birer birer kaybedilmesine yol açmıştır. Yeniçeriliğin kaldırılmasıyla, Ağa Kapısının Bab-ı Fetva'ya geçmesi, buna bağlı olarak, bölgedeki mutasavvıfların ve çevresindeki cemaatlerin dağılması, idârenin merkezileşmesi ile devlet okullarının açılması sonucu, vakıflara bağlı medreselerin işlerliğini kaybetmesi, batılılaşma etkisindeki paşaların bölgeyi terk etmesi, mahallelerin sosyal ve kültürel yapısını etkilemiştir.

Cumhuriyet döneminde modernleşme politikalarının etkisiyle gerçekleşen büyük ölçekli yıkımlar ile mahallelerin isim, sınır ve yapılanmaları değiştirilerek idâri birimlere indirgenmeleri, başta yangın tedbiri için oluşturulmuş mevcut kanunlar, ilerleyen

dönemde ise merkezîyetçi koruma politikaları nedeniyle köhneleşen bölge terk edilmiş ve sosyal yapı tamamen değişmiştir. Son dönemde gece nüfusu iyice azalmıştır ve konutlarda sürekli değişken ve çoğu göçmen bir nüfus barınmaktadır. Yenileme alanı ilânını takip eden dönemde gerçekleşen yıkımlar ve şirketler aracılığıyla geliştirilen projeler, bölgenin durumunu ve özelliklerini kökten değiştirmeye hazırlanmaktadır.

Özetlenmeye çalışılan bu tespitlere göre, bölgenin oluşum ve tarihin her dönemindeki dönüşümlerinin sosyal ve idâri yapısı ile ilgili olduğu görülmektedir. Bu durumda yapılacak yenileme faaliyetinin, standart bina yenileme olmaması, sosyal ve idâri yapıyı hedeflemesi gerekir. Sosyal yapının dönüşümü, bina yenileme ile gayrimenkul değerini yükselterek gerçekleştirdiğinde, insan profilinde ekonomik durumla bağlantılı bir değişim gerçekleşecek ve yeni bir göç dalgası oluşacaktır.

Sosyal yapının iyileştirilmesi, bölgede yaşayanların buradan zorla ayrılmasını sağlayacak uygulamalarla değil, bölgeye nitelikli nüfusu çekecek ve mevcut nüfusu da eğiterek şehirlileştirecek şekilde, bölgenin kültür ve eğitim seviyesini arttıracak stratejilerle gerçekleştirilmelidir.

Yüzyıllar boyunca yüklediği kültür üreten ve yayan bir merkez olma işlevi, bugün içinde bulunduğu kötü durumuna rağmen göçmenlere şehirde tutunmayı öğreten basamak olması ve içinde dolaşan üniversite öğrencileriyle Süleymâniye Bölgesi için belirlenecek vizyon, yine bu kültürel kimliğini koruma ve geliştirme yönünde olmalıdır. Vizyonun, kısa, akılda kalıcı, anlaşılır, herkese hitab eden ve kapsayıcı olması gereklidir. Bu bakımından, Süleymâniye Bölgesinin vizyonunun; 'Şehrin Okulu olmak' şeklinde önerilmesi uygun görülmektedir.

Bölgede bulunan Türkiye'nin köklü üniversitelerinden olan ve aynı zamanda vakfı da bulunan İstanbul Üniversitesi, hedefleri gerçekleştirme açısından bir avantaj olarak görülebilir. Her ne kadar, bölgeyi yıllarca gelişim alanı olarak kullanmış olması bakımından tahribata yol açmış olsa da, 2019'da kurulmuş olan mimarlık fakültesi liderliğinde koruma konusunda ilerisi için profesyonel bir yaklaşım beklenebilir.

Belirlenen vizyonu gerçekleştirmek amacıyla oluşturulacak hedeflerin bugün alanda gerçekleştirilmeye çalışılan, fiziki bir yenilemeden daha farklı olması gerektiği düşünülmektedir. Bunun için gerekli olan stratejik hedeflerin gösterildiği geçmiş dönemler için de önceki bölümlerde yapılmış olan, geleceğe dair bir strateji haritası hazırlanmalıdır.

7.2. PLANLAMA YAKLAŞIMI VE STRATEJİ HARİTASI

Yöneticiler, şehrin geçirdiği değişimlerin ve mevcut durumunun analizini yaparak ve süreç içinde meydana gelebilecek değişikliklere karşı hazırlıklı olmak ve uyum sağlayabilmek için yenilikçi ve stratejik bir anlayış ile rekabet sürecini yönetmelidirler. (Eroğlu, 2007, s. 65-66) Şehirlerin rekabet dayanaklarını belirleyen ortak faktörler olan networkler, kültürel ve tarihi birikim, insan kaynakları ve kalifiye işgücü, altyapı açısından avantajlı olan şehirler, rekabet konusunda daha avantajlı konumdadır. Bu faktörlere sahip olup koruyabilmek için gerekli olan, toplumun tamamının benimsemesi gereken bir vizyon ile stratejileri belirleyerek, uygulamanın yine toplumun kendisi tarafından yapılabilmesi için gerekli zeminin oluşturulmasıdır.

Önerilen vizyona ulaşmak için belirlenecek stratejik hedeflerin stratejik plana dönüştürülebilmesi amacıyla temel niteliğinde bu defa geleceğe dair öneri bir strateji haritası hazırlanmıştır (Şekil 36). Şematik olarak verilen bu haritada vizyona ulaştıracak hedeflerin altında toplanabileceği konu başlıkları önerilmiş, bu hedeflerin nasıl gerçekleştirileceğini belirleyecek olan ve bölgeye özel hazırlanacak bir stratejik plana altlık oluşturulmuştur. Bu stratejik plan detaylı ama esnek bir mekânsal planla tamamlanmalıdır.

Şekil 36. Önerilen Strateji Haritası

İnsan unsuru, alanın sürdürülebilirliğini ve istenen niteliği sağlamada temel olarak kabul edilmelidir. Bölge nitelikli nüfusla kültür üreten ve aktaran bir eğitim ve kültür merkezine dönüştürülmelidir. Burada yalnızca eğitim kurumları düşünülmemeli, içinde bulunanları, oluşturduğu kültür ortamıyla eğiten, şehirlileştiren bir bölge anlaşılmalıdır.

Yerleşik sosyal dokuyu alandan uzaklaştıracak zorlayıcı müdahaleler yapılmamalı, sosyal niteliği artırmak için eğitilmiş nüfusu bölgeye çekerek, mevcut nüfus, bu yolla eğitilmelidir. Koruma kapsamında yapılacak çalışmalar, alanın kimliğine aykırı müdahaleler içermemelidir.

Gereken durumlarda, yeni işlevlendirmeler, hedeflere yönelik olarak belirlenmelidir. Niteliksiz ve sağlıklılaştırılarak kullanılamayacak durumdaki yapı stoku temizlenmeli, kullanılabilir durumda olanlar, alanın özgün karakteri ile uyumlu bir şekilde yenilenmelidir. Kültür varlığı niteliği olan yapılar, çağdaş koruma ilkeleri doğrultusunda alana geri kazandırılmalıdır.

Korumanın önünde büyük bir engel olan otopark kullanımlarının ortadan kaldırılabilmesi ve yaya erişiminin kolaylaştırılabilmesi için yayalaştırma kararları alınmalı, altyapı güçlendirilmelidir.

7.3. UYGULAMA YAKLAŞIMI

Uygulama yaklaşımının yalnızca mekânsal planlar ve projeler doğrultusunda, büyük ölçekli yenileme faaliyetleri şeklinde kâr odaklı şirket yatırımları ile dönüştürülmesinin vizyon ve hedeflerden uzak bir netice ile sonuçlanacağı düşünülmektedir. Yapılan analiz ve strateji haritalarının değerlendirilmesi de bunu göstermektedir.

Geleceğe dair hedeflerin yer aldığı strateji haritasından çıkarılan sonuçlar, Fatih'in iskân ve imar politikasından alınacak derslerle, bölgenin, kimliğine ve günün şartlarına uygun şekilde yeniden canlandırılabilirliğini düşündürmüştür.

Yapılacak uygulamaların, insan, mekan ve sistem sıralamasıyla gerçekleştirilmesi yöntem olarak benimsenmelidir.

Öncelikle sosyal yapı, hukuk ve ekonomiye yönelik hedefleri gerçekleştirmek üzere, çevresine talebelerini toplama potansiyeli de olan bilim, sanat, kültür insanlarımızdan, belirli bir cemaat tarafından değil, bütün cemiyet tarafından kabul görmüş isimler, devlet tarafından bölgeye davet edilerek ve bölgede faaliyet gösterebilecekleri her

türlü imkân ve güvenlik ile ikametleri sağlanarak, çekim alanları oluşturulmalıdır. Bu kişilerin yakınlarında bulunmak isteyen talebelere veya referans verdiği nitelikleri belirli kişiler için bölgede mülk edinmeyi veya kiralamayı kolaylaştırıcı teşvik programları uygulanabilir.

Bölgenin 9 devlet ve 40 vakıf üniversitesinin bulunduğu ve ülkenin çok sayıda münevver insanının yaşadığı İstanbul şehrinde yer alması, ayrıca köklü bir kurum olan İstanbul Üniversitesi ve iki önemli kütüphaneye ev sahipliği yapması, bu tür bir strateji için avantaj olarak görülmektedir. Yeni geleceklerin eğitimci vasıflarının, Bölge yararına kullanılabilmesi amacıyla, bölgenin mevcut sakinlerinin yeni gelenlerle etkileşimini sağlayacak programlar yapılabilir.

İMÇ bünyesinde; konservatuvar ve tekstil tasarım bölümleri bulunan vakıf üniversitelerinin faaliyet göstermesinin sağlanması, burada yer alan sektörler ve üniversite açısından iki yönlü bir fayda oluşturacak, bu bölge süreç içerisinde nitelik değiştirecektir. İmar planlarında da önerilen bölgeyi sınırlayan yolların derecelerinin düşürülmesi hedefi gerçekleştirilirse, bu eşiklerin kalkmasıyla, çevrede yer alan Ticaret Üniversitesi gibi vakıf üniversitelerinin de özellikle ticârî alanları nitelik yönünden etkileyebileceği düşünülmektedir.

Osmanlı İmparatorluğunun yükselme dönemlerinde çok güçlü olan vakıflar duraklama ve gerileme dönemlerinde zayıflamıştır. Son dönemlerinde meydana gelen savaşlar, toprak kayıpları, tabii afetler, yangınlar vs. yanında siyasi karışıklıklar, usulsüzlükler, tekkelerin kapatılması, medreselerde fonksiyon değişikliği ve çağdaş okulların yapılarak eğitimin devletleştirilmesi ve vakıfların yönetiminin merkeze bağlanması ile vakıf kurumu gerilemiş ve vakıf eserleri âtıl kalmıştır.

19. yüzyılın sonlarında “batılılaşma” ve “yenilikçilik” hareketleri ile başlayan imar faaliyetleri kapsamında, vakıf eserlerin bir kısmı çeşitli gerekçelerle yok edilmiştir. Osmanlı’dan kalan kültür ve kültürel miras, zamanın tahribatına maruz kalmakta, kuruluş ya da vakfediliş şekline uygun yönetilmemeleri nedeniyle de bakımsızlık veya yanlış kullanım sonucu kaybedilmektedirler.

Mahalle merkezlerinde yer alan veya yeni yapılacak kamu fonksiyonlu vakıf binalarının özel veya üniversite vakıfları ile STK’lar eliyle yapılması, ayrıca sürdürülebilirliği sağlamak üzere, mahalle vakıflarının kurulması teşvik edilmeli ve bununla ilgili kanun ve yönetmeliklerde gerekli mevzuat düzenlemeleri yapılmalıdır.

Mahalle Vakıflarının Kuruluş ve İşleyişi

Mahalle Vakıflarının, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları'ndan farklı şekilde, yerel kamu yönetiminden de bağımsız, mütevellî heyeti atanmış kamu görevlilerinden oluşmayan, mahalleli ve ilgili tüm paydaşları kapsayacak özel organizasyon yapıları ve vakıf akarları ile bağışlardan oluşan özel bütçeleri olmalıdır.

Etkin bir yapı oluşturabilmek için, mahalle ölçeğinin küçültülmesi gereklidir. Yeni mahalle ölçeği ve sınırları; nüfus, arazi kullanımı ve coğrafi yapıya göre belirlenmelidir. Bu şekilde, mahallelerin ilerleyen dönemde mahalle vakıfları çevresinde daha küçük ve işlevsel birimler olarak örgütlenmesi de düşünülebilir.

Mahallenin ortak finanse ettiği vakıf mülkleri; kültürel düşünce altyapısı sayesinde, Hardin (1968) tarafından ortaya konulan “ortak malların trajedisi”¹ gibi bir sorunla da karşılaşmayacak, mahallelinin sahip çıkacağı ve bizzat içinde bulunacağı yönetim yapısıyla, toplumda aidiyet hissi oluşturacaktır.

Vakıfların kurulması ve finans için tarihi mahalle camii vakıflarının mevcut akarları ve mahallede bulunan vakıf eserleri ve akarların devlet tarafından satışı yapılmış olanların geçmişe dönük olarak tespitinin yapılması gereklidir. Tespit edilen varlıklar ile merkezi vakıf yönetimince elden çıkarılmış olanların, bugünkü değerleri üzerinden hesaplanacak bedellerinin, aynı veya nakdi olarak, kuruluş mal varlığı şeklinde devredilmesi ile mahalle vakıfları kurulur.

Mütevelliler; bölgeye davetle gelen kişiler, mahallenin yerleşik ileri gelenleri, gönüllü vâkıflar ve konu ile ilgili akademisyenler arasından kurulacak bir heyet şeklinde belirlenebilir. Ayrıca, mahallelinin tamamının vakfa üye olması hedeflenmelidir. Vakıf üyelerinden toplanacak aidat bedelleri, her hane veya işyerinin gelir düzeyi esas alınarak belirlenmelidir. Önerilen vakıfların yaygınlaştırılabilmesi için ilk etapta, devlet tarafından sosyal gruplara göre çeşitlenen teşvik mekanizmaları geliştirilebilir. (Vergi indirimi/muafiyeti, eğitim bursları, işe alımlarda öncelik tanıma, vb.)

---

¹ Ortak Malların Trajedisi kavramı, insanların belli bir sahibi olmayan ve kullanımı için bir bedel ödemedikleri malları kullanırken, bu malları toplumun iyiliğini düşünmeksizin, aşırı ve yanlış tüketmeleri durumudur. Ortak Malların Trajedisi kavramı, ilk olarak 1968 yılında ABD’li çevre bilimci Garret Hardin tarafından yayımlanan bir makalenin başlığı olarak kullanılmıştır.

Vakıf bölümünde açıklanan avâriz vakfı benzeri bir yapı da mahalle bünyesinde oluşturularak, mahallenin ihtiyaç sahibi kişilerinin, vakıf bünyesi içinde yararlanan olarak yer alması, sosyal denge ve dayanışma ile toplumun bütünleşmesini sağlayacaktır. Vakıf akarlarının galle fazlaları bu sandıklara aktarılarak, sosyal yardımlaşma yanında, acil bakım onarım vs. gibi konularda kredi veya hibe destek verilebilmesi için finans kaynağı olarak da kullanılabilir.

Vakıflar İl Müdürlüğü üst denetleyici kurum olarak süreçte yer almalıdır. Böylece bireyler açısından güven ortamı oluşturulacak, sisteme üst seviyede katılımları sağlanabilmiş olacaktır. Uygulamada olması muhtemel usulsüzlüklerin önüne geçmek için, öncelikle kendi içinde bir kontrol mekanizması oluşturulması gerekmektedir. Kontrol mekanizması olarak, son zamanlarda her alanda gelişen ve yaygınlaşan blok zincir (*blockchain*)² teknolojisinin kullanılması ve uluslararası veri güvenliği açısından, kurulumun, devletin veri güvenlik sistemleri çerçevesinde yapılması önerilebilir.

Mahalle Vakıflarının bölgedeki etkinliğini artırmak ve sosyal yapının hedeflenen seviyeye getirilmesini kolaylaştırmak amacıyla, kuruluş mal varlığı olarak, vakfa yapılacak aynı devir için, KİPTAŞ'ın satın aldığı parseller, kârsız olarak satın alınabilir, nakdi devir yapılacaksa, vakfa, alış bedeli üzerinden satın alma hakkı verilmelidir.

Kamu elinde bulunan veya vakfa devredilen parsellerin bir kısmı bölgeye davet edilecek ve vakıfların kurulmasına öncülük edecek kişilere tahsis edilmeli, bir kısmı ise, vakıf kiracılarının özelliklerine dair hükümler içeren vakıf senetlerine göre, bu özellikleri haiz kişilere kiralanmalıdır.

KİPTAŞ ve kamu elinde bulunan ve devir konusu olmayan parsellerin bir kısmı bölgeye davet edilecek ve vakıfların kurulmasına öncülük edecek kişilere, bir kısmı ise, vakıf kiracılarının özelliklerine dair hükümler içeren vakıf senetleriyle kurulması şartı aranarak, kurulacak mahalle vakıflarına kiralanabilir.

Vakıf; üzerindeki binası yıkılmış boş durumdaki parseller için, mukataalı, yani zemini vakfa ait olmak üzere üzerindeki bina kiralayana tarafından inşa edilecek şekilde, vakıf

---

² Varlıkların internette güvenli ve şeffaf şekilde transfer edilmesine olanak sağlayan Blok Zinciri teknoloji; birçok farklı uygulama alanına sahip bir teknolojik yeniliktir. Ayrıntılı bilgi için: Blockchain Türkiye Platformu (BCTR)

senedinde belirtilen kriterlere uygun kişilere kiralama yaparak ve üzerinde binası bulunan parseller için icareteynli, yani binanın değerine yakın bir bedel ile cüzi bir kira karşılığı kişilerin yerleştirilmesini sağlayarak, bu mülkleri değerlendirebilir.

Tercih edilmemekle birlikte, bölgede faaliyet gösteren diğer şirketin uzaklaştırılması veya finansman nedeniyle, satış yönteminin de uygulanmasına karar verilmesi durumunda, sosyal bir proje şeklinde düşünülerek, kontrolü sağlamak üzere, satışların; *vefa hakkı şerhiyle*³, (satışta belirtilecek kullanım amacı dışına çıkılması veya uygun görülmeyen kişilere satış/kiralama gibi durumlarda kamunun geri alma hakkıyla) yapılması sağlanmalıdır.

Mahalle vakıflarının mahalle sakinlerinin ihtiyaçları ve dayanışması için de faydalı olacak hükümler içeren vakıfnamelerle kayıt altına alınır.

Mahalle Vakıflarının vakfiyelerinde yer alacak muhtemel amaçları:

- Devralınan vakıf eserlerin düzenli bakımı ve vakfiyelerinde bulunan hizmetlerden bugün karşılığı bulunanların yerine getirilmesi
- Vakıf mülklerinin, yüksek bedel ödeyen değil, vakıf senedinde belirtilecek özellikleri haiz insanlara kiralanması ve mukataalı kiralamalarda uygulamaların kontrolü ile ikinci kiralamanın yasaklanarak takibi
- Sosyal yardımlaşma ve eğitim konularında faaliyetler gerçekleştirilmesi
- Beledi hizmetlerden bazılarının protokolle devralınarak gerçekleştirilmesi (bu durumda ilgili konularla ilgili vergiler vakıf üyelerinden alınmamalıdır ve devredilen hizmetler denetlenmelidir)
- Vakıfla ilgili muhasebe işlerinin yürütülmesi
- Avarız Sandıklarının idaresi
- Vakıf faaliyetlerinin açık veri sistemleri içinde şeffaflığının sağlanması
- İmar faaliyetleri ile ilgili yönlendirme ve takibin yapılması
- Fon desteği için proje hazırlama, başvuru ve takip işlerinin yapılması
- İlgili diğer vakıf, STK ve kurumlarla ilişkilerin kurulması

---

³ Vefa Hakkı Şerhine (Geri alım hakkı) ilişkin hükümler 2012 yılında yürürlüğe giren 6098 sayılı Türk Borçlar Kanununun "Taşınmaz Satışı ve Satış İlişkisi Doğuran Haklar" başlıklı kısmında 237 ilâ 239. maddeleri arasında ilk defa düzenlenmiştir. Yine 4721 sayılı Türk Medeni Kanununun 736. maddesinde de geri alım hakkının kullanımıyla ilgili kısa düzenlemeler bulunmaktadır.

- İmar faaliyetleri veya sosyal faaliyetlerle ilgili şahıs, kurum, STK ve diğer vakıflardan aynı, nakdi veya teknik yardım ve bağışların sevk ve idaresi
- Vakıf bünyesinde gönüllü veya ücretli görev alacaklarla ilgili konuların idaresi

Vakıfların bir sosyal sermaye ve uygulama aracı olarak eski kimliğine kavuşması ile devletin vesayetinden çıkarılması ve devletin strateji geliştirici, destekleyici, denetleyici olarak sistem içinde mutlaka yer alması sağlanmalıdır.

Çok fazla bir devlet müdahalesi gerektirmeyen, ama bölgenin insanları eliyle dönüşümünü tetikleyecek ve destekleyecek faaliyetlerle Süleymaniye çevresinde yer alan mahallelerin tarihi kimliğine uygun, sürdürülebilir ve sağlıklı şekilde yenileneceği ve korunacağı düşünülmektedir.

Bu çalışma, Süleymaniye Bölgesi örneğinde, tarihi bir alanın, şehrin bütünlüğü içerisinde üstleneceği rolü belirleyecek olan vizyonun geliştirilmesi ve bu vizyona ulaştıracak temel hedeflerin belirlenmesi üzerine bir yöntem geliştirilmesine odaklanmıştır. Bu yöntemle varılan sonuçlar, öncelikle insan ve sistem temelinde gerçekleştirilecek faaliyetlerin vizyona ulaşmada etkili olacağını gösterdiğinden, bunlarla ilgili uygulama önerileri oluşturulmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte, verilen önerilerle, bir çerçeve oluşturulmuşsa da, bu önerilerin, uygulanabilirlik açısından multidisipliner bir platformda tartışılmasına ve detaylarıyla kurgulanmasına da ihtiyaç bulunmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İnsanların sosyal ve kültürel davranış biçimlerinin belgeleri olan şehirler, bilgi ve kültür alışverişleriyle değişmektedir. Tarihte yüzyıllar içinde gerçekleşen bu değişimler, günümüzde küreselleşme ve teknolojik haberleşme ağlarının etkisiyle çok kısa sürelerde meydana gelmektedir. Günümüzde, şehirler için temel vizyonun küresel rekabette yer edinmek olması, tarihi şehirler için korumayı fiziki mekândan ibaret gören, standart planlama ve yönetim şekillerini oluşturmaktadır. Şehirler üzerinde oluşan baskı ve yaşama kültürünün başkalaşması târihî alanların tahribine yol açmıştır. İzlenecek süreç ve işlemleri tarif etmekle sınırlı, sosyal anlamda yetersiz yasalar ve zorlayıcı uygulamalar, bozulma sürecini daha da hızlandırmaktadır.

Şehirlerin yalnızca fiziki değil, hayatını sürdürerek korunmasını hedefleyen bütünleşik koruma anlayışı ile hazırlanan planların, fiziki olarak tarihi mirasa, sosyal olarak yalnızca mevcut duruma odaklandığı görülmektedir.

Bu çalışma ile; şehir bileşenleri açısından doğru bir tasnifleme yöntemi olarak görülen, strateji haritaları, uyarlanarak kullanılmış, buna göre tarihi süreçteki hedeflerin gerçekleşme durumları ve sebepleri gösterilmiştir. Belirlenen tarih dönemleri için hazırlanan PESTLE analizini de içeren değişim analizleri ve strateji haritalarının değerlendirilmesi ile geleceğe dair vizyon ve hedefler belirlenmek suretiyle bir örnek çalışma yapılmış, farklı şehir bölümleri için de uygulanabilecek bir yöntem ortaya konulmuştur.

Bu bölümde, söz konusu yöntemle göre yapılan tarihi araştırmalarla belirlenen sonuçlar ile geleceğin planlanması için dikkate alınması gereken uygulamalar anlatılacak ve öneriler getirilecektir.

Sonuçlar

İstanbul şehrinin fetihten sonra ilk iskânı, devlet görevlileri, ni'm'el-ceyş, yerli ve yeni yerleştirilen halk tarafından gerçekleştirilmiştir. Eski dönemden kalan, sayısı 10 bin kadar olduğu tahmin edilen evler geçici olarak kullanılmış, kısa bir zaman içinde şehir, kıyılardan yamaçlara doğru yükselmeye başlamıştır. (Ayverdi, 1958, s.72) Bunlar, fethi takip eden yılların nüfus ve iskân politikasının bir göstergesidir.

Fatih, fetihten sonraki yirmi gün içinde sarayının Bayezid'de yapılmasını emretmiştir. (Ayverdi, 1958, s.72) Bir çekim merkezi olarak sarayın buraya yapılması önemli bir

yerleşim stratejisidir. İstanbul'un yönetim kademesinin de yerleştiği bu önemli bölge etrafında oluşmaya başlayan mahalleler de, bunların çekirdeğini meydana getiren şahsiyetlerin ve onlar etrafında birleşen toplumun hayat felsefesi ve kültürü ile şekillenmiştir. "Asırlarca karşılaştığı kültürlerin süzgecinde tasfiye edilerek işlenmiş, inceltip arıtılarak medeniyet timsâli hâlini almış, bizâtihi bir San'atkâr Şehir" vasfını kazanmıştır. (Numan, 2020, s.97; Numan, 2014, s.55)

Çalışma alanı olan Süleymâniye bölgesindeki mahallelerin yaklaşık dörtte üçünün, 1930'lu yıllara kadar, Fatih dönemindeki isimlerini taşıdıkları, 1922 Hayrât-ı Şerîfe Defterleri listelerinden ve 1930'da yayınlanan mahalle taksimatı mazbatalarından anlaşılmaktadır.

Yüzyıllarca değişmeyen mahalle isimlerinin, dikkat çekecek şekilde önemli şahsiyetlerin isimleri oldukları görülür. Bu durum insan odaklı bir şehir yapısının ve bunun toplumca benimsenmesinin işareti olarak değerlendirilebilir.

Yeni mahalle taksimatının yapılması nedeniyle pek çok mahalle ortadan kalkmış ve isimleri unutulmuştur. Bu isimlerin kaynağı olan şahsiyetlerin taşıdıkları kültür ve medeniyet seviyesinin araştırılması, fetihten sonra İstanbul şehrinin yeniden kuruluş mantığının anlaşılmasını sağlamıştır.

1926 mahalle taksimatı çalışmalarından önce, daha küçük birimler olan mahallelerin, halkın da vakıflar aracılığıyla aktif olduğu bir düzende, daha küçük ölçekte yerelde yönetilirken; kamu alanları ile ilgili tasarruf yetkisinin devletleştirilmesi, mahalle sınırlarının genişlemesi ve isimlerinin çoğunun unutulmasının mahallenin kimliği ile aidiyet duygusunun bozulmasına yol açtığı söylenebilir.

Fâtih döneminde kurulan mahallelerde, vâkıfların kontrolünde, hedeflenen kültür, kimlik ve eğitim düzeyine ulaşılmış, bu sayede şehrin yapılanması kendiliğinden ve istenilen şekilde gerçekleşmiştir. Bu durum da Süleymâniye bölgesinin nitelik açısından gelişimini açıklamaktadır. Dolayısıyla, Süleymâniye bölgesinin şehircilik ve mimârî temellerinin, kurucu şahsiyetlerin kültür seviyesi ile paralel şekilde atıldığı tespitini yapmak doğru olacaktır.

Bölgede yer alan eski mahallelerin kurucu mescitleri ve bunların vâkıfları hakkında ulaşabildiğimiz bilgilere göre, Hayrüddin Efendi, Hızır Bey, Sarı Timur, Hoca Hayreddin, Sarı Bayezid, Molla Hüsrev, Molla Şemseddin Gürâni, Hoca Gıyaseddin

devrin büyük âlimlerindedir ve müderrislik görevlerinde de bulunmuşlardır. Bunlardan Hızır Bey ve Sarı Timur İstanbul kadılığı, Molla Şemseddin Gürâni ise şeyhülislâmlık görevlerinde bulunmuşlardır. Ayrıca, Fatih tarafından, vakfedilen tesis ve arazisiyle desteklenen Şeyh Vefa gibi büyük bir mutasavvıf ve Kalenderî dervişlerinin de bölgede yönlendirici oldukları görülmektedir.

Bununla birlikte, bölgenin aynı zamanda şehrin en yoğun ticaret alanı ve limanlarıyla içiçe geçmiş bulunması, her dönemde, kozmopolit bir hareketliliğin de varlığına işaret etmektedir. Ancak, o dönemde “tek ve yekpâre bir vücut şeklinde ortaya koyar gibi kendinde gizli unsurları san’atkârane birleştirip bütünleştirerek ortaya koymak da yine bu “San’atkâr Şehr”in mârifeti” (Numan, 2020, s.98) olmuştur.

Süleymâniye bölgesindeki mahallelerin kurucu mescitlerinin bânilerinin büyük bir çoğunluğunun devrinin büyük âlim, ulema, mutasavvıf ve müderrislerinden olduğu görülmekle, Süleymâniye bölgesinin, yüzyıllarca koruyup geliştirdiği ileri seviyedeki mimari eserlerin, öncelikle aynı seviyede bir kültürel iklimin oluşturulması ile meydana getirildiği ve Fatih devrinde atılan şehircilik temeli üzerine ve vakıf sistemi ile sonraki nesillerce de sürdürülebilir kılındığı sonucuna varılmıştır.

Vakıflar, kısa dönemler içinde bakıldığında durağan ve hiç değişmeyecekmiş gibi görülmekle birlikte, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel hayatın değişkenliğine paralel olarak farklılaşmış, ancak bu farklılaşma vakfın ana hedefleri çerçevesinde gerçekleştiğinden süreklilikleri sağlanabilmiştir. Bu durum, bir noktaya kadar kültürün temel felsefesinin değişmemesi, batılılaşmanın etkisiyle değişmeye başladığı zamanlarda da yönetim sisteminin getirdiği alışkanlıklarla devam ettirilmesi şeklinde açıklanabilir.

Tanzimattan sonra yönetim anlayışının değişmesi, vakıflar eliyle yürütülen hizmetlerin, özellikle de eğitimin merkezleştirilmeye başlaması, halkın şehir ve toplumla ilgili inisiyatif alan yapısının bozulmasına ve dolayısıyla kültür temelini sarsılmasına neden olmuştur. Bunun yanısıra, modernleşmenin getirdiği anlayışla kültürel mirasın önemli ölçüde yok edilmesi ve sonucunda oluşan yerleşim yapısı nedeniyle terk edilen Süleymâniye gibi tarihi şehrin en müstesna alanları, çöküntü alanı haline gelmiş; kültürün somut aktarım araçları da ortadan kalkmaya başlamıştır. Bunu önlemek için geliştirilen koruma veya yenileme politikaları da, toplum tarafından

benimsenmediği, devletçi karar ve uygulamaları öngördüğü için olumlu bir sonuç vermemekte, mülkiyet yapısı nedeniyle kamuya ağır yükler getirmektedir.

Süleymâniye Bölgesindeki bekâr odaları ile çevrede bulunan çalışma alanları arasındaki güçlü ilişki nedeniyle, kamulaştırma, yenileme için tek başına yeterli bir çözüm de değildir. Uygulamanın bütün olarak özel bir firmaya devredilmesi ise bölgeyi; lüks konut sitesine çevirerek, tarihî bağlarından kopuk kimliksiz bir mekân haline getirecektir. Bu türden bir yenileme, çevredeki ticaret alanlarını da etkileyerek, alanı, küresel sermayenin kontrolünde açık AVM'ye dönüştürme riski de taşımaktadır.

Benzer durumdaki koruma alanları; içlerinde yaşanan insan ve mekân karmaşası ve bunun giderilmesi için alınan hatalı tedbirler sebebiyle tarihi karakterlerinin bozulmasının yanında, uygulanan yenileme projeleri, bürokratik ve ekonomik bir takım uygulama zorlukları nedeniyle, yapıları gereği kâr hesaplarıyla bölgeye giren şirketlerin eline bırakılmaktadır. Bu durum, tarihi mekânların, herhangi bir konut sitesi gibi pazarlanmasına yol açmakta, tarih ve kültür bağlarını ortadan kaldırmaktadır.

Bütün bu tespitlere göre, bölgenin oluşum ve tarihin her dönemindeki dönüşümlerinin sosyal ve idâri yapı ile ilgili olduğu görülmüştür.

Kültürün ve özellikle yönetim kültürünün sürekliliğinin, tanzimat ve sonrasında modernleşme hareketleriyle kesintiye uğradığı, günümüzün küreselleşen dünyasında yönetim ve uygulamalarda da benzer şekilde hareket edildiği görülmektedir. Bununla birlikte, Türkiye'de kurulan vakıflar, dernekler ve STK'lar incelendiğinde, sayıları ve kuruluş amaçları bakımından tarihten günümüze benzer dînî ve kültürel motivasyonlara sahip oldukları görülmektedir. Yakın dönemde yapılan yasal iyileştirmelerle, bu kurumların sayı ve niteliklerinin artması, bunun ispatı niteliğindedir.

Öneriler

Bütünleşik korumayı sağlayarak yenilemeyi kontrol edebilecek evrensel bir model oluşturulması mümkün olmadığından, her bölge için kendi kültürel özelliklerine ve durumuna göre ayrı modeller üretilmesi gereklidir. Tarihteki deneyimlerle elde edilen bilgi birikimi ile, yönetim kültürü bugünün şartlarına göre yeniden kurgulanmalıdır.

Çok katmanlı tarihi alanlarda yapılacak yenileme çalışmaları, kültür değerlerinin sürekliliği kapsamında hazırlanacak stratejik planlamalara odaklanmalıdır. Stratejiler, dönüşümün, kendi tabiatı içinde gerçekleşmesini sağlayacak şekilde belirlenmelidir.

Tarihi Alanların, tarihten günümüze bütün kültür bileşenleriyle ele alınarak, şehir içindeki fonksiyonunu tanımlayarak, gelecek için vizyon ve hedefleri belirleyen stratejik bir yaklaşımla planlanması gerekmektedir.

Yüzyıllar boyunca yüklendiği kültür üreten ve yayan bir merkez olma işlevi, göçmenlere şehirde tutunmayı öğreten basamak olması ve üniversite öğrencileriyle Süleymâniye Bölgesi için vizyon, bu kültürel kimliğini koruma ve geliştirme yönünde 'Şehrin Okulu olmak' şeklinde önerilmiştir.

Toplumun değerlerinin, devlet tarafından desteklenerek, imar, yenileme ve küçük birimler halinde yerinde yönetim konularında zemin oluşturulmalıdır.

Gereken zemini oluşturmak üzere, bölgenin bugün sahip olduğu hattâ sürekli değişkenliği nedeniyle olamadığı sosyal doku konusunda geliştirilecek politikalar, Fatih'in iskân ve imar politikasından alınacak derslerle birlikte yeniden düzenlenmelidir. Buna göre, bölgenin sosyal ve kültürel seviyesini yükseltecek münevver insanlar, akademisyenler ikamet için bölgeye davet edilebilir.

Bölgede yerleşik veya geçici olarak bulunan insanların, etkileşim ve programlarla eğitilmeleri ve şehirlileşmeleri sağlanmalıdır.

Kültürel olarak vakıf sistemi etkin hale getirilip, farklı bir bakış açısıyla, sahiplenme ve aidiyet duygusunu güçlendirecek ve yerelde hareket kabiliyeti yüksek bir yönetim birimi olarak, önceki bölümde açıklanan şekilde, mahalle vakıfları kurulabilir.

Bölgede kamu mülkü parsellerin ve üniversitenin bulunması bu uygulamalar için bir avantaj olmasının yanında, bölgenin, günümüzde ülkemizin üniversite ve yetişmiş münevver insanının en yoğun olduğu İstanbul şehrinin müstesnâ bir yerinde bulunması da büyük bir fırsattır. Bu fırsatı fiiliyâta dönüştürecek, "yapıcı ve yükseltici müteharrik gücü, şehri yapan, onda yaşayan, onunla hemhal olacak ve onu yoğuracak âriflerde; zamânın insanının, zamânın hemşehrilerinin "kalp şehri" nde aramak evlâ olsa gerek"tir. (Numan, 2020, s.99-100)

Önerilen yöntem kullanılarak Süleymaniye mahalleleri için kültür sürekliliği kapsamında belirlenen vizyon ve stratejilerle, bölgenin, yeniden şehirli insan ve kültür

üreten bir okul haline gelebileceği, yenileme ve korumanın kendiliğinden, tam bir mutabakatla ve hedeflenen şekilde sağlanabileceği düşünölmektedir.

Tarihî şehirle bugünün şehri arasındaki ilişkiyi doğru bir şekilde kurarak sürdürülebilirliğini sağlamak, şehrin değerini görünür kılacaktır. Bir şehri şereflî kılan, o şehirde yaşayanlardır anlamındaki “şeref-ül mekân bil mekân” sözü, kültürümüzde insan ve mekânın ilişkisine işaret etmektedir. Şehrin çöküntü alanı haline gelmemesi, devamlı yenilenebilen bir yapıya sahip olabilmesi, içinde yaşanlarla kurduğu manevi ve doğrudan ilişkiye bağlıdır. Şehrin kültürü, şehirde yaşayanlarla; şehirde yaşayanların kültürü de şehrin kazandırdıkları ile gelişecektir. Şehrin tarihi kimliğiyle geleceğinin şekillendirilmesi bugün doğru ve kapsamlı olarak belirlenecek ve insanlar tarafından benimsenerek yine onlar tarafından uygulanacak vizyon, strateji ve yönetim altyapısı ile mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA:

- Ahunbay, Z.**, 2012. UNESCO Dünya Miras Listesi ve Miras Yönetimine Etkisi, *Türkiye'de Kültürel Mirasın Anlamı ve Yönetimi*, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, s.92-124
- Akkar, M. Z.** (2006). Kentsel Dönüşüm Üzerine Batı'daki Kavramlar, Tanımlar, Süreçler ve Türkiye. *Planlama Dergisi*, TMMOB, 2: 29-39, Ankara.
- Aktan, C.C.** (2008). Stratejik Yönetim ve Stratejik Planlama, *Çimento İşveren Dergisi*, s.4-21, İstanbul.
- Akyıldız, Y. ve Abay, A.R.** (2017). Vakıf Müessesesinin Gelişimi Ve Mahiyeti Tarihsel Bir Değerlendirme, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 7, Sayı: 15, Yalova.
- Altınay A.R.** (2000). Onuncu Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı, Hz.: Uysal A., *T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları*, Ankara.
- Andersen, H.S.** (2004). Konut Alanlarında Bozulma ve Yenileme Stratejilerinde Avrupa ve Amerika Deneyimleri, D. Özdemir, P. Özden ve S. Turgut (Ed.), *Uluslararası Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Sempozyumu*, Küçükçekmece Belediyesi Atölye Çalışmaları içinde, *Küçükçekmece Belediyesi Yayınları*, İstanbul.
- Andi, F.** (2014). *Sâmiha Ayverdi'nin İstanbul'u İçinde Sâmiha Ayverdi'nin Eserlerinde Osmanlı İstanbul'unu Yapan Bir Unsur Olarak Mahalle, Kubbealtı Neşriyatı*, İstanbul.
- Anonim**, tb. Belge. [arşiv belgesi] İstanbul 4 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi, İstanbul.
- Arlı, A., Şen, B., Şen, A.A.** (2016). Yoksulluğu Bölüşmek: Süleymaniye Bekar Odası Göçmenleri, *Küre Yayınları*, İstanbul.
- Aslanapa, O.** (1986). Osmanlı Devri Mimarisi, *İnkilap Kitabevi*, İstanbul.
- Ayverdi, E. H.** (1958b). Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskânı ve Nüfusu, *Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı*, İstanbul.
- Ayverdi E. H.** (1974). Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, cilt: IV, *İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü*, İstanbul.
- Ayverdi, E. H.** (1989). Osmanlı Mi'marisinde Fatih Devri 855-886 (1451-1481) III, *İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları*, İstanbul.
- Ayverdi, İ.** (2011). Misalli Büyük Türkçe Sözlük, *Kubbealtı Lugatı*, 4. Baskı, İstanbul.
- Ayverdi S.** (1999). Türk Tarihinde Osmanlı Asırları, *Kubbealtı Neşriyatı*, İstanbul.
- Ayverdi S.** (2007). İstanbul Geceleri, *Kubbealtı Neşriyatı*, İstanbul.
- Ayverdi S.** (2012). İbrahim Efendi Konağı, *Kubbealtı Neşriyatı*, İstanbul.
- Azamat, N.** (2001). "Kalenderiyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kalenderiyye> (02.11.2019). (Bu madde ilk olarak 2001 senesinde İstanbul'da basılan TDV İslâm Ansiklopedisi'nin 24. cildinde, 253-256 numaralı sayfalarda yer almıştır.)
- Barca, M.** (2009). Stratejik Yönetim Düşüncesinin Gelişimi, *Ankara Sanayi Odası Dergisi*, Nisan/Mayıs/Haziran, s.34-52, Ankara.
- Barkan, Ö. L.** (1942). Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I: İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler, II: Vakıfların Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Kullanılmasında Diğer Şekiller. *Vakıflar Dergisi*, sayı:2, s.279-386.
- Barkan, Ö. L.** (1954). H.933-934 (M.1527-1528) mali yılına ait bir bütçe örneği, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, İstanbul.
- Barkan, Ö. L.** (1963). Şehirlerin Teşekkül ve İnkişafı Tarihi Bakımından Osmanlı İmparatorluğu'nda İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait

Araştırmalar, *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, cilt: XXIII, Sayı: I-II, Ekim 1962-Şubat 1963, İstanbul.

- Barkan, Ö. L.** (1979). Süleymaniye İmaretı, *Türk Tarih Kurumu Yayınları*, Ankara.
- Başaran S., Kocabaş U., Kocabaş I., Yılmaz R.** (2007). İstanbul Üniversitesi Yenikapı Bizans Batıkları Projesi: Belgeleme, Yerinden Kaldırma, Koruma-Onarım ve Rekonstrüksiyon Çalışmaları, *Gün Işığında İstanbul'un 8000 yılı Marmaray, Metro, Sultanahmet Kazıları*, 190-195.
- Basaran, İ.** (2008). "Kentler Arası Rekabette İzmir ve EXPO 2015", *Kent ve Yerel Yönetim*, s.73-87, Okutan Yayıncılık, İstanbul.
- Bater, J.** (1976) St Petersburg: Industrialization and Change ed: *Edward Arnold*, Londra.
- Baykara, T.** (1984). Vakfın Gelişme ve Gerilemesindeki Etkenler, 2. *Vakıf Haftası*, Vakıf Dergisi, Ankara.
- Bayrak, M.O.** (1966). 'İstanbul' un Tarihi Yerleri Kılavuzu', İstanbul.
- Baytop, T.** (1994). Tiryaki Çarşısı. *İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 7, İstanbul.
- Belge, M.** (1999). İstanbul Gezi Rehberi, *Tarih Vakfı Yurt Yayınları*, 6. Baskı, İstanbul.
- Beyatlı, Y. K.** (1969). Azîz İstanbul, *Milli Eğitim Basımevi*, İstanbul.
- Bezmez, D.** (2007). "The Politics of Urban Regeneration: The Case of the Fener and Balat Initiative", *New Perspectives on Turkey*, 37: 59-86.
- Bilgili A.E. (editör)** (2012). Şehir ve Kültür İstanbul, *Profil Yayınları*, İstanbul.
- Bilsel, F. C.** (2010). Henri Prost'un İstanbul Planlaması (1936- 1951): Nazım Planlar ve Kentsel Operasyonlarla Kentin Yapısal Dönüşümü, *İmparatorluk Başkentinden Cumhuriyet'in Modern Kentine: Henri Prost'un İstanbul Planlaması (1936 – 1951)*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, s. 101-165, İstanbul.
- Binan, C.** (1999). Mimari Koruma Alanında Venedik Tüzüğü'nden Günümüze Düşünsel Gelişimin Uluslararası Evrim Süreci, *Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları*, İstanbul.
- Binan, D. Ulusoy, Cantimur, B.** (2009). Koruma Alanında Somut ve Somut Olmayan Boyutlarıyla Miras Kavramının Gelişim ve Yerin Ruhu, *Mimari Korumada Güncel Konular*, s.176-187, *Anadolu Üniversitesi Yayını*, Eskişehir.
- Binici, P.** (2018). "Kentsel Dönüşüm Ve Yenileme Uygulamalarında Mekan Ve Aktörler Arası İlişkiler", *Yüksek Lisans Tezi*, İTÜ, *Fen Bilimleri Enstitüsü*, İstanbul.
- Brunet F.** (1995). An Economic Analysis of the Barcelona '92 Olympic Games: Resources, Financing, and Impact, *Centre d'Estudis Olímpics i de l'Esport (UAB)*
- Buluş, A.** (2008). Sivil Toplum Kuruluşlarına Tarihsel Bir Örnek: Osmanlı Vakıfları, *Seçuk Üniversitesi İ.İ.B.F Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, s. 21-36, Konya.
- Canatar, M.** (2010-2011). Osmanlı Döneminden Kalan İstanbul Vakıflarına Ait Son Tahrir Defteri, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Sayı 47-48, s. 391-398, İstanbul.
- Cansever T.** (1997). İslâm'da Şehir ve Mimarî, *İz Yayıncılık*, İstanbul.
- Cansever T.** (2011). İstanbul'u Anlamak, *Timaş Yayınları*, İstanbul.
- Cerasi, M.M.** (1999). Osmanlı Kenti Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi, *çev.Aslı Ataöv*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

- Cezar, M.** (1963). 'Osmanlı devrinde İstanbul Yapılarında tahribat Yapan Yangınlar ve tabii Afetler', *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, C.1, İstanbul.
- Cezar, M.** (1985). Tipik Yapıları ile Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi, *Mimar Sinan Üniversitesi Yayını*, İstanbul.
- Chamoun, R.** (2004). Confusing Political, Social and Cultural Urban Changes in Beirut, *Lebanese American University*, Urban Planning Institute, Beirut.
- Chandler, A.D.** (1962). Strategy and Structure: Chapters in The History of the Industrial Enterprise. MA: MIT Press, Cambridge.
- Couch, C., Fraser, C., Percy, S.** (2003), Urban Regeneration in Europe, *Blackwell Publishing*, Oxford.
- Çeçen, K.** (1984). İstanbul'da Osmanlı Devrindeki Su Tesisleri, *İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınları*, İstanbul.
- Çelik, G.** (2007). İstanbul Tarihi Yarımadası'nda Tanzimat Dönemi İdari Yapıları, *İstanbul Teknik Üniversitesi*, Fen Bilimleri Enstitüsü, *Mimarlık Anabilim Dalı*, Mimarlık Tarihi Programı Doktora Tezi, İstanbul.
- Çelik, Z.** (1998). 19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul, *Tarih Vakfı Yurt Yayınları*, İstanbul.
- Deniz, M. Ş.** (1999). İstanbul Süleymaniye Bölgesindeki Osmanlı Sivil Mimarlık Örneklerinin Günümüzdeki Kullanım ve Güncel Durumların Araştırılması, *Marmara Üniversitesi*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul.
- Develi H.** (2001). XVIII. Yüzyıl İstanbul Hayatına Dair Risâle-i Garîbe, *Kitabevi Yayınları*, İstanbul.
- Dinçer, F. İstanbullu, Çakmak, T. F.** (2015) Seyyahlar şehri İstanbul ve tarihi devinim içerisinde bir kent görüntüsü, *Turizmoloji Dergisi*, cilt.1, sayı.1, s.42-55, *İstanbul Üniversitesi Yayınları*, İstanbul.
- Direk, Y.S.** (2006). Sosyo-Kültürel Yapının Konut Oluşumuna Etkisi: Diyarbakır Örneği, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, ISSN:1304-0278, C.5 S.16, s.105-113
- Dündar, Ö.** (2003). Kentsel Dönüşüm Uygulamalarının Sonuçları Üzerine Kavramsal Bir Tartışma, *P. Özden, İ. Karakuş, S. Turgut, H. Yeter, D. Erdoğan ve N. Palaoğlu (drl.)*, Kentsel Dönüşüm Sempozyumu Bildiriler, *YTÜ Basım Yayın Merkezi*, İstanbul.
- Düzcü, S.** (2006). The Assessment Criteria of Urban Regeneration Projects: The Case of the Fener-Balat Districts in İstanbul, ODTÜ, *Fen Bilimleri Enstitüsü*, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.
- Emecen, F.** (2009). "Selim I", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/selim-i> (15.06.2020). (Bu madde TDV İslâm Ansiklopedisi'nin 2009 yılında İstanbul'da basılan 36. cildinde, 407-414 numaralı sayfalarda yer almıştır.)
- Enlil, Z.** (2000). Yeniden İşlevlendirme ve Soylulaştırma: Bir Sınıfsal Proje Olarak Eski Kent Merkezlerinin ve Tarihî Konut Dokusunun Yeniden Ele Geçirilmesi, *Domus m*, sayı:8, ss.46-49.
- Eres, Z.** (2004). Savaş Sonrası Beyrut Tarihi Kent Merkezinin Yenilenmesi, Yaşanılır Kentler / Yaşanılır İstanbul, *TMMOB Mimarlar Odası*, Teknik Kongre, s. 49, İstanbul.
- Ergin, O. N.** (1934). İstanbul Şehri Rehberi, *İstanbul Belediye Matbaası*, İstanbul.
- Ergin, O.N.** (1944). Türk İmar Tarihinde Vakıflar, Belediyeler, Patrikhaneler, *Türkiye Basımevi*, İstanbul.

- Ergin, O. N.** (1995). *Mecelle-i Umûr-ı Belediye (1922), Sadeleştirmeden Latin harfli basımı*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları No:21, İstanbul.
- Erkal, M.** (1992). "Beytülmal", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/beytulmal> (06.06.2020). (Bu madde TDV İslâm Ansiklopedisi'nin 1992 yılında İstanbul'da basılan 6. cildinde, 90-94 numaralı sayfalarda yer almış, en son 09.12.2019 tarihinde güncellenmiştir.)
- Eroğlu, A. H.** (2007). Şehirlerin Markalaşması, *Yerel Siyaset Dergisi*, sayı:23, s.65-68, İstanbul.
- Ertuğrul, A.** (2011). XIX. Yüzyıl İstanbul Kentsel Dönüşümü'nde Üsküdar Ve Koruma Sorunları, *İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Restorasyon Programı, Yayınlanmamış Doktora Tezi*, İstanbul.
- Ertürk, S.A.** (2010). Kültürel Coğrafya: İnsan-Kültür-Mekân, *İstanbul Üniversitesi Açık Ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Coğrafya Lisans Programı Ders Notları*, İstanbul.
- Erünsal, İ. E.** (2008). "Revânî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/revani> (14.06.2020), (Bu madde TDV İslâm Ansiklopedisi'nin 2008 yılında İstanbul'da basılan 35. cildinde, 30-31 numaralı sayfalarda yer almıştır.)
- Es H. F.** (2010). Kaybolan İstanbul'dan Hâtıralar, *Hz.: Karakılıç S., Ötüken Neşriyat*, İstanbul.
- Esmer, M.** (2012). İstanbul'daki Orta Bizans Dönemi Kiliseleri ve Çevrelerinin Korunması İçin Öneriler, *İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Restorasyon Programı, Yayınlanmamış Doktora Tezi*, İstanbul.
- Eyice, S.** (1980). Tarih içinde İstanbul ve Şehrin Gelişimi, *Atatürk Konferansları VII, 1975*, Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Eyice, S.** (1992). "Burmali Mescid", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/burmali-mescid> (25. 10. 2019). (Bu madde TDV İslâm Ansiklopedisi'nin 1992 yılında İstanbul'da basılan 6. cildinde, 443-444 numaralı sayfalarda yer almıştır.)
- Eyice, S.** (1995) İlk Kuruluştan Türk Devrinin Başlarında İstanbul, İstanbul Armağanı Fetih ve Fatih 1, *İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayını*, s.12-35, İstanbul.
- Eyice, S.** (1998). "Hüseyin Ayvansarâyî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/huseyin-ayvansarayi> (29.10.2019). (Bu madde ilk olarak 1998 senesinde İstanbul'da basılan TDV İslâm Ansiklopedisi'nin 18. cildinde, 528-530 numaralı sayfalarda yer almıştır.)
- Eyice, S.** (2013) Semavi Eyice ile İstanbul'a Dair, *Hazırlayan:Ömer Osmanoğlu*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayını, İstanbul.
- Eyüce, A. ve Keskiner, K.** (1995). Mimari Mekanın Oluşum Sürecinde Kültürel Etkiler, *7. Uluslar Arası Yapı-Yaşam Kongresi'95*, Kültür ve Mekan, TMMOB Mimarlar Odası Bursa Şubesi, Bursa.
- Galitekin, A. N.** (2001). *Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, Alî Sâtî Efendi, Süleymân Besîm Efendi*, "Hadikatü'l- Cevami' İstanbul Câmileri ve Diğer Dînî- Sivil Mi'mârî Yapılar", *İşaret Yayınları*, İstanbul.
- Göksu, F.** (2016). Perşembe Pazarı Kültürel Miras Geliştirme Stratejik Planı, *Kentsel Strateji*, İstanbul.

- Gökşen, F.** (2005). Türkiye'deki Vakıfların Niteliksel Değerlendirmesi, *Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı*, İstanbul.
- Gül, M.** (2013). Modern İstanbul'un Doğuşu Bir Şehrin Dönüşümü ve Modernizasyonu, *çev. Büşra Helvacıoğlu*, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Günay, H. M.** (2012). "Vakıf", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/vakif#1> (30.04.2020), (Bu bölüm ilk olarak 2012 senesinde İstanbul'da basılan TDV İslâm Ansiklopedisi'nin 42. cildinde, 475-479 numaralı sayfalarda yer almış, en son 23.12.2019 tarihinde güncellenmiştir.)
- Günpınar, M. U., Özcan, A., Taştekin, G., Dinçer, A.R.** (2013). 20. Yüzyıl'dan 21. Yüzyıl'a Necip Bey Haritaları'ndan Günümüze Öncesi ve Sonrası İstanbul, *Mimar Sinan Vakfı Yayınları*, 1.ve2.cilt, İstanbul.
- Gürsoy, Ç.** (2019). Vakfiyelerin Dilinden İstanbul'un Bazı Cami ve Mescitleri Hakkında Yeni Bulgular, *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 90, s. 161-190.
- Hax, A. C., Majluf, N. S.** (1996). The Strategy Concept and Progress A Pragmatic Approach, *Hawthorne Academic*, Los Angeles.
- Hardin, G.** (1968). "The Tragedy of the Commons", *Science*, sayı.162, s.1243-1248.
- Investor's Handbook** (2011). St. Petersburg: Investor's Handbook, *St. Petersburg Hükümeti*, St. Petersburg.
- Işın, E.(editör)**, (2010). Uzun Öyküler Melling ve Dunn'ın Panoramalarında İstanbul, *İstanbul Araştırmaları Enstitüsü*, İstanbul.
- İBB-CBS.** (2020). İstanbul Büyükşehir Belediyesi Coğrafi Bilgi Sistemleri Müdürlüğü Server, İstanbul.
- İBB-HM Arşivi.** (2020). İstanbul Büyükşehir Belediyesi Harita Müdürlüğü Arşivi, İstanbul.
- İBB-KDM Arşivi.** (2009). Berlin-Almanya Teknik İnceleme Raporu: Berlin Senatosu-Kentsel Gelişim Departmanı ile Toplantı ve Saha İncelemeleri, *İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kentsel Dönüşüm Müdürlüğü Arşivi*, İstanbul.
- İBB-KDM Arşivi.** (2010). İspanya'da Mekansal Gelişme Stratejileri ve Uygulama Örnekleri- Kentsel Projeler Deneyim Paylaşımı Raporu, *İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kentsel Dönüşüm Müdürlüğü Arşivi*, İstanbul.
- İBB-KDM Arşivi.** (2012). Rusya'da Mekansal Gelişme Stratejileri ve Uygulama Örnekleri- Kentsel Projeler Deneyim Paylaşımı Raporu, *İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kentsel Dönüşüm Müdürlüğü Arşivi*, İstanbul.
- İBB-KVPM Arşivi.** (2016). İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Varlıkları Projeler Müdürlüğü Arşivi, İstanbul.
- İBB-ŞPM Arşivi.** (2014). Kentsel Dönüşüm Raporu, *İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Planlama Müdürlüğü Arşivi*, İstanbul.
- İlze, İ.** (2016). İhsan İlze Şahsi Fotoğraf Arşivi, İstanbul.
- İnalçık, H.** (1998). The Ottoman Empire Sultan, Society and Economy İnciciyan, P.G., 1976,18. Asırda İstanbul, *Çev.Hrand D.Andresyan*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 43, İstanbul.
- İnalçık, H.** (2000). Tarihsel Bağlamda Sivil Toplum ve Tarikatlar. *E. Keyman, & A. Y. Sarıbay içinde*, Global Yerel Eksende Türkiye, *Alfa Yayınları*, İstanbul.
- İnalçık, H.** (2001). "İstanbul", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/istanbul#3-turk-devri> (06.06.2020). (Maddenin bu bölümü TDV İslâm Ansiklopedisi'nin 2001 yılında İstanbul'da basılan 23. cildinde, 220-239 numaralı sayfalarda yer almıştır)

- İnalcık, H., Arı, B.** (2005). Türk-İslâm-Osmanlı Şehirciliği ve Halil İnalcık'ın Çalışmaları, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c.3, s.6, sy.27-56, İstanbul.
- İnalcık, H.** (2011). Kuruluş ve İmparatorluk Sürecinde Osmanlı Devlet, Kanun, Diplomasi, *Timaş Yayınları*, İstanbul.
- İpşirli, M.** (1991). "Avârız Vakfı", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/avariz-vakfi> (06.06.2020). (Bu madde TDV İslâm Ansiklopedisi'nin 1991 yılında İstanbul'da basılan 4. cildinde, 109 numaralı sayfada yer almıştır.)
- İslam, T.** (2009). Devlet Eksenli Soylulaşma Ve Yerel Halk: Neslişah Ve Hatice Sultan Mahalleleri (Sulukule) Örneği, *Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı Şehir Planlama Programı, Doktora Tezi*, İstanbul.
- İstanbul Tarihi Yarımada KANİP Raporu.** (2011). 30.12.2011 tasdik tarihli 1/5000 ölçekli Fatih İlçesi (Tarihi Yarımada) Kentsel Tarihi, Kentsel Arkeolojik, 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı Raporu, *İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Planlama Müdürlüğü arşivi*, İstanbul.
- İşli, E. N.** (2002). İstanbul Mahalleleri, *İstanbul Dergisi*, sy.40, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- İTYYP.** (2018). İstanbul Tarihi Yarımada Yönetim Planı. *İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı*, İstanbul.
- Kalkan, S., Çetiz, S., Akay, Z.** (2004). İstanbul Metropolitan Alanı Ve Bu Alanda Yaşanan Yapısal Değişim, ODTÜ, *Değişen-Dönüşen Kent ve Bölge Dünya Şehircilik Günü*, 28.Kolokyumu, Ankara. <http://www.kentli.org/makale/yapisal.htm>
- Kan, T.** (2014), İstanbul Süleymaniye Külliyesi Örneğinde Külliye İçin Bir Yönetim Modeli Yaklaşımı, *MSGSÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi*, İstanbul.
- Kamu İdareleri için Stratejik Planlama Kılavuzu,** (2018). Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı, *sp.gov.tr*, Ankara.
- Kaplan, R. S., Norton, D. P.** (2010). Strateji Haritaları Gayrimaddi Varlıkları Maddi Sonuçlara Dönüştürmek, çev. Şeyda Öztürk, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- Kaya, E.** (2008). Yerel Kalkınma ve Siyaset, *Yerel Siyaset Dergisi.*, s.115-125.
- Kaya, Ö.** (2008). Konstantin'in Kutsanmış Şehri 3 Devirde İstanbul, *Küre Yayınları*, İstanbul.
- Kaya, Ö.** (2009). Fatih'in Müjdelenen Şehri 3 Devirde İstanbul, *Küre Yayınları*, İstanbul.
- Kaya, Ö.** (2010). Cumhuriyet'in Vitrin Şehri 3 Devirde İstanbul, *Küre Yayınları*, İstanbul.
- Kaya, Ö.** (2011). Yok Olan Bir Eser Revani Çelebi Camii, *Mostar Dergisi*, sayı 72, İstanbul.
- Kayra, C.** (1990). İstanbul Mekanlar ve Zamanlar, *Ak Yayınları*, İstanbul.
- Kazıcı, Z.** (2003). Osmanlı Vakıf Medeniyeti, *Bilge Yayıncılık*, İstanbul.
- Koca, F.** (2005). "Molla Hüseyin", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mollahuseyin> (02.11.2019). (Bu madde ilk olarak 2005 senesinde İstanbul'da basılan TDV İslâm Ansiklopedisi'nin 30. cildinde, 252-254 numaralı sayfalarda yer almıştır.)
- Kocabaş, A.** (2006). Kentsel Dönüşüm (yenileş(tir)me): İngiltere Deneyimi ve Türkiye'deki Beklentiler, *Literatür Yayınları*, İstanbul.

- Koç, M.** (2007). Edebiyatımızda Süleymaniye, Bir şaheser Süleymaniye Külliyesi, s:31-53, *Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayınlar Müdürlüğü*, Ankara.
- Kotas, P.** (2015). Modernite İlişkisi Bağlamında Türkiye’de Korumacı Zihniyet: Kurumsallaşma Öncesi Koruma Olgusu, *Şehircilik Doktora Tezi*, MSGSÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kömürçüyan, E.Çelebi,** (1989). 17.Asırda İstanbul, *Eren Yayıncılık*, İstanbul.
- Köprülü, F.** (1942). Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekamülü, *Vakıflar Dergisi*, sayı.2, s.5-6.
- Kuban, D.** (1970). İstanbul’un Tarihi Yapısı, *Mimarlık Dergisi*, sayı:5, s.26-48, İstanbul.
- Kuban, D.** (1996). İstanbul Bir Kent Tarihi, çev: Z. Rona, *Tarih Vakfı Yurt Yayınları*, İstanbul.
- Kuban, D.** (1998) Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları, *YEM Yayınları*, İstanbul.
- Kuban D.** (2001). Türkiye’de Kentsel Koruma Kent Tarihleri ve Koruma Yöntemleri, *Tarih Vakfı Yurt Yayınları*, İstanbul.
- Kuran, A.** (1986). Mimar Sinan, *Hürriyet Vakfı Yayınları*, İstanbul.
- Kurtuluş, H.** (2005). Kentsel dönüşüm: Toplumsal dışlama: Yok sayma, *Bianet*. <http://bianet.org/bianet/siyaset/65506-kentsel-donusum-toplumsal-dislama-yoksayma> (19 Ocak 2019)
- Kurtuluş, H.** (2012). Kentsel Dönüşüme Modern Kent Mitinin Çöküşü Çerçevesinden Bakmak, *Planlama Dergisi*, 3-4, *TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını*, s. 49-53, Ankara.
- Küçük, A.H.** (2014). “Kentsel Dönüşüm Boyutları Barselona’da Raval Bölgesi Örneği”, *İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, Mimarlık Anabilim Dalı, Mimari Tasarım Programı, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul.
- Kürkçüoğlu, K. E.,** (1962). Süleymaniye Vakfiyesi, *Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı*, Ankara.
- Kütükoğlu M. S.** (2000). XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri, *Türk Tarih Kurumu Yayınları*, Ankara.
- Lamb H.** (2010). Konstantinopol Bir İmparatorluğun Doğuşu, çev.:Ayas G., *Kaknüs Yayınları*, İstanbul.
- Lincoln, W. B.** (2001). Sunlight at Midnight:St. Petersburg and the Rise of Modern Russia, *Oxford: Perseus*, London.
- Madran, E.** (2002). Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Tutumlar ve Düzenlemeler, *Ortaoğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayını*, Ankara.
- Madran, E.** (2009). Tarihi Çevrenin Tarihi, Osmanlıdan Günümüze Tarihi Çevre: Tavırlar-Düzenlemeler, Dosya tarihi çevrede koruma: yaklaşımlar, uygulamalar-1, *TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi*, Dosya 14,1, İstanbul.
- Mantran R.** (1990). 17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul Kurumsal İktisadi Toplumsal Tarih Denemesi cilt 1-2, çev.: Kılıçbay M.A.-Özcan E., *Türk Tarih Kurumu Basımevi*, Ankara.
- Marshall, T.** (2004). Transforming Barcelona, Routledge, *Taylor&Francis Grup*, UK.
- Mathews, T. F.** (1976) The Byzantine Churches of İstanbul, Pennsylvania.
- Mazlum, D.,** (2011). 1766 İstanbul Depremi Belgeler Işığında Yapı Onarımları, *İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları*, 15, İstanbul.
- Mcdaniel, G.G.** (2010). Kentsel Dönüşüm Politikalarının Küreselleşme Çerçevesinde Değerlendirilmesi: Sulukule Örneği, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler*

Enstitüsü, İletişim Bilimleri Ana Bilim Dalı, İletişim Bilimleri Bilim Dalı, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul.

- Mintzberg, H.** (1994). The Fall and Rise of Strategic Planning, *Harvard Business Review*, libroweb.alfaomega.com.mx, Boston.
- Mintzberg, H., Ahlstrand, B., Lampel, J.** (1998). Strategy Safari A Guided Tourthrough The Wilds Of Strategic Management, *The Free Press A Division of Simon & Schuster Inc.*, New York.
- Moltke, F.H.** (1969). Türkiye Mektupları, çev.: Örs,H., *Remzi Kitabevi*, İstanbul.
- Mumford, L.** (2007). Tarih Boyunca Kent: Kökenleri, *Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği*, Çev. G. Koca, & T. Tosun, *Ayrıntı Yayınları*, İstanbul..
- Mumcu, A.** (1970). Eski Eserler Hukuku ve Türkiye, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XXVI/3-4. s. 45-78, Ankara.
- Müller Wiener, W.** (2007). İstanbul'un Tarihsel Topoğrafyası,3. Baskı, *Yapı Kredi Yayınları*, İstanbul.
- Necip Bey,** (1914-1918). Orijinal nüshalar: Atatürk Kitaplığı, Necip Bey haritaları 1914-1918 İstanbul haritası. [harita] *İstanbul Büyükşehir Belediyesi CBS Server*, İstanbul.
- Newman, P. ve Thornly, A.** (2005). Planning World Cities: Globalization and Urban Politics, Series in Planning, Environment and Cities, Palgrave Macmillan, New York.
- Numan, İ.**, tb. Fatih dönemi İstanbul mahalleleri haritası, [harita] *Prof. Dr. İbrahim Numan Arşivi*, İstanbul.
- Numan, İ.** (2014). Sâmiha Ayverdi'nin İstanbul'u İçinde Sanatkâr Şehir, *Kubbealtı Neşriyatı*, İstanbul.
- Numan, İ.** (2017). Osmanlı Mîmârîsini ve Sanatlarını Vahdet Düşüncesi Bağlamında Anlamak, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, sayı 183, yıl 45/3 Temmuz, s.30-39, İstanbul.
- Numan, İ.** (2019a). Nizam, Mîzan ve Mîmârî, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, sayı 189, yıl 48/1 Ocak, s.27-34, İstanbul.
- Numan, İ.** (2019b). Eyyûb Sultan'a Bir Ziyâret Arkasında/n, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, sayı 190, yıl 48/2 Nisan, s.15-34, İstanbul.
- Numan, İ.** tb. Belge. [arşiv belgesi] *Fatih Dönemi İstanbul Mahalleleri Haritası*, Prof. Dr. İbrahim Numan Arşivi, İstanbul.
- Numan, İ.** (2020). San'atkâr Kalb Şehri, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, sayı 193, yıl 49/1 Nisan, s.96-101, İstanbul.
- Onbirinci Kalkınma Planı,** (2019). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, (2019-2023), Ankara. www.sbb.gov.tr, Erişim Tarihi: 28.05.2020.
- Orhonlu, C.** (1981). Şehir Mimarları, Halil İnalçık, Nejat Göyünç, Heath W. Lowry, *Osmanlı Araştırmaları II* (The Journal of Ottoman Studies II), s.1-30, 12, İstanbul.
- Ortaylı, İ.** (1974). Eski Türk Şehirlerinde Yapı İşlerinin Fonksiyonel Düzenlenişi ve Yapı Örgütü, *Mimarlık*, 7, 11-16, İstanbul.
- Ortaylı, İ.** (1976). Osmanlı Kadısının Taşra Yönetimindeki Rolü Üzerine, *Amme İdaresi Dergisi*, c.9, 1, 95-107.
- Ortaylı, İ.** (2008). Avrupa ve Biz, *Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları*, İstanbul.
- Ölçer, E.** (2014). Şehir Sokak Hafıza: Kuyulu'dan Biçki Yurduna Osman Nuri Ergin ile İstanbul Sokak Adları, *Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları*, İstanbul.
- Önkal H.** (1992). Osmanlı Hanedan Türbeleri, *Kültür Bakanlığı Yayınları*, Ankara.
- Örik N.S.** (2011). İstanbul Yazıları, *Türk Tarih Kurumu*, Ankara.

- Öymen Gür, Ş.** (1995). Kültür ve Değişim mi, Yoksa Değişim Kültürleri mi?, 7. *Uluslar Arası Yapı- Yaşam Kongresi'95*, Kültür ve Mekan, *TMMOB Mimarlar Odası*, Bursa Şubesi, Bursa.
- Öz, T.** (1962). İstanbul Camileri, C. I, *Türk Tarih Kurumu Basımevi*, Ankara.
- Özcan, K.** (2006). Tanzimat'ın Kent Reformları: Türk İmar Sisteminin Kuruluş Sürecinde Erken Plânlama Deneyimleri (1839–1908), *Osmanlı Bilimi Araştırmaları VII/2*, 164., İstanbul.
- Özdemir, K.** (2008). Osmanlı Haritaları, *Creative Yayıncılık ve Tanıtım*, İstanbul.
- Özdemir, M. Z. D.** (2005). Türkiye'de Kültürel Mirasın Korunmasına Kısa Bir Bakış, *Planlama Dergisi*, s.20-25, İstanbul.
- Özden, P.P.** (2008). Kentsel Yenileme Yasal Yönetmelik Boyut Planlama ve Uygulama, *İmge Kitabevi*, İstanbul.
- Özkaya, H. G. Akgün.** (2015). 18. Yüzyılda İstanbul Evleri Mimarlık, Rant, Konfor, Mahremiyet, *İstanbul Araştırmaları Enstitüsü*, İstanbul.
- Özkılıç, Küçükalioğlu, S.** (2015). 1894 Depremi ve İstanbul, Ed.: Ali Berktaş, *Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları*, İstanbul.
- Öztürk, S.** Ed. (2009). Afetlerin Gölgesinde İstanbul, *İstanbul Büyükşehir Belediyesi Çevre Koruma ve Kontrol Daire Başkanlığı*, Çevre Koruma Müdürlüğü, *Kültür A.Ş. Yayınları*, İstanbul.
- Özyılmaz H.** (2007). Diyarbakır geleneksel konut mimarisinde morfolojik analiz: Geleneksel konutların güncel kullanımda değerlendirilmesi, *Gazi Üniversitesi*, Yayınlanmamış Doktora tezi, Ankara.
- Ringebeck, B.** (2008). Management Plans for World Heritage Sites, *A practical guide. German Commission for UNESCO*.
- Roberts, P., Sykes, H.** (2003). Urban Regeneration: A Handbook
- Sağlam, E.** (1998). Belediye Hizmetlerinin Yerine Getirilmesinde Vakıflar, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Kamu Yönetimi Yüksek Lisans Tezi, Bolu.
- Sağlam, N.** (2008). Mahallenin Hâli Yahut İnhilâli, *Türk Edebiyatı Aylık Fikir ve Sanat Dergisi*, Sayı:416, s.35-37, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Sakaoğlu, N.** (1994). Ebniye-i Hassa Müdüriyeti, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, cilt. 3, s.117, *Türk Tarih Vakfı Yayınları*, İstanbul.
- Saliba, R.** (2003). Beirut City Center Recovery: The Foch-Allen By and Etoile Conservation Area Solidere, *Steidl*, Göttingen(Almanya).
- Sarıcaoğlu, F.** (2009). "Sır Kâtibi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sir-katibi#2-osmanlilarda> (14.06.2020). (Maddenin bu bölümü TDV İslâm Ansiklopedisi'nin 2009 yılında İstanbul'da basılan 37. cildinde, 117-118 numaralı sayfalarda yer almıştır.)
- Saruhan, Ş. C., Yeloğlu O., Sözen, C.** (2012). Yönetimde Güncel Yaklaşımlar, *Anadolu Üniversitesi Yayınları*, Eskişehir.
- Sav, M.** (2009) Vefa'nın Bizans Devri Topografyası, Bir Semte Vefa, *Kaynak Yayınları*, s.299-308, İstanbul.
- Sav, M.** (2011) Süleymaniye Camii Çevresinin Arkeotoprafyası ve Mimar Sinan'ın Alan Seçimi, *Vakıf Restorasyon Yıllığı*, sayı.3, s.64-79, İstanbul.
- Sema S.** (2008). Eski İstanbul Hatıraları, haz.: Çoruk A.Ş., *Kitabevi Yayınları*, İstanbul.
- Stoquart, R., Çağlar, N. ve Yerasimos, S.** (1998). Balat ve Fener Semtlerinin Rehabilitasyonu İstanbul Tarihi Yarımadası: Analiz ve Düzenleme

- Önerileri, *Fatih Belediyesi*, Avrupa Birliği, UNESCO Dünya Mirası Merkezi, *Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü*, İstanbul.
- Suver, H., Kara, B., Kara, A.** (2008). Bir Çingene Yolculuğu, *Fatih Belediyesi Yayınları*, İstanbul.
- Şahin, E., Köse, R., Pakırdağ, N., Çalışkan, S., Armağan, A.L., Alıkcı, D.** (2019). Osmanlı Arşiv Vesikaları Işığında Osmanlı Tarihinde Tabii Afetler, Ed.: S. Atilla Sağlamçubukçu, *KIPTAŞ Yayını*, İstanbul.
- Şen, B.** (2012). Metropol Kent Merkezlerinde Çöküntüleşme Eğilimleri: İstanbul Eminönü-Süleymaniye Bölgesi Örneği, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Isparta.
- Şenel, Ş., Tüyan, Z.** (2009). 1926-1967 Yılları Arasında Türkiye Cumhuriyeti'nde Kurulan Tesisler (Vakıflar), *Akademik Bakış Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, <http://www.gaziakademikbakis.com/index.php/gab/article/view/75> erişim tarihi: 30.10.2017. 3(5), 128-133.
- Şengül, T.** (2009). Kentsel Çelişki ve Siyaset, *İmge Kitapevi*, Ankara.
- Tadmori, K.** (2001). Beyrut Kalkınma Projesinde Öngörülen Program ve Aşamalar, Kentsel Tasarım: Kuramlar, *Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, Doktora Programı, İstanbul.
- Tanman, B.** (1990). İstanbul Tekkelerinin Mimari ve Süsleme Özellikleri Tipoloji Denemeleri, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Tanpınar, A.H.** (2016). Beş Şehir, İlk basım tarihi: 1946, *Dergâh Yayınları*, 36. Baskı, İstanbul.
- Tatlıcan, G.** (2006). Kentsel Koruma Alanlarının Yaşatılmasında Kültürel Yatırımların Önemi, İstanbul Fener ve Balat Semtleri Örneği, *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- TDK Sözlüğü.** (2020). *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*, "Kültür", 20 Şubat 2020 tarihinde *Güncel Türkçe Sözlük*: <https://sozluk.gov.tr> adresinden alındı.
- TDK Sözlüğü.** (2020). *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*, "Vakıf", 20 Şubat 2020 tarihinde *Güncel Türkçe Sözlük*: <https://sozluk.gov.tr> adresinden alındı.
- Tekeli, İ.** (1985a). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kentsel Dönüşüm, *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, 4, 885, *İletişim Yayınları*, İstanbul.
- Tekeli, İ.** (1985b). Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Kent Planlama Pratiğinin Gelişimi ve Kültürel Mirasın Korunmasındaki Etkileri, *İslam Mimari Mirasını Koruma Konferansı*, 22-26 Nisan 1985, 159-173, İstanbul.
- Tekeli, İ.** (1998). Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması, *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık içinde*, İŞ Bankası ve Tarih Vakfı Yayınları, 1-24, İstanbul.
- Tekeli, İ.** (2009a). Modernite Projesi İçinde Yapıların ve Kentsel Dokuların Korunması Sorunsalı, Kültür Politikaları ve İnsan Hakları Bağlamında Doğal ve Tarihi Çevreyi Korumak, 116, *Tarih Vakfı Yurt Yayınları*, İstanbul.
- Tekeli, İ.** (2009b). Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama Tarihi, *Tarih Vakfı Yurt Yayınları*, İstanbul.
- Tekeli, İ.** (2010). Türkiye'nin Kent Planlama ve Kent Araştırmaları Tarihi Yazıları, *İlhan Tekeli Toplu Eserler*: 15, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Tekeli, İ.** (2012). Türkiye Kent Planlamasının Yeniden Kurumsallaşmasını Düzenlerken Düşünülmesi Gerekenler Üzerine, *Planlama Dergisi*, 3-4, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, s. -32, Ankara.

- Tekeli, İ.** (2013). İstanbul'un Planlanmasının ve Gelişmesinin Öyküsü, *İlhan Tekeli Toplu Eserler: 25*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Tokay, H.** (1994). Osmanlı Külliyelerinin Temel Özellikleri ve Günümüz Ortamında Değerlendirilmeleri, İstanbul, *MSÜ Fen Bilimleri Enstitüsü*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Toman, M., Akyiğit, H., Uysal, A. F.** (2013). Türkiye'de Sürdürülebilir Sosyo-Ekonomik Kalkınmada Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü: Akşehir Örneği, *KOP Bölgesel Kalkınma Sempozyumu*, UNİKOP, 14-16 Kasım, Konya.
- Topçubaşı, M.** (2009). 19. Yüzyılda Kastamonu Eyaleti'nde Kamu Yapıları ve Yeniden Kullanım Sorunları, *İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, Mimarlık Anabilim Dalı, Restorasyon Programı, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, İstanbul.
- Tunçer, M.** (2006). Kreuzberg'den Fener - Balat'a "Koruyucu Kent Yenilemesinin 12 İlkesi", *42. ISOCaRP Congress Bildirileri*, 14-18 Eylül, İstanbul.
- Turan, Ş.** (1964). "Osmanlı Teşkilatında Hassâ Mimarlar Ocağı", *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. I, 1, 157-202.
- Turan, Ş.** (1992). "Bâyezid II", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/bayezid-ii> (15.06.2020). (Bu madde TDV İslâm Ansiklopedisi'nin 1992 yılında İstanbul'da basılan 5. cildinde, 234-238 numaralı sayfalarda yer almıştır.)
- Turan, Ş.** (2000). Türk Kültür Tarihi Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe, (Birinci basım 1990) *Bilgi Yayınevi*, Ankara.
- Tümertekin E.** (1997). İstanbul İnsan ve Mekân, *Tarih Vakfı Yurt Yayınları*, İstanbul.
- Tümertekin E., Özgüç, N.** (2002). Beşeri Coğrafya İnsan-Kültür-Mekan, *Çantay Kitabevi*, İstanbul.
- Türkoğlu, İ.** (2013). Osmanlı Devletinde Para Vakıflarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri, *Süleyman Demirel İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 18(2), 187-196.
- Uluçay, M. Ç.**, (1951-1953). İstanbul Saraçhanesi ve Saraçlar, *Tarih Dergisi*, V.-VIII., s.147-164., İstanbul.
- Ülgen, H. ve Mirze, K.** (2013). İşletmelerde Stratejik Yönetim, Toplam Kalite Yönetimi, *Beta Yayınları*, İstanbul.
- Ünver, A.S.** (1976). İstanbul'un Mutlu Askerleri ve Şehit Olanlar, *Türk Tarih Kurumu Basımevi*, Ankara.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü**, (2017). www.vgm.org.tr adresinden 15.10.2017 tarihinde alındı.
- Yalçın, Asnu, B.** (2005). Bizantion'un Tarihsel Topografyası, Sinan Genim'e Armağan, *Ege Yayınları*, s.673-696, İstanbul.
- Yapıcı, M. ve Türkün, A.** (2008). Kentsel Dönüşüm ve Yasaların Araçsallaşan Rolü, *İktisat Dergisi*, 499, 48-58., İstanbul.
- Yediyıldız, B.** (2012). "Vakıf", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/vakif#2> tarih (06.06.2020), İstanbul. (Maddenin bu bölümü TDV İslâm Ansiklopedisi'nin 2012 yılında İstanbul'da basılan 42. cildinde, 479-486 numaralı sayfalarda yer almış, en son 23.12.2019 tarihinde güncellenmiştir.)
- Yel, A.M., Küçükaşçı, M.S.** (2003). "Mahalle", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 27.cilt, *Türkiye Diyanet Vakfı*, s.323-326, İstanbul.

- Yerasimos, S.** (1996). Tanzimatın Kent Reformları Üzerine, Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri, Ed.: Paul Dumont ve François Georgeon, *Tarih Vakfı Yurt Yayınları*, 1-18, İstanbul.
- Yıldırım S.Ö.** (2010). Güney D., Uygarıklar Beşığı İstanbul Kent Belleğı/ Mekânsal Süreklilikler, *İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları*, İstanbul.
- Yılmaz, Y.** (2008). Kanûnî Vakfiyesi ve Süleymaniye Külliyesi, *Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları*, Ankara.
- Yüksel, İ. A.** (1983). Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid – Yavuz Sultan Selim Devri, *İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü*, İstanbul.
- Yüksel, İ. A.** (2004). Osmanlı Mimarisinde Kanûnî Sultan Süleyman Devri, *İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü*, İstanbul.
- Zaim, S.** (1987). Vakıfların Millî Ekonomiye Etkileri, *Vakıflar Dergisi*, V. Vakıf Haftası Sayısı, V.G.M. Yayını, Ankara.
- Zeybekoğlu, S.** (2008). “Kentsel Dönüşüm ve Kent Hakkı: Fener-Balat Rehabilitasyon Programı ve Santral İstanbul Projesi Örnekleri”, *Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- (url 1)** Demirtaş Mahallesi, (2019). *Fatih Belediyesi*, Erişim Tarihi: 2 Kasım 2019. Buradan ulaşılabilir: <http://fatih.bel.tr/icerik/13328/demirtas-mahallesi/>
- (url 2)** Süleymaniye Projesi, (2020). Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2020. Buradan ulaşılabilir: <https://megaprojeleristanbul.com>